

De acelaș autor:

1. **Câteva pagini din trecutul comunei Săliște**, schiță istorică. Sibiiu 1903.
2. **Șovinismul confesional în istoriografia rom.-ardeleană**. Sibiiu 1903.
3. **Az erdélyi gör.-kel. egyház és a vallás unió a XVIII. sz. folyamán**, teză de doctorat. Budapesta 1904.
4. **Un capitol din istoria ziaristicii rom. ardelene**. Sibiiu 1906.
5. **Despre începutul neamului românesc**, ed. I. 1906, ed. II. 1907, ed. III. 1911.
6. **Történeti párhuzamok**, (polemie cu Dr. Jancsó Benedek) Budapesta 1907.
7. **Contribuțiuni la istoria politică și culturală a epocii lui Șaguna**, în anuarele seminarului Andreian 1908 și 1909.
8. **Un răspuns detractorilor lui Șaguna**. Sibiiu 1909.
9. „**Populus Werböczianus**“, articole istorice-politice. Arad 1909.
10. **Contele Stefan Széchenyi și politica de maghiarizare**, studiu istoric-politic. Sibiiu 1910.
11. **Vieața unei mame credincioase**. București 1910.
12. **Misiunea episcopilor Gherasim Adamovici și Ioan Bob la curtea din Viena în 1792**. Sibiiu 1912.

Din „**Biblioteca Șaguna**“ a apărut:

- Nr. 1. Despre însemnătatea bisericii.
- Nr. 2. Despre pocăință.
- Nr. 3. La ziua Sf. Andreiu.
- Nr. 4—5. Temeliile traiului nostru.

MITROPOLITUL ANDREIU ȘAGUNA

MONOGRAFIE ISTORICĂ

DE

DR. IOAN LUPAȘ.

~~~~~  
EDIȚIA A II-A.  
~~~~~

SCRIERE PREMIATĂ DE ACADEMIA ROMANĂ.

SIBIIU.

TIPARUL TIPOGRAFIEI ARHIDIECEZANE.

1911.

Părerii despre prima ediție a acestei monografii:

„După cercetări mai îndelungate d-l I. Lupaș, profesor în Sibiu și cel mai bun scriitor istoric din tinăra generație ardeleană, ne dă cu prilejul anului jubilar . . . cartea sa despre Andreiu Șaguna . . . În două feluri Ș. a fost creatorul Bisericii ortodoxe a mării majorități a Românilor din Ardeal și Ungaria. A creat-o prin organizarea culturală și școlară, ridicându-i starea de sub neînsemnatul Moga . . . și al doilea, prin alcătuirea pentru această Biserică, întărită și înălțată înainte de toate prin cultură, a unei forme superioare recunoscute de stat și îngăduind o manifestație a preoților și credincioșilor, care trecea de marginile bisericești pentru a fi națională. În aceasta mai mult decât în orice stă meritul vecinic al lui Șaguna. Dar alături de arhiereul care nu știă numai să binecuvinteze, ci să și îndemne luptând și să înfrâneze cărmuind, a fost înțelegătorul nevoilor unei culturi naționale, care a lucrat hotărîtor pentru întemeierea „Asociației“, dela care aștepta altceva decât instituția protocolară și personală de mai târziu. Și, în desbaterile politice privitoare la noua soartă a nației române întregi, intru cât e supusă monarhiei vecine, el și-a avut punctul de vedere, pe care l-a reprezentat cu statornicie, l-a apărat cu talent și a cules biruințele morale ce se puteau culege.

„Această parte mai întinsă, din cartea d-lui Lupaș, interesează mai mult. Cartea ar interesa întregă în cel mai înalt grad, fiind bine lucrată și scrisă foarte limpede, dacă s'ar fi încercat — lucru pe care-l recunosc că e foarte greu — a se înfățișa într-o singură legătură toată cugetarea și fapta lui Șaguna. Și astfel însă trebuie să fim recunoscători aceluia care ne dă mijlocul de a ne lămurii mai bine asupra capitolelor activității marelui arhiereu“.

(N. Iorga: „*Neamul Rom. Literar*“ 1909 nr. 8, pag. 657 și urm.)

„ . . . figura lui Șaguna astfel, cum reinvie din această operă, se ridică în fața noastră ca o dreaptă muștrare. Celce odihnește la poalele munților dela Rășinari ne apare prin pilda vieții sale mai puternic decât toți cei vii; și în orice caz însuși mai mult curaj decât toți cei care au astăzi răspunderea destinelor istorice ale poporului românesc. Căci nici între mireni, nici între clerici nimeni nu i se aseamănă ca mânuitor de oameni. De aceea considerăm publicarea acestei opere despre Șaguna ca o faptă de mare interes pentru înțelegerea mai multor lipsuri din vremurile noastre. Putem afirma, că dela apariția scrierilor politice ale lui Eminescu și până azi, n'a ieșit nici o lucrare în limba noastră românească din care tineretul și toți cei cu grije față de prezent și de viitor să poată imprumută mai multă și mai curată lumină. Ca o ironie a împrejurărilor autorul serie la Seghedin, în temnița de stat, prefața operei sale despre bărbatul, care a dat neamului românesc de peste munți *Statutul organic*! . . . d-l I. Lupaș poate să aibă cugetul împăcat, că a dat tuturor, celor ce nu iau în deșert cultura neamului românesc, un izvor de adevărată înviare sufletească. Opera se va impune atențiunii unui cerc mai larg și sperăm că nu-i va lipsi onoarea de a fi remarcată și de Academia Română“.

(S. Mehedinți: „*Convorbiri Literare*“ 1909 nr. 8, pag. 912—913.

„Această întinsă și valoroasă lucrare e tot ce s'a scris mai complect asupra vieții nobile și a activității atât de bogate a aceluia, care a fost poate cel mai mare bărbat al Ardealului. Prima parte, în care autorul descrie copilăria lui Șaguna, lupta eroică a mamei sale Anastasia pentru a-și crește copiii în religia ortodoxă, viața lui ca student la Pesta, apoi la Carlovit ca profesor de teologie și secretar al mitropolitului sârb Stratimirovici, cei 12 ani pe cari i-a petrecut între Sârbi, anii de formație a inteligenței și a spiritului, e de un pasionant interes“.

„În celelalte părți documentația e bogată și din ce în ce mai amănunțită . . . În paginile finale autorul caracterizează în chip fericit puternica individualitate a lui Șaguna, scoțând în relief cu multă pătrundere multiplele sale fețe“ . . .

(O. Botez: „*Vieța Românească*“ Iași 1909 nr. 12, pag. 466—7.

Proprietatea lui:

Ioan Boș

st. cleric. c. t.

Karaușebes

1913 m/14.

MITROPOLITUL ANDREIU ȘAGUNA

MONOGRAFIE ISTORICĂ

DE

DR. IOAN LUPAȘ.

EDIȚIA A II-A.

SCRIERE PREMIATĂ DE «ACADEMIA ROMÂNĂ».

SIBIU.

TIPARUL TIPOGRAFIEI ARHIDIECEZANE.

1911.

Tiparul tipografiei arhidiecezane în Sibiu.

Prefață la ediția I.

La popoarele înaintate, cari trădesc, sub orice raport, o viață ordonată rațional, puțința de a-și valida talentul și forțele proprii, chiar fără încordări prea mari, — prilejul de a săvârși într'o anumită direcție fapte însemnate și durabile, se îmbie, aproape de sine, bărbaților conducători, a căror muncă și inițiativă, sprijinită de concursul firesc al multor factori hotărâtori, rareori se întâmplă să rămână neîncununată de succesul dorit.

Cu totul alta este soarta «oamenilor mari» în sinul unui popor mic și înapoiat în dezvoltare, căruia îi lipsesc nu numai tradițiile de viață culturală înrădăcinată mai adânc în trecut, ci și temeiurile solide ale unei organizări sociale, capabile de a facilita și duce la izbândă tendințele spre progres ale singuraticilor.

Din lipsa unei împărțiri raționale a muncii și din pornirea, aproape irezistibilă, de a satisface dintr'odată trebuințele multe, cari cer puținilor oameni distinși contribuție de diverse soiuri pe toate terenele vieții publice — urmează, că nici cele mai puternice talente nu găsesc răgaz de ajuns a se pregăti în o singură direcție, a-și concentra toate forțele spre realizarea unei opere, care să rămână.

Unde sunt atâtea lacune de împlinit, unde totul e de făcut, omul doritor de progres, răsfirându-și puterile în atâtea părți, pe toate terenele activității publice, rămâne în mod fatal condamnat a se țărni la un diletantism multilateral și folositor desigur, lipsit însă de nota esențială a puterii creatoare: de trăinicia măreață și victorioasă.

Spre norocul acestor popoare mici, sunt însă și excepții, cari prin puterea talentului, sau să zicem, geniului și prin munca lor, ce se desfășoară în proporții eroice, izbutesc a se înălța mult peste marginile oricărui diletantism, săvârșind fapte mari, chemând la viață nouă sau creând din temelii instituțiuni, menite să adăpostească pentru veacuri înaintea vieții culturale, religioasă, socială sau economică a neamului, din care fac parte.

Tiparul tipografiei arhidiecezane în Sibiu.

Prefață la ediția I.

La popoarele înaintate, cari trăesc, sub orice raport, o viață ordonată rațional, puțința de a-și validă talentul și forțele proprii, chiar fără încordări prea mari, — prilejul de a săvârși într'o anumită direcție fapte însemnate și durabile, se îmbie, aproape de sine, bărbaților conducători, a căror muncă și inițiativă, sprijinită de concursul firesc al multor factori hotărâtori, rareori se întâmplă să rămână neîncununată de succesul dorit.

Cu totul alta este soarta «oamenilor mari» în sinul unui popor mic și înapoiat în dezvoltare, căruia îi lipsesc nu numai tradițiile de viață culturală înrădăcinată mai adânc în trecut, ci și temeiurile solide ale unei organizări sociale, capabile de a facilita și duce la izbândă tendințele spre progres ale singuraticilor.

Din lipsa unei împărțiri raționale a muncii și din pornirea, aproape irezistibilă, de a satisface dintr'odată trebuințele multe, cari cer puținilor oameni distinși contribuție de diverse soiuri pe toate terenele vieții publice — urmează, că nici cele mai puternice talente nu găsesc răgaz de ajuns a se pregăti în o singură direcție, a-și concentra toate forțele spre realizarea unei opere, care să rămână.

Unde sunt atâtea lacune de împlinit, unde totul e de făcut, omul doritor de progres, răsfirându-și puterile în atâtea părți, pe toate terenele activității publice, rămâne în mod fatal condamnat a se țărni la un diletantism multilateral și folositor desigur, lipsit însă de nota esențială a puterii creatoare: de trăinicia măreață și victorioasă.

Spre norocul acestor popoare mici, sunt însă și excepții, cari prin puterea talentului, sau să zicem, geniului și prin munca lor, ce se desfășoară în proporții eroice, izbutesc a se înălța mult peste marginile oricărui diletantism, săvârșind fapte mari, chemând la viață nouă sau creând din temelii instituțiuni, menite să adăpostească pentru veacuri înainte viața culturală, religioasă, socială sau economică a neamului, din care fac parte.

O asemenea fericită excepție a fost pentru neamul și biserica noastră strămoșească Mitropolitul Șaguna, al cărui talent creator și orânduitor n'a putut să-l înăbușe noaptea mizeriilor, nici să-l cutropească întunerecul greu, în care se înneacă începutul lui de muncă românească. Mulțimea fără număr a lipsurilor n'a putut să-i sleiască puterile. Dimpotrivă i le-a oțelit într'o măsură atât de însemnată, încât prin activitatea sa epocală a fost în stare să accelereze, în mod simțitor, dezvoltarea noastră națională și culturală, deschizând cărări nouă de progres, înălțând și eternizând, deodată cu numele său, valoarea și cinstea neamului nostru.

Sunt diferite condițiile și împrejurările, cari scot la iveală puterea cuceritoare a oamenilor mari. Unii nu se pot valida, nu-și pot desăvârși opera decât între condiții prielnice, la adăpost de orice lipsă și suferință, sub aripa ocrotitoare a unui traiu mulțămit și sigur.

Puterea altora iarăși se desfășură cu mult mai impunător sub apăsarea aspră a împrejurărilor vitrege, în lupta înțepită cu diferitele obstacole, pe cari o împrejurime vrăjmașă le rostogolește în cale. Pecând vieța cu luptele ei neîndurate sădobește pe unii, înalță vrednicia și pregătește triumful — pe seama altora...

Șaguna aparține categoriei acesteia din urmă. Dupăcum a mărturisit însuși în diferite momente ale vieții, mai plastic decât aricând însă, în celebra cuvântare-program, rostită cu ocazia sfințirii sale întru episcop: mângâierea vieții și-o căută totdeauna în lupta cu piedecile cele mai grele și în înlăturarea acestora din calea năzuințelor sale. «Sub pondere crescit».

Și e sigur, că din lupta cârmuirii lui bisericesti și naționale, de un pătrar de secol, din munca lui gigantică și chibzuită, din îndărătnica-i energie, însoțită de o intuiție sigură a realității și de o minte prevăzătoare, au răsărit, pentru ocrotirea vieții noastre naționale, atâtea instituții folositoare, atâtea rezultate durabile, cum în alte timpuri, între alte împrejurări, nu le-ar fi putut realiza strădania îndelungată a multor generații...

«Alte timpuri, alte împrejurări»... iată cuvintele, de cari se acață cu predilecție măestria sofistică a celor, cari simt o adevărată plăcere întru a scărița meritele oamenilor mari, atribuind

mai mult sau exclusiv împrejurărilor, și nici decum vredniciei personale, întreagă opera lor. Pecând aceiași sofști iscusiți, fiind vorba de o ispravă cât de mărunță din timpul lor, își afirmă sgomotos rolul de inițiativă sau partea de muncă la săvârșirea ei, chiar când acestea sunt cu totul neînsemnate, și cearcă să-și făurească titlul de merite proprii, de multeori fără deplină justificare...

Lăsând cu totul la o parte rolul, ce poate să-l aibă în astfel de judecată sucită vanitatea și un anume soi de ambiții egocentrice, — dacă vom cerceta, în mod cu totul obiectiv și nepreocupat, factorii, cari au contribuit la realizarea operei mărețe a lui Șaguna, vom vedea că aceștia sunt de două feluri: subiectivi și obiectivi sau personali și impersonali, — rezultând cei dintâi din însușirile sufletești și intelectuale, din întreagă personalitatea lui Șaguna, iar cei din urmă din anume momente întâmplătoare, din împrejurările vremii, în care a trăit. Precum în activitatea tuturor celor, cari prin vreo faptă însemnată s'au ridicat din cercul anonimilor — glorificați și aceștia cu drept sau pe nedrept din partea istoriografiei colective — și au reușit a se înalță în șirul individualităților istorice, tot astfel și în cazul, care ne preocupă, numai o fericită întâlnire și cooperare a factorilor personali cu cei impersonali a putut să producă acele rezultate trainice și frumoase, pe cari istoria noastră națională s'a obicinuit a le creșta la răbojul său împreună cu numele lui Șaguna.

Dacă ar fi să cercăm a face acum o dismembrare între aceste două feluri de puteri active, personale și impersonale, punându-ne întrebarea, ce e drept, cam neștiințifică și irelevantă, dar foarte ispititoare: altă căpetenie bisericască, alt șef politic, trăind în aceleași împrejurări ca Șaguna, dar nedispunând de însușirile lui personale, ar fi putut, ori nu, să îndeplinească aceeași misiune istorică? — răspunsul ce ni-l dau faptele, se poate spune categoric, că nu e afirmativ. Pecând dimpotrivă, dacă chestiunea s'ar pune invers: mitropolitul Șaguna între alte împrejurări decât ale epocii, în care a trăit, ar fi putut el să facă tot atât de mult bine pentru biserică și neamul său? — răspunsul n'ar fi tocmai ușor de dat. E foarte probabil însă, că puterea de creațiune, care sălășluită într'însul, sprijinită de talentele lui

deosebite, și-ar fi găsit și între alte împrejurări, oricât de grele, ocaziunea de a se manifesta în mod impunător.

*

Precizând astfel punctul nostru de mănecare, nădăjdum a putea evita extremele — Scylla și Charybdis — în care s'au izbit ceice au scris până acum despre Șaguna, preaslăvindul unii, defăimându-l ceilalți, mai mult decum s'ar fi convenit...

Nădăjdum, deși cunoaștem greutățile, ce vom întâmpina în această încercare. Căci ceace a spus Plutarh, în «vieța lui Pericle» — în felul său elegant și judicios — cuprinde un simbul de adevăr, pentru toate timpurile: «Atât de greu și de anevoie de scos la lumină se pare a fi adevărul pentru istorie, fiindcă cei cari au venit mai în urmă, au înaintea lor timpul, care întunecă cunoașterea faptelor; iar istoria faptelor și vieților contemporane strică și falsifică adevărul, când prin invidie și ură, când prin dorința de a plăcea și linguși»...¹

De aceea vom stăruii pretutindeni a culege informațiile private la ideile și faptele lui Șaguna, din izvoare directe, a ne orienta după logica faptelor și psihologia împrejurărilor mai mult decât după opiniile, bune sau rele, ale contemporanilor, despre cari se știe, că fiind adesea influențați de o iluzie optică, văd în anumiți oameni numai părți bune sau exclusiv rele — și astfel rar se întâmplă, să fie în stare a judeca cu oarecare temeinicie asupra mărimii și importanței istorice a oamenilor și a faptelor din timpul lor. Dacă unde și unde vom zăbovi totuși și asupra acestora, o facem numai pentru a învedera raportul, ce a existat între Șaguna și între alți bărbați contemporani, străini sau români, dela cari purced laudele și în multe cazuri, osânde la adresa lui.

*

E posibil, să mai aibă numele lui Șaguna și azi un sunet cam neplăcut — pentru unii! Acest sunet, care seamănă foarte mult a mustrare pentru ceice nu-și împlinesc datoria conștient și cu demnitate, va fi bine să-l păstreze și în viitor.

Pentru toți Românii de bine însă acest nume va trebui să răsună, cât mai des și mai înțepit, ca o trâmbiță de chemare la

¹ Plutarh: „Vieța lui Pericle” tradusă în românește de N. Bănescu. București 1907, pag. 37—38.

muncă nepregetată, la luptă conștientă și neșovăitoare, la îndeplinirea bărbătească, fără zăbavă, a datoriilor față de lege și neam...

Mai ales în timpuri de frământări sterile ca cele de azi, — când poporul nostru abia își mai poate strecură prin vămile vieții tralul său sugrumat, când în lipsa unei conduceri unitare și orientări sigure răsar în toate colțurile îndrumători mărunți, cu pretenții atât de mari pe cât de mici li-s puțințele, și de încurcate povețele — în astfel de timpuri grele accentuarea cât mai răspicată și cunoașterea deplină a faptelor mari săvârșite de înaintași, devine o necesitate etică-națională și social-pedagogică. Această cunoaștere poate nu numai să deschidă izvor de întărire și îmbărbătare pentru tinerimea noastră, cu mintea împăingenită de prejudițiile regretabile și tendențioase ale unei educații străine, ci va fi chemată în acelaș timp să arate pentru toate sufletele, slăbite și chinuite de îndoială, cărări de îndrumare sigură. Căci ne îngăduie să ascultăm, în mod tainic, sfatul minții luminate și al sufletului strălucit, care continuă a trăi în scrierile folositoare și în alcătuirile mărețe ale mitropolitului Șaguna.

*

Acum, când se împlinesc 100 de ani dela nașterea lui, neamul românesc și biserica noastră strămoșească va prăznuii, în mod creștinesc, amintirea marelui binefăcător Andreiu, urmând sfatul apostolului Pavel, care ne povățuește astfel: «Aduceți-vă aminte de mai marii voștri, cari v'au grăit vouă cuvântul lui Dumnezeu, la a căror săvârșire a vieții privind, să le urmați credința.»¹ La acest praznic al evlaviei, când se va aprinde candela pioaselor aduceri aminte, care va străbate ca o rază luminoasă toate sufletele românești, se va afla, credem, un locșor și pentru aceste pagini, închinete memoriei glorioase a mitropolitului Șaguna, ca un modest prinos al recunoștinții...

Seghedin, (temnița de stat) Octomvrie 1908.

Autorul.

¹ Cătra Evr. c. 13 v. 7. cf. «Noul Testament», ed. Șaguna, Sibiu 1867, pag. 415.

Prefață la ediția a II-a.

După ce s'au desfăcut toate exemplarele din ediția I-a a acestei scrieri, adresându-mi-se încă numeroase cereri atât din partea intelectualilor, cât și de către mai mulți țărani doritori a cunoaște în amănunte viața și faptele mitropolitului Șaguna, m'am hotărât a scoate într-o ediție mai ieftină această carte. Consistorul mitropolitan a încuviințat în ședința sa plenară din 22 August st. v. 1911 acest lucru.

Astfel apare ediția prezentă, cu unele schimbări și întregiri.

Săliște, Septemvrie 1911.

Autorul.

PARTEA I.

Copilăria lui Șaguna. Imprejurările familiare. Anii de studiu și de călugărie.

I.

Anastasia Șaguna.

(1785—1836).

Anul 1808, care a dat neamului românesc, între alți oameni de seamă, un îndrumător politic ca Bărnăuțiu, un protopop luptător și mai târziu episcop vrednic ca Popasu, un scriitor de valoare ca C. Negruți și un episcop savant ca Neofit Scriban, către sfârșit nu eră să aducă pentru biserica ortodoxă-română din Ardeal numai bucuria sfintelor sărbători ale «Nașterii Domnului», ci în sânul său păstră taina cea mare a unei zile, pecăt de neînsemnată atunci, pe atât de memorabilă mai târziu. Cu 5 zile înainte de Crăciunul românesc o femeie credincioasă și statornică în legea părinților săi, Anastasia, nevasta lui Naum Șaguna, dăruie viața unui băiat, care în botez primie numele Anastasiu, după al mamei sale. Părinții noul-născutului erau amândoi macedo-români de origine, făcând deci parte dintr'un neam de oameni, vestiți prin spiritul lor de întreprinderi neguțătorești și recunoscuți până în ziua de astăzi ca un element de sânguință, ordine și bogăție.

Inzestrat cu aceste însușiri și cuprins cu afaceri comerciale, îl aflăm pe Naum Șaguna la începutul secolului al 19-lea așezat în orașul Mișcolț (comitatul Borșod), chiar la marginea din Apus-Miază-Noapte a întinderii românești, în mijlocul familiei sale binecuvântate de Dumnezeu cu 2 odrasle: un băiat Avreta născut la 1803 și o fetiță Ecaterina (născ. la 1806). În acest oraș mai mult străin, căruia prin nașterea sa avea să-i dea însă o importanță românească, veni pe lume și Anastasiu

care eră acum al 3-lea copil la casă. La leagănul lui au străjuit ursitoare și bune și rele. Acestea din urmă și-au întins mai curând păinjenșul lor de ițe și mreje flămânde asupra lui. Și eră cât p'aci să ni-l răpească.

Se vede, că norocul nu l-a ajutat pe Naum Șaguna în întreprinderile sale comerciale, cum ajutase pe alți neguțatori macedo-români, așezați în părțile aceste. Situația materială a familiei lui pare a fi fost cam zdruncinată, când numărul membrilor ei se spori cu al treilea copil — o greutate pentru omul scăpat, un dar și o binecuvântare cerească pentru o femeie credincioasă ca Anastasia! Și mai mult însă pentru o biserică desprețuită și nedreptățită ca a noastră, căreia în acest copil i-s'a născut un mântuitor.

Împrejurările familiare, în cari a crescut Anastasiu, au rămas cam puțin cunoscute. Biografia mitropolitului Șaguna, alcătuită la 1879 de fericitul episcop Popea, în partea aceasta se mărginește la înșirarea celor mai însemnate familii macedo-române din Budapesta și Viena, cari se aflau în raport de înrudire, mai apropiată sau mai depărtată, cu Anastasia Șaguna, născută Mutsu.

Câteva documente¹, importante și de un cuprins mișcător, completează în mod plastic icoana, înfățișându-ne în câteva amănunte înduioșătoare peripețiile, prin cari a trecut în anii de tinerețe Anastasiu Șaguna împreună cu fratele său și cu sora sa. Vom insistă asupra acestor documente, al căror cuprins surprinzător de bogat și instructiv n'a fost — pecăt știm — exploatat în nici una din numeroasele biografii și schițe biografice asupra lui Șaguna. O facem și din motivul, că datele cuprinse în ele ne par deosebit de concludente pentru întreaga dezvoltare ulterioară a lui Șaguna.

Am văzut, că tatăl lui Anastasiu, scăpătase materialicește. Și, cum sărăcia și năcazurile nu sunt totdeauna sfătuitoari buni, din motive, cari în documentele amintite nu sunt arătate apriat, dar se pot lesne ghici — părăsindu-și legea părinților, a trecut la catolicism în Martie 1814.

Mergând la arhiepiscopul catolic din Agria (Eger) Stefan Fischer, cedează acestuia pe băiatul său Avreta, care eră pe

¹ Publicate fragmentar de D. G. Alexici în «Foaia Diecezană» din Caransebeș (1903 Nr. 7), iar la 1910 publicate din nou în întregime de dl profesor E. Todoran în «Transilvania».

Biserica ortodoxă din Mișcolț, zidită la 1806.
(La zidirea acestei biserici au contribuit cu sume însemnate amândoi bunicii lui Șaguna: Mihail Mucin dinspre mamă, și Evreta Șaguna dinspre tată).

atunci de 10—11 ani, și pe Ecaterina (de 7 ani), ca să-i crească cu cheltuiala sa, în credința catolică. Dar Anastasia¹ și tatăl ei Mutsu, care locuia în Pesta — unde George Mutsu, fratele Anastasiei eră director al școlii române-grecești pela 1826² — desaprobă cu hotărîre, și de sigur cu indignare, această faptă. Bunicul, om de ispravă, ia nepoții la sine, spre a le da însuș o creștere îngrijită, cum părintele lor Naum, din cauza sărăciei, nu mai eră în stare a le-o da.³

Arhiepiscopul Fischer însă nu se mulțamește cu această schimbare a lucrurilor, ci, în zelul său catolic, înscenează o cauză celebră din chestia educației celor 3 copilași ai convertitului părinte. Într'o scrisoare din 7 Oct. 1814, adresată chiar cătră palatinul (vornicul) țării, arătând înțelesul ce l-a avut în Martie cu Naum Șaguna, privitor la educația copiilor, și spunând, că împotrivirea mamei și a bunicului zădărnicește planul lor, îl roagă, să binevoiască a da ordin comitatului Borșod, ca cei doi copii mai mărișori, Avreta și Ecaterina, să fie luați cu forța dela bunicul lor și încredințați arhiepiscopului spre educație catolică gratuită, iar cel mai mic Anastasiu, care pe vremea aceea eră abia de 5 ani, să rămână în grija mamei și a bunicului până la vârsta de școală, iar atunci să fie încredințat și el preotului catolic din Mișcolț spre acelaș scop.⁴

Palatinul a împlinit rugarea arhiepiscopului, dând ordin în forma cerută de acesta. Abia trec însă câteva luni și arhiepiscopul se plînge palatinului într'o hârtie din 16 Martie 1815, că copiii lui Șaguna au fost ascunși dinaintea preotului catolic din

¹ Anastasia eră a doua nevestă a lui Naum Șaguna, după care s'a măritat la 1 Maiu 1802, cum aflăm din următorul extras de cununie, comunicat de preotul român ortodox din Mișcolț, d. Aurel Moțiu, după originalul grecesc: «Naum, fiul lui Evreta Șaguna după a 3-a vestire în biserica a luat în a doua căsătorie de muiere legitimă pe Anastasia, fiica lui Mihail Muciu, și s'au cununat prin mine preotul Constantin. Naș a fost Athanasiu, fiul lui Adam Gherga».

² Cf. f. I. Alexi: «Gramatica Daco-Romana sive Valachica». Viennae 1826 pg. 343: *Index nominum D. D. Praenumerantium cap. Pesthini.*

³ «ipso ob paupertatem suppeditandae intertentiois impare», în F. D. «*intertentiosie*» s'a transcris greșit).

⁴ «De natu minimo autem Anastasio disponat, ut hic quoque, ubi per aetatem recipiendae educationis et institutionis catholicae capax fuerit, eidem Vice-Arhidiacono Miskolcziensi resignetur, acque sumptibus meis Agriae educandus»...

Casa în care s'a născut Șaguna.

Mișcolț, căruia îi încredințase dânsul, și duși pe furis în Pesta la neguțătorul «gr.-neunit» Grabovsky.¹ Acest Atanasie Grabovsky — unchiul Anastasiei — era om cu stare bună: neguțător fruntaș cu legături întinse.² El se va fi milostivit de o nepoată, — care era în același timp mamă îngrijorată de soarta și sufletul copiilor săi — primind-o și ocrotind-o la sine. Aci trebuie să fi venit Anastasia cu copiii chiar la începutul anului 1815, căci consiliul orașenesc din Pesta raportează în 24 Iunie în același an chiar împăratului — așa depărtate valuri aruncase această chestie, ca o prevestire, că unul din cei trei copilași va avea în viața sa mult de lucru cu împăratul... — Acest raport arată, că copiii lui Șaguna se află, împreună cu mama lor, de 5 luni de zile în Pesta la Grabovsky, cercetând în fiecare Duminică și în sărbători biserica «greco-valahă», că au fost câtva timp și în Viena, unde au cercetat școala grecească. În Viena aveau, cum se afirmă, rudeni în vestita familie a baronului Sina.

Într'aceea tatăl copiilor, Naum, cel scăpătat atât în privința situației materiale, cât și a religiei străbune, — intră la miliție, ne mai purtând nici o grijă de familia sa. Văduva Anastasia înaintează acum o petiție la curtea din Viena, cerând să i-se dea voie a-și crește copiii în religia străbună. Rugarea ei însă nu află ascultare. *Din Viena* i-se dă în 1 Iulie 1815 răspunsul categoric, că copiii trebuiesc crescuți în religia tatălui lor, care a fost catolic.³

Dar Anastasia era, se vede, o femeie plină de energie și virtute creștinească, și nu se lăsa înduplecată, nici chiar prin porunci împărătești, a se desliți de copilașii săi iubiți. Prin stăruința ei admirabilă, și desigur cu ajutorul rudeniilor sale bogate și influente, a izbutit a se mai împotrivi câtăva vreme împlinirii acestei porunci împărătești. Abia trece însă un an, când îi sosește din Viena un nou ordin (30 Aug. 1816), prin care e provocată a-și da copiii numai decât în grija arhiepiscopului Fischer, ca să fie crescuți de către acesta în credința romano-catolică.

¹ «Pestinum ad mercatorem eidem ritui Graeco-non unito addictum Grabovszky».

² A murit la 1840, în etate de 61 ani.

³ «Proles dictae Anastasiae Mutsu in religione patris catholici educandas esse». 1 Iulii 1815, nr. 8675.

Ce să facă acum biata femeie? Sufletul de mamă iubitoare și creștină evlavioasă se va fi cutremurat de gândul, că ar fi cu puțință să i-se smulgă cele trei odrasle cu forța dela sânul ei de mamă, și să se pomenească dintr'odată lipsită de copilașii, cari erau singura mângâiere a văduviei sale. Ca un fior al morții va fi străbătut prin inima ei gândul acesta îngrozitor.

Primejdia era foarte aproape și inevitabilă. Se hotărăște totuși a mai face o încercare. Dacă nu poate înlătura cu desăvârșire pericolul, ce amenință cu sfâșiere inima ei de mamă duioasă, cel puțin să-l micșoreze! Peste 13 zile (12 Septembrie 1816), înaintează o nouă petiție, în care declară, că se va supune ordinului prea înalt și va pleca fără amânare cu copiii la Mișcolț, învoindu-se a-i crește în religia romano-catolică numai să nu fie despărțită de dânsii! Totodată rudeniile ei George și Naum Mutsu iau asupra lor îndatorirea de a o ajuta cu bani, ca să-și poată crește copiii și promit, că nu vor împiedeca educația, ce era acum definitiv hotărât a se da acestor copii în religia romano-catolică...

Copiii ajung deci toți trei în mrejele catolicismului cuceritor, dupăcum era planul arhiepiscopului Fischer, și cum va fi fost, într'un moment de sărăcie și de slăbiciune, intenția tatălui lor, a nefericitului Naum. Dar Anastasia, ca o mamă înțeleaptă și eroică, a știut să exercite asupra educației copiilor săi — fiind împreună cu dânsii — o influență statornică și cu mult mai hotărâtoare, decât s'o fi putut altera rezultatul oricăror forțări și măestrii pedagogice a catolicilor, recunoscuți de altfel ca foarte iscusiți în materie de proselitism religios.

Astfel vedem, că în 12 Ianuarie 1822, băiatul cel mai mare Avreta, ajuns acum la vârsta de 19 ani, părăsește religia r.-cat. și se întoarce iarăși la legea strămoșilor săi, declarând, că la acest pas s'a decis nesilit de nimeni, ci îndemnat numai de glasul convingerii. Într'o hârtie, scrisă ungurește și adresată palatinului, spune, că dorește să rămână în legea, în care s'a născut, deoarece «nici acum, după instrucția catolică nu simte nici o înclinație pentru această religie». Sperând, că în viitor va fi cruțat de orice siluire în privința convingerilor sale religioase, cere protecția palatinului, ca să poată rămâne și pe mai departe în legea sa strămoșească.

Sora sa Țcaterina a Țncercat și ea, la 1823, și după stăruinți îndelungate a reușit, în 3 Septembrie 1825 să înlătore toate piedecile și să treacă dela catolicism iarăș la legea ortodoxă.

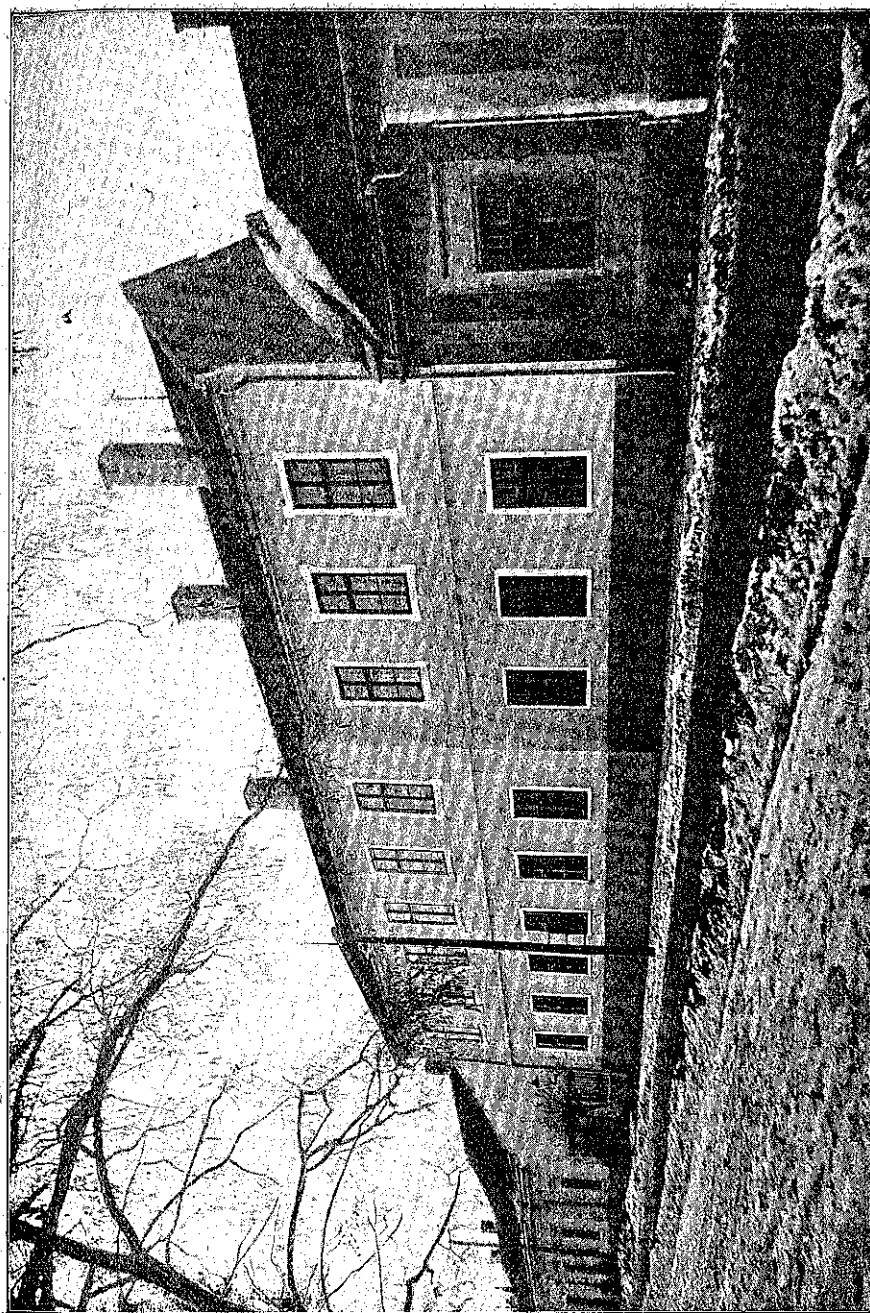
Băiatul cel mai mic, Anastasiu, soarta căruiua ne interesează în aceste pagini mai mult, își începe studiile elementare în «școala grecească» din Mișcolț, face apoi tot acolo și cursul secundar în gimnaziul catolic și-l termină la vârsta de 18 ani, cu succes eminent, în gimnaziul călugărilor piariști din Pesta. Cunoaștem atestatul lui școlar (Pesta 26 Decembrie 1826), în care se spune că Anastasiu Șaguna e de religie: «*romano-catholic*», iar după națiune: «*Hungarus*», că a cercetat în mod cuviincios școala și biserică («cele sfinte»), că a obținut în studiul religiunii nota eminent, iar în limba maghiară precum și în «litere și științe» a fost al 17-lea eminent între 103 conșcolari ai săi, dintre cari 32 erau eminenti.

Acest rezultat, atât de frumos, eră chemat a determina pe ceice se interesau de soarta escelentului tânăr, îndeosebi pe bunul său protector, Atanasie Grabovsky care-i eră acum ca un părinte, să nu cruțe nici o jertfă, ci să-i dea tot ajutorul posibil și trebuitor la continuarea studiilor. Ceeace se și întâmplă. Tot în Pesta, la universitatea «crăiască» de acolo, urmează timp de 3 ani cursul de filozofie și drept, făcând studii serioase, a căror temeinicie se resimte mai târziu adeseori în scrierile lui, ca și în discursurile politice și în diferite acte, chiar și în cele oficiale.

Tocmai la începutul studiilor sale universitare a făcut și el un pas însemnat, pe care îl făcuse la 1822 fratele său Avreta, la vârsta de 19 ani. Ca ascultător de filozofie în anul I, la 9 zile, după ce a împlinit vârsta legală de 18 ani, s'a întors și el în sânul bisericii strămoșești, dând o declarație foarte categorică, în care spune, că studiind cu succes eminent în gimnaziile regești din Mișcolț și Pesta, și ocupându-se în mod sârguincios cu studiul religiunii, cunoaște din fir în păr principiile religiei romano-catolice, cu toate aceste «convingerea intimă sau inspirația» lui îl îndeamnă, să urmeze sfintele precepte ale bisericii gr.-orientale.¹ Aceasta e cea mai firmă hotărîre a lui,² și fiindcă

¹ «*Mé iuxta intimam meam convictionem aut influxum Sacra Graeco-Orientalis Ecclesiae sequi velle, hisce declaro.*»

² «*Ut firmissimi mei propositi clarum praebeatur testimonium.*»

Școala grecească din Mișcolț, în care a învățat Șaguna.

din studiul religiunii a obținut nota eminent, se roagă a fi dispensat de obișnuitul examen, de 6 săptămâni, prevăzut în lege, pe care în cazul de față îl află de prisos.¹ După multe trăgănări și diferite piedeci, i-s'a îngăduit în sfârșit și lui Anastasiu a-și urma glasul convingerii sale. Prin decretul regesc din 25 Iulie 1828 a fost și el redat bisericii și credinții sale străbună.

Aici se curmă un început de dramă familiară, care îngrozise atât de mult între anii 1814—16 inima Anastasiei Șaguna și o va fi sbuciumat și mai târziu, în toată curgerea celor 12 ani, cât și-a știut pe Anastasiu al său ca fiind, oficial, de altă lege decât dânsa. Trebuie fixat aici meritul deosebit al acestei femei, pe care neamul românesc și biserica noastră, în chip de reuștință, va trebui s'o așeze de aici înainte în rândul celor mai luminoase icoane de femei și mame române, din trecut. Împreună cu a acestora și amintirea ei trebuie păstrată și venerată cu sfințenie. Căci fără rolul ei de veghe neadormită, de inger păzitor, e întrebare, dacă biserica noastră ar fi putut să aibă între cărmuitorii săi un mitropolit ca Șaguna. S'ar fi putut prea lesne, să-l pierdem pentru totdeauna, după ce eră trecut din copilărie la catolicismul dominant, care în cursul atâtor secole ne-a luat tot ce am avut mai de valoare, ne-a smuls destule talente, lăsându-ne orfani de ceice prin iscusința minții lor ar fi putut să dea traiului nostru chinuit din trecut forma superioară a unei vieți sufletești mai dezvoltate. Ar fi fost pentru catolici un câștig însemnat desigur, dar pentru noi o nespūsă pierdere, dacă o soartă vitregă ar fi voit, să le dăm și această prețioasă contribuție, pe care voim să ne-o smulgă cu sila în persoana lui Șaguna. Și fără ei, unde am stă azi? Se întunecă gândul la această întrebare.

Amintirea recunoscătoare va trebui deci să pună icoana Anastasiei alături ori chiar mai presus de a vestitei Doamne Despina, soția lui Neagoe Basarab, căci dacă aceasta a fost creștină bună și mamă duiosă, tot asemenea eră și Anastasia. Dacă legenda ne spune despre Despina, că sentimentul ei religios eră atât de adânc și puternic, încât a fost în stare a se

¹ Declarația aceasta latinească datată «Pesthini 29 — a Decembris 1826» e subscrisă astfel: «Anastasius Saguna Philosophiae in Regia Universitate I-um in annum Auditor».

lipsit de toate scumpeturile sale, ca să facă posibilă punerea sub coperiș a mănăstirii dela Argeș, în schimb despre Anastasia faptele ei și mărturiile istorice ne dau cea mai frumoasă și sigură dovadă, că și-a jertfit toată tihna vieții, și — a pus tot sufletul, ca să salveze pe sama bisericii române pe fiul său, care aveă să înceapă și să ducă la bun sfârșit opera de organizare și desrobire a acestei biserici și a credincioșilor ei, încătușați de veacuri.

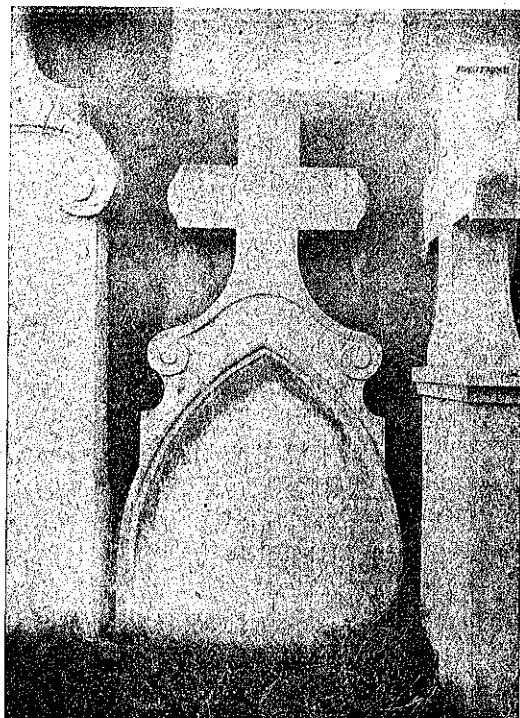
Ziua de 29 Decembrie 1826, este tot atât de memorabilă, ca și ziua nașterii lui Șaguna (20 Decembrie 1808). Declarația latinească subscrisă de el în această zi n'are numai o importanță biografică, ci și una istorică națională, întrucât printr'însa după ce în timp de aproape 2 ani se îndepliniră toate formalitățile birocratice, seci și obositoare, autorul ei este redat, acum definitiv și în mod oficial, Bisericii strămoșești, căreia își va închină toată munca vieții și întreg restul zilelor sale.

Deacum înainte soarta lui e aproape hotărâtă, schimbându-se spre bine și rămânând statornică în această norocoasă întorsătură. Rugăciunile neîntrerupte ale Anastasiei n'au rămas fără ascultare, căci pe seama sufletelor bune și evlavioase a lăsat Dumnezeu bucuria izbânzii. Țesătura țărilor și a mrejiilor viclene, ce întinseră de timpuriu ursitoarele rele asupra copilului său, o vede acum căzând destrămată. În sufletul ei ușurat nădejdi mari încep să răsără, cu privire la viitorul talentatului său Anastasiu, nădejdi, pe cari acesta în laborioasa și splendidă sa carieră de mai târziu, nu numai le-a îndeplinit, ci a și trecut, probabil, departe peste marginile lor.

Căci ursitoarele bune, luându-l acum în paza lor, au început a-i toarce cu iscusință firul vieții. Și l-au tors mereu, cu atâta spor, până când acesta a început a se împleți și înmodă cu firele vieții noastre naționale bisericesti, ca un fir al Ariadnei, menit să arate cărările de scăpare, pe cari înaintând românimea ardeleană, a izbutit să iasă din labirintul întunecimei și sclăviei seculare, și să-și îndrepte destinele spre un viitor mai bun, pe care, după atâtea veacuri de patimi și asupriri, îl merită acum cu prisosință.

După ce văzù pe fiul său Anastasiu, după 1833, călugărul Andreiu, închinat cu totul bisericii ortodoxe, pe seama căreia izbutise a-l salvă, la vârsta de 51 de ani, cu sufletul împăcat,

evlavioasa Anastasia se mută la cele eterne, și fii înmormântată de preotul Ioan Teodorovits în 17 Ianuarie 1836, în cimitirul «Kerepesi» din Pesta, în cripta familiei Grabovsky de Apadia, unde peste câțiva ani se sălășluiră și rămășițele pământești ale lui Avreta și ale Ecaterinei.

Ca un fiu credincios și frate iubitor, episcopul Șaguna așeză în anul 1849 la mormântul lor o cruce de piatră cu această frumoasă inscripție:

*«Mult iubitei sale mame Anastasia
Prea prețuitului său frate Avreta
Și dulcii sale surori Ecaterina
Ridică monumentul acesta*

Andrei Șaguna, Episcopul Ardealului 1849»¹

¹ A se vedea acest capitol tratat mai pe larg și cu mai multe amănunte în broșura mea: «Viața unei mame credincioase», povestire istorică, București 1910, reprodusă din revista «Biserica Ortodoxă Română».

II.

Șaguna ca student universitar. Călugărul Andreiu între Sârbi.

Timpul de 5—6 ani, câți a petrecut Șaguna în Pesta, în casa lui Atanasie Grabovsky (2—3 ani ca student în gimnaziu și alți 3 ca student universitar) a fost cel mai potrivit prilej de a-și câștiga nu numai cunoștințele, ce i-le putea da școala străină, ci și o educație națională corespunzătoare. În privința aceasta casa unchiului Grabovsky a fost o școală excelentă pentru dânsul, căci aci era locul de întâlnire al vestiților literați români dela începutul secolului al XIX-lea, era deci un fel de salon literar, prin care se abăteau Românii de bine din diferite părți, Ardeleni, Munteni și Bănățeni, citiau și apreciau cărțile proaspete, discutau, făureau planuri culturale și politice, puneau lumea la cale.

E cunoscută această epocă de înflorire a coloniei române din Pesta,¹ stăpânită de un puternic curent de propagandă culturală sănătoasă, în serviciul căreia stă «tipografia crăieștii universității» începând dela censorii ei, Samuil Klein cu «calendarele» de Buda, dela Petru Maior cu însemnatele sale lucrări de istorie națională și bisericească, până la «Biblioteca Românească» a zelosului «fărlegăr» Carcalechi, care alergă neobosit în toate părțile.

Familiiile fruntașe ale coloniei române participau cu viu interes la această mișcare frumoasă, urmărind cu atențiune încercările literare, sprijinind și încurajând scriitorii prin abonarea sau «prenumărarea» lucrărilor lor. Intre aceste familii fruntașe erau și unchii lui Șaguna: Mutsu, Economu, Grabovsky, pe cari îi vedem interesându-se și de școala română-grecească, ai cărei conducători erau, unii direct, alții indirect. Mai ales Atanasie Grabovsky este laudat mult pentru meritele sale de mecenat al străduințelor culturale, merite, cari i-au adus în chip de recunoștință prea înaltă și titlul de «nobil de Apadia». La

¹ Vezi O. Lugoșianu: *Societatea femeilor din anul 1815* în «Revista nouă» din București 1894 pag. 278—284. Cea dintâi prezidentă a acestei societăți, care urmărea scopul nobil de a ajutură școala și de a promovă cultura, a fost Elena, întâia soție a lui Atanasie Grabovsky, care la anul 1827 s'a căsătorit a doua oară cu văduva Maria Alexovici.

1824 învățătorul românesc din Pesta, *Stefan Popovici* îl felicită într'un lung acrostih, numindu-l «patronul Românilor» și lăudându-l pentru zelul său neîntrecut întru a îngriji de biserică și de școală și a da tinerilor ajutor la studii...

«Ma toate se'nvârtoșesc
Numai prin tine'nfloresc;
Unde pentru ghen se cere
Lucrezi fără'ntârziere».¹

Vom aminti aici un amănunt, care deși, la aparență, nu stă în legătură cu persoana lui Șaguna, este totuși important prin faptul, că aruncă oarecare lumină asupra cercului familiar, în care trăia Șaguna, într'o atmosferă de oameni literați sau iubitori de literatură, care nu putea să exercite decât o influență bună asupra minții lui agere și susceptibile de orice învățătură folositoare.

În 1826, așadar chiar în anul, când își începe Șaguna studiile universitare, apare în Viena o gramatică română, scrisă latinește de *I. Alexi*, episcopul de mai târziu al Gherlei. Această carte de știință află între Români din Pesta 40 de «prenumeranți», printre ei Atanasie Grabovsky de Apadia (care iscălește *Foundationis Scholae Gr. Ritus non uniti Administrator Condeputatus*) și Const. Grabovsky cu câte 2 exemplare, George Grabovsky vărul lui Șaguna (*Studiosus linguae Daco-Romanae*) cu un ex., Sevastian Oeconom («curator Scholae Valachicae et Graecae») 1 ex., George Mutsu (*Scholae Valachicae et Graecae Localis Director*) 2 ex. Ioan Theodorovits,² (*Ecclesiae Gr.-Valachicae Pestiensis Parochus*) 10 ex. etc.

Dacă și pentru o carte atât de puțin atrăgătoare se găseau cititori în număr așa de frumos, e o dovadă, că cercurile în cari se învăția Șaguna, erau pătrunse de trebuința de a urmări cu atențiune orice product al minții românești. Dar această gramatică mai prezintă, dupăcum vom vedea îndată, și un interes biografic deosebit pentru anii de mai târziu ai lui Șaguna.

Pe lângă chestiunile culturale și literare, mai eră atunci de actualitate, în acele cercuri conducătoare, și chestiunea biseri-

¹ Ibidem pg. 283.

² Cf. J. Alexi: *Gram. Daco-Romana sive Valachica* Viennae 1826 p. 343. (*Index nominum D. D. Praenumerantium*).

cească a Românilor ungureni și bănățeni, cari nu mai puteau suferi jugul ierarhiei sârbești. Lupta începută în deceniul al doilea al secolului al XIX-lea de comitetul Aradanilor, în fruntea căruia stătea *Moise Nicoară*,¹ eră sprijinită și de episcopul Orășii, Samuil Vulcan și de Petru Maior, cari erau stăpâniți de sentimente naționale mai puternice, decât prejudițiile confesionale, peste barierele cărora s'au știut înălța. Români voiau să se emancipeze de sub supremația ierarhică a Sârbilor, să-și aibă episcopii lor, Români de origine și după sentimente, — cu «sângele și cu inima română», cum cereau în o petiție către monarh, (1814) — la Arad, la Vârșeț și la Timișoara, cum izbutiseră Ardelenii a-l avea pe al lor, după 1810. Din partea ierarhiei sârbești li-se obiectă, că printre călugării români nu se găsesc oameni învățați, capabili și vrednici de scaune arhieresti. Se pare, că lipsa aceasta o simțiau și Români. Astfel *Moise Nicoară* se adresează la 1816 episcopului *Vasilie Moga*, rugându-l, să-i numească vr'un Ardelean vrednic de a fi episcop la Arad. Episcopul îi răspunde² (18 Maiu 1816), că și el din inimă dorește procopsirea neamului «întristându-se pentru *subțirica putere* a face după datorie sporiul cuviincios» dar «nu se poate lăuda a slugări Aradului cu un episcop crescut în Ardeal».

Abia la 1828, după o luptă îndelungată, se putu dobândi rezultatul, că de-acî înainte la Arad să nu poată fi episcop decât un Român, iar la Vârșeț și Timișoara arhieriei, cari să înțeleagă limba poporului, oameni deci cu oarecare învățătură românească.

*

Date sigure asupra motivelor, cari au putut să îndemne pe Șaguna a plecă la 1829, după terminarea studiilor universitare, la Vârșeț ca să învețe teologia — nu avem, dar credem a nu greși presupunând, că între altele, și menționata tendință de emancipare bisericască națională, care preocupă în acel timp pe toți Români buni și luminați, va fi influențat asupra hotărîrii lui și a familiei sale, care l-a sfătuit să facă pasul acesta.

¹ Cf. *V. Mangra*: «*Moise Nicoară*» în «*Tribuna*» 1908 Ianuarie.

² *Correspondența lui M. Nicoară*. Scrisori I. pag 361 între mss. Acad. Române.

La Vârșeț păstoria atunci episcopul Maxim (Moise) Manuilovici (1829—1834), care se află în relații de pretinie cu familia Grabovsky. De aceea primește pe Șaguna în casa și la masa sa. Acest Manuilovici eră Român de origine¹ și, pe cât se poate constată, nici în sentimente nu se înstrăinase de neamul său.²

În tinerețe fusese, pe la 1810, protodiacon la episcopia Aradului sub bătrânul Pavel Avacumovici, apoi prezident al cunsistorului din Oradea-Mare,³ iar dela Vârșeț trecu în 1834 la Timișoara.⁴ Cu această ocazie versificatorul român al Banatului, Petru Lupulov⁵ eră atât de însuflețit, încât o poezie, sau mai bine «versuință» de 60 strofe abiă a fost în stare, să cuprindă toate laudele, câte aveă să aducă acestui «episcop timișoresc», despre care asigură pe toți,

¹ Cf. broșura polemică «*Antwort auf die Angriffe einiger Romanen und der Presse gegen die Einheit der Hierarchie*» Wien 1851. pag. 17.

² Șaguna îl pomenește cu laudă în disertația sa publicată în «*Telegr. Român*» 1865 Nr. 22 sq. sub titlu «*Meditațiuni*» spunând, că «pe timpul lui Maxim Manuilovici (1829—1834) cântările bisericești în catedrala dela Vârșeț se săvârșiau românește și sârbește», iar *Tinca Velia* (V-ia T-u) în a sa «*Scurtă istorie despre începutul Vârșețului și Românii lui*» publicată în «*Foala pentru minte*» 1846, vorbind despre episcopul Maxim Manuilovici, care eră «Român născut în diețea Aradului» spune despre dânsul următoarele: «acesta iarăș reintroduse esilata limbă românească în biserica catedrală, însă aceasta a lui vrednică de laudă faptă nu putu îndelung costa, căci puținii Sârbi, dar și Românii prin căsătorii și alte relații cu totul sârbiți steteră cu energie în contră, până când izbutiră a scoate cu tot cu rădăcină limba românească din biserică.... Această necreștinească și nevrăștească numai din ură și trufie purceasă faptă a Sârbilor și Semiromânilor vârșețeni aduse pe episcopul la compătimire și făcū de se deschise limbii românești capela sa residențională, unde tânărul cler românesc și sub următorul episcop, arhiepiscopul și mitropolitul de acum Iosif Raiacici și până astăzi sub bunul și harnicul episcop Stefan Popovici ascultă și ia parte la slujbele d-zeești» (pag 361—3).

³ «*Telegr. Rom.*» 1864 pag. 67.

⁴ Cf. Leonhard Böhm: *Geschichte des Temeser Banats*, Leipzig 1861 vol. I. pag. 413—4.

⁵ «*Versuri de bucurie pline la instalația Înalt Preasfințitului Domn Maxim Manuilovici, Episcopului Timișoresc, condite prin Petru Lupulov, jurat la tabla districtuală din Eperieș, în semn de un adevărat încrezământ și umilintă*». Buda 1834.

«Că e blând și foarte bun
Eu cutez acum să spun
Și toți în scurt vor vedeă
Că gura mea drept grăia.

.....
«Pre învățați va chemă
La el se vor adună,
Și el cu a sa putere
Va da celui ce va cere.
— «Ci cererea de va fi
A omului ce-ar pofti
Neamului să folosească
Și multor să prisosească» etc.

Că aceste versuri de laudă și «de bucurie pline» nu au fost lipsite de orice temei, ne dovedește încâtva faptul, că episcopul Maxim a știut să deie fiicei sale Ecaterina o creștere bună și evlavioasă, încât aceasta, murind la începutul anului 1864, lăsă averea sa de 14,000 fl. bisericilor ortodoxe din Oradea-Mare și Vârșeț, iar 2000 fl. adause fundațiunei Zsiga din Oradea.¹

Ajungând Șaguna în familia aceasta, unde se cultivau, poate mai mult în taină și deci cu sentiment mai profund, bunele tradiții românești, se află acum iarăș într'un mediu potrivit și care nu puteă să aibă influență rea asupra desvoltării lui. Studiile teologice, în felul cum se propuneau pe atunci în secția română a seminarului teologic din Vârșeț, nu-l vor fi mulțămit. Prin diligența sa privată și interesul preponderant, ce manifestă față de orice chestie științifică, ajutat apoi și de temeinicele cunoștințe câștigate în cursul studiilor universitare, va fi ajuns repede a pătrunde multe chestiuni mai bine decât profesorii săi. Abiă termină cursurile teologice, și este chemat din partea mitropolitului sârbesc Stefan Stratimirovici (1790—1837) ca profesor de teologie la Carloviț, având să împlinescă în acelaș timp și funcția de secretar al mitropolitului.

Aici i-se deschide un vast teren de muncă și mai ales de experiențe folositoare, dându-i-se puțința a pătrunde nu numai în prețioasele acte istorice, îngrămădite în arhiva mitropoliei, ci și în felul de organizare și de luptă, în tainele politicei sârbești, care avuse totdeauna un pronunțat caracter național, fiind însăși biserica Sârbilor dintru început mai mult o instituțiune

¹ «*Telegr. Român*» 1864 pag. 67.

națională, decât religioasă,¹ în cadrele căreia au știut să apere cu dibăcie privilegiile națiunii sârbești, primite la 1690 și confirmate, în cursul veacului al XVIII-lea, în mai multe rânduri. Legislația maghiară a rămas constantă în nesocotirea acestor privilegii, cari nu erau drepturi civile garantate prin lege. De câteori Sârbii cereau înarticulară lor în lege, dieta ungară refuză împlinirea acestei cereri.

În schimb însă ca un *patrimonium domus Austriacae*, cum erau Sârbii numiți,² ei aflau totdeauna scut de ocrotire și sprijin părintesc la Habsburgi, cari nu numai prin vorbe sunătoare, ci și prin diplome privilegiale și prin așa numitele «mandata protectoria»³ dovedeau în faptă bunele lor intenții față de acest popor războinic — «*kriegsgewohntes Volk*».⁴

Mitropolitul Stratimirovici, om cu întinse cunoștințe și cultură vastă, eră foarte bine văzut și sprijinit la curtea din Viena. El învârteă cu iscusință politica dinastică, devenită la Sârbi o tradiție națională. Deși interesul științific îl mânase a se interesa nu numai de prezentul, ci și de trecutul poporului român, a cărui istorie și literatură o cunoștea binișor, totuș față de Români și limba lor se pare, că simția o ură, pe care nu putea sau nu voia totdeauna să o ascundă.⁵

Șaguna putea să tragă o învățătură și din această purtare a lui Stratimirovici, și anume una negativă: să nu facă ca el, căci își poate cineva iubi ori cât de mult națiunea și limba, fără a se purta cu ură înverșunată împotriva altora.

Învățătura aceasta și-o ținu pentru sine, și călcându-și pe inimă, se pare, că întrase în voia lui Stratimirovici, care îl ina-

¹ Dr. I. H. Schwicker: «*Politische Geschichte der Serben in Ungarn*» Budapest 1880 pag. 411.

² Ibidem pag. 51—2 + 362—3.

³ «*Actenmäßige Darstellung der Verhältnisse der gr. n. u. Hierarchie in Österreich*». Wien 1861 pag. 22 + 49. Autorul acestei broșuri e Jireček, cu aflăm la Schwicker pag. 74.

⁴ Schwicker o. c. pag. 27.

⁵ Deputații Români la Viena îl numesc în reprezentăția lor către ministeriu (24 Oct. 1849) «*ein notorischer Verfolger der Romanen*», da er sich selbst auszudrücken pflegte, das ihm nichts verhasster sei, als die romanische Sprache», cf. «*Die Romanen, der österreichischen Monarchie III. Heft, Wien 1851 pag. 55.*

inteză repede în titluri și funcțiuni, după ce intră în cinul monahal la 1 Noemvrie 1833, luându-și în călugărie numele *Andrei*.

La acest moment însemnat din viața lui Șaguna se simte lipsa unor corespondențe intime, din care să putem cunoaște lupta sufletească, sbuciumările, prin care va fi trecut, până s'a hotărât a renunța tocmai când eră de 25 ani — vârsta patimilor — la plăcerile ispititoare, ce se îmbie cu prisosință mai ales unui tânăr înzestrat cu atât de eminente calități fizice și intelectuale, cum eră el.

Credința puternică într'un ideal religios-național și convingerea, că numai pe această cale: renunțând la plăcerile lumești efemere — va putea să îndeplinească chemarea vieții sale, îi va fi înlesnit însă trecerea, peste acest Rubicon...

Important este și numele, pe care Șaguna și l-a ales, intrând în cinul monahal. Ceice se hotărâsc a face pasul acesta, nu numai de dragul de a fi călugări, și a rămâneă între zidurile unei mănăstiri la adăpost de luptele și decepțiile vieții sbuciumate, ci fiindcă se simt chemați ca tocmai în această calitate, îmbrăcați «cu zeaua dreptății și cu pavăza credinții»¹ să păsească pe arena luptelor aprinse ale națiunii lor, — nu vor lua la întâmplare orice nume călugăresc, ci își vor alege unul, în legătură cu ținta vieții lor și care să exprime în câtva programul acestei vieți.

Astfel socotim, că Șaguna, care în toate lucrările sale de organizare bisericească — religioasă, ca și în scrierile sale caute cu predilecție legătura cu vechimea cea bună și frumoasă a vremilor apostolești, — când și-a ales numele Andrei, se va fi gândit la apostolul omonim, despre care tradiția păstrată la scriitorul bisericesc Eusebie spune, că a propovăduit el, cel dintâi, cuvântul evangheliei în aceste părți răsăritene, ajunse mai târziu în stăpânirea neamului nostru. Și în avântul său idealist tânărul de 25 de ani va fi întrezărit atunci ca într'o perspectivă îndepărtată a viitorului lumina de vrajă, ce avea să împodobască, odată și odată, în amintirea recunoscătoare a unui întreg popor, acest nume de-o însemnătate îndoită: românească și creștinească...

¹ Ap. Pavel, Efeseni c. 6. v. 14.

Această credință, ocrotită în taina gândului, i-a dat tărie și îndemnuri spre munca de pregătire îndelungată și răbdătoare. Cei 12 ani și mai bine, cât a petrecut între Sârbi, după ce s'a călugărit, sunt ani grei de studiu, când Șaguna puținele «*ceasuri slobode*», ce îi rămăneau după îndeplinirea îndatoririlor sale oficiale, și le închideă dupăcum mărturisește însuș, între pereții bibliotecii mitropolitane, cetind «cărțile canonicești» și adunând cu sârguință, în caetele sale de note, materialul prețios, cu ajutorul căruia aveă să-și desfășoare mai târziu mănoasa activitate de scriitor bisericesc. Cât timp a stat între Sârbi, nu se știe, să fi scris sau publicat ceva. Din timpul acesta cunoaștem o singură lucrare a lui Șaguna: «*Grammatica Valachica*», păstrată printre manuscrisele bibliotecii sale, și scrisă, probabil, după anul 1842, când a fost cătăva vreme profesor în secțiunea română a seminarului teologic din Vârșeț, având colegi pe Ignățiu Vuia (parohus Lugossiensis et Krassoviensis Tab. Jud. Assessor) pe Lazar Stefanovici (parohus Versecziensis) și pe Nicolae Tincu Velia (parohus Sinerseghiensis).¹ E o interesantă prescurtare a menționatei gramatici (de I. Alexi) pe care știm, că Șaguna avuse prilej a o cunoaște și studiă, îndată în anul apariției (1826). E interesantă această prelucrare, — sporită în părțile introductive cu definiții, cari nu se află la Alexi, și întretesută ici-colea cu observații proprii, originale — fiindcă ea ne arată, că Șaguna s'a ocupat în mod științific cu limba română și în timpul, când soarta îl aruncase în cercuri străine, uneori chiar dușmănoase acestei limbi. Așa se poate explica, cum întâmpinăm, dela întâia lui pășire în Ardeal, în circularele lui Șaguna o limbă românească, relativ destul de corectă și viguroasă, cu un pronunțat colorit arhaic, ceea ce dovedește iarăș, că Șaguna eră influențat de limba vechilor noastre cărți bisericești, pe care nu le va fi dat uitării de dragul celor sârbești. În vorbire însă nu întrebunță limba română cu atâta dibăcie ca în scris. Ceice au avut fericirea a-l auzi, spun, că la început, cătăva vreme, se cam simția accentul străin în pronunțarea lui. Deasemenea se găseșc în epistolele private, dela început, unele construcțiuni necorăspunzătoare cu firea limbii românești. Acestea dispar însă curând.

¹ Cf. «*Universalis Schematismus Ecclesiasticus venerabilis cleri orientalis ecclesiae gr. n. uniti Ritus*» etc. *pro anno 1843/4* redactus Budae (typis Regiae Scientiarum universitatis Hungaricae) pg. 143.

S'a amintit mai sus, că relațiile dintre Șaguna și mitropolitul sârbesc Stratimirovici erau cele obicinuite între un tânăr eminent, care puteă fi și om de încredere în acelaș timp, și între protectorul său. Stratimirovici se interesă deaproape de soarta lui Șaguna. Desele promovări, cu cari Șaguna eră distins, aproape în fiecare an, sunt o dovadă mai mult despre destoinicia și hărnicia lui, calități, cari i-au fost recunoscute și răsplătite și de cătră urmașii lui Stratimirovici: *Stefan Stankovici* (1837—1842) și *Iosif Rajacici* (1842—61). Sub cel dintâi înaintase la treapta de protosincol (1838), iar sub Rajacici ajunse la 1842 arhimandrit titular al mănăstirei Hopovo¹ și peste alți 3 ani arhimandrit actual al mănăstirii *Covil*² (în dieceza Neoplantei—Ujvidék).

În timpul acestor doi mitropoliți ca și pe vremea lui Stratimirovici, în biserica sârbească se iviseră serioase porniri de progres, pe teren cultural. Mitropolitul Stankovici elaborase un plan pentru ameliorarea stării intelectuale și materiale a preoțimii, care urmează a fi desbătut și pus în lucrare, după moartea autorului, pe vremea successorului Rajacici. În legătură cu acesta se mai ivesc și alte trebuințe, mai ales pe teren școlar. Școalele poporale au fost și la Sârui multă vreme într'o stare cu totul deplorabilă. Iosif II., călătorind prin Bănat, scriă la 1768, că «la Români și la Sârbi școalele poporale sunt aproape necunoscute, între mii de inși nu se află nici unul, care să știe scrie și ceti, cel puțin în limba maternă; chiar și juzilor sau chinezilor le lipsește această cunoștință».³ De-atunci se mai în-

¹ Ibidem pag. 3: «*Monasterium Hopovo in cottu Syrmienti, Arhimandrita Rssimus D. Andreas Schaguna*»; în acelaș timp n'a încetat însă funcțiunea lui de profesor și asesor consistorial, căci la pag. 142 printre asesorii consistorului din Vârșeț aflăm și pe «*Rssm. D. Andreas Schaguna, Arhimandrita Hopoviensis et SS. Theologiae Professor*».

² Cf. Acelaș Sematism pe anul 1846/7 pag. 62.: «*Monasterium Kovilyense in I. Phalange Nassadistarum; Arhimandrita Rssmus D. Andreas Schaguna*».

³ *Dr. Ferdinand von Ziglauer*: «*Reformbewegungen in Siebenbürgen*» (1780—92) Wien 1881 pag. 525, și *Lupaș J.*: «*Az erdélyi gör.-kel. egyház és a vallásunió a XVIII. század folyamán*» Budapest. 1904, pag. 67.

dreptaseră încâtva lucrurile, dar starea școlară mai lăsa încă și la Sârbi, ca și la Români, foarte mult de dorit.¹

Astfel sub Rajacici, chiar în preajma anilor de sdruncinare furtunoasă, una din problemele de competență a congresului sârbesc eră să fie și chestia școlară: să se înființeze școale în toate comunele, să se îmbunătățească starea celor existente, să se creeze un fond de studii și altul pentru pensuni.²

Șaguna eră în situația de a urmări cu toată atențiunea și cu oareșcare competență discuțiile, ce se desfășurau în aceste afaceri importante, în cercurile conducătoare, măsurile de îndreptare și planurile de acțiune culturală, ce se propuneau dintr-o parte sau din alta.

Și, urmărind astfel cu serioasă luare aminte pornirile culturale ale Sârbilor, gândul lui trebuia să lunece involuntar la o comparație destul de dureroasă, dar și poruncitoare în acelaș timp: Dacă situația clerului sârbesc nu eră multămitoare, cu atât mai puțin putea să fie a preoților români, cari pe lângă lipsurile materiale, mai trebuiau să întâmpine și multe neajunsuri de ordin moral, fiind adeseori nevoiți a se degrada la rolul de unelte, pe cari ierarhia străină le îndreptă, nu odată, împotriva intereselor neamului lor. Dacă numărul școalelor sârbești nu eră îndestulitor și starea lor nici decum înfloritoare, cu atât mai amărită trebuia să fie starea puținelor școale românești, pornite pe povârnișul desnaționalizării.

Șaguna observă toate aceste stări dureroase, cari nu mai puteau dăinuî îndelung. El vedea, — dupăcum se exprimă cu vre-o 2 decenii mai târziu,³ — că ierarhia sârbească, bazată pe identitatea religiei, — exploatează pe Români ca pe niște «*io-bagi bisericești*».

Aceste observații și experiențe, câștigate în timpul trecut între Sârbi, au făcut să se înrădăcineze și mai adânc în sufletul lui, dorința de a începe, îndată ce i-se va da prilej,

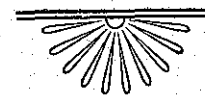
¹ cf. și Josef Alex. von Helfert: «*Die österreichische Volksschule; Geschichte, System, Statistik*» Prag 1860, vol. I. pag. 71., unde cu privire la starea școalelor din Bănat se citează constatarea lui Friedrich Wilhelm Taube: «*Finsternis bedeckt das Land, die Unwissenheit hat hier ihren Thron aufgerichtet*».

² Jirecek «*Actenmässige Darstellung*» etc. pag. 54—7.

³ «*Tel. Rom.*» 1868 Nr. 21.

lupta pentru progresul cultural al neamului său și pentru emanciparea bisericii românești de sub ierarhia sârbească.

Acest prilej nu eră să întârzie mult. . . În toamna anului¹ 1845 episcopul Vasilie Moga, închizându-și, spre somnul de veci ochii obosiți de adâncile bătrânețe smerite, în 27 Iunie 1846 arhimandritul Andreiu Șaguna fu trimis la Sibiu ca vicar general al bisericii ardelen.

¹ 17 Oct. (nu 27) st. v. cf. *Gazeta de Transilvania* 1845 Nrii 85 și 92. Aprecierea episcopului Vasilie Moga. cuprinsă în broșura polemică sârbească, scrisă afirmativ de însuși Rajacici («*Antwort auf die Angriffe einiger Romänen gegen die Einheit der Hierarchie der morgenländischen orthod. Kirche und die serbische Nation in den k. k. österreichischen Staaten*» pag. 13—14 și care este reprodușă și la Dr. Il. Pușcariu în «*Metropolie*» pag. 46, — e desigur prea exagerată în rău. Cercetări de arhive, prin cari se va lămuri adevărul istoric asupra păstoririi lui Moga, — atât de puțin cunoscută, deși atât de apropiată de zilele noastre, în multe privințe, — vor prezenta, probabil, într-o lumină mai favorabilă pe acest episcop Vasilie.

PARTEA II.

Starea bisericii ardelen. Vicariatul lui Șaguna și alegerea de episcop.

I.

Situația bisericii românești-ardelene înainte de Șaguna.

Această biserică așteptă de multă vreme sosirea unui Mesia, care să o ridice din starea de umilință seculară și să o povățuiască spre limanul mântuirii. Soarta ei fusese veacuri dearândul dintre cele mai grele. Într'un stat, a cărui biserică oficială era cea catolică-apuseană, și în niște timpuri, când aproape unica formă de viață sufletească a popoarelor era cea religioasă, iar toleranța era o noțiune cam puțin cunoscută, — biserică răsăriteană, în luptă cu puterea unui stat, nu putuse nici decum prospera. Credincioșii ei, departe de a găsi dorita ocrotire, întâmpinau mai adeseori persecuții înțeleșite din partea stăpânitorilor de altă lege, cu care nici morți nu voiau să-și amestece credința lor strămoșească. Mai târziu, după ce Ardealul se constituie în principat semiindependent, cele trei neamuri (Nobili, Secuii și Sașii), — pe tovarășia cărora (unio trium nationum) își răzămă acest principat existența, ca pe o masă cu trei picioare,¹ când ar fi putut foarte ușor să-l aibă și pe al 4-lea, cel mai puternic — nu credeau, că ar fi potrivit cu interesele lor a recunoaște, că în Ardeal mai există pe lângă religiile lor privilegiate (rom.-cat., ev.-lut., calvină și unitară) încă o *lege creștinească*, mai veche decât toate celelalte, în părțile acestea, și ai cărei credincioși — fiind numărul lor mai mare, decât al celor 3 neamuri laolaltă — purtau, aproape numai ei, toate greutatele acestei țări, lucrându-i, în sudoarea feții, ogoarele și culegând roada îmbelșugată, care lunecă de obicei în hambarele altora.

¹ Barițiu v. III. pag. 54.

Religia răsăriteană era luată la goană ca o erezie, sau batjocorită ca o sumă de «credințe băbești». Mai bine de trei jumătăți de veac au fost necurmăte stăruințele stăpânitorilor de a desființa această credință veche a iobagilor, pe cari voiau să-i vadă trecuți la «ortodoxia» calvină. Din punct de vedere al religiei, în epoca supremației calvine, — ca și mai înainte, ca și mai târziu, — numele de «Valah» era sinonim cu numirea de «sismatic» și «eretic», iar din punct de vedere al dreptului public aproape identic cu noțiunea de «iobag» și «venetic». Cuvintele de batjocură și dispreț expresiunile violente, eternizate în cărțile de legi ale Ardealului «crăiesc», ne pot da, — oricât de drastice sunt, — abia o icoană incompletă a situației, în care se află în acele timpuri neamul și biserică noastră strămoșească. Poporul — adâncit în suferințe, cu sufletul amorțit de o îndelungată resignare amară, — rămase cu totul lipsit de clasă conducătoare, care căzuse în cursele vânătorilor de suflete și se înstrăinase de tulpina neamului. Preoțimea purta și ea acelaș jug al apăsării și nedreptății în rând cu credincioșii țărani, căpeteniile bisericesti erau amenințate și silite a servi drept unelte în mâna celor neobosiți în tentațiunile de a le slăbi credința și de a le surpa biserică! Singura geană de lumină în această atmosferă mohorită — e începutul de organizare bisericască și de «scriere cu tiparul» pe înțelesul poporului — o compensație pentru multele pierderi și suferințe. Și apoi, învățătura întăritoare, ce rezultă din cunoașterea epocii calvine, ca și a celei următoare, și în care se poate găsi o mângăiere și în vârtejul valurilor furioase de azi: tendințele de instrăinare prin religie sau cultură, cari s'au năpustit de repeșiteori asupra sufletului nostru — ca prin un joc fatal al istoriei, au avut totdeauna rezultat diametral contrar celui intenționat din partea inițiatorilor. Departe de a ne fi putut desființa sau abate din calea destinației noastre istorice, ele au contribuit totdeauna la progresul nostru cultural, la întărirea și lămurirea ființei etnice deosebite a neamului românesc.

Încercarea de a îmbunătăți soarta preoțimii prin compromisul încheiat la sfârșitul secolului al XVII-lea între catolicismul dominant și conducătorii bisericii române, se știe, că deschide în istoria Românilor ardeleni cea mai tristă epocă de sfășieri lăuntrice, de vrajbă păgubitoare și luptă stearpă, dar pătimășe

între fiii aceluiș neam. Făgăduielile, puse în vederea celor trecuți la unirea cu biserica apuseană, au rămas în cea mai mare parte pe hârtie. Și, când s'a ivit un energic vlădică românesc ca Inochentie Micu, să ceară cu stăruință nepregetată împlinirea lor pe deantregul, cei grabnici în promisiuni, dar zăbavnici întru făptuirea lor, au știut curând să se scape de acest tulburător, trimițându-l la Roma, unde l-a înghițit de viu mormântul exilului. Lor le trebuiau unelte mai docile, cum fusese Atanasie Anghel și Ioan Giurgiu Pataki, cum aveau să fie mai târziu Petru Aron, Atanasie Rednic și Ioan Bob.

De altfel situația unui episcop unit nu era mai de invidiat, decât a unui mitropolit român din epoca supremației calvine. Dacă acesta din urmă era supravegheat de superintendentul calvin, cel dintâi era întru toate pus la discreția teologului catolic, fără știrea și aprobarea căruia nu putea să scrie nici o epistolă particulară.

Un câștig, pareă, că se cuprinde în promisiunea, că Românii «uniți» nu vor mai fi considerați ca «venetici» și abia «tolerați» în principatul Ardealului, ci vor fi socotiți și ei printre fii adevărați ai patriei, iar religia lor printre religiile «recepte». Dar, clauza articolului VI, din 1744, a zădărnicit și această promisiune, interpretând și sucind cuprinsul ei astfel, că numai nobililor români le revine acest drept, nu și țăranilor și fiilor de preoți.¹ Au rămas deci numai cu religia «receptă», iar, din punct de vedere național, tot în starea desprețuită și nedreaptă, în care se aflaseră înainte de unire. Și — cum observă Barițiu, cu dreptate — ce folos, că având religia receptă, erai primit pe o ușe, pentruca din cauza națiunii tolerate să fii dat afară pe alta!

Din punct de vedere al bisericii ortodoxe române răul cel mai mare a fost însă, că această biserică timp de peste 6 decenii, după unire, a rămas lipsită de orice conducere. Prin o îndoită ficțiune, istorică și de drept public, ea era considerată ca neexistentă, cu toată credincioșii ei, începând dela energeticul protest al lui Nagyszegi² până la înduioșătoarea petiție

¹ A. Papiu-Ilarian: „Istoria Românilor din Dacia-superioară“ Viena 1851 v. I. pag. 79. Dr. Aug. Bunea: „Episcopul Klein“ pag. 130.

² Reprodus numai în parte la Nilles „*Symbolae*“ vol. I. pag. 335—337 iar la Alexis Petrov: „*Starae vera*“ Petersburg II. 1906 pag. 6 și 57 în note sunt reproduce și părțile mai frumoase, omise din colecțiunea lui Nilles.

maiestatică a sătenilor din scaunul Sibiului, și până la interesanta mișcare, ce se desfășură în proporții romantice, a popilor Ioan din Aciliu și Șofronie din Cioara, au dat în deosebite rânduri, în mod destul de sgomotos, dovadă, că ei altă biserică nu vor să recunoască de a lor, decât pe a părinților, nici altei legi nu se vor închină vreodată, decât celei strămoșești.

Au fost acestea — vremuri de grea încercare pentru credincioșii bisericii noastre, căci, după cum ne spune și cuvântul biblic: «ceice n'au stăpânire cad ca frunzele».¹

Și țăranii români, fără stăpânire bisericească, au fost în stare să poarte chiar împotriva stăpânirii politice o luptă atât de hotărâtă și impunătoare, încât aceasta văzând, că n'are încătore, s'a înduplecat ale da la 1761 iarăș o cărmuire bisericească, nu însă tocmai, cum o ceruseră dânșii, ci cam pe jumătate. Consiliul ministerial din Viena, urmărind ca de obicei — rațiuni de stat «mai înalte», a hotărât a trimite pe sama Românilor recalitranti, deocamdată, numai un administrator sârbesc; și l-au trimis în persoana bătrânului episcop de Buda, Dionisie Novacovici, căruia îi urmară, în aceeaș calitate, alți 2 Sârbi sau Români sârbizați: Ioan Gheorghevici, episcopul Verșetului, și Șofronie Chirilovici, episcopul Timișorii.²

Dar sub stăpânirea acestora starea bisericii nu se putea îndreptă, după cum ar fi fost de dorit. S'au mai curmat încâtva dureoasele tulburări, cari începuseră a bântui satele românești, din fundurile văilor până în culmile munților. Din partea administratorilor se dădea poporului sfatul vechiu — și slăbit de atâtea accentuări, mai nainte ca și mai târziu — să fie «cu ascultare și cu supunere față de cei mai mari». Ori, erau che-

Între altele scria Nagyszegi „...uti nunc etiam ob religionem meam in arresto sum, nunc etiam profiteor, quod nec ex metu aut timore, neque ex respectu muneris vel aliarum rerum religionem meam deseram, imo paratior sum vitam amittendi et cruciatus perferendi credoque, quod alter etiam suae religionis sincerus professor idem dicit et profitebitur. Suadeo itaque omnibus, qui religiones perturbant, ne operationibus Dei se immisceant, quia religio et fides sunt Dei... Deoque animae negotium relinquunt... religionibus dent pacem, credant et orent, quidquid velint, habeat quisque animae suae libertatem... Idcirco nemo cogatur, ut ea credat, quae conscientia ipsi non dicitur neque didicit“...

¹ Pildele lui Solomon XI. v. 14.

² L. Böhm. I. c.

mași la vîldicie câțiva preoți și câțiva țărani, cum se întîmplă d. e. în Martie 1762, ca «să poată jalbele și supărările lor cu *căzută plecăciune* pune înainte»,¹ cum cetim într'o circulară a lui Novacovici.

O îmbunătățire mai însemnată urmează abia la 1783, când împăratul Iosif II numește pe Ghedeon Nichitici episcop al Românilor ardeleni. Deși împăratul, condus mai mult de considerațiuni practice, subordonează episcopia ardeleană tot atunci în cele canonice și dogmatice — în mod cam arbitrar — metropoliei sârbești din Carloviț, actul acesta din 1783 este totuș de mare importanță, fiindcă numindu-se o căpetenie ierarhică exclusiv pe sama bisericii noastre, i-se recunoaște acesteia dreptul de existență proprie, contestat mai înainte, și i-se dă, oarecum un razim, o cheazășie pentru viitor.

Atât dela Nichitici, cât și dela succesorul său Gherasim Adamovici, au rămas dovezi frumoase de interes pentru soarta bisericii și a poporului, încredințat cărmuirii lor. Amândoi au făcut, ce le-a stat în putință, pentru luminarea clerului și aducerea în ordine a bisericilor bîntuite de atâtea vijelii cumplite. Adamovici, în special, și-a câștigat merite și pe terenul politicii naționale prin atitudinea lui frumoasă și stăruitoare dela începutul celui din urmă deceniu al veacului al XVIII-lea, când împreună cu episcopul unit Bob, susține în mod demn lupta pentru a dobîndi drepturi politice pe sama națiunii române, spunând, că deși nu e Român din naștere, se simte totuș îndemnat a lupta pentru binele credincioșilor săi, căci este îngrozit de nedreptățile, ce vede că trebuie să îndure acest popor. — Se știe, care a fost soarta acelui vestit *Supplex libellus Valahorum* (ca și a altor memorande naționale de mai târziu!) din cauza lungimii a fost pus *ad acta*... Ca singur rezultat real, de o valoare cam problematică și acesta, s'ar putea aminti art. 60 al dietei din Cluj (1791) prin care Românilor neuniți li se acordă dreptul liberului exercițiu religionar, fără a ridică însă biserica lor din starea abia tolerată, de până aci.

Nichitici cărmul însă abia cinci ani, iar Adamovici opt. Într'un timp așa scurt scăderile pricinuite prin o stare anarhică

¹ Dr. Ilarion Pușcariu: „Documente pentru limbă și istorie“ v. II. Sibiu 1897. pag. 280.

de aproape opt decenii, e natural că nu s'au putut înlătură, decât într'o măsură foarte mică.

Acum stăpînirea în loc de a trimite în Ardeal un continuator al operii începute de acești doi episcopi, după moartea lui Adamovici, a lăsat scaunul episcopesc iarăș timp de 14 ani neîmplinit, — deși din partea consistorului s'au înaintat prin vicarii Ioan Popovici, Nicolae Huțovici și notarul Aron Budai în mai multe rânduri petiții, în care Românii ortodocși insistau pentru împlinirea vechei lor dorințe de a aveă un episcop român, Ardelean din sinul lor. Ceeace li-se încuviințează, după multă trăgăneală în timpul unei vacanțe îndelungate și păgubitoare, abia la 1810.

Față de actul din 1783, această încuviințare eră, hotărît, un nou câștig pentru biserica noastră. Dar un câștig, care n'a putut fi exploatat curând în favorul nostru. Întâi, fiindcă cel mai vrednic de a ocupa acest scaun episcopesc, luminatul Gheorghe Lazar, care prin pășirea sa îndrăzneată atrăsese, chiar dela începutul activității sale publice, asupra sa atențiunea pre-puielnică a cărmuirii politice, deși la alegerea din Turda întrunise cele mai multe voturi,¹ totuș n'a fost întărit. Dacă ar fi reușit a obține confirmarea majestatică, munca de regenerare culturală și națională se începea și în sinul bisericii noastre de sigur cu trei decenii mai curând, și la venirea sa în Ardeal, Șaguna ar fi putut să afe elementele de muncă și de luptă culturală mai altfel pregătite, decum le-a aflat.

¹ Despre alegerea din 1810 lipsesc datele pozitive, sigure. În „*Gazeta de Transilvania*“ Nrul 89 din 1847 se spune, că „din alegerea dela 1810 Huțovici ar fi dobândit 48 voturi, V. Moga 36, iar între ceilalți aleși se mai împărțiră alte vre-o 30 glasuri“. E cu totul caracteristic pentru cărmuirea episcopului Moga, că nici în 1847, — deci înainte de devastarea arhivei consistoriale prin revoluționarii lui Bem (Martie 1849) — nu s'a putut găsi nici un act cu privire la această alegere din 1810. „Nu cumva 35 ani fuseră 35 veacuri“? — se întreabă Barițiu cu mirare — iar un colaborator al „*Gazetei*“ — preot ortodox — exclamă: „Miserii de noi! Cine nu va simți neconsolabila durere înțelegând, că actele naționale de 30—40 de ani s'au păstrat mai puțin prin noi înșine, decât ale altora, prin ai săi, de mii de ani“ (ibidem pag. 358); într'un „*Normativum*“ rămas de pe timpul lui Moga aflăm următoarele date privitoare la Gh. Lazar: 1799 Nr. cons. 963. „*Theologo Lazar* applăciantur annue 300 Rfni, ut studeat Carlovitii“, sub Nr. 973—1815: „Georg Lazar non se immisceat rebus extra sphaeram suam positis circa candidatos consecrandos“, — iar sub Nr. consist. 806—1815: „*Theologus Lazar cassatur*“ Nr. gubernali 11263 dtq 30 Novembris.

Al doilea motiv, care a împiedecat a se revărsa asupra bisericii noastre toate binefacerile menționatului câștig, e instrucțiunea de 19 puncte, tot atât de gravaminoase și stingheritoare, ca și cele din perioada calvină — cei i-sa dat lui Vasilie Moga din Viena, cu prilejul confirmării sale ca episcop. Un om mai iscusit și mai energic, decât episcopul Moga ar fi căutat — și ar fi izbutit în vr'un chip — a face, chiar și sub apăsarea acelor puncte de intoleranță medievală, cel puțin un început mai serios în direcția emancipării bisericesti-culturale. Nici episcopului Moga nu i-au lipsit intențiile bune, cari merită în toate privințele o apreciere dreaptă — dar îi eră cam «subțirică puterea», dupăcum văzurăm, că recunoaște însuș în epistola sa către Niçoară...

Astfel înzadar vom căută în timpul păstoririi lui urmele spiritului de inițiativă în vreo chestiune culturală mai însemnată, sau ale unui plan de lucrare solidară a tuturor elementelor doritoare de progres, cari începuseră a se ivi, sporadic. Consistorul diecezan din timpul lui Moga pare a-și fi socotit rezolvită orice problemă și împlinită cea mai înaltă a sa chemare, înregistrând poruncile guvernului sau ale «preaslăvitei varmeghii» și chemând preoțimea cu tot zelul, a țineă samă de ele și a le duce «fără sminteală» la îndeplinire. — Grație acestei împrejurări, în timp de trei decenii și jumătate abia s'au făcut câțiva pași de melc pentru înaintarea în cultură a clerului și poporului. S'a ajuns chiar la situația destul de umilitoare, că supraveghierea învățământului nostru popular a fost incredințată episcopului catolic din Alba-Iulia, nu lui Vasilie Moga, căruia i s'ar fi convenit, iar în cele financiare consistorului din Sibiu i s'a luat și dreptul de a-și administra puținele fonduri, de cari dispunea și cari au fost trecute sub epitropia regimului politic.

Cât de neajutorați erau și oamenii, cari înconjurau pe Moga, socotindu-se unii îndreptățiți a-l urmă în scaunul episcopesc — ne dovedește îndeajuns și faptul, că după moartea bătrânului episcop din partea consistorului nu s'au luat pozițiile necesare, ca reîntregirea scaunului să poată urmă în timpul statorit de canoane.¹ În istoria sa bisericească, și Șaguna se miră «cum de protopopii, preoții și fruntașii eparhiei, cari au

¹ Cf. «Gazeta de Transilvania» din 1847 Nrii 90—91.

fost la înmormântarea episcopului, n'au ținut vreo sfătuire, cum să se roage de Impărăție pentru reîntregirea scaunului episcopesc, și până la urmarea acesteia pentru un Vicar, pe care să-l fie *propus ei?*»¹

În loc de-a face aceasta, unii dintre ceice își întindeau cu umilință mâna după cărja vlădicească, au cercat a-și câștiga mai întâi protecția mitropolitului sârbesc din Carloviț, cuvântul căruia eră ascultat la curtea din Viena. Spre norocul bisericii noastre, însă Rajacici,² — fără a prevedea urmările mai îndepărtate ale intervenției sale — stăruî la curte pentru Șaguna, care sosi în Ardeal și își începù activitatea de vicar în 21 August (2 Sept). 1846.

II.

Activitatea lui Șaguna ca vicar.

Sosind în Ardeal, Șaguna fù întâmpinat cu răceală și neîncredere, ceea ce e ușor de înțeles. Întâi, fiindcă venea ca un necunoscut, care prin ivirea sa neașteptată putea nimici acum planurile de înălțare la treapta arhierescă a Ardelenilor de baștină. Apoi, fiindcă din partea acestor interesați s'au răspândit șvonuri, că Șaguna n'ar fi Român, ci Sârb. Și prin faptul, că a fost impus din Viena, fără a-l fi poțtit cineva din Ardeal, biserica a fost din nou scurtată în drepturile sale. Dar tocmai din împrejurarea aceasta aveă să izvorească norocul nostru. Destinul istoriei își are cărările sale nepătrunse, și îndrumând desfășurarea evenimentelor de multeori contrar postulatelor logice și formalităților iuridice, poate să aducă foloase nespuse de mari chiar atunci, când pare a nedreptăți pe ceice se vor bucura mai târziu.

Șaguna dela întâia lui pășire pe pământul Ardealului manifestă o atitudine hotărâtă și impunătoare nu numai față de Români, ci și față de străini, cari alergau toți și priviau uimiți

¹ A. Șaguna: «Istoria bisericii ortodoxe» vol. II. pag. 202 nota.

² cf. «Tel. Rom.» 1871 pg. 284: eră vorba ca Șaguna să ajungă episcop la Neoplanta, dar s'a împotrivit Rajacici zicând: «Pe Șaguna vreau să-l păstrez pentru dieceza Ardealului, căci episcopul de acolo Moga e bătrân și dieceza aceea va deveni curând vacantă».

la chipul maiestos al vicarului, când acesta trecea în trăsura sa, sburată de patru telegari, prin satele și orașele lor. Ajuns la Sibiiu, se apucă cu tot dinadinsul de îndreptarea și regularea unor stări, cari adastau de mult mâna de fier a orânduitorului înțelept. Puterea de muncă, înlănțuită atâta vreme între zidurile institutelor sârbești, cunoștințele vaste, pe cari nu voise a le schimba în bani mărunți pe seama unei împrejurimi străine — clocotiau în sufletul lui plin de o energie tânără, ce îndeamnă la fapte. Avea Șaguna atunci 38 de ani; eră deci bărbat în floarea vârstei celei mai frumoase, când începù a-și desfășura activitatea sa românească, binecuvântată și roditoare ca o revărsare a Nilului preste un câmp frumos, dar lăsat vreme prea îndelungată, în părăginire. Chiar cele dintâi dispoziții, ce ia îndată împreună cu consistorul, lasă a se întrezări hotărârea lui nestrămutată de a rămâne în Ardeal, unde îl așteptă un teren de muncă atât de vast. Va fi fost convins desigur de protecția decizătoare, ce i-se acordase în Carloviț și Viena din partea celor mai de seamă factori, sprijinul cărora îi deschisese calea spre vicariat, asigurându-i, poate în acelaș timp, și scaunul episcopesc.

Spirit ager de observare, talent pronunțat de îndrumător, el își câștigă repede cunoștința împrejurărilor; vede lipsurile cele mai neapărate și nu întârzie un moment a pune toate forțele în lucrare, spre înlăturarea lor. Ca fost profesor, deci om cu preocupății intelectuale și culturale înainte de toate, a trebuit să rămână cam dureros suprins de starea de înapoiere culturală, în care se află dieceza aceasta, cu preoțimea și poporul ei.

În centrul diecezei abia aflase un curs de 6 luni pentru candidații la preoție și altul de 6 săptămâni pe seama celorce se pregăteau pentru cariera învățătorească.¹ Imediat în toamna anului 1846, el ridică cursul clerical la un an² și dispune³ ca de aci înainte «cine va voi a se primi la cursul candidaților de preoție, să învețe toate școalele până la filozofie»...⁴

În acelaș timp începe a împărtăși prin circulare sfaturile lui multe și variate, cari privesc înainte de toate preoțimea, și

Andreiu Șaguna,
la venirea sa în Ardeal ca vicar general.

¹ *Barâțiu*: «Părți alese din Istoria Transilvaniei» vol. III. pag. 122.

² «Cele două congrese naț.-bis. electorale» Sibiiu 1875 pag. 86.

³ (Nr. cons. 586/1846).

⁴ Circ. prot. Moise Fulea Nr. 156 în prot. mss. al parohiei Bungard.

sub raportul înfățișării sale exterioare, dar mai ales sub acela al valorii intelectuale și sufletești, cari ambele erau susceptibile de cele mai elementare învățături. Într'un sens mai larg circularele aceste, dela sfârșitul anului 1846, cuprind un adevărat program de muncă social-pedagogică, întrucât ele îmbrățișează și educația tinerimii, starea morală și materială a țăranilor, din obiceiurile cărora vrea să stârpească pe cele păgubitoare, insistând cu toată căldura pentru cultivarea celor bune și potrivite învățăturilor creștinești. În centrul acestei însemnate acțiuni de regenerare socială și culturală Șaguna vrea să pună, cu orice preț, preoțimea: dela preot să pornească toate îndemnurile bune, supraveghierea lui părintească să îndrepte toți pașii poporului, să-l ferească din calea ispitelor și să-l îndrume pe cărările înaintării în cultură și bunăstare.

Sunt interesante singuraticile puncte ale acestor circulare, fiindcă postulatele cuprinse în ele indică totodată multele defecte ale preoților, ne dau deci, fie și în conturi generale, o icoană fidelă a situației, în care se află preoțimea noastră în momentul, când a ajuns să fie cărmuită de Șaguna.

«Pentruca vaza și cinstea cinului preoțesc să se poată păstră nevătămate» la două luni după așezarea sa în Sibiu, Șaguna în calitate de «general-vicar» adresează următoarea circulară¹ protopopilor, poruncindu-le să pună «toată osteneala și silința» întru a sfătui «pe subordinații preoți» să împlinescă cu deadinsul, următoarele «folositoare rânduieli»:

1. Fiecare preot să umble în reverendă cu brâu «vănat închis» și pălărie rotundă, nu numai când are de a săvârși vre-o slujbă, ci și când «vor veni la cetate sau vor merge la mai marii lor, sau la vre-o tistie mai înaltă».

2. «Nici unul să nu îndrăznească a-și rade barba, dară părul să și-l pieptene înapoi».

3. «Dela cercetarea jocurilor, crâșmelor și de a bea vin și vinars în uliță sau în târguri și dela orice vorbe statului preoțesc vătămătoare să se contenească».

4. «Negustorie a face sau a umbla în persoană după alte câștiguri să înceteze de tot. Mai încolo:

5. «Pentruca fiecare preot după cuviință să-și poată împlini datorințele sale, tot insul să se îndeletnicească în cetirea

¹ 20 Oct. 1846. Nr. cons. 595.

sfintei scripturi și a sf. părinți, să cetească și să învețe *cattichisul de rost*, și câștigându-și folositoare cunoștințe să fie în stare a cuvânta din timp în timp către popor cu sporiu și cu folos, și a-i putea arăta calea către fapte bune, spre care sfârșit se cuvine să aibă o viață neprihănită, purtare bună întru toate, și în tot locul ca cu o trimbiță bine răsunătoare să deștepte pe toți spre cucernicia cea adevărat creștină și spre frica lui Dzeu...¹

Mulți dintre protopopii și preoții obicinuiți cu vechiul regim consistorial de îngăduință aproape excesivă, ceterind aceste sfaturi și îndrumări sănătoase, vor fi crezut, că ele sunt menite a împărtăși aceeaș soarte, ca și alte circulare anterioare: să fie trecute la «protocol» cu, sau fără scurtul adaus «spre știre și conformare»...

Că prin această formalitate nu s'a ajuns la nimic, că numai prin împlinirea pe deaîntregul și fără greș a singuraticelor puncte — e cu puțință o îndreptare radicală a lucrurilor: la asta nu se gândeau, decât elementele mai alese, doritoare de progres și hotărâte a stăruî pentru realizarea lui.

Șaguna însă nu eră omul vorbelor răsunătoare, ci al faptelor depline, cum a dovedit chiar dela început.

El nu vrea să îngăduie nici unuia dintre preoți a face uitate poruncile, ce-i vin dela superioritatea bisericească. Dacă vede, că nu le urmează exact, dacă observă, că nu se dă din partea preoțimii cuvintelor sale, adresate cu căldură și blândetă, cu venita ascultare, știe fi și aspru, aplicând «pedeapsă strașnică», cum scrie însuș, tuturor celor nepăsători și înrăiți.

Repetează și accentuează foarte des sfaturile sale, ca să fie știute de toți. Peste scurtă vreme pornește apoi prin sate, ca să se convingă însuș, că cuvintele lui n'au răsunit în pustiu.

Astfel la 1 Decembrie acelaș an îndreaptă către preoțimea întreagă o lungă «epistolie de învățătură»² cuprinzând o mulțime de îndrumări folositoare, repețind și complectând sfaturile sale din 20 Oct., motivându-le cu citate din sfânta scriptură și

¹ Punctele acestei circulare, ca și a celei următoare (din 1 Dec. 1846) sunt extrase din protocolul mss. al parohiei Bungard; arhiva consistorială împreună cu biblioteca de 3000 de cărți a lui Șaguna au fost arse în 1849.

² „Epistolie de învățătură către parohialnica preoțime“, — 1 Dec. 1846.

din canoane, astfel încât întreaga circulară face impresia unui scurt tratat de teologie pastorală, având în acelaș timp și valoarea unui prețios document istoric.

La început insistă mai ales asupra datorințelor preotului de a povățui întru toate poporul și de a-l lumina, căci al 58-lea canon apostolesc poruncește, ca «preotul nepurtând grije de popor și neînvățându-l pe el — să se afurisească»; iar la pro-rocul Iezechiel (III, 17) scrie: «de nu vei desluși nici vei grăi, va muri cel fără de lege întru fărădelegea sa; sângele lui din mâna ta îl voiu cere». Să se silească deci fiecare preot a povățui poporul, să părăsească deprinderile rele, să nu facă nuntă în post, să se lase de căsătoriile între rudenii și să se ferească de cheltuielile zadarnice, de risipa în mâncare și beutură, ce au obiceiul a face cu prilejul nuntelor. Apoi să nu lipsească preotul a învăța nunumai tinerimea școlară, ci și pe cea adultă («pe ceeace n'are puțință a umblă la școală») credința, frica lui Dumnezeu și începutul înțelepciunii. Prin toate purtările sale să dea pilde bune poporului; să-și chivernisească bine nu numai casa proprie, ci și toate, câte se țin de biserică; dela jocuri și glume să se depărteze, fiindcă așa cere can. 24 al sinodului ecumenic VI, iară «fiind la pomeniri, lucrurile de mâncare dela masă cu sine acasă să nu le ducă, și cu aceea cinul preoțesc să nu-l rușineze».

Urmează un punct (al 6-lea), care ne înfățișează fidel urmările stării, mai mult decât patriarhale, a preoțimii și ne arată totodată și prin ce fel de mijloace de pedeapsă năzuește Șaguna a stârpi un rău înrădăcinat adânc în deprinderile preoților și sătenilor: «De cercetarea crâșmelor feriți-vă. Răul acesta câte alte răutăți pricinuește, fieștecare din voi poate pricepe. Drept-aceea numai pravila 54, a sfinților Apostoli vă aduc aminte, unde cetim, că preotul, carele fără lipsă mare se va afla mâncând ori bând în crâșmă, să fie *oprit*; întru urmarea acestora *cu cea mai mare întristare a inimii* și cu nespūsă mirare încredințându-mă, că mulți dintre preoți au obiceiul și datina, după săvârșirea slujbelor dumnezezeștilor zile de Dumineci și sărbători, din sfânta biserică a nu merge acasă, ci drept a se abate la crâșmă și a vorbi cele-ce nu se cuvine unui preot, *aspru și sub pedeapsa opririi* de slujba preoțească, după pravila 54 a soborului al 6-lea a toată lumea și pravila 24 a soborului

dela Laodikia, tuturor acelora, cari până la această slăbiciune și nebăgare de samă a treptei sale s'au rătăcit, poruncesc ca să se lase de această ticăloasă și rușinatoare a lor datină. Iară ca să încredințez pe fieștecările, că *asprimea mea în lucrare o voui aduce*, în privința acelora, cari în treaba aceasta vor greși, unii ca aceia îi voui pedepsi și *publică* preoțimii întregi din Eparhie».

Mai departe, repetează din nou (intemeiându-l pe can. 27 al sin. ecum. VI.) sfatul privitor la o îmbrăcăminte preoțească cuviincioasă, căci «din cele din afară chibzuesc și așezarea cea dinlăuntru a inimii».

Apoi îndeamnă preoții, să fie cu blândețe și cuget curat, și «neinteresat» în adunările și sfaturile bisericesti, să nu rostească decât vorbe frumoase și împăciuitoare, să se poarte cu toată cuviința față de «stăpânirile și domniile», cărora datoresc cinstire și ascultare, iar față de poporeni să fie cu dragoste, îndelungă răbdare și smerenie; pentru slujbe să nu ia decât «simbria legiuită» la «câștig spurcat» să nu râvnească, iar la cei săraci să slujască «*inzadar*» (gratuit!) căci «pentru această oste-neală mare plată vor avea în ceriuri». Cu învățătorii și cântăreții să trăiască în dragoste și «*bună pricepere*» (bună înțelegere) împreunându-și puterile cu dâșii spre a învăța tinerimea în cetire și cântare bisericască. — Din averea bisericii să nu cheltuiască nimic fără știrea curatorilor și ctitorilor; «protocoalele botezaților, cununaților, morților și ale învoirilor» să le țină în ordine, întocmindu-le «fără greșală și sminteală» și să nu facă răsuri în ele, căci acestea «trag după sine mare pedeapsă». — Tot asemenea «protocoalele poruncilor celor înalte (guverniale) și consistoriale să le ducă cu *toată acurația*». În aceste sfaturi se cuprind datorințele de căpetenie ale preoților, pe care Șaguna îi roagă ale «proceți adeseori» ale urmă totdeauna și ale primi «cu aceeaș dragoste, cu care el le-a trimis lor».

Spre a cunoaște mai deaproape împrejurările satelor noastre, pe de altă parte pentru a putea controla, în ce măsură duce preoțimea la îndeplinire sfaturile și poruncile, ce i-s'au dat, Șaguna cere voie dela guvernul ardelean, ca să poată face o vizitație canonică în eparhie. Obținând în 15 Aprilie 1847¹ permisiunea, începe vizitația în protopopiatul Sibiului, la 1 Iulie,

¹ Nr. guvern. 4394.

dupăce administratorul acestui protopopiat, Moise Fulea înștiințase cu 10 zile înainte pe toți preoții, să aștepte pe «Măria Sa» cu bisericile și altarele măturate și cu odoarele bisericesti puse toate în ordine, iar dascălii cu copiii cei de școală și învățăturile, ce s'au învățat, să stee gata»; titorii să arete socotelile bisericesti; poporul întreg «cu mare cu mic, cu bărbații și cu muierile să aștepte pe Măria Sa cu toată cinstea și cuviința, purtând grije de celece stările împrejur îi vor învăța» — (și «porunca aceasta în mare grabă la fieștecare sat ziua și noaptea să se ducă mai încolo»!).

Șaguna în vizitațiile sale controlă cu deamănuntul tot, lăudând preoții cei vrednici, și muștrând cu asprime pe cei neglijenți.

*

Înainte de a începe aceste vizitații Șaguna avusese prilejul să cunoască mai deaproape nemulțumirile Buciumanilor din Munții-Apuseni, cari întăritați de Catarina Varga, o ungueroaică aventurieră și amăgitoare,¹ purtară mai mulți ani un proces contra fiscalului, pe care îl renouă, tot la sfatul acestei faimoase muieri («berüchtigte Aufwieglerin»)² fără nici o perspectivă de reușită. Șaguna fu rugat de guvern, să intervină spre a liniști spiritele agitate, ceea ce a și izbutit să facă în toamna anului 1846, când călători cu protopopul Zlatnei Iosif Ighian, în părțile Abrudului «ca Luca cu Cleopa».³ Dar la începutul anului următor, ivindu-se iarăș semne de revoltă, trebui să meargă⁴ tocmai în sărbătorile Bobotezii la Bucium-Isbita și să ia toate măsurile pentru a scoate poporul de sub influența acestei fe-

¹ «Pernicioasa seductrix», cum o numește contele Nádasdy cf. Popea: «Memorialul iui Șaguna» Sibiu 1889 pag. 34.

² Ibidem pg. 23.

³ Ibidem pg. 22.

⁴ «D. vicar general Andreiu Șaguna în urmarea unor preainalte rânduieli porni în 2/14 Ian. iarăș la locuitorii câtorva sate din dominiul Zlatnei spre a-i mai mângăia și întări mai mult în făgăduințele făcute cu alt prilej, că vor împlini slujbele cerute ș. c. I. D. vicar dela Bucium se va repezi la Cluj pentru scurt timp, iar de acolo va cercetă și alte locuri, spre a le împăciui, a le molcomi și a le feri de intrigele unor oameni netrebniți, cari ar voi a scoate castane de degetele altora, — apoi după vre-o 3-4 săptămâni se va reîntoarce la Sibiu. Dela ostenelele dlui vicar ca bărbat al păcii așteptăm numai rezultate mângăioase și odihnitoare» («Gazeta de Transilvania» 1847 Nr. 3).

mei care, oricum, nu putea să-i facă cinste. Misiunea aceasta, deși foarte neplăcută și periculoasă, o împlini Șaguna cu ajutorul lui *Pogány György* (vicecomitele Albei-de-jos) și al lui *Tövissy Gergely* (pretor în Zlatna), cari însoțindu-l la fața locului, la ieșirea din biserică prinseră de braț pe Catarina,¹ — și o așezară în sania lui Șaguna, ducându-o apoi în temnița din Aiud, unde a fost deținută până la 1850 sau 52. Guvernatorul Ardealului, contele Iosif Teleki, firește, i-a mulțumit lui Șaguna, exprimându-și plăcerea prea înaltă (*legfelsőbb tetszés*)² pentru rezultatul intervenției, care lesne ar fi putut să devină fatală pentru Șaguna, dupăcum recunoaște însuși în raportul său din 20 Ian. 1847; înaintat guvernatorului Teleki.³

Acesta e adevărul, ce se poate culege în chip sumar din acte oficiale și din corespondențele contimporane, câte s'au păstrat cu privire la acest caz,⁴ din care unii au cercat, dar fără succes, a făuri un titlu de merit deosebit pentru Șaguna, iar alții, — cărora le convine, cum observă Barițiu,⁵ a pune mai mare valoare pe «anecdote de petrecere» decât pe documente istorice — și-au dat toată silința să făurească o armă veninoasă împotriva lui Șaguna, până eră în viață, și prilej de

¹ Ibidem pag. 29—31; cf. cu privire la acest amănunt și povestirea, care diferă puțin, a protopopului *Simeon cavalier de Balint*: «Scurtă descriere a unor evenimente întâmplare în Munții-Apuseni ai Transilvaniei, cu comunele Bucium, Abrud-Sat și Cârpeniș, începute în anul 1837, în luna lui Iunie și continuate până în 1847» în «*Transylvania*» anul 1876 pag. 16. Diferința ce există între aceste 2 relatări s'ar putea explica ușor prin faptul, că prot. Balint, scriind cu 29 de ani după întâmplarea aceluși caz, nu-l va fi ajutat memoria, să fixeze lucrurile tocmai așa exact, cum le înfățișează actele oficiale, redactate imediat după această întâmplare.

² Ibidem pag. 33.

³ Ibidem pag. 29—32.

⁴ Pentru amănuntele, cari în lipsa datelor neîndoelnice, nu se mai pot restabili cu siguranță, pe lângă actele publicate de Popea în Memorialul citat, pag. 7—36 a se vedea încă și *G. Barițiu*: «Părți alese» vol. I. §. 105 la sfârșit vol. II. §. 73; apoi polemia dintre *Iosif Sterca Șuluțu* («O lămurire în disputa literară» etc. Sibiu 1892) și *G. Barițiu* (Criticele «istorice ale lui Iosif Sterca Șuluțu de Cârpenis scărmanate», Sibiu 1892), cum și expunerile lui *Simeon Balint* în «*Transylvania*» din 1876, iar dintre istoricii străini: Eugen v. Friedenfels: «Josef Bedeus v. Scharberg». Wien 1876 I. 414—418 și Jakob Elek: «Szabadságharczunk tört.» Budapest 1880 pag. 59—66.

⁵ «Părți alese din ist. Trans.» vol. III. pag. 467.

ponegrire a memoriei lui, după moarte. Șaguna însă nu eră omul, care să se sfiască vre-odată de isprăvile sale, chiar dacă n'ar fi fost vrednice de toată lauda. Așa nici în cazul de față. Dovadă, că în discursul rostit în ședința a X-a a dietei din Sibiu (11 August 1863) povestește însuși acest caz,¹ ceea ce de sigur n'ar fi făcut, dacă simția într'ânsul ceva neplăcut sau rușinos pentru sine.

Cât pentru strălucita memorie a lui Șaguna, ea n'a putut fi de loc știrbită prin niște încercări istorice, ale căror tendințe erau foarte transparente² înaintea oricui și a căror zădărnicie o exprimase nimerit caricatura publicată într'o revistă umoristică,³ înfățișând pe Șaguna ca un munte mare de stâncă, pe care 2 inși — contrari a lui, — cearcă să-l sfarme. Dar fără succes. S'ar putea adauge la această imagine cuvintele, cari formau deviza ministrului francez Mazarin: «*Quam frustra et murmure quanto*»!

III.

Sinodul electoral din Turda. Șaguna episcop.

Unora le convine a interpreta cazul cu Ecaterina Varga astfel, că Șaguna ar fi făcut guvernului acest serviciu numai ca să-și netezească calea spre scaunul episcopesc, vacant. Chiar nefiind lipsită de orice temei serios această interpretare,⁴ va

¹ cf. *Diuar stenografic al dietei transilvane conchimate la Sibiu pe 1 Iulie 1863 prin rescript preînalt* pag. 70.

² cf. *G. Barițiu*: «*Criticele „istorice“ ale lui Iosif Sterca Șuluțu scărmanate*» — mai ales pag. 8—9; vezi mai departe ziarul «*Tribuna*» din Arad nr. 247 și 248 din 1910 și broșura „*Adaos la răsunetul lui Șuluțu sau cum discută un prezident venerabil?*» de Dr. I. Lupaș Arad 1911.

³ «*Cocoșul roșu*», redactată în Brașov de Iosif Pușcariu.

⁴ Spre a se vedea însă, cum judecau contimporanii asupra acestui caz, cităm din «*Gazeta de Transilvania*», care — publicând după «*Erdélyi Hiradó*» știrea, că «D. subșpan *George Pogány* prin bărbăția sa puse mâna pe «*Catalani*» cum îi ziceau țaranii și o trimise la umbră — adauge din partea sa următoarele șire: «fie ca să se adevereze (această știre) ca așa să scape și românimea acelor părți de atâtea prepusuri. Căci adecă credința noastră politică tare și neclătită este, cumcă Românilor, fie din orice parte, în zilele noastre *nimic atâtea nu le poate strică, pe cât le-ar strică și cea mai neînsemnată mișcare*, ce ar purta caracter de turburări politice. *Cerțiul să păzească pe poporul nostru de amăgitori înrăutățiți*. Nu faptele nesupunerii, ci o treptată cultivare și deșteptare a oamenilor noștri este calea către fericire și către câștigarea oareșcărei însemnătăți» (1847. Nr. 5. pag. 18).

trebui totuș să recunoască oricine, că vrednicia personală a vicarului Șaguna eră și mai nainte în deajuns cunoscută și apreciată favorabil de factorii cei mai hotărâtori pe atunci în chestia alegerii de episcop: de mitropolia din Carloviț și curtea din Viena astfel, încât nu eră neapărată trebuința de sprijinul, ce și-l va fi câștigat în urma cazului Catarina Varga.

Pe de altă parte nu se află atunci în clerul nostru superior om cu aspirații episcopești, care să fi putut rivaliza în mod serios cu Șaguna. Dintre cei luați în combinație: teologul Ioan Moga, profesor la seminar, Moise Fulea, director școlar, și protopopul Zlatnei Iosif Ighian erau toți oameni înaintați în vârstă, și cari au îmbătrânit, fără a fi putut adauge numelui lor faima unor merite deosebite. Pe când Șaguna eră om în puterea vârstei, bărbat de 39 ani, care dacă nu avuse din tinerețe prilej să-și câștige merite pentru neamul, din sinul căruia se ridicase, a dat totuș în scurtul timp petrecut în Ardeal, destule dovezi de zel și activitate, cari îndreptățiau la cele mai frumoase nădejdi. Un singur om eră, care prin istețimea și energia sa se apropiă de Șaguna: protopopul Brașovului, Ioan Popazu, născut în aceiași zi cu Șaguna. Curând după moartea episcopului Moga pare a se fi manifestat dorința unora, de a-l avea pe el episcop. Astfel în 6 Martie 1846, Aron Florian întreabă, prin o scrisoare din București, pe Barițiu: «In Transilvania formatu-s'a, rogu-te, vre-o opinie pentru noul episcop neunit, ce se va alege? Pentru Popazu declare-se clerul în vre-un chip și este nădejde, ca să apuce scaunul».¹

Dar se vede, că Popazu, chiar dacă ar fi avut asemenea aspirații, după venirea lui Șaguna în Ardeal, n'a mai stăruit pentru realizarea lor, și cele 11 voturi, câte a primit la alegerea de episcop din 2 Decembrie 1847, nu vor fi fost decât o sinceră manifestare de încredere din partea unor protopopi — colegi, cari îi știau prețui vrednicia.

Precum aflăm din «Gazeta de Transilvania», (1847, pag. 356) în tot timpul vacanței preoșimeia n'a dat dovezi de vre-un interes deosebit în chestia viitoarei alegeri de episcop astfel, încât «bărbații clerului căzură în prepus, că sau se poartă cu

¹ Vezi revista „*Neamul Românesc*“ an. III. Nr. 129: „*Din corespondența lui George Barițiu*“.

o nepăsare rară cătră trebile bisericeii și ale episcopului său, sau că nu le place a revărsa lumina dorită preste o cauză atât de mare». Mirenii dimpotrivă au adresat încă în Maiu 1846 o rugare cătră Maiestatea Sa, pentru a se admite și participarea elementului mirean la alegerea de episcop, cum se întâmplă la Carloviț și aiurea. Dar «toți bărbații clerului, câți fuseseră rugați a subscrie acea instanță, se retraseră la o parte, iar unii se purtară cu atât dispreț, încât nici răspuns nu dădură. Cu toate acestea mirenii, deși mulți desgustați, nu desperară, ci încrezuți în nespusa bunătate și îndurarea Maiestății Sale, în toamnă aceeaș rugăminte tot o subșternură, subscrisă numai de mirenii».¹

Șaguna a luat din partea sa la începutul anului 1847, în bună înțelegere cu Consistorul, măsurile de lipsă, ca vacanța episcopească să se curme cât mai curând prin o alegere, care să se îndeplinească tot în condițiile celei din 1810. Petiția înaintată în acest sens la curtea din Viena a fost rezolvită favorabil la sfârșitul lui Iulie 1847,² recunoscându-se și acum dreptul de alegere al protopopilor, însă cu o singură schimbare, de astădată foarte înțeleaptă și folositoare, anume ca restricțiunea, de a putea fi ales episcopul numai dintre clericii ardeleni, cum s'a întâmplat cu ocazia alegerii lui Moga, să rămână înlăturată.³ Evident, că această schimbare s'a făcut numai de dragul lui Șaguna, singurul între aspiranți, care nu eră Ardelean de baștină.

Rezoluția preafinală fii comunicată Consistorului prin guvernul ardelean, abia la sfârșitul lui Octombrie,⁴ când s'a și fixat ziua de alegere pe 1 Decembrie st. n., fiind invitați pe acest termen toți protopopii⁵ la Turda, unde actul alegerii aveau

¹ publicată în «Cartea de aur» vol. I. pag. 165—169.

² Prin rescriptul regesc din 30 Iulie 1847; *Nr. aulic* 3658. cf. și notița lui Barițiu din «*Transilvania*» 1877 pag. 198.

³ «... *Sua Majestas Sacratissima*,... elementer indulgere dignata est, ut in eligendo Episcopi graeci ritus non unitorum eadem modalitas observetur, quae anno 1810, occasione similis restorationis locum habuit, ea solum cum modificatione, ut restrictione in Decreto ditto 25 Maiu 1809 Nr. 1301 contenta, ut videlicet Episcopus e gremio Cleri nota sua depromturi eligatur, sublata — electio haec praecise ad natos in Transilvania haud restringatur cf. și epistola lui Șaguna cătră Dr. P. Vasici dto Sibiu 11 Noemvrie 1847. (Barițiu vol. III. pag. 564 5).

⁴ 28 Octombrie 1847 întreagă rezoluția e publicată la Șaguna: *Istoria bis*. pg. 204 5 în trad. română și în originalul latin (în care s'au strecurat însă vre-o 3—4 erori de transcriere sau de tipar).

⁵ Atunci erau 44 de protopopiate, însă fiind două vacante, iar un protopop bolnav, la Turda s'au prezentat numai 41 protopopi și vicarul Șaguna cf. «*Gazeta de Transilvania*» 1847 Nr. 95, unde actul alegerii e descris mai pe larg decât în *Istoria bis*. (II. pg. 208) a lui Șaguna.

să-l conducă 2 comisari ai guvernului: contele Ladislau Lazar și secretarul guvernului: Pavel Istváni.

Ziua de 1 Decembrie a fost întrebuițată pentru împlinirea unor formalități, obișnuite la asemenea ocazii, iar a 2-a zi s'a procedat la alegere, al cărei rezultat a fost, că din cele 126 voturi, câte s'au dat — acordându-se fiecărui protopop dreptul de a vota pentru 3 inși — 33 au fost pentru Ioan Moga, teologul, 31 pentru directorul școalelor, Moise Fulea, și numai 27 pentru Șaguna, iar restul s'a împărțit între protopopii Ighian 14, Popazu 11, Constantin Duma (Hunedoara) 5, Ioan Panovici (Nocrich) 1, Avisalon Popovici (Lupșa) 1 și Ioan Hania, arhivar consistorial 3.

Se spune, că înainte de alegere ar fi mers la Șaguna o deputație de protopopi, rugându-l să nu candideze, căci dânșii nu voiesc să-l aleagă din pricina, că ar fi Sârb. Șaguna, după ce i-a lămurit, că e Român ca și ei, i-ar fi dimis cu cuvintele: «Dacă nu mă vreți voi pe mine, vă vreau eu pe voi, și să știți că eu voi fi episcopul vostru». Ceeace, spre norocul neamului și al bisericii noastre, s'a și întâmplat, căci monarhul dintre cei 3 candidați, cari au întrunit un număr mai mare de voturi, a confirmat, în 5 Februarie (24 Ianuarie) 1848, după cum era de prevăzut, alegerea lui Șaguna, deși acesta avuse mai puține voturi, decât cei doi nepoți ai fostului episcop Vasilie.

Ca o dovadă mai mult despre încrederea curții din Viena în Șaguna, sau despre bunele protecții, de cari se bucură el, servește și faptul, că la numirea lui Șaguna de episcop s'au dat cu totul uitării cele 19 condiții grele, cari s'au fost fixat la 1810 pentru Vasilie Moga, ținând întreagă cârmuirea bisericească a acestuia ferecată ca în niște cătușe de fier.

Numirea de episcop o aduce Șaguna la cunoștința clerului și poporului prin o frumoasă circulară,² în care exprimându-și «nemărginita mulțămire către marele nostru Monarh», promite sărbătorește, că «din toate puterile neostenit se va

¹ «Gazeta de Transilvania» 1847, pag. 386 (Nr. 97); Pantazi scrie în epistola sa către Barițiu (Viena 3 15 Ianuarie 1848): «Deși împrejurările se văd a face încăpețea la episcopie a dlui Șaguna cam certă, totuș eu o privesc ca foarte problematică, fiindcă am înțeles din izvor sigur, că mai multe persoane, care sunt prea aproape de tron, și-au arătat voința de a favoriza numai pe fiii patriei în cauza episcopiei noastre». («Transilvania», 1877 pag. 198).

² Nr. 119, 24/12 Februarie 1848.

strădui» pentru binele, folosul și înaintarea în «cele de minte știitoare» ale poporului și va fi tuturor tată adevărat: «tată zic să fiu, tată, și încă odată zic, tată să fiu în înțelesul cel adevărat». «Apoi ca să nu lase neîntrebuițat nici un prilej» îndeamnă din nou preoții, pe iubiții săi «împreună slujitori», să învețe și să lumineze neconținut poporul, ca să-l poată aduce «din necovârșire la covârșire și din ruginita negură a neștiințelor la limanul cel liniștit al științelor și al luminării». Creșterea și luminarea supușilor este și dorința Monarhului, care știe «ce folos este în zisa lui Horaț: ingenuas didicisse fideliter artes, emollit mores nec sinit esse feros».

De încheiere roagă preoții, cari vor țineă cuvântări bisericești, să i le trimită acestea din vreme în vreme dânsului, căci are de gând a le tipări sub titlul: «Adunarea cuvântărilor bisericești, întocmite prin preoțimea Eparhiei gr.-răsăritene neunite din Ardeal».

Ioan Moga și Moise Fulea se vor fi simțit la început cam jigniți și nedreptățiți prin numirea lui Șaguna de episcop. Dar ei au fost oameni, cari se știau împacă ușor cu situația. De aceea glasul lor de nemulțămire s'a potolit mai târziu, fără a lăsa urme de neascultare sau împotrivire. Din contră s'au păstrat scrisori dela amândoi, din cari transpiră cele mai frumoase sentimente de venerațiune și entuziasm pentru vrednicia tânărului episcop. Astfel cetim într'o epistolă¹ a lui Moga adresată lui Șaguna în Viena, următoarele șire, sinceritatea cărora n'avem motiv a o trage la îndoială: «Cu mare dor dorim să te vedem pe Măria Ta în pace și sănătos iarăș în mijlocul nostru. Ni se pare, că și soarele strălucește mai luminos, când ești între noi; dară acum suntem ca cei din umbra morții».²

¹ dto 21/9 Februarie 1851.

² Este interesantă și o scrisoare a lui Moise Fulea «emerit director și protopop» (dto Sibiu 9/21 Maiu 1863), în care mulțamește lui Dzeu, că l-a «insuflat» pe Șaguna cu «Duhul său a numi cele 3 nații, 4 confesiuni și trei teritorii în patrie — 10 păcate, și i-a luminat mntea să facă despre națiunea noastră asemănare cu poporul irlandicesc — apoi îl roagă, să se «îndure a-i da zelul îndrăznirei a putea fără sfială cuvântă... cele de lipsă pentru feliicitatea națiunii noastre, ca să se mire împăratul de înțelepciunea lui (Șaguna) ca oarecând împărăteasa Sava de înțelepciunea lui Solomon — terminându-și rugăciunea astfel: «și ni-l adu Preabunule iarăș sănătos și în pace în mijlocul nostru, ca să ne putem bucura de strălucita și vesela lui față»...

PARTEA III.

In viforul mântuirii.

I.

Sfințirea lui Șaguna ca episcop la Carloviț și participarea lui la adunarea națională din 3/15 Maiu 1848.

Știrea despre numirea lui Șaguna de episcop făcû, în general, bună impresie nu numai la credincioșii bisericeii române ortodoxe, ci și la Românii uniți. Timoteiu Cipariu, comunicând în foaia sa¹ această știre o însoțește cu următoarele cuvinte, pe cât de frumoase pe atât de adevărate: «Virtuțile acestui mare bărbat român sunt mai cunoscute, decât să aibă trebuință a se mai lăuda, încât nici inimizii nu i le-ar putea nega, și credem, că grația Majestății Sale n'a putut să cadă pre o persoană mai meritatorie de o așa mare chemare. Multe zile și din partea noastră-i urăm»...

Cuvintele lui Cipariu cuprindeau un mare adevăr, pe care — dacă unii nu se vor fi simțit atunci îndemnați a-l recunoaște — desfășurarea evenimentelor din următoarele două decenii și jumătate aveă să-l confirme pe deplin. În niște vremuri nespuse de grele, în clocotul năpraznic al vijeliilor cumplite, ce aveau să se deslănțue în curând asupra poporului român din Ardeal, eră în adevăr cu neputință de găsit un bărbat mai potrivit pentru cărma, — care nu putea să rămână numai bisericească, ci trebuia să fie acum mai mult politică — a unei episcopii, cercetate timp de un secol și jumătate de toate violențele vremilor vitrege. Ce s'ar fi ales de această episcopie și de numeroșii ei credincioși, dacă «grația Majestății Sale» ar fi căzut asupra teologului Ioan Moga, — om bun, dar lipsit de orice îndrăzneală în fața situațiilor grele, obosit de cei 32 de ani dela

¹ «Organul Luminărei» gazeta bisericească, politică e literaria, cu pre Gratiosa invoientia» 1848 pag. 329.

catedră (1816—48), îmbătrânit în smerenie și supunere — ori asupra lui Moise Fulea, care eră și el tot atât de bătrân, neajutorat și bolnăvicios,¹ — nu e tocmai greu de ghicit.

Vântul desrobirii popoarelor, ce începuse de o jumătate de veac a suflă dinspre Apus, pe lângă toată vigilența neobosită a ministrului Metternich, care socotea drept cea mai înaltă înțelepciune de stat sugrumarea curentului democratic² — nu putuse fi oprit la granițele monarhiei austriace. În această monarhie trăiau o mulțime de popoare, adunate în chip cam artificial sub acelaș sceptor și obläduite de acelaș sistem al cărmuirii absolutiste, care în forma sa metternichiană severă, în loc de a potoli nemulțămirea, le întărită, trezind din amorțeală popoarele, din sufletul cărora, oricât ar fi voit, nu isbuti a stânge dorul libertății... Austria eră socotită ca un stat despotic. Un versuitor german o aseamnă cu «o corabie de sclavi, încărcată cu popoare nenorocite, cari abea atunci se vor putea elibera, când ea se va sdrobi de o stâncă».³

Alții o socoteau drept o temniță a libertății. Și între ceice simțeau acest lucru, deși nu-l accentuau mereu, erau și locuitorii din țările de sub coroana sfântului Stefan, fără deosebire de naționalitate; chiar și elementul german din Ungaria eră potrivit Vienei din cauza apăsării polițienești și a reacțiunii confesionale față de protestanți. Mai pronunțată însă, decât oricare alta, eră nemulțămirea elementului maghiar față de tendințele de consolidare și unitate a monarhiei austriace, cari împlicit stângeneau independența Ugariei, asigurată în mai multe rânduri și în cursul secolului XVIII.⁴ Cu toate aceste Ungaria continuă a fi

¹ În vara anului 1848, fiind chemat de Șaguna la Pesta, într'o deputație. M. Fulea se scuză, că nu poate merge fiind «tare cuprins de tusa». (Epistola din 27/14 Iulie 1848).

² H. Friedjung: «Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland» ed. a 7-a, vol. II, pag. 7.

³ Moriz Hartman cf., Heinrich Friedjung: «Österreich von 1848 bis 1860», Stuttgart u. Berlin 1908, pag. 254.

⁴ Mai precis este în această privință art. de lege 10 din 1791: *De independentia Regni Hungariae, Partiumque eidem annexarum*, care între altele cuprinde următoarea formulă: «Hungaria sit Regnum liberum... independentens, id est nulli altero Regno aut populo obnoxium, sed propriam habens consistentiam et constitutionem» etc., cf. Dr. Marczali Henrik: «Enchiridion Fontium Historiae Hungarorum. Budapesta 1902, pg. 765.

socotită ca o parte a împărăției austriace, dupăcum apare și din legea fundamentală dela 11 August 1804, care unește provinciile habsburgice într'un imperiu ereditar.¹

Conducătorii politicei maghiare dela anul 1825 încoace încep a accentua tot mai mult independența țării față de Austria, evitând însă orice conflict mai acut, câtă vreme conducerea spirituală și cea mai hotărîtoare influință asupra lor o aveă contele Stefan Széchenyi, acest mare reformator, numele căruia este în legătură indisolubilă cu renașterea intelectuală și morală a poporului maghiar. Széchenyi își ațintise privirile mai ales asupra multelor neajunsuri interne ale țării, asupra înapoierii culturale și economice, asupra stării de nedreptate și îmblâncire feudală, care nu mai eră de suferit. Pe acest teren pășește dânsul ca reformator, iar în privința legăturilor cu Austria și cu dinastia de Habsburg rămâne toată viața sa un conservator intransigent, neputând să-și schimbe convingerea, — pe care o mărturisise solemn în Noemvrie 1825, și care urmă să fie ratificată prin atâtea șguduirii de mai târziu — că viitorul Ungariei și al națiunii maghiare nu-l vede asigurat decât prin bune relații de prietenie și prin legăturile trainice cu monarhia austriacă. Dar forțele, pe cari activitatea lui de agitator moderat și circumspect le-a trezit din letargia seculară, au crescut repede peste puterile lui tutelare, și depășind barierele politicei prevăzătoare propovăduite de Széchenyi, au ajuns pe la începutul anilor 1840 sub influința covârșitoare a lui Ludovic Kossuth, idolul opiniei publice maghiare, pe care o robiă prin puterea fermecătoare a cuvântului și a scrisului său, pătruns de nestrămutate convingeri democratice și constituționale. Ungaria fusese totdeauna o țară constituțională, dar constituția ei străveche eră, după expresia lui Széchenyi, un coperiș² sub care se puteau adăposti numai câteva zeci de mii de familii privilegiate, nobilimea sau așa numitul «populus Werböczianus». Mulțimea

¹ H. Friedjung o. c. pg. VI. Și scriitori și politicieni maghiari se jeluiesc, că independența de drept a Ungariei eră departe de a fi și una de fapt (Kemény Zsigmond: «Még egy szó a forradalom után». Pest p. 169—170, iar la pag. 21 scrie: «dreptul nostru public dela 1791 încoace se desființă tot cu atâta sărguință ca și sub domnia lui Iosif al II-lea, când nu eră recunoscut nici principiar».

² Pr. Széchenyi István: «Kelet népe», Pozsony 1841, pg. 63.

cea mare a locuitorilor eră în afară de barierele constituției. În datace constituția țării ar fi fost așezată pe baze democratice mai largi, eră clar pentru oricine, că Ungaria nu-și va putea păstră caracterul maghiar, — cum îl avuse în constituția aristocratică-feudală, care identifică nobilimea cu statul — ci va ieși la iveală că în această țară se găsec atâtea și atâtea entități etnice, diferite prin tradițiile ca și prin aspirațiile lor, și cari nu vor lipsi a reclama fiecare și pentru sine un loc deosebit în cadrele constituției democratice. De aci graba febrilă a politicianilor din epoca reformelor (1825—48) de a da tuturor popoarelor țării cel puțin o unitate aparentă, prin impunerea silită a limbei maghiare pe toate terenele vieții publice. De aci precipitarea unor măsuri nepotrivite, pe cari politicianii maghiari mai prevăzători le reprobau, fiindcă vedeau, că o să aibă tocmai efectul contrar. Le reprobau, dar nu puteau împedecă înarticularea lor în legile țării, fiindcă toate argumentele lor se sdrobeau de stânca tarpeică a popularității,¹ asupra căreia Kossuth singur eră stăpân absolut.

Astfel agitațiile dictatorului Kossuth aveau să pregătească politicei maghiare 2 conflicte acute, unul extern atacând legăturile dintre împărăția austriacă și regatul ungar, și altul intern, care eră și mai periculos: provocând susceptibilitatea popoarelor nemaghiare, de ale căror postulate naționale, juste și legitime din punct de vedere al dreptului natural, nu se prea ținea seamă.

Széchenyi ca prin o visiune profetică înțelese curând, ce prăpastie grozavă se deschide înaintea Maghiarilor, urmând politica lui Kossuth. Și chiar din anul 1841 își dădu toată silința a-l abate pe Kossuth din calea prăpastiei, implorându-l să răsească cu totul terenul agitațiilor politice. Dar stăruințele lui persuasive, ca și cele 3 broșuri de polemică² adeseori acută și sdrobitoare pentru Kossuth — nu avură rezultatul dorit.

Desfășurarea evenimentelor, atât în lăuntrul țării cât și în afară, eră cu desăvârșire favorabilă pentru Kossuth. Politica lui —

¹ Kemény Zsigmond: «Forradalom után» 1850, pag. 5.

² Gr. Széchenyi István: «Kelet népe» 1841; «A magyar akademia körül» 1842 și «Politikai program tőredékek» 1877, în toate 3 se găsec o mulțime de constatări interesante și prețioase, cari nu și-au pierdut actualitatea.

scrie Kemény¹ — plăcea lumii întregi. Și toate împrejurările par că se aliază în favorul agitatorului. Norocul îl persecută cu darurile sale ca pe Polikrates. Pe lângă toată însuflețirea aceasta generală, Széchenyi însă era plin de îngrijorare. Și când sancționarea legilor din 1848 era sigură, Széchenyi spunea: «Kossuth a hazardat deja de 16 ori soarta țării, și acum a câștigat jocul. Dar el va jucă mai departe și noi vom pierde totul»...

În fața revoluției maghiare, a cărei izbucnire Metternich o prevestise încă din 1844, curtea din Viena se află foarte strimtorată, fiind cea mai mare parte a oștirilor în Italia sub comanda lui Radetzky, care abia în 24 Iulie reuși să învingă pe Italieni la Custoza și să între apoi (la 6 August) triumfător în Milano.

Așa se explică succesul neașteptat al lui Kossuth, căruia și revoluția din Viena (13 Martie 1848) îi veni în ajutor, pe lângă întreaga constelația politice externe a Austriei — zguduită în temelii sale, nu numai prin izbucnirea în flacări a focului din Italia, care de multă vreme ardea sub spuză, ci și prin tendințele centrifugale ale elementului german, care doria unitatea națională și contopirea într'un mare imperiu teutonic. Și chiar între membrii dinastiei se află cine să sprijinească planurile lui Kossuth. Arhiducelui Stefan, tânărului palatin al Ungariei, i se aduse într'o conferență din partea unchiului său Ludovic înviuirea fățișă pentru cele întâmplate în Ungaria².

Discuțiile, ce se desfășurau în dietele ungare, au aflat răsunet și printre Ungurii din Ardeal, a căror dorință veche era să se unească «cu frații din țara soră». Chestiunea unirii a fost desbătută și la dieta din Cluj 1791. Leopold II, care făgăduise, că va respecta vechia constituție a Ungariei ca și a Ardealului, dădă însă poruncă comisarului Rall, să împiedece unirea acestor 2 țări, ceea ce spre marea nemulțămire a unioniștilor, se și întâmplă. După această dietă viața constituțională în Ardeal ațipise cu totul. Cele câteva diete, ce s'au ținut până la 1848, nu prezintă multă importanță, afară doar de cea din 1837 și 1842.

¹ O. c. pag. 156.

² «Du wirst schuld sein, wenn wir Ungarn verlieren» cf. H. Friedjung o. c. pag. 41—2. unde pe baza actelor inedite se stabilește, că cel dintâi act revoluționar în Ungaria l-ar fi săvârșit însuși arhiducele Stefan, Palatinul, numind proprio motu pe contele Batthyány prim-ministru provizor, ca și cum lui i-ar fi fost încredințată puterea regală.

Dar agitațiile începură și în Ardeal pe teren social și prin adunările comitatelor. Ceea-ce făcea Kossuth în Ungaria, îndepplinia Wesselényi în proporții ceva mai reduse în Ardeal, luptând și el pentru unirea Ardealului cu Ungaria, pentru ștergerea iobăgiei și răspândirea limbei maghiare. Wesselényi voia să pună naționalităților pentru desființarea iobăgiei condiția categorică de a învăța limba maghiară, la ceea-ce Românii dădeau răspunsul hotărât, că mai bucuros vor să rămână tot iobagi decât să-și lase limba mamei lor.¹ În contra încercărilor făcute în cele două diete amintite de a decretă ca limbă oficială a țării în locul celei latine pe cea maghiară, atât din partea Sașilor² cât și a Românilor se ridicară proteste, destul de energice, socotind asprimea acelor vremi, cari putea suprima cu mijloace drastice libertatea cuvântului. În modestele gazete românești dela Brașov se dădeau poporului mai mult pe cale indirectă, sfaturi potrivite, se formulau din când în când dorințele Românilor și în articole scrise în chestia limbei se accentua, că fiind vorba de a înlocui limba latină cu alta, fiecărei națiuni să i-se acoarde drepturile firești ale limbei sale materne, deci și pentru Români limba oficială să fie cea românească³.

¹ cf. G. Barițiu: «Părți alese din ist. Trans.» vol. I. pag. 598.

² E foarte interesantă și instructivă cärticica Sasului (pușcat în 11 Maiu 1849) Stefan Ludwig Roth (Doktor und Magister): «Der Sprachenkampf in Siebenbürgen», apărută la Göttingen în Brașov 1842 și în care arătând zădărnicia tendințelor de a impune limba maghiară tuturor locuitorilor din Ardeal, insistă asupra însemnătății limbei române în această țară. În capitolul VI «Panславismus oder Walachen und Adel (pag. 47) face următoarele constatări: «Die Herrn auf dem Landtage in Klausenburg mögen eine Kanzleisprache gebären haben, und sich nun freuen, dass das Kind zur Welt gebracht ist... eine Sprache zur Landessprache zu erklären, hat nicht Noth. Denn eine Landessprache haben wir schon. Es ist nicht die deutsche, aber auch nicht die madjarische, sondern die walachische! Mögen wir ständische Nationen uns stellen und geberden, wie wir wollen, es is nun einmal so, un nicht anders. Pst, pst! sagt man und zupft mich am Aermel: Einfältiger Kerl, so etwas sagt man ja nicht... Diesen Ehrentitel mag ich vielleicht verdienen, auch um meiner andern Streiche willen — aber hier grade, scheint mir, belohnte man mich über Verdienst. Denn... alle haben diese Ueberzeugung... Umsonst stecket der gejagte Strauss seinen Kopf in den Strauch, der Meinung, weil er nicht sehe, würde auch er nicht gesehen. Umsonst meine ich, sagt man so etwas nicht wenn man's auch nicht sagt, ist es deswegen doch... Es ist diese Tatsache nicht zu leugnen».

³ Barițiu I, pag. 627.

Pe lângă chestiunea limbei, și aceea a unirii Ardealului cu Ungaria eră obiectul unei preocupățiuni serioase și pasionate pentru conducătorii poporului român, cari însă nu se înțelegeau tot atât de bine asupra chestiunii din urmă, ca asupra celei dintâi, fiind cățiva aderenți ai unirii, iar ceilalți rămânând antagoniștii ei pe motiv, că rolul elementului român va putea fi cu mult mai însemnat în Ardealul independent presupunând, că vechea constituție a acestei țări — caracterizată de Barițiu ca «o conspirațiune permanentă contra națiunii române»¹ se va modifica și lărgi în sens modern, ca să poată cuprinde și națiunea română într'însa.

Orice nedumerire între conducătorii Românilor ardeleni fû înlăturată cătră sfârșitul lui Martie, după ce apărû anonim, în 25 ale acestei luni, proclamațiunea lui Simion Bărnuțiu.

Prin această proclamație eră dat, în liniamente generale, programul politic ce aveau să-l urmeze Români ardeleni nu numai în acei 2 ani vijelioși (1848—9) ci și de atunci încoace.

Din întreagă învâlmășala anilor 1848—9, pe lângă pleiada tribunilor înflăcăriți și gata de orice jertfă pentru neam, pe lângă frumoasă privesite a mulțimii însuflețite, care ascultă cu evlavie pe «domnii noștri» și-i urmează cu toată încrederea, se înalță îndeosebi trei nume falnice: Bărnuțiu ideologul, care cu logica sa biruitoare a precizat, până la cele din urmă consecvențe, toate postulatele, ce rezultă din *ideea de naționalitate*; Iancu — eroul spadei,² și iscusitul diplomat Șaguna.

Pe când se făceau cele dintâi pregătiri pentru ținerea unei adunări naționale românești, pe când studenții din Blaj citiau și talmăceau țărănilor proclamația profesorului lor Aron Pumnu, prin care toți erau chemați la Blaj pe ziua de 18/30 Aprilie (Dumineca Tomii) — Șaguna trebui să plece la Carloviț, unde tocmai în aceeaș zi îl sfinți întru episcop al Ardealului patriarhul Iosif Rajacici, cu asistența episcopilor Eugen Ioanovici

¹ Ibidem pag. 605.

² cf. pe lângă subțirica biografie românească a lui Iancu, scrisă de Iosif St. Șuluțu, și *I. Alex. v. Helfert*: «Geschichte Österreichs» Wien 1870 v. II. pag. 209 și 214—15 «der Alpenkönig Iancu», — apoi *Eugen v. Friedenfels*: «Josef Bedeus v. Scharberg» vol. II. Wien 1877 pag. 404—412 și *H. Friedjung*: «Österreich von 1848 bis 1860» Stuttgart u. Berlin 1908 pag. 128, 208 și îndeosebi pg. 428—430.

(Carlstadt) și Stefan Popovici (Verșet). — Din cuvântarea,¹ ce rostî cu acest prilej Șaguna în catedrala Carlovițului, în limba sârbească, se vede, că el își dădeă perfect seama de chemarea sa înaltă și grea, de a «reînviă» această dieceză transilvană «numeroasă, dar de multe și diferite fatalități sgduită» — și de a face «ca reînvierea aceasta să corăspundă, trebuinței bisericii, *mântuirii poporului și spiritului timpului*»; prevede mulțimea obstacolelor, ce va întâmpina, dar nu se teme. «Cea mai mare parte a norocirei mele — pururea în osteneală mi-a fost și îmi va fi, și așa cea mai mare bucurie mi-a fost a învinge pedecile și aceasta și în viitor îmi va fi» — și crede tare, că umbrit de puternicul scut al lui Dumnezeu, își va putea îndeplini scopul vieții sale întregi, pe care acum îl mărturisește răspicat, pentru întâia dată: «*pe Români ardeleni din adâncul lor somn să-i deștept și cu voia cătră tot ce e adevărat, plăcut și bun să-i trag*».²

Reîntorcerea lui Șaguna în Ardeal eră așteptată cu nerăbdare din partea tuturor Românilor, cari doriau să-l aibă în fruntea mișcărilor naționale, nu numai pentru influența, ce putea să exercite asupra mulțimii prin dignitatea sa arhierască, ci și pentru distinsele calități ale personalității sale energice și impunătoare în toate privințele. Episcopul din Blaj Ioan Lemeni nu se bucură de popularitate;³ îndeosebi tineretul se purtă cu aversiune pronunțată față de dânsul. Așa se explică entuziasmul tuturor Românilor, fără deosebire de confesiune, pentru episcopul Șaguna, care sosind dela Carloviț în Sibiu, fu primit cu mare alaiu și bineventat de însuș *Bărnuțiu* într'o cuvântare frumoasă, din care nu lipsiau aluziunile politice.⁴

Șaguna mulțamește pentru aceste manifestări, care, precum observă, nu i-se aduc numai dignității de arhieru, ci și persoanei sale, și îndeamnă la credință nestrămutată față de monarh și casa domnitoare.

¹ publicată în întregime la *Popea* pag. 37—41.

² Gramata episcopicească a lui Șaguna, subscrisă de «smeritul Arhiepiscop și metropolit *Iosif Rajacici*», datată din aceeaș zi (18 Aprilie, în Dumineca Tomei, 1848) este scrisă cu litere sârbești, dar textul e românesc.

³ «a népszertlen, de hazafias Leményi Iános gör. kath. és a népszertü Ságuna András gör. kel. püspök» Márki, la *Szilágyi* o. c. vol. X. pg. 98.

⁴ Memorialul lui Șaguna pg. 69.

Cea dintâi adunare națională, ținută în Blaj în Dumineca Tomii, a fost numai preludiul memorabilei adunări, ce avea să urmeze peste 2 săptămâni, la 3/15 Maiu 1848. Guvernul, ca să împedecă întrunirea Românilor de ambele confesiuni într'o singură adunare, ar fi dorit să se țină sub conducerea și răspunderea episcopilor două adunări populare deosebite: una la Sibiu pentru Românii ortodocși, alta la Blaj pentru cei uniți. Conducătorii naționali, în înțelegere cu consistoriile, reușiră însă a zădărnici intențiile guvernului,¹ și a pregăti grandioasa adunare națională de pe Câmpul Libertății, unde s'a manifestat în chip demn și impunător națiunea română, al cărei drept la existență politică a fost și mai este încă și astăzi contestat din partea unora. În asemenea mișcări colective puterea de viață a poporului, care își afirmă și își cucerește drepturile firești, este mai hotărâtoare, decât rolul ori-cărui individ conducător. De aceea nu vom cercă să exagerăm aici importanța unuia sau altuia dintre conducători, nici să lămurim controversa dintre Popea,² — care afirmă, că succesul splendid al adunării naționale se datorește în cea mai mare măsură înțelepciunii lui Șaguna, — și Papiu Ilarian, care e de părerea că «în întreg poporul, fiecare român are parte din meritele adunării» și mai ales aceia, cari spre a însufleși poporul atâta scriau și cuvântau «până ce amorțiau, ca fericitul Buteanu, de multă vorbire cătră popor»³ — ci ne vom mulțami a constată, că Șaguna nu a ezitat un singur moment a păși în fruntea mișcării, și că în toată desfășurarea furtunoasă a evenimentelor din 1848—9, el a manifestat, în deosebire de Lemeni, o atitudine bărbătească, neșovăitoare.

Și aceasta e negreșit un mare merit. Numai punându-se la oparte preocupățiunile confesionale și dându-se celor de ordin național — politic întâietatea cuvenită, a fost cu puțință această înfrățire românească, această unire «în cugete și simțiri», care va rămânea totdeauna o pagină luminoasă în istoria mișcărilor noastre populare.

«Zile de frăție ca cea din 3/15 Maiu 1848 — scrie Alecu

¹ Barițiu II. pag. 94 și 104 și Papiu Ilarian II. pg. 123 și 155.

² pag. 210—11.

³ *Istoria Românilor în Dacia*, vol. II, pag. 263.

Russo,¹ care a participat la această adunare, — se ridică rareori în istoria unui popor împărțit în credința sa. Spuie căpeteniile uniților și neuniților, cu câtă muncă sufletească au putut pe 3 zile impune tăcere pizmelor religioase».

Șaguna chiar la începutul adunării, într'o frumoasă cuvântare, străbătută de Juhul păcii și al frăției, ca și de neclintitul sentiment dinastic, accentuează, că toate nemulțămirile și suferințele trecutului trebuiesc date uitării, căci toți sunt frați, nu din făjerie, ci frați în Christos, *frați români*.²

Dintre cuvântările rostite cu acest prilej, filipica lui Bărnuțiu a rămas de cea mai mare însemnătate, exprimând crezul politic al generației de atunci, ca și al celor următoare, sintetizând dorințe mari, cărora — deși toți le simțiau — numai el le-a putut da temeiul solid al unei vaste argumentații istorice, juridice și filozofice.

Alecu Russo laudă pe doi dintre oratorii mai tineri, cari au știut să explice, prin o comparație nimerită, pe înțelesul poporului, ce însemnează pentru Români unirea Ardealului cu Ungaria, chestiune, cuprinsă și în punctul ultim (al 16-lea) al programului, alcătuit atunci și prin care «națiunea română protestează cu solemnitate» împotriva dietei ardelene, dacă aceasta ar decretă unirea fără a da ascultare postulatelor poporului român.

Monitorul oficial din 1848 publică o descriere amănunțită despre adunarea din Blaj, arătând, că protestarea împotriva unirii Ardealului cu Ungaria n'ar fi fost la locul ei, că în această chestiune «a biruit mulțimea asupra rațiunii» (a szám aratta a diadalt az értelem fölöött), căci unii dintre cărturarii români, întrebați în particular, ar fi mărturisit, că nu sunt contra unirii, dar la adunare au trebuit să înnoate și dânsii cu curentul («Man muss mit dem Strome schwimmen»)³. Constatările aceste cuprind implicit o învinuire nemeritată la adresa guvernului ardelean, care n'ar fi trebuit să admită adunarea de popor, ci

¹ În seria de articole: «Cugetări» publ. în «*România Literară*» din 1855, reproduse și în Tel. Rom. din acelaș an Nrii 30—57. cf. A. Russo: «*Scrieri*» ed. Academiei Române 1908 pg. 77.

² *Gazeta Transilvaniei* Nr. 39.

³ *Hivatalos Közlöny* din 13 Iunie 1848 pg. 19.

numai o sfătuire a elementelor mai inteligente. Căci în acest caz — protestul contra unirii ar fi lipsit.

E de prisos a mai stăruî asupra acestei păreri rătăcite, căci poate înțelege oricine, că tocmai elementele inteligente presimțeau atunci în mare măsură primejdia și erau mai în stare a pătrunde rostul adânc al expunerilor lui Bărnăuțiu, care cuvântase într-o limbă cam prea savantă în raport cu priceperea poporului.¹

Sunt lipsite de orice temei serioș încercările acelor istoriografi, cari vor să prezinte, în mod tendențios, toată mișcarea Românilor din acei ani dureroși ca fiind provocată și pusă la cale de influența unor factori externi, mai ales a cercurilor conducătoare din Viena. Înainte de toate, la începutul mișcărilor românești, aceste cercuri păreau a stă cu totul în slujba năzuințelor maghiare, cari n'au întâmpinat opoziție serioasă până câtră toamna anului 1848. Apoi aceste mișcări se pot înțelege și explica foarte ușor ca izvorând din un prea firesc instinct de conservare,² care, dacă li-se recunoaște chiar și vietăților de ordine inferioară, rămâne o încercare zădarnică a-l contesta unui popor, ale cărui forțe, deși încătușate în trecut, au dat totuș numeroase dovezi de destoinicie culturală și chiar politică.

Cine cunoaște cât de puțin istoria Românilor ardeleni din sec. XVIII, înțelege cu ușurință, că întreg programul politic, primit cu atâta însuflețire în adunarea națională de pe câmpul Libertății, n'a răsărit pe neașteptate și numai din valurile mișcării din 1848, ca Venus Anadiomene din spuma valurilor mării, — ci are rădăcini cu mult mai adânci în evoluția istorică a poporului nostru, fiind rezultatul unor îndelungate stăruințe și lupte politice, în cursul cărora conducătorii Românilor n'au scăpat nici un prilej mai însemnat fără a da glas dorințelor fi-

¹ Cu privire la acest neajuns scrie A. Russo, în citatele articole: «In ziua aceea frumoasă un lucru lipsă pe câmpul Blajului — limba! Inteligenții frați și fil ai miilor de Români adunați, de pe tribunele Câmpului Libertății, nu vorbeau românește, și vântul inviitor al acelei zile mărețe purta pe deasupra capetelor o babilonie de cuvinte stropșite și smulse din latinește (vezi «Organul Luminării» din Blaj), pe care bieții Români nu le înțelegeau nicidecum, deși le primiau ca semne de mântuire, zicând: o fi, dar... așa o fi...!»

² «Der Trieb der Selbsterhaltung», cum se zice într-o petiție de mai târziu a Românilor câtră ministerul austriac (5 Martie 1849) cf. «Die Romänen der öst. Mon.» III. pag. 10.

rești ale acestui popor. Nu numai «Supplex Libellus» din 1791, ci chiar și gravaminele preoșimii din 1748¹ sunt adevărate programe politice, cari dacă n'au aceeaș precizie în formularea amănuntelor, în esență se apropie totuș foarte mult de cuprinsul celui din 1848.

În adunarea dela Blaj s'a ales un comitet național permanent de 12 bărbați, în frunte cu Șaguna ca prezident și Bărnăuțiu ca viceprezident. Bărbații aleși în acest comitet aveau să privegheze și să dea poporului sfaturile de lipsă în aceste timpuri de grea încercare.

Tot atunci se mai aleseră încă două comisiuni: una de 100 membri, care sub conducerea episcopului Lemneni să comunice guvernului din Cluj hotărârile și postulatele națiunii române — și a doua de 30 membri, care în frunte cu Șaguna să călătorească la Viena, spre a prezentă monarhului omagiile națiunii și dorințele ei.

II.

Șaguna în misiune diplomatică la Viena și Pesta.

Șaguna, având încă unele îndatoriri oficiale de îndeplinit, nu putuse plecă imediat la Viena. Astfel se întâmplă, că unii dintre deputați se prezentară fără dânsul în 30 Maiu² înaintea monarhului, dela care obținură (7 Iunie), la petiția lor, un răspuns nu prea îmbucurător. Șaguna, în călătoria sa spre Viena, se opri pentru scurt timp în Pesta, unde a cercetat în 8 Iunie pe palatinul țării, arhiducele Stefan³ și «ca celui mai sincer

¹ Vezi Dr. Augustin Bunea: «Episc. Ioan Inocențiu Klein» Blaj 1900 pag. 275—287, de unde cităm următoarea motivare, ce revine aproape în toate memorandele de mai târziu ale Românilor: «Jam si in oneribus supportandis, virtutibus, aliisque patriae adminiculis exhibendis natio nostra aequiparatur caeteris nationibus receptis, aequiparari certo deberet etiam in favorabilibus, cum lex naturalis et iustitia distributiva praecipiant, ut qui sentit onus, sentiat etiam commodum»...

² «Die Romänen der öst. Monarchie» Heft I. pag. 13.

³ cf. scrisoarea palatinului câtră Șaguna (Buda 1 Iulie 1847) publicată în revista «Történeti Lapok» din Cluj 1874 pag. 400.

Laurian afirmă în «Die Romänen der österreichischen Monarchie» I. Heft pag. 13, că Șaguna ar fi fost opăcit în Pesta prin vorbele deșarte ale miniștrilor maghiari («von dem magyarischen Ministerium mit eifren Reden in Pesth zurückgehalten ward»). În memorialul său (Popea pag. 130) Șaguna rectifică această afirmație arătând, că cu miniștrii ungari nu s'a întâlnit decât după reîntoarcerea sa din Viena. Josef Alex. von Helfert susține, contrar adevărului istoric, în cartea sa «Die Revision des ungarischen Ausgleichs» Wien 1876, pag. 45, că lui Șaguna nu i-ar fi permis guvernul ardelean a călători în vara anului 1848 la Viena.

tălmăcitor între Prea înălțatul nostru împărat și între popoarele de sub scutița coroanei ungurești a îndrăznit a-i descoperi neclătita noastră credință către prea bunul nostru Împărat și către întreaga casă domnitoare».¹

După sosirea lui Șaguna la Viena deputații români, nemulțămiiți cu răspunsul prim al lui Ferdinand, se hotărăsc a înainta împreună o nouă adresă către monarh, care le acordă în Innsbruck a doua audiență (23 Iunie), promițându-le acum în răspunsul său, că «naționalitatea română va fi asigurată, la propunerea ministeriului ungar, prin o *lege specială*»² neținând însă samă de dorința exprimată în adresa Românilor, de a reveni asupra *unirii* Ardealului cu Ungaria, votată în dieta ardeleană la sfârșitul lui Maiu și subscrisă de Ferdinand însuși în 10 Iunie (dar nesancționată definitiv).

În restul răspunsului afirmă monarhul, că cele mai multe dorințe ale Românilor ar fi împlinite prin articolele legilor ungurești, sancționate în 11 Aprilie 1848.

Românii erau deci îndrumați cu rugările lor la bunăvoința miniștrilor ungari, înaintea cărora deputații români, reînțorși la Pesta, se și înfățișează spre «a recomanda, cum scrie Șaguna³ — și preastrălucitelor acestor persoane dreapta noastră cauză».

Unii dintre deputații români, descurajați de puținul succes al stăruințelor lor, pleacă către casă, iar Șaguna dimpreună cu Cipariu, protopopul Ighian, Dunca și Moldovan, a rămas în Pesta, ascultând «rugările naționalilor» de a interveni pe lângă ministrii, să dea ordin pentru contenirea atrocităților, ce începuseră a zguduî satele din tot cuprinsul Ardealului.

Rămânând în Pesta, Șaguna a participat în câteva rânduri la parlamentul, convocat pe începutul lunei Iulie în sensul constituției ungare din Aprilie, precum și la ședințele comisiunii regnicolare, ce avea de scop regularea definitivă a uniunii Ardealului cu Ungaria. În această comisie fiind aleși numai 3 Români: Șaguna, episcopul Lemeni și Alexandru Bohățel, cari nu puteau să-și asumeze în fața poporului român singuri răspun-

¹ circ. dto Pesta 6/18 Iulie 1848.

² Euere Nationalität wird auf den Vorschlag Meines ungarischen Ministeriums, durch ein besonderes Gesetz gesichert» «Die Romänen der öst. Monarchie» pg. 16.

³ Circular dto Pesta 18 Iunie 1848.

derea pentru cele săvârșite aici, la stăruințele lui Șaguna, s'au mai admis încă 5 inși:⁴ Cipariu, Ighian, Dunca, Bran și Moldovan.

Șaguna se mângăia cu speranța, că chiar făcându-se unirea Ardealului cu Ungaria, situația națiunii române, dacă se va împlini promisiunea monarhului din 23 Iunie, se va îmbunătăți considerabil, căci patria comună va fi de aci înainte și pentru Români o mamă adevărată, iar nu o mașteră rea, cum li-a fost Ardealul în cursul atâtor secole.⁵ În lunile Iulie și August speranța aceasta nu eră lipsită de orice temei; căci dieta ungară părea că voește să țină cont de promisiunea regală, privitoare la asigurarea națiunii române prin o lege specială.

Asfel în 24 August, prezintă în casa magnaților însuși Wesselényi, membru al comisiei regnicolare, un proiect de lege,⁶ constător din 5 §§, cuprinsul cărora eră însă departe de a putea mulțami așteptările îndreptățite ale Românilor. Dar nici acest proiect, cât de nesuficient, n'a ajuns să fie dezbătut în camera deputaților, care avea de rezolvit alte chestiuni urgente. Cu două zile în urmă s'a desfășurat însă și aci în chestia românească o discuție, provocată de interpelarea deputatului Ioan Dragoș, privitoare la omorul preotului român din Mediaș. Este însemnată această discuție, fiindcă în cursul ei însuși ministrul Kossuth și-a spus părerea asupra chestiunii române. În discursul său⁴ accentuează, că statul ungar asigură

¹ Șaguna ceruse să fie numiți în această comisiune încă 9 inși, motivând că «cei 3 membri români aleși (de dieta ardeleană din Cluj), în proporție cu numărul poporului român nu pot reprezenta îndeajuns interesele românești» cf. *Márki Sándor*: «Az erdélyi unióbizottság» în «*Budapesti Szemle*» 1898 pg. 231 și urm.

² Circular din Pesta 18/VI. 1848. De altfel această părere o mă împărtășiau și alții. Asfel d. e. «Organul *Luminării*», ocupându-se într-o serie de articole de chestia unirii, scria în Martie 1848, că «pentru Români mai mare a fost pericolul fără Ungaria decât cu ea; deoarece 1.272,782 Români în Ungaria de astăzi mai curând se putea înghiți, decât mai 3 milioane în Ungaria unită... nu mai poate fi îndoială, că uniunea cu Ungaria nu numai preste tot, ci chiar și pentru Români din multe căutări (privește) e de dorit. Pericolul stângării naționalității române nu e mai mare, decât pentru naționalitățile slavice din Ungaria, ci e mai mic decât pentru naționalitatea germană...» (cf. și Papiu Ilarian II- pg. 78).

³ Publicat în «*Hivatalos Közlöny*» din 1848 pg. 404.

⁴ Ibidem pg. 407—8.

cetățenilor săi, fără deosebire de națiune ori confesiune, deplina libertate individuală, că Românii comit eroarea de a-și identifica într-o măsură prea mare limba cu religia și de a da prea multă ascultare ierarhiei, care la dânsii nu se bucură numai de conducerea bisericească, ci o exercită și pe cea politică, deși se știe, că orice popor ajunge într-o stare rea, dacă înaintea lui preotul e mai mult decât preot. Dorința Românilor de a avea existență politică — națională deosebită, reprezentată prin un *căpitan român*, cum vor Sârbii să-și aibă voivodul și voivodina lor, nu se poate realiza, căci prin această s'ar nimici unitatea statului: ori se descompune Ungaria, ori decide sabia — în această chestiune.

În ședința din 31 August a comisiei regnicolare Șaguna își motivează opinia sa separată,¹ arătând că, legea despre unire pe Români nu poate să-i mulțamească, fiindcă s'a adus nu numai fără de ei, ci cu totală desconsiderare a postulatelor lor și fiindcă într'însa e vorba numai de cele 3 națiuni privilegiate ale Ardealului, iar de Români, cari formează $\frac{2}{3}$ din populațiunea acestei țări, nici o amintire nu se face. «Să judece Europa civilizată, care știe respecta drepturile națiunilor și ale omenirii, dacă e compatibil cu postulatele legilor divine și sociale, ca acolo, unde 6—700,000 suflete formează 3 națiuni deosebite, 1.300,000 de suflete să fie pur și simplu nulificate».² Își exprimă apoi nemulțămirea și pentru faptul, că comisiunea a introdus în protocolul său numai cel dintâi răspuns (1 Iunie) al monarhului, iar pe al doilea (23 Iunie), ceva mai favorabil pentru Români — nu.

În Septembrie membrii români ai acestei comisii, după ce au declarat, că dânsii vor să rămână întru toate credincioși hotărârilor cuprinse în cele 16 puncte ale programului de pe Câmpul Libertății, — au prezentat ministrului-prezident și un proiect de lege³ «pentru asigurarea drepturilor cetățenești ale națiunii române, pe baza egalității, care fû discutat în a 24-a ședință a comisiei, dar nu s'ar fi ales dintr'însul nimica, chiar dacă ar fi putut să ajungă la desbatere într-o cameră ca cea din 1848, majoritatea căreia profesă întru toate ideile lui Kossuth.

¹ Márki o. c. «*Bpesti Szemle*» 1898 pg. 334—337.

² Ibidem pg. 336.

³ Ibidem 349 și urm.

Cât a stat Șaguna în Pesta, n'a lipsit a se informa asupra situației grele, căutând legături cu factori dintre cei mai hotărâtori, cum erau Széchenyi, Deák și Eötvös, la cari a intervenit în multe rânduri, în interesul cauzei române, naționale și bisericești.

Din Ardeal însă îi veniau într'una știri neliniștitoare. În lipsa lui din Sibiu, afacerile bisericești le conducea *Moise Fulea*, în calitate de «interim prezes». Cu iscălitura lui apare în 17/29 Iunie 1848 un circular,¹ în care, după ce se procește, că anul 1848, care a văzut două praznice (!) mari: «unia² Ardealului cu Ungaria și ștergerea robotelor», va rămâne scris cu slove de aur în cartea vremilor, se arată, că de aci înainte și Românii sunt liberi, încetând robia din trecut. Să se poarte însă cu recunoștință și ascultare față de domni proprietari, cari le-au dat din al lor, să înceapă acum întru toate o viață nouă «renăscuți prin libertate» și să-și deie copiii la învățătură, «ca nu cumva din prostie să piardă bunătățile, ce le-au dobândit din mila lui Dumnezeu și îndurarea oamenilor buni».

Nu mult după aceasta, se plânge Moise Fulea într-o epistolă³ către Șaguna, că au început a se ivi turburări în popor, căci acesta nu ascultă de preoți, cari «propovăduiesc strânsa păzire a legilor», ci de «antagoniștii uniei, cari propovăduiesc anarhie și libertate la toate — slobode și neslobode»; și adaugă: «Apoi nu ne prea mirăm, că dacă n'am putut ocoli, ca să nu pună mâna tinerimea pe cărma poporului român, nu puteam avea încercarea aceasta alte urmări, decât care le vedem cu ochii și ne apasă.»

Românii din fundul regiu erau întăritați, fiindcă comitele săsesc Salmen, contrar legii, dădû ordin, ca ei să plătească și mai departe decima preoților săsești. Consistorul îl rugă să revoace acest ordin ilegal, ceea ce neîmplinindu-se, raportează lui Șaguna, care face în această chestie remonstrație la guvernul din Pesta. Din partea Ungurilor li se aduceă Românilor invi-

¹ Nr. 281.

² În protocolul adunării naționale din 16/28 Decembrie *unirea* aceasta e caracterizată ca «izvorul tuturor nenorocirilor patriei noastre», deci nu tocmai praznic... «Memorialul lui Șaguna» pag. 231.

³ din 11 Iulie 1848.

nuirea, că țin «adunări ascunse sub poavă săsească»,¹ ceea ce nu eră adevărat. Din toate părțile sosiau jalbe de ale poporului și rapoarte profopopești arătând, că se trimite miliție asupra satelor și se arestează preoți, neconținut.

În circularul² adresat «cătră mult iubita turmă», deși știe, că îi «apasă năpăstuiți grele și amare» — Șaguna îndeamină pe toți să fie cu răbdare «în pace și în liniște, că va trimite Dumnezeu vindecare tuturor ranelor voastre». — «Deși împrejurările mă silesc — scrie Șaguna — a fi depărtat de voi, inima mea, sufletul meu necurmat cu voi și la voi este... Nu am cruțat și nu cruț eu, iubiților mei, nici osteneală, nici cheltuială pentru binele și folosul vostru... *nici un minut, nici un prilej nu las să treacă fără de a-l fi întrebuințat spre ajutorința voastră.* Și pentru acestea toate să vă spun, ce aștept eu dela voi drept răsplată: nimica altă, decât să mă ascultați; să ascultați de sfaturile mele, cari vi-le-am dat și vi-le dau vouă, și să le împliniți, nu pentru mine, ci pentru voi înșivă, pentru binele vostru».

Poporul, în mare parte, îi și dădu această răsplată, ascultând cu încredere și urmând sfatul lui Șaguna, pe cât se putea în aceste zile de neliniște și cruzimi cumplite. Peste 2 săptămâni M. Fulea raportează³ însă, că poporul începe a fi tot mai neliniștit, că niște «guri-goale și capete seci» umblă să surpe toată autoritatea preoțimii, a consistorului și chiar a lui Șaguna; cu toate acestea poporul are încredere mare în Șaguna și spune, că numai de porunca lui ascultă și nu va da cătane⁴ în alt chip, decât «la porunca Împăratului, dată prin Șaguna». Tot în această scrisoare îl înștiințează și despre adunarea dela Orlat a regimentului I. grănițaresc, — care se declară pentru unitatea armatei⁵ — și despre svonurile, ce s'au răspândit, că mulțimea înarmată cu puști, coase și îmblăcii vrea să pornească spre Blaj la o nouă adunare națională (a 3 a).

Această adunare fû precedată de protestul grănițerilor din regimentul II, cari în 13 Septemvrie enunță, că se desfac cu totul

¹ M. Fulea dtto 7/14 August 1848.

² din Pesta 28/16 August 1848.

³ 3/15 Sept. 1848.

⁴ După vorbirea lui Kossuth din 11 Iunie se cereau 200,000 soldați pentru apărarea țării.

⁵ «Die Romänen der öst. Monarchie» pag. 24.

de ministerul maghiar, dela care nu vor să mai primească nici o poruncă. Aici mai ales vicecolonelul Urban, care primise comanda regimentului II, exercită prin pășirea sa energică o influență însemnată asupra Românilor,¹ câștigându-i pe toți pentru steagurile împărătești. De aceea «Monitorul oficial» — publicând informații privitoare la grănițerii români, — îl numește pe Urban — *Jellačići al Ardealului.*²

În a 3-a adunare dela Blaj (25 Septemvrie) s'a protestat din nou împotriva unirii Ardealului cu Ungaria, s'a cerut gardă națională, curmarea terorismului și instituirea unui guvern provizoriu compus din membrii români, germani și maghiari, în număr egal.

Pe când se ținea această a 3-a adunare românească în Blaj, Jellačići trecuse cu armata sa Drava (11 Sept.) pătrunzând cătră inima Ungariei. Amărăciune și desperare se sălășluise acum în inima conducătorilor maghiari. Unii au cercat să înlătore pericolul, pornind pe calea împăcării cu Austria, dar deputațiunea maghiară fû răspinsă de parlamentul austriac. Plebea infuriată omorî, fără nici o vină, în dimineața zilei de 28 Septemvrie pe generalul Lamberg, trimis din Viena să împiedece revoluția și care de altfel eră om blând³ și nutriă simpatii față de Maghiari.⁴ Ofițerii dela armată comună ajunseră acum în mare dilemă: în primăvara anului 1848 toate trupele din țară au primit ordin, să jure pe constituția nouă a Ungariei. Acest jurământ îi obligă acum, să asculte de regele ungar și de ministerul lui din Pesta, iar Jellačići îi provocă, să se alătore la armata lui, care venia în numele împăratului.

Primul triumf al revoluției maghiare a fost lupta dintre Velenceze și Pákozdi (29 Septemvrie) mai mult o manevră neînsemnată din punct de vedere militar, dar pe care Kossuth o știuse exploată ca pe un mare succes. Acest năroc dela început avu darul de a atrage în serviciul revoluției maghiare nu mai puțin de 6—700 ofițeri dela armata comună, între cari se aflau

¹ Ibidem pag. 30.

² «Erdélynek is van Jellachich-a» *Hiv. Közlöny* pag. 564 și *Márki* numește pe Urban — Jellačići, iar pe Șaguna — «Raiacici al Ardealului» o. c. vol. X. pag. 164.

³ Kemény: «Forradalom után» pag. 173.

⁴ Szilágyi o. c. pg. 138.

oameni, ca generalul Hrabowsky, de opinia, că Austria e pierdută și numai în Ungaria își pot asigura viitorul.¹ Acest succes fii potențat în curând prin o nouă izbucnire a revoluției în Viena (în 6 Octomvrie) conducătorii căreia erau, afirmativ, în legătură cu Ungurii² sau chiar, «în sold unguresc.»³

Aceste succese explică tonul amenințător din proclamația lui Kossuth către Români (10 Octomvrie), în care — după ce se laudă, că Maghiarii au dat Românilor libertate, și au împărțit cu dânșii toate drepturile, — scrie, că dacă nu se vor supune, «se va porunci Maghiarilor și Săcuilor, să se scoale și ca viforul să măture orice goz nemulțămitor, care se scoală asupra libertății patriei sale».⁴

Din Octomvrie începe acum a se deslănțui cu toată furia războiul civil în Ungaria ca și în Ardeal, unde clocoteau atâtea patimi, unde atâtea deosebiri naționale și sociale se ciocneau în capete. Are dreptate Sigismund Kemény afirmând, că «în secolul al XIX-lea cea mai mare revoluție a Europei a fost cea maghiară, pornită în direcție națională ca toate mișcările, câte s'au ivit în chip extraordinar între anii 1815—1848. Niciodată n'au avut popoarele diferite ale vre-unui stat sdruncinat, ocazie mai potrivită, decât la noi, de a-și răsbuna toate nemulțumirile. Tendința spre întregirile etnografice, spre cârmuirea autonomă a fiecărui popor, și spre desfacerea totală din vechile legături ale statului, nicăiri nu s'a putut desfășura mai cu îmbelsugare, decât în patria noastră, mai ales începând din luna Octomvrie a anului 1848».⁵

Ferdinand — om foarte bun, dar slab și bolnăvicios, — nu eră nicidecum potrivit a stăpâni în timpuri atât de vijelioase, când uraganul pustiitor al revoluției vuiă îngrozitor dincoace și dincolo de Laita. Cărmuirii lui nedestoinice se atribuia și zăpă-

¹ H. Friedjung o. c. pg. 60, 126 și 127 nota, cuvintele lui Hrabowsky către ofițeri: «... Österreich ist verloren, was suchen und was erwarten sie noch von dort? Ungarn ist ein neuer, aufblühender Staat, da können sie ihr Glück machen».

² Ibidem pg. 82—3.

³ Barițiu II. pg. 255.

⁴ «Memorial» pg. 189.

⁵ Kemény Zsigmond: «Még egy szó a forradalom után» pg. 155.

ceala cea mare a comandanților oștirii imperiale. Văzând această lipsă de sfat înțelept în coirea planurilor, și de energie bărbătească în executarea lor, arhiducesa Sofia, o femeie foarte energică și prevăzătoare,¹ în înțelegere cu Windischgrätz și Jellačići, a pregătit, aproape pe nesimțite, abdicarea slăbănogului Ferdinand și a bărbatului său Francisc Carol — care eră și el prea blând pentru împrejurări atât de turbate — în favorul fiului său, mult promițător: Francisc Iosif I.

Această schimbare s'a petrecut în Olmütz, la 2 Decemvrie 1848, între scene familiare destul de mișcătoare. Manifestul subscris de tânărul împărat în această zi și contrasemnat de prim-ministrul Schwarzenberg, sună cu totul modern, în partea, unde li se promite tuturor popoarelor din monarhie «egală îndreptățire pe baza libertății adevărate», instituțiuni corăspunzătoare duhului vremii și participarea reprezentanților poporului la legislativă, pentruca astfel «patria să se renască, în vechia ei mărire, dar cu puteri întinerite»...²

Această schimbare, fiindcă nu s'a săvârșit în conformitate cu constituția maghiară deoparte, iar de alta, fiindcă scopul ei îndreptat contra revoluției eră destul de vădit, parlamentul ungar nu s'a simțit înduplecat a o luă la cunoștință,³ ci comitetul lor de apărare (honvédelmi bizottság) în frunte cu Kossuth și-a desfășurat și mai târziu activitatea tot în numele regelui Ferdinand al V-lea.

În adunarea Românilor ținută la Sibiu în 16/28 Decemvrie aducând Șaguna, ca prezident, la cunoștința tuturor schimbarea ce s'a făcut, această știre despre suirea pe tron a arhiducelui

¹ «Die Seele der Gegenrevolution» o numește Friedjung o. c. pg. 69, iar Richard Charnatz «Österreichs innere Geschichte von 1848 bis 1907» (Leipzig 1909. I. pg. 5.) o caracterizează astfel: «Während der grossen Staatskrise von 1848 zeigte sich die Erzherzogin in ihrer vollen Energie; an dem Hoflager in Innsbruck war sie sozusagen der einzige Mann».

² Memorial pag. 216—218.

³ În ședința din 6 Dec. 1848 Wesselényi recomandase parlamentului a «nu riscă vieața politică a națiunii prin un războiu cu sfârșit îndoielnic, ci sub presiunea necesității să primească manifestele din 2 Decemvrie, să recunoască de rege pe Francisc Iosif și prin aceasta să facă cel dintâi pas spre o aplanare pacinică, care nu e încă imposibilă». Dar sfatul lui Wesselényi răsunase, de astădată, în pustiu cf. Ürmösy Lajos: «Tizenhét év Erdély történetéből» 1849 Iulius 19 — 1866 Aprilis 17. Temesvár 1894 pag. 42—43.

Francisc Iosif «fû primită de cătră adunarea întregă cu vivate întreite». Acî rostî Şaguna o cuvântare potrivită împrejurărilor critice de atunci, lămurind cu temeieri istorice și filozofice, adevărata însemnătate a spiritului național și liberal, din care, dacă e bazat pe moralitate, pot să derive «cele mai frumoase virtuți sociale», altfel degenerază în urite porniri egoistice. Citând mărturisirea filozofului Platon, că «lucrarea leală leagă societățile, iar cea egoistică le risipește» și invocând dovezi, din scriitorii latini Livius și Cicero, despre simțul patriotic al popoarelor antice, prin care se puteau alina toate patimile, — arată, că națiunea română totdeauna a fost condusă de un patriotism luminat, deși a suferit mai multe veacuri «în răbdare fără exemplu». Iar de încheiere roagă pe Dumnezeu, să dea tânărului monarh «sporirea lui Moise, vitejia lui David și înțelepciunea lui Solomon, ca să fie întru adevăr tată al supușilor săi, sprijin celor năcăjiți, învingător peste inimicii lui».²

În această adunare națională, pe lângă un nou protest contra unirii Ardealului cu Ungaria și repetirea postulatelor cuprinse în programul din 3/15 Maiu, s'a mai cerut desființarea guvernului din Cluj, confirmarea comitetului românesc în permanență, cumpărarea a 50.000 de puști în socoteala națiunii române, înarmarea unei garde mobile, compuse din 15.000 de Români, și dreptul de a se organiza politicește și națiunea română, alegându-și un șef politic.³

Abia trecură două zile dela această adunare, când baronul Puchner în urma știrilor tot mai triste, ce îi veniau zilnic de pe câmpul de războiu, nesimțindu-și puterea sa armată îndestulătoare pentru a da piept cu insurgenții — cari sub conducerea lui Bem înaintaseră repede și, pătrunzând în inima Ardealului, intrară în Cluj în ziua de Crăciun — se gândi să cheme în ajutor pe Lüders, comandantul oștirilor rusești, află-

¹ Memorial pg. 229.

² Ibidem pg. 219—227; vorbirea aceasta a fost publicată și în limba germană în *Olmütz* la 1848, iar a doua ediție germ. a apărut în tipografia diecezană din Sibiu la 1860 cu titlul: «*Anrede des gr.-or. Diöcesan-Bischofs in Siebenbürgen Andreas Freiherrn von Schaguna an die Geistlichkeit und Nationalversammlung am 28 Dec. 1848 in Hermannstadt.*»

³ Die Rumänen der öst. Monarchie I. 135—140.

toare în principatele române. Bolnăviciosul Puchner manifestă însă în aceste împrejurări critice o uimitoare lipsă de îndrăzneală. În loc de a fi armat din vreme mulțimea de Români, cari ceruseră de repețite ori arme — și cărora nu li s'a dat sub pretext, că nu sunt, pe când în primăvara anului următor luând Bem Sibiiul, a aflat aci destule arme împărătești — a preferit a da ascultare șoaptelor tendențioase ale celor cari socoteau înarmarea Românilor primejdioasă și pentru dânsii.¹

Văzându-se acum necesitat a apelă la ajutorul Rușilor, îl cuprinse sfiala și cercă a-și acoperi neputințele sale și greșelile unei comande, — care până acum își dăduse par'că anume toată silința să opereze în favorul lui Bem, — printr'o diplomație foarte străvezie și dubioasă, care nu tradează nici decum hotărîrea unui șef militar la culmea chemării sale și a situației grave, ci mai curând duplicitatea patentă a birocratului apăsător de conștiința unei responsabilități prea mari, de care cearcă a se degaja cu orice preț.

După o prealabilă înțelegere cu Şaguna și cu comitele săsesc Salmen, convocă vre-o 21 de fruntași, între cari 7 Români — la o sfătuire și le făcî propunerea să trimită o deputație la Lüders, ca în numele națiunii românești și a celei săsești să solicite intervenția rusească pentru sufocarea revoluției. Puchner însuș își rezervă dreptul de a protesta, când va intra oștirea rusească în țară, dar de fapt nu va împedecă intrarea ei, din contră se va îngriji a o aproviziona cu toate cele de lipsă. Această propunere stârni împotrivire între membrii adunării, mai ales Români nu s'au învoit nici decum, ca ajutorul rusesc să fie cerut în numele națiunii lor, ci insistau ca să se ceară numai în numele celor cari subscriu acest protocol. Propunerea fu primită, numai după ce Puchner admise modificarea de a renunța la orice protest cu prilejul intrării armatelor rusești în țară — și după ce Şaguna se întrepuse cu tot dinadinsul pentru primirea ei, amenințând, că în caz contrar renunță la scaunul episcopesc, ne mai putând lua răspunderea pentru relele câte vor veni peste țară și popor.²

¹ Iar poporul român a fost lăsat să lupte mai cu mâna goală, cu lănci și coase, cum arată deputatii români și în adresa lor cătră împăratul (Olmütz 25 Febr. 1848: «das Volk kämpfte blos mit Lanzen u. Senzen», Die Rumänen etc. Heft III pg. 4. cf. și «Transilvania» 1877 nr. 15.

² Barițiu II. pg. 403.

Astfel propunerea fu primită alegându-se 4 deputați, cari să meargă la *Lüders* în București, 2 în numele orașului Sibiiu, și alți 2 în numele Brașovului.

Din Sibiiu merse Șaguna și profesorul sas Gottfried Müller, cari ambii își vor fi dat negreșit seama de urmările grave, ce putea să aibă acest pas al lor. «Despre episcopul Andreiu — scrie Barițiu¹ — se poate zice cu tot dreptul, că atunci când a scris dânsul actul conferenței mixte, și atunci când a primit periculoasa misiune de a pleca și a cere ajutor străin, în opiniunea Austriacilor s'a rehabilitat pe deplin, din contră în ochii revoluțiunei ungurești el își subscrise cu mâna sa sentința de moarte, precum se cunoaște clar și luminat din scrisoarea lui Ludovic Kossuth adresată deputatului nefericit Ioan Dragoș din Debreczen 26 April 1849».

În prima zi a anului 1849, înfruntând gerul iernei cumplite, plecă Șaguna la București, însoțit de secretarul său Iacob Bologa și de protosinzelul Dionisie Român, originar din Săliște, care după revoluția din Țara Românească se refugiase la Sibiiu. — În București² fu primit foarte rău; abiă la mitropolitul Neofit a putut afla adăpost pentru scurtă vreme. De aci trebui să plece curând, cu un încunjur mare peste Bucovina și Galiția la Olmütz, în Moravia, unde se află atunci curtea imperială.

¹ Ibidem 405.

² De aci adresează către preoțime și popor o frumoasă epistolă de îmbărbătare, din care extragem următoarele sîre: «Mult iubită în Christos turmă! Iată iară m'am depărtat din sânul tău, iată că iară sunt în călătorie departe de tine, pe care întru atâta te iubesc... călătoresc după sfătuirea care o am avut cu frații noștri protopopi, preoți și naționaliști, către *izvorul bunătăților*, către înălțatul nostru noul împărat, Prea înalt căruia cu alți Români împreună mă voi strădui din toate puterile a-i arăta neclătită credință, cu care s'a deosebit prin veacuri întregi nația noastră română... care e gata a-și vărsa sângele său pentru Preainălția Sa... se vor ivi *pismașii și clevețitorii mei și ai neamului meu* și vor scorni clevețe asupra mea, spunându-vă, că *aș fi prins, chinuit și omorît*, dară voi nebagându-i în samă, să fiți cu *bărbăție și virtute*». (Memorial pg. 241—242).

III.

Stăruințele lui Șaguna la curtea din Viena, în favorul cauzei naționale.

«După suferirea și învingerea celor mai amare năcazuri¹ a ajuns la Olmütz în 4 Februarie st. n., iar peste două zile a fost primit în audiență la tânărul monarh, înaintea căruia rosti, în numele națiunii române o pătrunzătoare cuvântare, arătând, că știrea «despre Mărta suire pe tron a Majestății Sale» a stărnit în inimile Românilor «cele mai ferbinți simțăminte de neclătită credință către înăscutul lor suveran și îmbucurătoarea nădejde într'un viitor fericit și înfloritor». După ce ilustrează cu mai multe exemple «neauzita sacrificare» a națiunii române, care în proba de foc a credinței sale își jertfește sângele și averea pentru tronul împărătesc — termină rugând pe împăratul, să se milostivească «cu îndurare pe această națiune credincioasă a o face partașe de libertatea constituțională între binecuvântările păcii, a rândului bun și a bunei stări din aceleași izvoritoare, de care ce vor bucura celelalte popoare ale monarhiei întregi».

Această audiență din 6 Februarie este un moment însemnat în viața lui Șaguna: acum a stat pentru întâia dată față în față cu monarhul, talmăcindu-i răspicat suferințele și aspirațiunile națiunii române. Și, după toate indiciile, înfățișarea și cuvintele lui Șaguna n'au făcut asupra împăratului numai o impresie trecătoare. În aceeași zi l-a și oprit pe Șaguna la masa împărătească, făcând astfel începutul unei apropieri, care în cursul timpului avea să-și peardă caracterul oficialității rigide și să devină atât de folositoare și pentru unul și pentru altul.

Dela Olmütz a plecat Șaguna la Praga, cercetând pe împăratul Ferdinand, care trăia aci în retragere, apoi întors iară la Olmütz, se înfățișă pe rând înaintea miniștrilor, solicitând sprijinul și interesul tuturor pentru cauza română.

Auzind în sfârșit, că și ceilalți deputați români: Popasu, Laurian, Mocioni ș. a., cari au călătorit prin Sârbia și Croația, ar fi sosit la Viena, grăbește aci spre a se întâlni cu dâșii și a redacta o nouă rugare către Impăratul, înaintea căruia adu-

¹ Memorial 246.

sese vorba, cu ocazia primei audiențe, și despre această deputație mai numeroasă.

Pe lângă deputații ardeleni și bănățeni Șaguna reuși să atragă și doi Bucovineni, pe Eudoxiu Hurmuzachi și Mihail Botnar și astfel în numele tuturor Românilor din monarhia habsburgică înaintă monarhului acea frumoasă și cuprinzătoare petiție din 25 Februarie 1849,¹ care postulează în punctul prim *unirea tuturor Românilor din statele austriace într'o singură națiune independentă*, sub sceptrul Austriei și ca parte întregitoare a monarhiei; apoi administrație națională autonomă, în privința politică și bisericească; deschiderea cât mai îngrabă a unui congres general al națiunii întregi, pentru a-și alege un șef național politic, pe care să-l confirme Majestatea Sa, un senat românesc, un șef bisericesc, căruia să i se subordoneze ceilalți episcopi naționali, să pună la cale organizarea comunelor și a școalelor românești, să introducă limba națională în toate afacerile, cari privesc pe Români; pentru apărarea intereselor naționale să se încuviințeze în fiecare an o adunare generală a națiunii întregi; în senatul imperial austriac națiunea română să fie reprezentată în proporție cu numărul sufletelor; ministerul austriac să susțină un organ de publicitate pentru apărarea intereselor naționale române, și împăratul să binevoiască a purta de aci înainte titlul de mare duce al Românilor (Grossherzog der Rumänen).

Împăratul promise bine și această deputație, mulțumind «bravei națiuni române» pentru «jertfele grele», câte a adus pentru tron și asigurându-o, că în curând i-se vor împlini dorințele.

Astfel izbuti Șaguna să pună postulatele românești pe temeiul solidarității naționale a Românilor din toate provinciile, împlinind, înainte de a i-se fi comunicat, și dorința comitetului național din Sibiu, în numele căruia îi adresează, cu o zi în urmă, Bărnăușiu și Cipariu următoarea rugare:

.... «Am crezut de mare necesitate a chemă înțelepciunea și cercata prudentă a Prea Sf. Tale spre a împacă toate diferențele și spre a *uni toate cugetele și lucrările tuturor către unul și acelaș scop al fericirii naționale*,

¹ Die Rumänen der öst. Monarchie. Hfet III. pg. 3-7.

dinaintea cărei trebuie să se ascundă toate pasiunile, toate interesele private și toată diferența opiniunilor... și atunci cauza națională va triumfa. Națiunea-ți va rămâne datorare mult, va recunoaște cu plăcere marile servicii, ce ai adus pentru ridicarea ei la rangul, ce i se cuvine, și *numele Prea Sf. Tale îl vor spune părinții copiilor lor, ca să se binecuvinte din generațiune în generațiune*».²

La această epistolă răspunde Șaguna, (în 24 Martie 1849) că a făcut și va mai face tot, ce îi stă în putință pentru țara și poporul, ale căror suferințe i-au pricinuit atâta durere, încât abia a fost în stare a o mai purta. «Cât am putut eu să lucr pentru neamul meu cel mult iubit, încât am putut să mă străduesc, las să vă spuie frații compatrioți și deputați. *Conștiința îmi e mângăiată... Mângăiați poporul, ca să nu desperere, mângăiați-l și nu-l năcăjiți!*»³

În timp de 7 luni, cât a stat Șaguna prin Viena și Olmütz, a desvoltat împreună cu ceilalți deputați români, o activitate extraordinar de zeloasă și a împlinit o misiune diplomatică foarte însemnată, nelăsând să treacă nici un moment, fără a-și pune, în favorul cauzei naționale, toate stăruințele pe lângă cele mai influente persoane, începând dela membrii dinastiei și până la diferiții miniștri, cari toți aveau multă considerație față de dânsul. Dovadă următorul caz: despre audiența acordată de Ferdinand în Praga, s'a publicat din partea unui deputat român în «Wiener Zeitung» unele informațiuni, cari nu-i conveniau lui Ferdinand, și de aceea a provocat pe ministrul prezident Schwarzenberg a da, în aceeaș gazetă, o desmințire. Aceasta o comunică Schwarzenberg pe cale privată lui Șaguna, care îl roagă «să nu ne compromită înaintea lumii».⁴ Ministrul dă ascultare rugării lui Șaguna, lăsând dorința lui Ferdinand neîmplinită!...

În 4 Martie 1849 s'a confirmat, iar preste 3 zile s'a și publicat constituția octroiată, elaborată de ministerul Schwarzenberg — Stadion, revenind acestui din urmă meritul principal pentru ideile liberale din această constituție, care e a se privi

² Epistola e datată din Sibiu 26 Februarie 1849 cf. Dr. Il. Pușcariu: Documente pentru limba și istorie v. I. pg. 265-6.

³ Ibidem 268.

⁴ Memorial pg. 252.

În acelaș timp ca cea mai puternică expresiune a monarhiei unitare.¹ Stadion, ministrul de interne, eră cu mult mai constituțional, decât Felix Schwarzenberg, care nu prea voia să știe de «drepturile popoarelor».²

Această constituție, deși cu privire la naționalități nu eră atât de darnică, ca proiectul elaborat în parlamentul din Cremsier, — care voia să organizeze provinciile austriace după teritoriile naționale, — totuș putea să îi mulțamească și pe Românii ardeleni în o singură privință. Anume: în § 74 se asigură, că Ardealul ca mare principat va rămânea deplin independent de Ungaria și se va organiza pe baza egalei îndreptări a popoarelor, ce locuiesc într'insul, și în consonanță cu constituția imperială. Dar pe lângă această dispoziție favorabilă, constituția octroiată cuprindea încă și altele, cari nu puteau să-i mulțamească pe Români. Căci, pe când Sârbilor li-se asigură în Bănat organizație proprie autonomă (§ 72) și drepturile națiunii săsești în Ardeal de asemenea se susțineau «între margiunile constituției imperiale» (§ 74), Românilor nu li se acordau asemenea drepturi naționale; nici nu se făcea cel puțin vre-o amintire de dânșii».³

De aceea, imediat după publicarea acestei constituții, deputații români, în frunte cu Șaguna, înaintează ministeriului (5 Martie 1849) o nouă adresă, în care arată, că postulatele națiunii române, cuprinse în petiția către monarh (25 Febr, 1849), nu sunt în contradicere cu principiile constituției din 4 Martie, dimpotrivă chiar principiul egalei îndreptări, pe care se bazează noua constituție pretinde, ca de aci înainte nici o națiune «să nu mai exercite supremație sau egeonomie asupra altei națiuni». Insistând asupra misiunii însemnate, ce au de împlinit Românii la granița sudostică a monarhiei, arată că ei sub șeful

¹ Friedjung o. c. pg. 159.

² Lui Felix Schwarzenberg i se atribue părerea sumeafă, exprimată în aceste cuvinte laconice: «Die Völker haben bloss zu gehorchen, Steuern zu zahlen und als Extravergnügen — in die Kirche zu gehen» cf. *Aurel C. Popovici: Die vereinigten Staaten von Grossösterreich*. Politische Studien. Leipzig 1906. pg. 10.

³ «In welcher (Reichsverfassung) zu unserem grossen Leidwesen mit keiner Silbe der romanischen Nation Erwähnung getan wird», scriau deputații români către împăratul la sfârșitul anului 1849.

național (căpitan) nu înțeleg altceva decât ceea ce înțeleg Croații sub banul lor, Sârbii sub voivodul și Sașii sub comitele lor.¹

Abia trec alte 7 zile, când înaintează o nouă hârtie către monarh (12 Martie 1849). protestând împotriva favorizării Sașilor în paguba elementului român și arătând, că numirea de «Sachsenland» nu corespunde împrejurărilor etnografice, căci în «fundul regiu» (Königsboden) Românii sunt în majoritate.

În aceeaș chestie se adresează și ministeriului (în 23 Martie), dovedind cu argumente istorice și date statistice, că Sașilor nu li se cuvin drepturi mai mari, decât Românilor, cari numără pe acest teritor 297,783 suflete, pe când Sașii sunt numai 163,896.²

Tot astfel arată în petiția din 15 Aprilie, că li-se face nedreptate celor 800,000 de Români bănățeni față de 200,000 Sârbi, dacă li-se acordă numai acestora dreptul de organizare politică proprie.⁴

În timpul acesta Șaguna n'a încetat a se adresa și către alți factori de seamă, despre cari presupunea, că ar putea să-i fie de vre-un folos. A scris colonelului Urban, baronului Puchner, lui Windischgrätz și Jellačići, solicitând tuturor o binevoitoare intervenție în favorul cauzei române. Pe miniștrii austriaci începuse a fi năcăjit dela o vreme, după ce s'a convins, că tot amână rezolvirea petițiilor românești. Ceea ce se vede mai ales din scrisoarea, de un cuprins mișcător, ce adresează în 15 Martie baronului Zenovie C. Pop. Acesta îi comunicase, că ministrul Stadion, căruia i-s'a încredințat studiarea petiției majestaticice din 25 Februarie, s'a exprimat, că dorința Românilor, de a fi uniți într'o națiune independentă nu se va putea realiza, fiind ei împărțiți în mai multe «țări de coroană» (Kronländer). Șaguna scrie, că-i e «sufletul sbiciuit de vijeliile prezentului» și exclamă ironic la adresa miniștrilor birocrăți: «O exemple ale acurateței! O drepti observatori ai formelor! cât de bine v'ar părea, dacă Românii ar fi căzuți chiar pe urechi, și nepăsându-le de sine, ar lăsa să treacă tot momentul binevenit, care îi chiamă să se roage, să ceară... iar făcând aluzie la ceice își dădeau toată

¹ «Die Romänen der öst. Monarchie», III. pag. 8-15.

² Ibidem 6-19.

³ Ibidem 20-21.

⁴ Ibidem 22-23.

silința să împedec realizarea postulatelor românești, scrie: «Cu adevărat se întâmplă, de lingușirile unora, cari trăesc în cetăți și în orașe, bat mai tare la ochi ca ostenelele noastre, ale acestora, cari trăim în colibele cordoanelor dintre Carpați și facem gard monarhiei... *dreptatea însă e dreptate în veac...* se vor sfeti toate și după *cuprinderea meritului se va măsură plata*»... «Ce se ține de întoarcerea noastră acasă, te rog să spui orișicui, că noi nu din oarecare petrecanie ședem aici, ci numai din învâpăiata dragoste și evlavie, ce o avem către tânărul uns al Domnului, la înalt carele promovând *oftările neamului nostru*, nimica alta nu dorim mai tare, decât întărirea tronului împărătesc. Afundele rane ale neamului nostru numai prin vesela noastră reîntoarcere la ai noștri se pot vindecă»...

Cătră sfârșitul lui Martie Ardealul eră pierdut pentru dinastia habsburgică; Bem înaintase triumfător, reușind a cuprinde și cele mai însemnate cetăți dela margine: Sibiiul (11 Martie) și Brașovul (20 Martie). Numai asupra Munților-Apuseni, apărați de Iancu, nu putuse pune stăpânire.

Și pe când în văile Ardealului și în munții sguđuți de viforul războiului civil se încrucișau părăie de sânge, pe când sabia lui Iancu, străluceă victorioasă în văzduhul înroșit de flăcările răsmiriți, crucea arhierescă și toiagul de păstor înțelept al lui Șaguna se apropiă tot mai mult de sceptrul împărătesc... Și, în adânci cuvinte de chibzuială și înțelepciune diplomatică, purtătorul lor deslușă înaintea tânărului monarh dorințele națiunii române, care pe cât de mult a știut răbdă împilările din trecut, tot în aceeaș măsură se știe jertfi pentru tron și patrie, în timpuri de cea mai grea încercare.

Tocmai această cusință diplomatică a fost, ceea ce Kossuth nu i-a putut iertă niciodată lui Șaguna; și când s'a văzut îndemnat, sub presiunea împrejurărilor grele, a cercă, prin nefe-ricitul său satelit Ioan Dragoș, o împăcare cu Iancu și cu Români, moderându-și tonul din Octomvrie 1848, promite tuturor amnestie cu escepțiunea lui Șaguna, care — după părerea lui Kossuth — «a jucat un rol de fățarnic mincinos, pentruca în mijlocul păcatelor sale trădătoare de patrie, să adoarmă cu cuvinte dulci atențiunea și privegherea mea și a soților mei

¹ Memorial pag. 280 - 282.

dela guvern... — și de aceea nu poate aveă parte de iertare pe acest pământ». Năcazul lui Kossuth eră explicabil. Motivarea însă nu pare suficientă. Adevărat, că Șaguna în vara anului 1848, crezând că discordia se va puteă înlătură, pentruca între Maghiari și Români să nu ajungă conflictul la cuțite, și-a dat toată silința a mijloci o bunăînțelegere între conducătorii acestor 2 popoare. Dar n'a lipsit nici atunci, cum s'a văzut din citata opinie separată,² a da expresiune destul de răspicată nemulțămirii sale, și a neamului său, față de unirea forțată a Ardealului cu Ungaria. Iar după întoarcerea la Sibiiu (Octomvrie 1848), atitudinea lui Șaguna devine destul de hotărâtă și cunoscută tuturor; în discursul rostit la adunarea românească din Sibiiu (16/28 Decemvrie) a vorbit foarte categoric în contra lui Kossuth, astfel încât atențiunea acestuia ar fi putut să nu mai fie adormită.

Dupăce Sibiiul a ajuns în mâna lui Bem și asesorii dela consistor (M. Fulea, I. Moga, P. Bădilă și I. Panovici) s'au refugiat toți în Țara Românească, ne mai rămânând aci decât notarul Ioan Hania, Iosif Berde «măritul domn comisar al stăpânirii (ungurești)» încredințează în 12 Maiu administrarea diecezei transilvane lui Hania, care nu întârzie a provoca prin un circular «neamul nostru cel tare rătăcit» la «ascultarea legilor stăpânirii noastre cei părintești», căci numai așa va puteă rămâneă «în stăpânirea bunătăților și drepturilor prin marinimitatea și heroismul nației maghiare dobândite».²

În 16/28 Martie asesorii amintiți scriu din Râmnic lui Șaguna, cum au fost ei siliți a părăsi Sibiiul, fiindu-le teamă că soldații lui Bem își vor vărsă «mânia mai mult asupra preoților, decât a plebeilor» și cer sfatul lui Șaguna, în această situație strămătorată.³ Șaguna, înștiințat despre căderea Sibiiului, prevedeă,

¹ Memorial 304 - 311. ² cf. pag. 74 - 75.

³ Dr. Il. Pușcariu: *Metropolia, Acte* pg. 35 - 36.

⁴ În altă epistolă, din *București* 3/15 Maiu 1849, Moise Fulea, dupăce arată, că singur Hania a rămas în Sibiiu să grijască arhiva și reședința, se tânguește astfel: «pentru atârănarea noastră către preastrălucita casă austriacă... ne-am părăsit toate și acum suferim pe aici greutăți și lipsuri nespuse... văzând în toată Valahia rătăcind mulțime de protopopi, preoți — și creștini de ai noștri — goli, flămânzi și mai morți de apăsarea lipsurilor, nu știm, ce să mai zicem, fără stăm uimiți cu neîncetate rugăciuni mulțumind atotputernicului, care a îndemnat pe făcătorii de bine, de i-au primit și i-au miluit, de nu au perit» — apoi îl roagă: «Ostenește preamiloștive stăpâne! a dobândi drepturi deopotrivă și apăsăturii nostru neam, că aici pe pământ vei rămâneă în veci pomenit, iar dincolo de groapă vei luă plata slugii cei credincioase».

că se vor întâmpla aci la consistor «oarecare strămutări și așezări» dar, răspunzând asesorilor,¹ îi mângăie, că acelea mai târziu «vor cădea de sine, neputându-și sorți niciodată vre-o putere»; îi îndeamnă, să-și întărească inima și să poarte «cu răbdare vitregimea împrejurărilor, tare crezând că Dumnezeu nu ne va lăsa, ci ca un drept, ce este, va îndrepta și lucrul nostru spre bine;.... știind, că dreptatea e pe partea noastră, nu trebuie să ne dăm împrăncirei, ci se cuvine, ca și acum în minutul îngrămădirei celor mai mari greutăți să ne nevoim a înainta cauza noastră națională potrivit cu intențiile împăratului nostru, care de temeiul stăpânirii sale a pus egalitatea drepturilor pentru toți sudiiții săi»...

Sub impresiunea știrilor dureroase, ce îi sosiau din Ardeal, Șaguna pare a se fi hotărât să plece acasă către sfârșitul lui Aprilie. Cel puțin așa reiese din o epistolă² a lui către ministrul-președinte Schwarzenberg, pe care îl roagă, să intervină pentru o rezolvire favorabilă și grabnică a petițiilor românești.

Dar fiindcă această rezolvire întârziă mereu, nu s'a putut hotărî să plece, ci a rămas, să stăruiască și mai departe în favorul cauzei naționale. Venind în contact cu reprezentanții Slovacilor din Ungaria (Dr. Kozacsek, M. Hodza, I. Hurban și L. Stur) și cu ai Croaților, redactează împreună cu aceștia un nou memorandum³ către ministerul austriac, în care arată, că în Ungaria, care e călcăiul lui Achile pentru monarhia întreagă,⁴ e aproape imposibilă o împăcare a prezentului cu trecutul, și formulează postulatele, privitoare la autonomia națională a fiecărui popor, în trei puncte, dintre cari al doilea privește pe Români și este identic cu punctul prim al petiției maiestatică din 25 Februarie 1849.

Mai târziu se înfățișează deputații Românilor încă în două rânduri la împăratul (în 26 Iunie și 18 Iulie).⁵ Abia după această din urmă audiență și petiție, adresează Bach lui Șaguna un răspuns privitor la petiția generală a Românilor din 25 Februarie. În răspunsul acesta (din 18 Iulie 1849) nu se dă o rezolvire

¹ din Viena 2/14 Aprilie 1849.

² din Olmütz 23 Aprilie 1849 cf. Memorial pag. 311-2.

³ Ibidem pag. 315-324.

⁴ «Die Achillesferse Österreichs» (ibidem pag. 321).

⁵ Die Romänen der öst. Monarchie pag. 27 și 36.

hotărâtă și definitivă petiției amintite, ci cu șiretenia obicinuită, lăsând la o parte problema principală: constituirea Românilor din întreagă monarhia habsburgică într-o națiune, se mărginește a constata, că punctul de mâncare al petiției s'a schimbat esențial prin noua constituție din Martie și promite, că guvernul Maj. Sale, cu ocazia reorganizării ținuturilor locuite de Români, își va ține de o datorință principală a-i face pe Români părtași la adevărata egalitate a drepturilor naționale.¹

Deputații români, după atâtea stăruințe nepregetate și în convingerea, că jertfele mari ale națiunii merită o răsplătă mai dreaptă, nu puteau să fie mulțumiți cu acest răspuns evaziv, — nici cald, nici rece. De aceea înaintează ministerului (în 30 Iulie) un fel de «replică»² la răspunsul lui Bach, exprimându-și nemulțămirea și arătând, câtă nedreptate li-se face Românilor, chiar prin constituția din 4 Martie, față de Sași, Sârbi și Maghiari, cărora aceeași constituție le asigură o situație mai favorabilă. În timpul acesta mai stăruie Șaguna la minister pentru a se admite formarea unui corp de voluntari români sub comanda lui Iancu («unter Oberleitung ihres ausgezeichneten Führers Iancul»),³ pentru eliberarea lui Barițiu din prinsoarea Muscalilor,⁴ și interveni la împăratul contra comandantului Clam-Gallas, succesorul lui Puchner. Clam-Gallas intrând în Brașov, a dat o proclamațiune numai către Sași, desconsiderând pe Români. Din acest motiv — scrie Șaguna în «Memorial»: ⁵ «Eu numai decât am cerut audiență la împăratul, și i-am împărtășit tactica cea nenorocoasă a comandantului Clam-Gallas, cerând și satisfacțiune în favoarea națiunii române. Apoi m'am dus și la ministrul-prezident, principele de Schwarzenberg, cu plânsoarea, care numai decât s'a declarat, că Clam-Gallas și-a stricat cu aceasta norocul său, căci nu se va numi de guvernator al Ardealului. Și într'adevăr după vre-o câteva zile a și urmat denumirea lui Wohlgemuth de guvernator și a lui Eduard Bach, fratele ministrului — de comisar extraordinar»....

¹ «Die Romänen der öst. Monarchie» III. pag. 38.

² Ibidem 40-45.

³ Wien 3 Iulie cf. Memorial 352-3.

⁴ Wien 4 Iulie cf. Memorial 348.

⁵ pag. 357.

IV.

Întoarcerea lui Șaguna în Ardeal.

Revoluțiunea maghiară eră acum în apunere. La 11 August Kossuth, ajuns într'o situație foarte dificilă și periculoasă, predă dictatura lui Artur Görgei, care peste 2 zile la Șiria (Világos) depune armele înaintea oștirii rusești¹ de sub comanda contelui Teodor Rüdiger.

Peste 10 zile desarmează și insurgenții din Ardeal. — Șaguna pornise acum cătră casă, pe aceeaș cale cu încunjur: Galiția, Bucovina, Moldova și Țara Românească. La frontiera Ardealului l-a întâmpinat mulțime mare de popor și frunțași, cari l-au însoțit până la Sibiu. Eră mare bucuria celorce priviau la Șaguna ca la un mântuitor. Iar «eu plângeam amar — scrie Șaguna» — căci prevedeam năcazurile noastre; la Sibiu sosind n'am putut trage în residență, căci eră de tot pustiiță și înlocuită cu prizonieri, ci magistratul mi-a făcut în casele lui Bruckenthal, în strada Urezului, cuartir, unde am petrecut 3 luni, până am reparat rezidența»....

Lui Șaguna îi sosiau acum din toate părțile românești scrisori de aderență și felicitare pentru lupta diplomatică, grea și frumoasă, ce a purtat, în cursul celor 7 luni, cât a lipsit din Ardeal. În memoriul său citează, în mod foarte semnificativ, următorul pasaj din scrisoarea vicarului din Sălaj, Alexandru Sterca-Șuluțu (28 Oct. 1849): «Mulțumim pentru adevărata răvnă, ostenelele și jertfele cele mari, ce faci pentru fericirea națiunii noastre: dee-ți atotputernicul putere spirituală și morală, ca precum dorești, până în sfârșit neobosit ca un neînvingător, cursul în arena națiunii noastre cu încoronare să-l poți curge, dându-ți milostivul Dumnezeu zile multe și fericite, ca să te bucuri de coaptele fructe a adevăratelor, naționaliceștilor ostenele și jertfe»....²

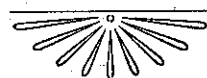
¹ Szilágyi o. c. pag. 372—377; asupra motivelor, cari l-au îndemnat pe Görgei a se predă Rușilor, nu Austriacilor vezi părerile lui Beksics — ibidem pag. 412.

² Memorial 363.

³ «Memorial» pag. 362—4 și mai târziu în «Scrisori apologetice» 1867 pag. 18.

«Scrisorile aceste — adauge Șaguna — au cășunat inimii mele numai săgetări dureroase, căci vedeam într'ânsele niște aspirațiuni, care nu se vor realiza și presimțiam apropierea unei furtuni viscoloase asupra cauzei noastre naționale și a bărbaților noștri binemeritați»....

După furtuna sângeroasă a revoluției a urmat furtuna sufletească a decepțiilor, — și pentru popor, și pentru conducători. Au trebuit ani grei de muncă și încordări, până a se vindeca, cel puțin în parte, multele rane deschise. Pentru Șaguna, în special, anii revoluției au fost un prilej, pe cât de periculos pe atât de însemnat, spre a eși la iveală eminentele lui calități de arhieru și conducător politic: îndrăzneala bărbătească în fața situațiilor celor mai critice, încrederea neșovăitoare în viitorul neamului ca și în dreptatea monarhului, iscusința sa diplomatică deosebită, autoritatea hotăritoare, ce exercită asupra poporului, și trecerea neobicinuit de mare, de care se bucură la curtea imperială din Viena, trecere și considerație, care nu i-s'a mai acordat altui șef politic sau bisericesc al Românilor ardeleni, nici înainte de Șaguna, nici dela el încoace.

PARTEA IV.

Deceniul absolutismului.

1850—1860.

I.

Decepțiuni. — Relațiile lui Șaguna cu guvernatorii Ardealului.

Conducătorii Românilor, martori ai jertfelor imense, ce a adus poporul în timpul revoluției pentru apărarea tronului, așteptau acum o dreaptă rezolvire a cererilor înaintate împăratului și repetite în atâtea rânduri în petițiile către ministeriul austriac. Șaguna, care avuse ocazie a cunoaște felul de judecată a cerurilor conducătoare din Viena, presimțea, că dorințele principale ale Românilor vor rămâne încă multă vreme neîmplinite, iar asupra conducătorilor naționali pândesc desamăgiri din cele mai dureroase. Peste sufletul lui se abate acum o umbră de amărăciune,¹ care nu-l poate însă birui, căci firea lui de luptător întrepid o înlătură curând. Și ca om politic povățuit de o gândire foarte realistă, nu se lasă pradă mistuitoarelor decepțiuni, ci prin neobosita-i activitate pe teren bisericesc,

¹ «Amărăciuni peste amărăciuni — scrie Șaguna în epistola sa către Ion Maiorescu din 21 Maiu căl. vechiu 1850 (mss. Acad. rom. I. M.: «Correspondențe și acte» 1845—63) — ... priveghiați, rogu-vă, căci vremea e scumpă. Faceți arătări la minister și pentru lucruri particulare, dacă vi-se trimite, că prin aceea tare se înaintează cauza principală. Nu a-ți căpătat înștiințări din țară despre a *Dirigătorilor antipatie către poporul nostru?* cum aceia îl năcăjește, cum nu-l învață, cum îl gonește, dacă recură la guvern... La Unguri... limba officioasă e cea ungurească, la Sași firește nemțească, iară la Români, unde sunt amployați unguri, e ungurească, unde sunt Sași — nemțească — și unde sunt Români amployați, iară nemțească. Nu știți, că amployații aceștia *inapoiază tot cugetul (lui al) Românului* despre înaintarea lui materială și spirituală. Toate acestea așa sunt, noi însă să arătăm năcazurile noastre la locurile cuvenite, *dar să nu desperăm că atunci numai contrariilor am făcut plăcere, iară nouă stricare*... etc., Cătră

școlar și cultural, cearcă a suplini, ceea ce soartea vitrigă a Românilor ardeleni, ca a unui popor, care politicește n'a însemnat nimic în trecut, nu le îngăduise a câștiga pe teren politic. Însă și în privința aceasta crede Șaguna, că toate încercările trebuiesc făcute, pentru a câștiga pe seama poporului unele favoruri, fie și mai mărunte. De aceea eră de părerea, că Români să aibă câțiva deputați în Viena, cari să dea ministeriului continue informații la pregătirea organizării nouă, ce urmă acum a se da monarhiei întregi, în sensul constituției din 4 Martie 1849.

Egala îndreptățire a tuturor popoarelor, pusă ca temelie a acestei constituțiuni, după potolirea revoluției devine în curând o egală lipsă de drepturi pentru ceice au luptat contra împăratului, ca și pentru ceice s'au jertfit pentru el. Ministeriul din Viena, în credința, că constituția din Martie, lucrată în pripă, n'ar fi potrivită pentru împrejurările din monarhie, nici nu se gândia serios la traducerea ei în faptă, ci mai curând la revocarea ei, ceea ce s'a și întâmplat la sfârșitul anului 1851 cu scopul de a se da în mână domnitorului puterea monarhică absolută. Aceasta s'a făcut mai ales la stăruințele lui Bach, ale cărui idei și spirit de organizare formează caracteristica principală a deceniului următor; ministrul de justiție Schmerling, om cu neclintite convingeri constituționale, neputându-se împacă cu ideea cărmuirii absolutiste, renunțase la portofoliu (la începutul anului 1851). — Starea de asediu, proclamată după sufocarea revoluției, a durat în Ardeal până în 15 Dec. 1854, după care urmă un regim provizor, până la 1860.¹

Regimul se purtă cu deopotrivă asprime față de toți suptuși, fără a face deosebire între ceice ar fi meritat răsplată

sfârșit constată, că funcționarii austriaci sunt totuș oameni mai loiali și mai drepti decât indigenii, căci «iubesc și învață poporul». Întrucât eră totuș mai bun pentru Români guvernul din timpul absolutismului, decât guvernel ardeleni de mai înainte, arată Șaguna în altă scrisoare către Maiorescu din 5/17 Maiu 1850, în care spune, că guvernul austriac a făcut în 8 luni mai mult bine pentru Ardeal, decât guvernul unguresc și birocrății săsești în 80 de ani... că «acum toți avem lege, iar atunci numai Românul n'avea»... că foștilor aristocrați și birocrăți de aceea nu le place acest guvern, fiindcă execută legile și ordinațiunile, pe când dâșii «sunt dedați a avea legea pe hârtie, și ei după volnicia și placul lor a-și forma apoi legi și după acele a administra nouă dreptatea»... (Conv. Lit. 1899 pag. 1033).

¹ Ürmössy o. c. pag. 127.

pentru jertfe, sau pedeapsă pentru necredința lor.¹ Îndeosebi față de Românii din Ardeal guvernatorul Wohlgemuth a manifestat chiar dela început o pornire dușmănoasă aproape neexplicabilă, arestând preoți și protopopi, dând ordin contra prefectilor români și învinuind preoțimea, că ațâță poporul. Spre a-l domoli a fost lipsă de pășirea energetică a lui Șaguna, care într'o scrisoare plină de demnitate protestează împotriva astorfel de învinuiri pe cari le califică de «calomnii nerușinate»,² și dovedește, că «în timpul cel plin de ispite» preoții români și-au arătat credința și alipirea cătră tron «în chipul cel mai eclatant». — Iar mai târziu, când subalternii guvernatorului au început a maltrata poporul, fără a-și primi pedeapsa meritată, Șaguna făcù arătare contra lui Wohlgemuth în Viena, și, dupăcum se afirmă,³ — cu deplin succes.

Nemulțămirea Românilor se vede nu numai din corespondențele intime ale fruntașilor, ci și din petițiile înaintate mai târziu ministerului din Viena și chiar împăratului. În una din aceste petiții procedura guvernului e caracterizată, în cuvinte aspre și răspicate, spunându-se că prin desconsiderarea elementului românesc cărmuirea pare a voi să urmărească anume «premierea rebeliunii și pedepsirea celorce s'au jertfit».⁴ În 11 Martie 1850 deputații Românilor ardeleni și bănățeni înaintază monarhului o nouă petiție colectivă, repețind toate cererile lor de mai nainte și obținând din nou promisiunea, că dorințele

¹ «Alles in allem — scrie Friedjung (o. c. pg. 430) — es war ein unkluges Regiment, das gegen Freund un Feind mit gleicher Härte verfuhr. Die Magyaren knirschten gegen die Zügel, und die anderen Volksstämme hatten allen Grund, über Undank zu klagen. Tiefe Wahrheit birgt sich in dem Spottwort, das einem Ungarn in den Mund gelegt wird, als sich ein Kroatte bitter über die Regierung beschwerte; der Magyar habe ihm in gebrochenem Deutsch und in dem eigentümlichen Tonfall seiner Sprache den Trost zugesprochen: «No ja, was wir als Straf haben, das habt ihr als Belohnung»!... cf. și Szilágyi o. c. pg. 483—4; «pe cei buni asemenea soarte i-a ajuns, ca pe cei răi» a spus Vasile Lad. Pop, viceprezidentul guvernului ardelean în congresul național din 1863.

² 13 Nov. 1849:... «Ich bin in der Lage, um jede Beschuldigung als *schnöde Lästlichkeit meines oberhirtlichen Amtes* allwärts thatsächlich zu beweisen»... *Memorial* pg. 366.

³ *Ibidem* 368.

⁴ «Belohnung der Rebellion und Bestrafung der Aufopferung». Die Romänen der öst. Mon. III. pg. 76.

națiunii române («die so viel geleistet hat») se vor împlini *cu siguranță*.¹ Românii nu se mai puteau însă mulțami cu promisiuni «nici chiar cu drepturi, al căror folos îl va constata numai viitorul, ci ei cereau ceva *pipăit*», cum scrie Bariț către Ioan Maiorescu.² Acest ceva întârziă însă mereu, fiindcă ministeriul austriac, căruia încredințase monarhul rezolvirea petițiilor românești, nu se prea arată darnic față de Români. Din contră, — dacă e adevărată informația lui Barițiu;³ — acest ministeriu «amețit prin neconținutele păreri «dădă ordin secret guvernatorului Wohlgemuth «să prindă neapărat pe toți prefecții și tribunii și să-i tragă la răspundere pentru toate faptele lor». Ceeace însă Wohlgemuth deocamdată nu aflase consult. Gavriil Muntean scrie deputației din Viena, să mijlocească a se publica rapoartele prefecților români în întregime, căci astfel «cu o săcură ar doborî pe calomnatori, de nu s'ar mai ridică».⁴ Acești calomnatori pârăseră pe Iancu, că ține în secret adunări populare și agită «contra interesului împărătesc», iar pe muntenii, cari și-au vărsat sângele, sub conducerea lui Iancu, pentru apărarea tronului, îi înfățișau la Viena ca fiind «periculoși pentru monarhie».⁵ De aceea Iancu era în continuu bănuț și persecutat de guvernul ardelean, care destituă pe funcționarul român Nemeș, comisarul cercului Zarand, și-l înlocuiește cu un «Neamț bucovinean» sub pretext, că Românul n'ar fi destoinic, după altă informație mai verosimilă însă, fiindcă într'o cercetare asupra lui Iancu, n'a putut dovedi nimic contra acestuia.⁶ — «Iancu se strapațează de Smelzer pentru toate nimicurile la Belgrad — scrie Gavriil Muntean»⁷ către deputații români din Viena — e ultima oară, să-i scrieți ca să vină la Viena, de unde nici că trebue să se coboare, căci altmintrelea se depopularizează deplin, neputând îndestuli pe nici un om din câți alăergă la dânsul». Și ceilalți fruntași români erau spionați «puși sub cea mai strânsă

¹ Ibidem 92.

² din Brașov 3 Aprilie 1850. «Convorbiri Lit.» I. c. p. 797.

³ Ibidem pag. 199.

⁴ Ibidem 205.

⁵ Ibidem pg. 1026 și «Transilvania» 1877 pg. 281.

⁶ Ibidem pp. 207 și 706.

⁷ din Vingard 7/19 Mai 1850. Ibidem 1106—1113.

pază»¹ și opriți de a mai petrece serile, fără învoire dela căpitanul orașului, chiar și în casele proprii.

Intre anii 1848 și 52 erau urmăriți de poliție, și în provinciile austriace, ca oameni suspecti toți ceice purtau păr lung și barbă.² Presa fîu cu totul sugrumată, astfel încât după înăbușirea revoluției vieneze prin Windischgrätz, 170 ziare dispărură. Cazul lui Barițiu, înlăturat în Februarie 1850³ în chip volnic dela redactarea foilor brașovene, n'a fost unic în felul său. Cu un an înainte (11 Ian. 1849) îl precedase cazul lui Kuranda, editorul ziarului «Ostdeutsche Post», care apărură mai târziu iarăș, însă, întocmai ca gazetele românești din Brașov, nu sub numele editorului de mai nainte.⁴ — Femeile din Brașov fiindcă au format o societate filantropică, au fost pârîte la căpitanul orașului și citate în 2 rânduri la ascultare, ceea ce îl indignă rău pe Șaguna și îl îndemnă să protesteze. Țăranii români erau nemulțămîți, pentru că «rectifictorii» străini însărcinați cu conscrierea impozitelor fonciare le făceau nedreptate la aruncul dărilor, punând pământurile românești de pe la margini și deci de calitate mai slabă în aceeaș categorie de productivitate cu ale Sașilor, cari aveau moșii întinse la șesuri, unde pământul e mai fertil. Șaguna scrie lui I. Maiorescu în 5/17 Maiu 1850, că «birocrații săsești fac conscripțiunii de averi și înseamnă și averea aceea de avere săsească, care înainte cu mai mulți ani s'a vândut la vre-un român dela vre-un sas».⁵

Wohlgemuth începuse a fi atacat prin foile vieneze. Astfel «Allgemeine Zeitung» scriă, că cu el nu e mulțămît nime în Ardeal: Maghiarii nu, pentru că îi persecută; Sașii nu, fiindcă le ridică un drept după altul; Români nu, pentru că nu le împlinește cererile lor.⁶

¹ Ibidem 557 și «Transilvania» 1878 pg. 6.

² Friedjung o. c. 251.

³ cf. Dr. I. Lupaș: «Un capitol din istoria ziaristicii românești ardelen» (G. Barițiu) Sibiu 1906 pg. 19—20.

⁴ Friedjung o. c. pg. 252.

⁵ (Conv. Lit. pg. 1032).

⁶ Conv. Lit. 1899 pg. 1111, epistola lui G. Muntean, care crede, că știrile aceste au răsufat în Allgemeine Z. prin intrigile Sașilor: Glanz, Bedeus și Salmen, («această treime spurcată»). Barițiu scrie despre Wohlgemuth, că «eră om de caracter onest și se adoperă din răsputeri, ca să fie imparțial și drept, dar nu putea, că-l influința tare adversarii, până ce în urmă... în 1851 îl denunțară chiar și de «tribun românesc» și așa el murî în Martiu mai mult de supărare în drum cătră Viena» («Transilvania» 1877 pg. 280).

Șaguna, îndată după ce a sosit la Sibiu, nu-l mai slăbia pe Wohlgemuth cu petiții, privitoare la diferite chestiuni de importanță națională și politică. Astfel în 24 Decembrie 1849, după ce prăznuise la episcopie părăstas pentru odihna sufletelor celor căzuți în războiul civil, cere voie dela guvernatorul spre a putea ridica la Câmpeni un monument în amintirea celor căzuți în luptele anilor 1848—49, ca «să se eternizeze marea răsculare a Românilor ardeleni, îndeosebi a celor din munții apuseni, cari — dând ascultare glasului împărătesc și datoriei, impusă de natură, de a-și apăra naționalitatea și limba lor — primiră cu curaj, purtară cu bravură și terminară cu glorie războiul pentru tron și naționala lor independență. — Wohlgemuth primi cu laudă ideea, dar insistă, ca executarea să se amâne¹... (ad calendas Graecas!). Tot asemenea fără rezultat a rămas și petiția lui Șaguna privitoare la susținerea și organizarea regimentelor românești de graniță, cari la începutul anului 1851 fură însă desființate. Piedeci li se puneau Românilor din toate părțile; nici după atâtea lupte și jertfe nu sunase încă pentru dânșii ceasul mântuirii. Se mai iviră și unele neînțelegeri între conducători.²

O deputație națională în Viena, pe vreme mai îndelungată, reclamă spese considerabile, pentru acoperirea cărora nu există nici un fond. În anii 1848—9 însuș Șaguna ajută deputații români cu bani, luați împrumut de Zenovie Pop și baron Sina; se pusese la cale și o colectă națională în scopul acesta. Membriilor comitetului național li-se cuvenia câte 100 fl. pe lună din partea guvernului, dar această leafă nu li-se mai plătia de mult. Unii insistau să o pretindă, Bărnăuțiu însă nu voia. De aceea scrie Barițiu cătră G. Muntean: «D. Bărnăuțiu să mai lase din secătura de stoicism, să nu-l ducă până la Diogenism, că nu merge».³ Mai târziu Șaguna, cu sprijinul guvernatorului Schwar-

¹ Memorial pg. 382—3. E de neînțeles motivul, care l-a îndemnat pe însuș lăncu a se declara contra monumentului din Câmpeni, după cum aflăm din o scrisoare a lui I. Maiorescu cătră Barițiu (14/26 Ianuarie 1850) în care citim următoarele: «Eaca și lăncu se declară în contra monumentului la Câmpeni. M'a rugat să-i fac eu declararea și-apoi a subscris-o. Dacă socotești, mai adaugă tămăie pentru prelatul, ca să nu iea în nume de rău» (cf. «Transilvania» 1877 pg. 270).

² Bariț cătră I. Maior. dto Brașov 28 Febr. 1850: «Rogu-vă, lucrăți în unire, în conțelegere strănsă; să mai lăsdm din tuțeală». Conv. Lit. pg. 428.

³ Conv. Lit., pag. 559.

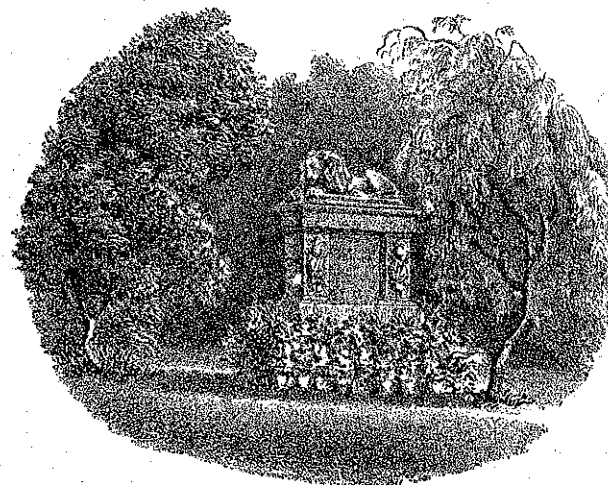
zenberg, succesorul lui Wohlgemuth, mijloci a câștigă dela monarh pe seama lui Iancu, Balint și Axente, un ajutor de 24,000 fl. Ca și în alte rânduri, tot astfel și de data aceasta Șaguna prin iscusința sa diplomatică reuși să îndulcească încâtva situația. — Cu toate că Șaguna fusese învinuit în conferența episcopilor catolici din Strigoniu, că ar fi un pericol pentru catolicism și că ar avea de gând să convertească pe toți uniții¹ — și din cauza acestor scornituri ministrii hipercatolici din Viena nu erau tocmai încântați de el, — tânărul împărat, convins despre vrednicile lui, îi dăruî totuș la sfârșitul anului 1850 titlul de baron și îl decoră cu crucea ordinului Leopoldin, încercându-l cu laude pentru meritele lui însemnate. Cu acest prilej Șaguna își alege cunoscuta sa emblemă de baron, explicând într'o scrisoare către ministrul Bach, că cele 7 coline semnifică cele 7 virtuți creștinești, pe cari toată vieța sa le-a urmat, iar cocostârcul stând într'un picior și ținând în celalalt un ou, simbolizează îngrijirea lui neadormită, cu care a priveghiat asupra sorții poporului român în tot timpul anilor vijelioși 1848—9. Cu ocazia călătoriei sale prin Ardeal, împăratul numește² apoi pe Șaguna consilier intim al său («sfetnic de taină»). — După ce guvernatorul Wohlgemuth fû înlocuit cu principele Carol Schwarzenberg, un văr al primministrului Felix, s'a ușurat considerabil situația lui Șaguna, reușind el a câștigă într'o măsură mare simpatiele și încrederea lui Schwarzenberg, cu sprijinul căruia a fost în stare a purtă între anii 1855—7 cea mai grea, dar și cea mai edificatoare luptă împotriva unui ministru încrezut în omnipo-

¹ Cf. «Transilvania» 1877 pg. 259 și 1878 pg. 18.

² Prin decretul dtto *Sighișoara 28 Iulie 1852*; cf. circularul Nr. cons. 828/1852, prin care Moise Fulea aduce la cunoștința preoșilor acest eveniment, pentruca toți «să se bucure dimpreună» și să mărească pe tatăl cel ceresc, că după veacurile de suferințe, cu care am avut până acuma a ne luptă, s'a milostivit a ne dăruî și zile de bucurie». In polemia ce a purtat mai târziu, la 1858, Șaguna cu Eliade Rădulescu în chestia Biblei, acesta din urmă acățându-se și de titlul de baron al lui Șaguna, scrie, că: «unde Arhierul *se iscălește, adevă se pângărește Baron*, acolo nu prea miroasă a *teologie ortodoxă*... iar Șaguna califică această aserțiune de «iluzie proastă, calomnie mizerabilă și obraznică, purcezătoare din mintea unui om stricat, incorigibil, carele e gata a răsturna orice rând bun al bisericii și al societății, ca să mulțamească nebuniile sale». Apoi adauge: «Nu sunt eu *cel dintâi*, dar să dee Dzeu, să nu fiu nici *cel de pe urmă* dintre Arhieriei, care pentru meritele, ce le-au făcut patriei sale s'au înălțat la vre-un rang boieresc, însă dee Dzeu, ca Parisianul (Eliad) să fie *cel dintâi* și *cel de pe urmă* dintre Români, — dacă mai merită el acest nume, — carele *se scandalizează de Arhierul distins cu Baronia*... (pg. 15—16).

tența sa, cum eră ultramontanul Leo Thun, ministrul de culte și instrucție publică, sub conducerea căruia, după expresiunea lui Grillparzer, clericalismul a sdrobotit instrucția.¹

Biograful guvernatorului Schwarzenberg, care a cărmuit Ardealul 6 ani (1852—1858) insistă și asupra relațiilor de intimitate, în care trăia acesta cu Șaguna, pe care îl stimă mult și petrecea bucuros în societatea lui.² Multe sări a petrecut Șaguna împreună cu guvernatorul și cu adjutantul acestuia *Bordolo* și contele *Béldi*, la joc de cărți sau cu alte distracții.³ La moartea acestui prietin și sprijinitor al său, spre a-și arată recunoștința, Șaguna așeză întru amintirea lui în grădina episcopescă un frumos monument de bronz, care înfățișă un leu durmind.

Monumentul așezat de Șaguna în grădina episcopescă, întru amintirea guvernatorului Schwarzenberg.

¹ *R. Charmatz*: «Österreichs innere Geschichte 1848—1907 pag. 27.

² *Josef Ritter von Grimm*: «Carl Fürst zu Schwarzenberg, Gouverneur von Siebenbürgen» Wien 1861 pag. 34: «Der Fürst verehrte ihn (sc. Șaguna) und liebte seine Gesellschaft, sei es weil er ein gemässigt — freimütiges Urteil gern anhörte, sei es, weil die nicht undiplomatischen Ansichten des Bischofs über Nationalitätspolitik den Fürsten interessirten».

³ *Idem*, ibidem pag. 12: unde Grimm scrie: «Abends... wurde gewöhnlich eine Whitspartie gemacht. Die regelmässige Spielgesellschaft bestand aus dem Fürsten, F. M. L. Bordolo, Bischof Schaguna und Finanzpräsidenten Béldi. Welche Verschiedenheit der Temperamente dieser vier Menschen, die das Spiel fast täglich zusammenführte! Der immer heitere und gesprächige Bordolo dem immer ernstern, schweigsamen Béldi gegenüber, der immer diplomatisirende Bischof, Partner des staatsklugen Gouverneurs»

Cu succesorii lui Schwarzenberg, principele Liechtenstein și Ludovic Folliot de Crenneville, Șaguna trăia deasemenea în termeni buni, ceea ce e ușor de înțeles, după ce ei știau, de câtă vază se bucură Șaguna în cercurile curții din Viena, și ce influență hotărâtoare poate să exercite în toate afacerile publice.

II.

Sinodul din 1850.

Ori câte insistențe s'au pus, ori câte forțe s'au cheltuit pentru realizarea justelor postulate politice ale Românilor, ele n'au putut să topească ghița sistemului rigid al cărmuirii absolutiste, obicinuită a nu prea ținea seamă de dorința popoarelor. Inșelați deci în așteptările lor și în iluziile, ce își vor fi făcut, în cursul anilor grei ai revoluției, cu privire la o viitoare organizare politică a poporului român, conducătorii încep a-și îndrepta curând atențiunea asupra altui teren de activitate publică, unde stăruinței lor putea să i se deschidă o perspectivă mai senină, chiar și în timpul absolutismului.

Într-o epistolă,¹ străbătută de multă mâhnire din cauza situației politice nemulțămitoare, Gavriil Muntean puneă deputației române din Viena întrebarea: ... «oare n'ar fi de folos, să tăcem și să așteptăm? Să ne *tragem iar în biserică, ca melcul în ghioace*, și de acolo să pândim zile mai bune?»...

Șaguna dăduse acestei întrebări oportune un răspuns hotărât prin fapte. Cu deosebire însă, că n'a tăcut și n'a așteptat. Ci după sosirea sa la Sibiu, în toamna anului 1849, imediat s'a apucat de munca cea grea și însemnată a restaurării și organizării pe teren bisericesc, desfășurând — prin memorii și proiecte către guvernul ardelean, ministeriul din Viena și către împăratul, prin ordinațiuni către subalterni, prin sfaturi către popor și prin colecte făcute cu scopul de a cumpăra proprietăți și de a înființa instituțiuni culturale — o activitate atât de zelosă și multilaterală, pe cât de multe, variate și adânc simțite erau trebuințele poporului nostru, împiedecat în dezvoltarea sa culturală.

¹ din Vingard 7/19 Mai 1850 *Conv. Lit.* pg. 1106—1113.

Problemele, ce așteptau o grabnică deslegare, erau număroase și grele, iar mijloacele de luptă culturală extrem de puține. Din satele, bântuite de pârjolul revoluției, veniau neconținut jalbe despre pagubele sătenilor și ale preoților, despre biserici și odăjdii arse, despre lipsa de școli și învățători. În centrul episcopiei eră de neapărată trebuință a se introduce o administrație mai regulată, cu bărbați destoinici; a se ridica nivelul intelectual și moral al seminarului, a se întemeia o tipografie, a se creă fonduri și a se scoate de sub epitropia guvernului cele existente, a se exoperă o dotațiune corăspunzătoare pe seama preoțimii, și mai pe sus de toate, a se reintroduce în biserica noastră sinodalitatea, pe baze largi — constituționale, înrolând la munca de premenire și prefacere culturală toate elementele conștiente și doritoare de progres.

Concursul multor împrejurări nefavorabile, — între cari mai ales pornirea dușmănoasă a ministrului de culte, contele Leo Thun, contra bisericii ortodoxe constituia o formidabilă piedecă — adevărat, că n'a permis rezolvirea mulțămitoare a tuturor acestor exigențe, dar prin stăruințele nepregetate ale lui Șaguna s'a îndeplinit o mare parte a lor, iar celor rămase tot ca probleme și pentru viitor li s'a dat o direcție sănătoasă. Astfel cei 10 ani ai absolutismului, peste cari biografii de până acum ai lui Șaguna au lunecat cam repede, ne prezintă icoana deosebit de instructivă și edificatoare a unei intensive activități organizatorice și culturale, în cursul căreia Șaguna întâmpină număroase piedeci de sus și de jos, dar și reușește a învinge și înlătură din calea progresului — foarte multe.

Pentru a vindeca atâtea rane deschise, câte a pricinuit răsmirița, Șaguna se adresează celor cu dare de mână și obține ajutoare mai mici sau mai mari. Comunitățile din Brașov au dăruit 4000 fl. Arhimandritul Neonil dela mănăstirea Neamțului îi trimite în toamna anului 1849 mai multe cărți bisericești, comunitatea religioasă din Viena dăruiește tot atunci un număr însemnat de odăjdii pe seama bisericilor române din Ardeal; acelaș lucru îl face la începutul anului următor,¹ boierul Gheorghe Sturza din Moldova. Mai însemnat fū însă darul îm-

¹ 2 Martie 1850.

părătesc¹ de 60,000 fl. destinat a se împărți în sume egale, consistoriilor din Sibiu și Blaj, pentru restaurarea bisericilor românești arse sau păgubite în revoluție.²

Încă în timpul, cât a rămas în vara anului 1848 la Pesta, Șaguna intervenise la ministrul de culte Eötvös, cerând din vistieria statului o dotație corăspunzătoare și pentru preoțimea română, care face statului servicii deopotrivă cu preoții altor confesiuni³ aceluiaș ministru o petiție, pentru a i-se da voie să țină la Sibiu, cătră sfârșitul lunii Septembrie 1848, un *sinod* la care să participe 44 de inși *din cler* și 56 de mireni. Precipitarea evenimentelor revoluționare a zădărnicit acest plan, căruia Eötvös, ca om de convingeri profund liberale și constituționale, probabil nu i-ar fi pus nici o piedecă.

La începutul anului 1850 se fac pregătirile pentru sinodul dorit. Șaguna știu să aștepte momentul potrivit spre a îndupleca pe guvernatorul Wohlgemuth, să încuviințeze ținerea acestui sinod, la care toți fruntașii Românilor, fără deosebire de confesiune, priviau cu mult interes. Astfel chiar și uniții Laurian și Barițiu au trimis proiecte, privitoare la chestia școlară. Planul lui Șaguna era să participe la acest sinod, pe lângă protopopii în funcțiune, și cei doi profesori dela seminar și 40 mireni.

¹ cf. circularul lui Șaguna din 19 April 1852 Nr. 524, în care vestește «cu bucurie mare» acest dar, spunând, că Schwarzenberg a fost «mijlocitorul» și «că îndurarea înălțatului nostru monarch Francisc Iosif I. peste măsură este mare, căci în toate ne-au făcut *fii patriei*, unde mai nainte am fost *robi patriei*».

² Paguba bisericilor rom. numai din 18 protopopiate, s'a urcat la 125,063 fl. Actele sob 1850 pg. 35 «41 biserici s'au ars, iar 319 s'au prădat» circ. Nr. Cons. 775—1850.

³ *dto 14 Martie 1848*. Această încercare a lui Șaguna dovedește, că el era chiar dintru început pentru forma sinodală în biserică. Pare deci neîntemeiată aserțiunea lui I. Maiorescu, că Șaguna ar fi fost «contra constituțiunei sinodale zicând, că e invențiune protestantă». Tot atât de puțin acceptabilă e și părerea lui Barițiu, care scrie într'o notiță din «Transilvania» (1877 pg. 269 nota 2): «în adevăr episcopul Andreiu fusese de această idee până cătră anul 1860; dară după aceea își schimbase cu totul părerile în urmarea unui studiu mai aprofundat al instituțiilor vechi». Imprejurarea, că Șaguna a încercat la 1848, iar la 1850 a reușit să țină sinod cu clerici și mireni arată în mod evident, că el nu era pentru «forma serbico-despotică», ci luptă pentru introducerea constituției sinodale în biserică noastră.

Șaguna ar fi voit, ca membrii sinodului să fie aleși de popor, bucurându-se de toată încrederea acestuia. Din partea guvernatorului s'a dificultat însă felul acesta de procedare sub cuvânt, că la asemenea întruniri electorale se pot ivi tulburări și agitații în popor. Șaguna fii provocat a numi însuș bărbații, pe cari îi crede el mai potriviți a participa la acest sinod.

Într'un circular¹ Șaguna, vestind cu multă bucurie «ținerea acestui sobor, după care așa mult și prea mult au oftat părinții, moșii și strămoșii noștri», exclamă: «O! eu de 3 ori norocosul, care m'am învrednicit a mă vedeă încunjurat de frații și fii mei sufleșteți și a mă sfătuî cu dânșii despre starea bisericii și a școalelor, despre creșterea cea bună a tinerimii, ca păstorirea mea să fie spre mărirea lui Dumnezeu, spre podoaba bisericii, spre întărirea credinței, spre mângăierea celorce mi s'au încredințat duhovnicește, cu un cuvânt spre tot lucrul folositor și mântuitor!»

Apoi îndatorează preoții a face înainte de începerea sinodului 8 zile de-arândul rugăciuni pentru chemarea duhului sfânt și a țineă în toate bisericile cuvântări despre însemnătatea cea mare a acestui sinod.

După asemenea pregătiri sinodul urmă să se deschidă în 12 Martie st. v. Cu 3 zile înainte i se comunică lui Șaguna, că la sinod va participa și un comisar împărătesc, în persoana lui Ioan de Karabetz, ceea ce l-a supărat pe Șaguna atât de mult, încât stă la îndoială: să mai țină sinodul sau să-l contramandeze.² În sfârșit între auspicii puțin încântătoare, sinodul totuș se deschise la ziua satorită, prezentându-se la constituirea lui 20 deputați mireni, între cari și Avram Iancu,³ și 24 din cler. În frumosul cuvânt de deschidere, — care e o adevărată disertație istorică, arătând fazele prin cari a trecut biserică ortodoxă-română din această țară, și un strașnic rechizitor la adresa vechilor guverne ardelenești și a națiunilor privilegiate, — spune, că Românii ortodocși au fost «ocară celorce sunt întru îndestulare și hulă celor mândri», însă după atâtea suferințe «sufletul nostru ca o pasăre s'a izbăvit din cursa vânătorilor, care s'a

¹ din 10 Febr. 1850.

² Conv. Lit. pag. 642.

³ cf. *Actele soborului* bisericii ortodoxe răsăritene din Ardeal din anul 1850 pag. 6.

sfărmat». Citând apoi din istoricul Grisellini și din «Magazinul istoric pentru Dacia», arată vechimea clasică a bisericii noastre în această țară, înfățișând «mica icoană» istorică a dezvoltării noastre bisericești, din care scoate în relief «virtutea statorniciei în legea noastră și virtutea caracterului religios celui neclătit». După o energică și potrivită caracterizare a suferințelor poporului român, se întreabă, care este cauza sărăciei, umilinței și înjosirii noastre? Și răspunde: «Auziți fraților! nici astăzi nu se sfiesc bărbații constituției vechi a ne face imputăciuni și dojene, că e preoțimea noastră incultă, că dascălii noștri sunt neharnici, că nu avem școli. Așa este; însă au doară a noastră e vina, că suntem astăzi săraci și înjosiți în toate? Au doară nu e vina celor bogați și înalțați pentru sărăcia și înjosirea noastră? Luat-am noi ca fiii bisericii răsăritene ceva cu drept sau cu nedrept dela fiii altor biserici? Din râvna, care am cătră adevăr, silît sunt a mărturisi, că noi dela nimenea nimic nu am luat, nici pe drept, nici pe nedrept, însă dela noi multe s'au luat pe nedrept, și nimica după drept». Trecând la suferințele mai recente, zugrăvește în colori vii furiile războiului civil, spunând, cum i s'a ars biblioteca de peste 3000 cărți, cum s'a prădat arhiva consistorului, cum «au batjocorit sfintele icoane, au împușcat în icoana Domnului Christos și-au strigat: au încetat de a mai fi Dumnezeuul Românilor»... cum au ucis, spânzurat și împușcat 12 preoți și câteva mii de creștini, «pentru că n'au vrut să revolteze asupra împăratului»... «Tocmai pentru aceasta m'au declarat și pe mine de proscris, și doară mai rău m'ar fi muncit pe mine decât pe Mitropolitul Sava, să fie putut pune mâna pe mine». De încheiere arată scopul acestui sinod de a adună biserica lui Christos «risipită prin goane» de a o înnoi, întări și înfrumuseța, — apoi fixează în următoarele 6 puncte problemele de căpetenie ale sinodului:

1. Mărturisirea credinței noastre;
2. Starea bisericii și a Eparhiei noastre din Ardeal, cea de acum și cea viitoare;
3. Corelațiunea bisericii cu stăpânirea;

¹ Ibidem pag. 7—8.

² Ibidem pag. 24—26.

4. Starea preoțimii, a dascălilor și a celorlalte fețe bisericești;

5. Starea culturii poporului și propășirea lui;

6. Starea materială a eparhiei.

Dintr'o epistolă a lui Barițiu cătră Ioan Maiorescu aflăm, că Iancu ar fi stăruit a se lua, cu prilejul acestui sinod, în desbatere și chestiuni politice, lucru foarte delicat în acele împrejurări grele. Sinodul a făcut, ce eră posibil, și în privința aceasta: anume după mărturisirea credinței bisericești, cuprinsă în § 2, își descopere (în § 3.) «bucuros și cu fală» și credința sa politică, profund dinastică, din care izvorește dorința tuturor credincioșilor Bisericii răsăritene din Ardeal «de a trăi și muri sub blânda și părintească oblăduire a înălțatului împărat constituțional Francisc Iosif I.» și de a înainta «din toate puterile interesele tronului și ale înaltei Dinastii».

Iar (în § 7) sinodul cere a se realiza «dreptele dorințe ale națiunii române», cuprinse în petiția majestatică din 25 Februarie 1849, și a se garantă în viitoarea constituție provincială a Transilvaniei «existența politică a naționalității noastre române».

S'a prezentat apoi în numele sinodului o deputație de 6 inși la guvernatorul Wohlgemuth și la comisarul Eduard Bach, care, acesta din urmă, a declarat, că «soborul acesta are să fie fundamentul viitoarei fericiri naționale și bisericești».

Sinodul aproabă demersurile făcute până atunci de episcopul Șaguna pentru restaurarea mitropoliei române și petiția înaintată ministerului din Viena în aceeaș chestiune (12/24

¹ Conv. Lit. pg. 703: «Soborul eși prea bun; dar să știți, că în tot decursul lui a fost consignată toată garnisoana. Aceasta o știu eu aici mai bine, decât cei din Sibiiu. Toate altele vi le vor spune ei. Iancu pretinsese a se vorbi și politică. Nu s'a primit, iar de se vorbea, eră foarte rău. Așa Biserica română e cu totul ruptă de cătră cea sârbă»...

² Actele soborului (1850) pg. 31.

³ La 1849 tipări în Viena broșura intitulată: «Promemoria über das historische Recht der nationalen Kirchen-Autonomie der Romänen morgenländischer Kirche in den Kronländern der österreichischen Monarchie», pe care o întregi anul următor prin publicarea în textul latin și interpretarea documentelor celor mai însemnate (1391, 1479, 1494 ș. a.) privitoare la vechimea mitropoliei, într'o nouă broșură cu titlul: «Anhang zu der Promemoria über das hist. Recht der nationalen Kirchen-Autonomie der Romänen morgenländischer Kirche». Hermannstadt (G. von Closius) 1850.

Octomvrie 1849), exprimându-și «cea mai ferbinte rugare» către Maiestatea Sa, «să se milostivească — a slobozi un sobor, unde eparhiile române să fie reprezentate prin trimișii săi preoți și mireni, care apoi să pășească la consolidarea mitropoliei și la alegerea mitropolitului, a episcopilor și a celorlalți dignitari bisericești» (§ 11).

Tot dela Maj. Sa cere sinodul «ștergerea numirii negative și vătămătoare» de biserică gr.-neunită și întrebuițarea în toate actele oficiale, a numirii proprii, pozitive: «Biserica răsăriteană». Și pentru această chestie, oricât de simplă și ușoară, avu Șaguna să poarte mai târziu, ani dearândul luptă scripturistică cu guvernul și cu prea zeloșii lui «beamteri», cari deși nu puteau răstrânge argumentele din remonstrațiile lui Șaguna, persistau totuș pe lângă numirea negativă, dacă nu din alt motiv, poate și numai fiindcă știau, cât de neplăcută este Românilor această numire.

Sinodul mai cere «ca în constituțiunea provincială a marelui principat al Transilvaniei prin un deosebit paragraf să se garanteze pentru viitor libertatea și egala îndreptățire a Bisericii noastre răsăritene din Ardeal»; această Biserică să aibă dela stat «toată vaza și cinstea», căci se sârguește pentru cele vecinice». Preoții acestei biserici să nu mai fie arestați ca în trecut, fără motive; să fie scutiți de «taxa capului și greutatele comune». «La înaltul ministeriu de cult și învățământ, cât și la înaltul guvern» să se înființeze o secție «stătătoare din bărbați, fii ai bisericii noastre», cari la orice întâmplare «să poată da cele de lipsă grabnice deslușiri»;¹ să șteargă așanumitele «groșițe sidoxiale, care sunt numai rămășițele timpurilor celor triste pentru biserică noastră; să se asigneze pe sama episcopiei «un fond deajuns în bani gata sau în bunuri nemișcătoare», din care să se poată plăti episcopul și funcționarii consistorului, să se facă o dotație cuviincioasă pe seama preoților (800—600—400fl.).² Tot în acest sinod s'au adus și în chestia școlară hotărâri însemnate, asupra cărora se va insista la locul său, și s'a adresat monarhului rugarea, să primească tineri români în institutele militare și să-i împărțasească de stipendii pe cei «cari vădesc o

¹ Actele soborului (1580) pg. 41.

² Ibidem pg. 42—3.

deschilinită râvnă către învățătură».¹ S'a alés apoi o epitropie din 6 membrii (4 mireni și 2 clerici + 6 epitropi onorari, între cari și Avram Iancu) pentru a scoate fondurile eparhiei de sub epitropia guvernului, a le administra corect și «în tot anul a-și da socoteală soborului». Episcopul fu încredințat a da ordin preoților pentru catehizarea tinerimii în Dumineci și sărbători, și a deschide o colectă cu scopul de a cumpăra o casă pe sama clerului. Iar la sfârșit, întreg sinodul exprimă mulțămîntă lui Șaguna «pentru multele ostenele, cu care ziua și noaptea se nevoește a înainta binele și folosul acestei eparhii» și-l roagă, să binevoiască a înainta toate cererile la «sacratul tron al Maiestății sale, și a stăruî pentru părinteasca lor împlinire — spre mângăierea și odihnirea clerului și poporului diecezan».³

În epistola sa din 17 Martie 1850 Șaguna comunicând lui Ioan Maiorescu toate hotărârile acestui sinod scrie: «...așa în frică și sub controlă am ținut bietul acest sobor. Și totuș, deși peste el atârna mâna cea de fer a stării de asediu, n'am lipsit a face în hotărârile soborului pomenire și despre treburile naționale, și anume a declară cumcă petițiunea din 25 Febr. 1849 cuprinde dreptele dorințe ale națiunii române».³

III.

Inceputul luptelor pentru emanciparea bisericii române de sub ierarhia sârbească.

Cele mai multe din problemele acestui sinod Șaguna le sulevase de mai nainte, din proprie inițiativă. Astfel pentru emanciparea bisericii române de sub ierarhia sârbească începu lupta din primăvara anului 1849, prin «promemoria» sa tipărită în Viena, desfășurând aci dreptul istoric al Românilor ardeleni de a avea o mitropolie independentă de cea sârbească. Această broșură fû complectată anul următor prin alta: «Adaos la promemoria», apărută tot în limba germană, în Sibiiu. Aceste începuturi de luptă polemică n'au rămas fără răsunet în presă.

¹ Ibidem pg. 47.

² Ibidem 51.

³ Conv. Lit. pg. 642.

Patriarhul Rajacici răspunde la 1851 în o broșură anonimă,¹ care nu e lipsită de atacuri personale la adresa lui Șaguna învinuindu-l, că numai din ambiție personală pornesc tendințele lui privitoare la înființarea mitropoliei române, că nu se gândește la altceva, decât la sporirea venitelor și la înaintarea sa către cea mai înaltă treaptă ierarhică.² De altfel tendințele lui Șaguna nu pot avea în sprijinul lor nici un drept istoric, se zice în broșura lui Rajacici, căci «mitropolia ardeleană a încetat de sine la sfârșitul secolului XVII, când cu trecerea lui Atanasie la unire, și e o îndeletnicire oțioasă a se mai provoca cineva la ea pentru înființarea alteia nouă».³ Dacă în părțile bănățene nu se poate împlini totdeauna dorința Românilor de a avea episcop «din sângele lor», cauza e, că Românii nu prea sunt aplicați spre călugărie.⁴ Iar a introduce separatismul național în biserică, e lucru necreștinesc, de aceea și «ambiciosul episcop ardelean, Șaguna» să-și aducă aminte de făgăduința, făcută în cuvântarea sa dela Carloviț și de jurământul, care îl obligă a apăra drepturile scaunului său episcopesc și a le transmite urmașilor, neștirbite. Se mai cuprinde apoi în această bro-

¹ «Antwort auf die Angriffe einiger Romanen und der Presse gegen die Einheit der Hierarchie der morgenländischen Kirche», Wien 1851.

² Eră prea evident, că afirmațiile acestea sunt cu desăvârșire gratuite și izvoresc numai din năcazul lui Rajacici, care sprijinise pe Șaguna de sigur cu gândul, că va avea într'ânsul o unealtă pentru planurile supremației sârbești, iar nu un luptător pentru emanciparea bisericească a Românilor. Se găsec totuși istoriografii cu pretenții, cari în formarea judecății lor asupra lui Șaguna par a fi fost călăuziți de această broșură de polemică sârbească. Astfel istoriograful austriac *Walter Rogge* în cartea sa: *Österreich von Világos bis zur Gegenwart*. Leipzig-Wien 1873 vol. II. pag. 211 scrie despre Șaguna în chipul următor: «An der Spitze der Rumänen stand der gr.-orthodoxe Bischof Baron Schaguna, ein Prälat von klug Umsicht und grosser Verschlagenheit, der sich mächtig emporzuschwingen wusste, in dem er seine Landesleute zu angestregter nationaler Thätigkeit anzuspornen, diese im kirchlichen Gleise zu erhalten und so für seine Privat Zwecke auszunutzen verstand». Pentru spulberarea acestei ineptii e suficient a aminti testamentul lui Șaguna și părerea celebrului H. Friedjung despre măiestria de istoric a lui *W. Rogge*, pe care ni-l prezintă ca lipsit de înțelegerea faptelor (*verständnisslos*) «*Österreich von 1848 bis 1860*» pag. 309, nota, iar pe Rajacici îl numește preot intrigant («*ränkesüchtiger Priester*») (ibidem pg. 129).

³ Antwort etc. pag. 32.

⁴ «Die Rumänen sind dem Mönchstande sehr wenig geneigt» ibidem pag. 25.

șură și o mică însinuare perfidă: dacă s'ar restitui mitropolia română așa cum o vrea Șaguna și aderenții săi, cuprinzând adecă într'ânsa și episcopia Bucovinei, prin analogie «ar trebui să stee în perspectiva celui mai apropiat viitor și *un imperiu daco-român*» și «ce ar zice atunci Austria, Rusia și Turcia?»¹ Broșura termină, făcând apel la Români, să apere unitatea bisericii ortodoxe și să nu asculte de «ambicioșii, cari vor să slăbească puterea stăpânirii bisericești».² Ministrul Bach a confiscat această broșură îndată după apariție și a chemat pe Șaguna la sine, întrebându-l dacă dorește vre-o satisfacție dela Rajacici pentru insultele, ce i-s'au adus. Șaguna a răspuns, că își va trage însuș seama cu Rajacici, ceea ce a și făcut înfruntându-l «ca pe un om nevrednic de pozițiunea, ce ocupă în biserica noastră».³

Episcopii ortodocși din Austria se aflau atunci în Viena, unde fuseseră chemați la sfârșitul anului 1850, la așa numitele «conferențe episcopicești», cari ar fi trebuit să discute și să statorească principiile de organizare ale bisericii ortodoxe din monarhia întreagă. Dar s'a văzut chiar dela început, că Rajacici și episcopii sârbești n'au gânduri serioase cu privire la această problemă de căpetenie, ci insistau în tot chipul a pierde timpul cu lucrări secundare, sau chiar cu unele lipsite de orice importanță.

Astfel sfătuirile episcopicești, cari s'au trăgănat din 25 Octombrie 1850 până în 2 Iulie 1851, au rămas fără nici un rezultat și, după părerea lui Șaguna, «fiecare episcop care a avut conștiință și simț de rușine, s'a întors acasă nemângăiat».⁴

În ședința din 5 Noembrie 1850 a înaintat Șaguna 8 propuneri privitoare la regularea afacerilor bisericești; în a 5-a cerea, ca conferința episcopicească să solicite înființarea unei mitropolii românești, coordonată celei sârbești.⁵ — Iar cu 3 zile în urmă Șaguna declară, că conferința ocupându-se cu chestii se-

¹ Ibidem pag. 44.

² «Rumänen! verschliesst euere Ohren, wenn Ehrgeizige die Kraft eurer Kirchlichen Gewalt zu schwächen suchen». Ibidem pag. 53.

³ Memorial, anul 1851.

⁴ «Tagebuch über die bischöflichen Berathungen in Wien» — scris de Șaguna, publicat în «Documente pentru limbă și istorie» vol. pag. 1. 269—311.

⁵ Ibidem pg. 312—313.

cundare, întârzie a-și îndeplini cea dintâi și cea mai sfântă a ei datorie, adecă de a regulă raportul bisericii ortodoxe față de stat.¹

Asupra acestui punct revine și în petițiile sale înaintate mai târziu ministeriului din Viena în diferite chestiuni de organizare bisericească și școlară.

IV.

Luptele diplomatice ale lui Șaguna cu ministrul Thun.

Petițiile lui Șaguna au avut însă până la 1855 puțin rezultat. Ministrul de culte și instrucție Thun, — având o pronunțată aversiune, chiar pornire dușmănoasă împotriva bisericii ortodoxe, din care pricină se plânsese și Raiacici la împăratul, — ar fi dorit să-l vadă și pe Șaguna încătușat în cele 19 condiții umilitoare, impuse episcopului Moga la 1810.

În vre-o 5 ani Șaguna înaintase 11 petițiuni, în sensul hotărîrilor sinodului din 1850. La petițiile sale îi sosiau răspunsuri evazive, sau nici un răspuns. Cu măiestria deochiată a birocrației, care se sfiește par'că de răspunsul scurt și limpede, erau redactate cele mai multe hârtii ministeriale, prin cari i se cereau lămuriri nouă asupra chestiilor, în deajuns lămurite în repețite rânduri, ori se făcea provocare la starea din trecut și se invocau argumente istorice spre a dovedi, că cererile lui Șaguna nu ar avea temeiuri suficiente.

Grație raportului de intimitate, în care trăia Șaguna cu guvernatorul Schwarzenberg, acesta cunoscând toate nemulțămirea credincioșilor bisericii ortodoxe, îndemnă pe Șaguna, să facă arătare la împăratul contra ministrului Thun. Șaguna, care avuse — cum mărturisește în memoriul său, — mai de multă vreme intenția aceasta, îi spuse, că stă la îndoială, dacă ar fi nimerit, sau nu, a face asemenea pas în « *timp așa extraordinar* », cum era al absolutismului. În vara anului 1855 Schwarzenberg călători în Boemia, la moșile sale, și petrecu la băile din Karlsbad, câtăva vreme. Într'un rând fiind invitat de cătră Ma-

¹ «Die Versammlung wird mit der Erfüllung ihrer ersten u. heiligsten Pflicht allzusehr verspäten» pag. 274.

iestatea Sa la vânătoare, și întrebat din partea acestuia, ce mai face Șaguna, avu prilej a-i descoperi nemulțămirea lui și ale Românilor ortodocși, cauzate de procedarea piină de ură și volnicie a ministrului Thun. Și împăratul i-a trimis prin Schwarzenberg vorbă lui Șaguna, să aștearnă toate jalbele sale într'un « *recurs majestatic* ». Schwarzenberg comunică lui Șaguna, că la întoarcerea sa în Sibiu, pe la începutul lui Septembrie, va merge la Viena, unde va căută din nou prilej a vorbi cu Maj. Sa, insistând asupra situației strâmtorate a lui Șaguna, arătând necesitatea recursului majestatic și cerând deslușiri, pe ce cale să se înainteze acest recurs la tronul Maiestății Sale,¹ Șaguna să cam pregătească deci memoriul, dar să nu-l înainteze. Aceasta e geneza frumosului memorandum din 1 Decembrie 1855, în care sunt desfășurate pe larg, cu o temeinică argumentație, toate gravaminele naționale-bisericești din timpul absolutismului, și cuprinse, într'o expunere clară, planurile lui Șaguna privitoare la organizarea bisericească.

După o energică acuză la adresa ministrului Thun, care tratează biserica română ortodoxă, ca și cum aceasta ar fi rămas tot în starea de « *biserică tolerată* », cum era înainte de 1848, Șaguna cere 1, regularea poziției bisericii gr.-ort. din Ardeal față de stat și de celelalte biserici, pe *baza egalei îndreptățiri*; 2, să se deie acestei biserici numirea pozitivă, singură corectă de biserică greco-orientală; 3, la căsătoriile mestecate această biserică să nu mai fie desconsiderată și nedreptățită; 4, tot asemenea în privința trecerilor religioase dela o confesiune la alta să nu i-se pună piedeci; 5, să se admită organizarea consistorului pe baze canonice și istorice; 6, să i-se pună la dispoziție mijloacele necesare pentru organizarea seminarului, în conformitate cu cerințele timpului; 7, să i-se facă posibilă organizarea parohiilor și dotarea preoților; 8, să i-se dea fondurile spre administrație și chivernisire proprie; și 9, să i-se re-

¹ Epistola din *Worlik* 15 Aug. 1855... «ich beabsichtige bei meiner Rückreise diesen Gegenstand eindringlich bei Seiner Majestät zur Sprache zu bringen. Ich werde dabei Gelegenheit haben, mich über die bedrängte Lage Euer Excellenz und die Nothwendigkeit eines Majestäts-Recurses auszusprechen und mir die a. h. Befehle erbitten, in welcher Weise derselbe zur a. h. Hand unterbreitet werden dürfe». — Primind această epistolă, Șaguna scrie în dosul ei: «*Să-l țină Dumnezeu!*»

cunoască acestei biserici dreptul la metropolia sa istorică lăsându-li-se credincioșilor ei speranța mângâitoare de a-și vedea «vechia lor mitropolie reînviind în strălucire nouă».

Acest memorandum, însoțit de recomandafia favorabilă a lui Schwarzenberg, fû înaintat împăratului, și nu lipsi a-și produce efectul dorit. Împăratul — scrie Șaguna în Memoriu — «dupăce a văzut cuprinsul recursului meu, a *dojenit pe ministrul Thun*, care de atunci se purtă cu lucrurile noastre bisericești și școlare ceva mai delicat, dar tot cu dușmănie».¹

Acest memorandum către monarh, lucrat cu multă îngrijire și temeinice cunoștințe, este un splendid monument de energie și iscusință diplomatică. Spunând adevăruri tari și jignitoare pentru sfetnicii înălțatului împărat, Șaguna își ridică glasul de protestare împotriva unei cărmuirii, care în loc de a-i facilita greutățile enorme, ce avea de învins, îi puneă piedeci la tot pasul. Din paginile acestui vast memorandum se înalță superb figura de luptător îndrăzneț a lui Șaguna, care atins în demnitatea sa nu se sfiește, chiar într'o scrisoare către monarh, a rupe săgeți de ironie la adresa unui ministru omnipotent ca contele Thun, care se pripise a spune despre profesorii seminarului din Sibiu, că sunt niște autodidacți, și voind să respingă sau să zădărnicească planurile lui Șaguna, îl sfătuiă să studieze organizarea institutului teologic din Cernăuți sau a seminarilor catolice.²

¹ Memorial anul 1855. Schwarzenberg însuș, într'o lungă scrisoare dela începutul anului 1856 face lui Thun imputări meritate pentru pornirea sa dușmănoasă bisericii ortodoxe, pe care o timbrase într'un act al său de șisma ruginită (*verrottetes Schisma*). «Asemenea expresii și intențiuni — îi scrie Schwarzenberg — s'ar mai putea justifica, când le rostește un episcop fanatic, dar ele sunt cu totul neobișnuite, când izvoresc din peana unui ministru chemat la înălțimea imparțială a cărmuirii unui stat». Arată mai departe, că sprijinirea uniților din partea statului, de multe-ori în paguba ortodoxilor, e o procedare nenorocoasă, care are darul de a-i convinge pe aceștia din urmă, că ei nu pot să aștepte nici un bine dela stat și sunt deci în mod firesc îndrumați cu simpatiile lor în afară, către alte state, unde și credința lor poate afla adăpost. Și termină: «Ein Gefühl banger Besorgnis verbreitet sich im Lande. Siebenbürgen kann nur ruhig bleiben, wenn die Regierung von dem Grundsatz nicht weicht, jeder Kirche Recht und Schutz zu gewähren» publ. la Dr. Il. Pușcariu. *Metropolia etc. Acte* pg. 155—6.

² «vielleicht weil ich auch für einen Autodidaktos gelte», adaoage Șaguna în ton ironic, potolit, din care se simte însă indignarea.

Iar la punctul (7), în care se vorbește de regularea parohiilor, Șaguna se roagă cu supunere a i-se da voie, să fie însuș mai bine informat asupra împrejurărilor și să cunoască toate trebuințele și neajunsurile bisericii sale mai exact, decât ministrul Thun, care exprimase părerea ciudată, că numai în acele locuri să fie preot român ortodox, unde numărul credincioșilor e cel puțin 1000. Șaguna arată absurditatea acestui principiu,¹ prin care li s'ar face mare nedreptate Românilor ortodocși, ajungând cele mai multe parohii ale lor să fie lipsite de păstor sufletesc numai din cauza, că sunt mici și nu au 1000 de suflete. Dar adeseori în aceste parohii mici — observă Șaguna — evlavia și spiritul de jertfă e cu mult mai mare, decât în cele mai însemnate localități.

Tot atât de caracteristică e și aluzia, — cam usturătoare pentru birocratismul austriac greoiu și încălțit — în care arată, că dela numirea profesorului Dr. Pantazi până la confirmarea lui de către guvernul Majestății Sale a trecut vreme atât de îndelungată (14 luni), încât decretul de aprobare al guvernului a găsit pe vrednicul Pantazi dormindu-și somnul de veci în pacea cimiterului.²

La doi ani după lupta această diplomatică, al cărei sfârșit ieși cu totul în favorul lui Șaguna, acesta aflându-se în Viena, cercetează iarăș pe implacabilul ministru Thun în 7/19 Sept. 1857. Este deosebit de interesantă și edificatoare convorbirea, ce s'a desfășurat atunci între acești doi bărbați de stat. Spre a o eterniza, Șaguna a redactat imediat un ziar amănunțit,³ din care se vede, cu câtă dibăcie și francheță respingea el toate părerile lui Thun, strivindu-l cu argumentele sale, încât acesta la un punct al discuției, ne mai putând aduce nici un argument serios, spune, că el dela credința sa catolică nu se abate și se miră, de ce nu voiesc toți creștinii să recunoască primatul papal.

¹ «Im Interesse der bedrohten Kirche muss ich als Bischof gegen ein blosses Zahlenprinzip mich erklären».

² cf. pct. VI. «Die bischöfliche Diöcesan-Lehranstalt» trad. rom. la Popea, biografie pag. 97 și urm.

³ «Întâlnirea mea cu Esc. Sa dl ministru de cult la Viena în 7/19 Sept. 1857» publicată la Dr. Il. Pușcariu: «Documente pentru istorie și limbă» I. pag. 314—321.

«Aici am tăcut puțintel — scrie Șaguna în ziarul său — și apoi am zis: tot insul bine face, dacă rămâne pe lângă convingerea sa, dar apoi să păzească, ca cu convingerea sa, mai cu seamă religioasă, să nu fie nimănuî spre stricare. Eu și eparhia mea întreagă rămănem în legea noastră, în care ne-am pomenit, cu care nu facem nimănuî nici o dosadă, căci suntem supuși credincioși ai împăratului, cinștim și omenim toate confesiile și pe toți creștinii, și dorim, ca și cu noi în privința bisericii noastre așa să pășească stăpânirea, ca și cu alții de alte religii, căci toți deși suntem împărțiți cu numirea religiilor noastre, suntem deopotrivă înăinea creștinătății de a toată lumea».¹ La ceea ce Thun reflectează, că nu admite această părere («das kann ich als Katholik nicht annehmen») și că e sigur despre loialitatea lui Șaguna și despre dibăcia lui de a conduce biserica, dar pentru următorii lui nu are nici o garanță, de aceea crede, că la ședințele consistoriale e necesară prezența unui *comisar împărătesc*, cum există în Rusia și în Grecia. «Ce zici *Verehrtester* la aceasta?»

Șaguna răspunde, că această amenințare nu-i pricinuește nici o grije, fiindcă «una ca aceasta nu se poate întâmpla» din simplul motiv, că «stăpânirea noastră... este mai presus de gândul acela de a supune vre-o biserică unor măsuri, cari nu se potrivesc cu duhul luminat al legislației noastre împărătești («mit dem erleuchteten Geiste unserer Kaiserlichen Legislatur»). Apoi nu trebuie luat pildă dela o abnormitate și silnicie, căci Rusia și Grecia cu totul altmintrelea țin și biserica catolică, decum o ține stăpânirea noastră. La noi este deviza împărătească: Cu puteri unite, drept egal pentru toți («Mit Vereinten Kräften, Gleiches Recht für Alle») așa dară aceste temeieri sunt hotărfoare (massgebend) pentru noi, dar nu măsură stăpânirii rusești sau a celei grecești, cari țin desvoltarea bisericească, adecă luminarea și propășirea popoarelor sale în cătuși»...

Acî Thun, ne mai având ce reflectă, se abate dela meritul discuției și spune, că au sosit pâri împotriva lui Șaguna, care a degradat un preot din cauză, că a trecut la religia catolică. Șaguna răspunde că a degradat nu numai unul, ci mai mulți, și totdeauna va degrada pe acel preot al său, care va face tul-

¹ Ibidem pg. 318.

burări religioare, iar dacă trecerea o face din convingere, atunci îl «sloboade cu pace, nevoind să facă vătămăre cugețului nimănuî»

Convorbirea se termină cu promisiunea lui Șaguna, că va înainta o nouă petiție pentru dotația clerului.

V.

Colecte și fundațiuni.

Chestia dotației clerului a dat mult de lucru lui Șaguna. Incepând din 1848, de când a făcut cea dintâi încercare în privința aceasta la ministrul Eötvös și dela întinsul memoriu¹ înaintat ministerului din Viena «pentru dotația clerului și a dascălilor», a mai stăruit în diferite rânduri² pentru îmbunătățirea stării materiale a preoțimii. A și obținut diferite ajutoare, mai mici și mai mari, iar la 1854³ a reușit a stoarce guvernului hotărîrea, ca de acî înainte și preoții și învățătorii români să fie împărtașiți cu porțiuni canonice. Dela această hotărîre principiară până la traducerea ei în faptă mai trebuie însă multă vreme. Șaguna nu eră omul, care să aștepte totul de sus, ci văzând cu câtă greutate i se dă câte o fărămă din bogatele visterii ale statului, cercă în jos a face din spiritul de jertfă al

¹ din 1 Ianuarie 1850.

² Astfel și într'o petiție înaintată la 9 Ianuarie 1851 către min. Bach, iar în 1852, călătorind împăratul prin Ardeal, i s'au înaintat și lui din partea preoțimii din diferite ținuturi mai multe petiții în acest sens. În 2 Iunie 1853 guvernul cere «anteacte» și deslușiri, cum și prin 'ce mijloace s'ar putea regula chestia aceasta. Într'o petiție de mai târziu (14 Aprilie 1858) Șaguna exprimă aceste vederi juste: «Je treuer und gewissenhafter Kirche und Schule ihren schweren und hochwichtigen Beruf erfüllen, desto fester werden auf der Grundlage der Religion und der durch ihre Segnungen bewirkten wahren Bildung die Stützpfiler für die staatliche Ordnung und ware Wohlfart der Völker sich gestalten. Wie soll aber eine Kirche ihre Aufgabe erfüllen, wenn ihr die Mittel zu freudiger Entwicklung ihrer Thätigkeit fehlen, wenn ihre Seelsorger und Schullehrer zu harter Entbehrung verdammt, statt ihrem innern Berufe nachgehen zu können, gleich dem letzten Tagelöhner im sauern Schweisse ihres Angesichts zu erst das tägliche Brod sich erwerben müssen, um nur leben zu können»...

³ 21 Iulie 1854.

credincioșilor săi, pe lângă toată sărăcia lor zăticonitoare, un îmbelșugat izvor de mijloace materiale, pentru a face față mulțelor trebuințe bisericesti și școlare.

În virtutea hotărârii sinodului din 1850 (Nr. 21) ceru și obținut concesiune dela guvern spre a putea face o colectă în eparhia întreagă. Această colectă dădă, până în 1 August 1852 suma de 26,062 fl. și 44¹/₂ cr. «Cu banii aceștia — scrie Șaguna în darea sa de samă¹ — s'au cumpărat două case, și adevărat una în cetate sub Nr. 19 cu 20.000 fl. argint, iar alta în suburbiul Iosefin sub Nr. 92 cu 6000 fl. argint, pe casa cea sub Nr. 19 s'au plătit 16.000 fl. și a rămas datorie 4000 fl. arg., pentru că suma de 4062 fl. 44¹/₃ cr. s'a reținut pentru întâmpinarea cheltuielilor la cumpărarea casei de sub Nr. 19 și la înzestrarea seminarului».²

Iar la moartea iubitului său secretar Dr. Grigore Pantazi, Șaguna puse din banii săi temeiul unei fundațiuni de 2000 fl. m. c. «care să fructifice 100 de ani și apoi împlinindu-se șirul anilor acestora, să se folosească protopopii și preoții noștri din cametele acestui capital pentru toate veacurile din neam în neam».³ Indeamnă și pe alții să contribuie la această fundație,

¹ din Sibiu 1 August 1852, iar până în 1 August 1853 suma colectei s'a urcat la 27,601 fl. 30¹/₂ cr. cf. circ. nr. cons. 804, 1835, în care scrie Șaguna: «putem fi încredințați, că jertfele noastre vor aduce foloase, și adevărat înflorire și cinste Eparhiei noastre. Sunt în starea cea plăcută, unde pot vesti preoțimei și poporului nostru eparhial vestea aceea îmbucurătoare, că pe toamna viitoare se va deschide în casa cea nouă, acum cumpărată Institutul eparhial Pedagogico-Teologic, unde se vor crește Dascăli și Preoții noștri pe viitor». — Sașii au protestat împotriva cumpărării casei celei mai mari, după cum aflăm dintr'o epistolă a lui Florian Aron către Ioan Maiorescu (din Sibiu 17 Ianuarie 1852): «Eri se duse la Principele o deputațiune de Sași, ca să protesteze contra lui Șaguna, pentru că vrea să cumpere casa lui Apor. Principele, *mir nichts, dir nichts*, i-a ocărit frumos și i-a dat afară»... (cf. corespondența lui I. Maiorescu, între mss. Academiei Române.

² Înainte de a face această colectă Șaguna cumpărase din banii săi o grădină mare în Sibiu, cu 6000 fl. (Conv. Lit. 1899 pg. 1109).

³ Cf. circ. Nr. cons. 36/1855. «Monument al protosincelui Grigorie Pantazi», în care Șaguna aduce laudele cele mai călduroase acestui vrednic tânăr, care «era un exemplar rar în veacul nostru atât în privința năvurilor sale blânde și domoale, cât și în privința talentului său. El a fost frumos la chip, copt la minte, înțelept în științe, bun și compătimitor cu inima. În el am aflat adevărul acela mare, că acel bărbat este casa înțelepciunii, carele are rușine nobilă înaintea mai marelui său... Sărguința dânsului în cetirea

ca să sporească cât mai repede, și scrie: «Bucuros a-și fi pus eu și mai mare sumă în fundația aceasta, dar îmi veți crede, că mai mult nu am putut face».

Despre colectele făcute, despre sporirea fundației Pantazi, în fiecare an înștiință Șaguna credincioșii săi prin circulare. Astfel la începutul anului 1858 aducând la cunoștința tuturor, că fundațiunea Pantazi s'a sporit până la suma de 4850 fl. și 16 cr. m. c., arată că averea clerului, oricât de mică, o îngrijește ca «un amanet sfânt».

«Precât simt și cunosc mărimea și greutatea chemării mele arhieresti — scrie Șaguna¹ — pe atâta mă străduiesc, ca să fac din destul chemării mele; însă numai pentru una mă doare inima și adevărat pentru aceea, căci nu mă iartă împrejurările și puterile mele, ca să fac atâta, cât a-și dori să fac pentru clerul și poporul nostru». Nădăjduiește însă, că fundațiile lui «mici și neînsemnate ca și sămânța muștarului» vor spori «cu ajutorul lui Dumnezeu, dacă le vom grijă cu suflet curat»...

cărilor, conversația dânsului cu bărbați aleși, și năzuiala dânsului către cuprinderea învățăturilor și sfaturilor mele, i-au adus lui un sbor așa de puternic în toate, încât renumele lui cel bun a pătruns până și la societăți mai înalte. Așa a sporit fiul meu Grigorie în frica lui Dumnezeu, în înmulțirea științelor și cunoștințelor sale, precum și în stăruința cea neobosită de a împlini chemarea sa. De aceea l-am denumit de secretarul meu, de care post era el vrednic în înțelesul cel mai adevărat al acestui cuvânt mult însemnător. Lucrurile lui scripturistice din arhivul nostru sunt atâtea dovezi pentru toate veacurile despre aceasta a mea mărturisire». — În memoriul său Șaguna vorbește în 2 locuri, (la anii 1854 și 1855) iarăș cu laude mari, despre Pantazi, a cărui moarte l-a săgetat până la inimă, căci «dânsul a fost pentru clerul nostru o achizițiune de tot excelentă... el a fost mâna mea dreaptă, el pătrundea cu agerimea priceperii sale în fundul ideilor mele și știa să le pună pe hârtie întocmai precum mi-le gândeam eu acelea. Pentru aceasta mare și ireparabilă pagubă am fost și sunt întristat până la moarte»...

¹ cf. circ. din 25 Ian. 1858 Nr. cons. 115.

VI.

Biserica catedrală.

În 4 Septembrie 1851 ceruse Șaguna dela magistratul Sibiiului, să-i pună la dispoziție un loc comunal potrivit spre a putea zidi o biserică catedrală¹ și un seminar. În numele magistratului îi răspunde,² «domnul consul al cetății Sibiiului «baron de Konradsheim, că orașul nu are locuri disponibile, fiindcă toate câte le-a avut, le-a pus la dispoziția «înaltului guvern pentru ridicarea zidurilor erariale» așa, încât și comuna însaș a trebuit să cumpere pentru scopurile sale locuri dela privați.

În toamna anului 1857, fiind în Viena, cu ocazia unei audiențe private la monarh, Șaguna așterne pe lângă alte petiții și una, în care cere permisiunea de a putea face o colectă în toate provinciile monarhiei austriace, cu scopul de a zidi catedrala din Sibiiu. «Telegr. Român»³ aduce în 17 Oct. știrea că «Majestatea sa cu preaînalta hotărîre din Laxenburg s'a îndurat a sancționa cererea aceasta».

La sărbătorile Crăciunului din acelaș an se adresează⁴ Șaguna tuturor credincioșilor săi, aducându-le la cunoștință încuviințarea monarhului și îndemnând pe fiecare, să jertfească pentru acest scop, cât îl vor iertă puterile «știind, că nu omului, ci lui Dumnezeu dați, și că nu cer pentru mine, ci spre mărirea lui Dumnezeu și spre binele vostru, că avem și astăzi câteva sute de copii la Sibiiu, în școalele de acț, și bucuos i-aș adună lângă mine în toate Duminicile și sărbătorile la slujba d-zeească și cu osârdie le-aș da lor învățatură în toate și pentru toate spre binele lor și spre bucuria noastră a tuturor, dar nu avem biserică, unde să-i adun»....

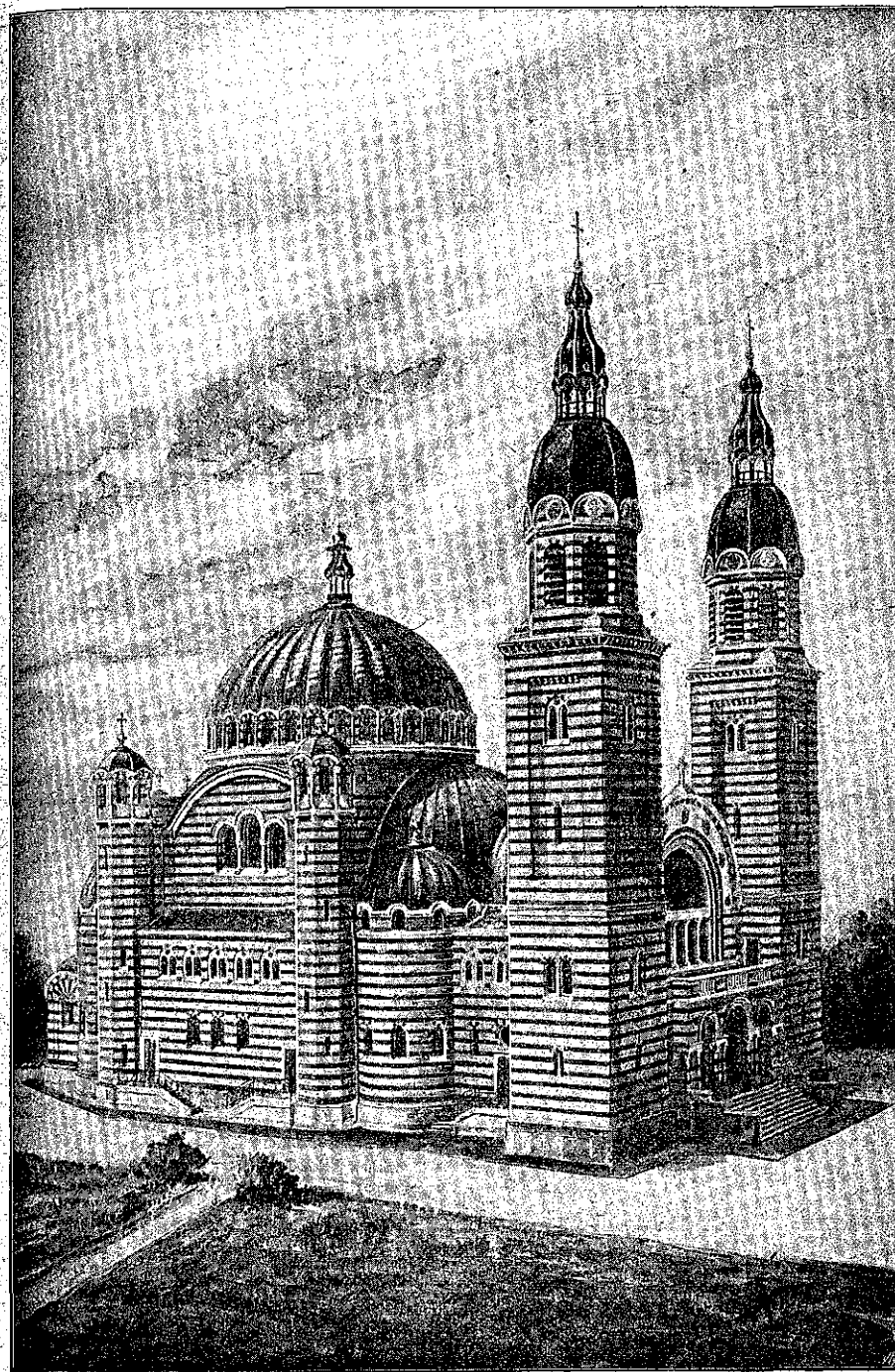
De bucuria aceasta nu eră să aibă Șaguna parte în viața sa, dar lui îi revine meritul inițiativei într'un timp crâncen,

¹ La început erau speranțe, că această cerere a lui Șaguna va fi ascultată. Aron Florian scria lui I. Maiorescu, chiar după răspunsul negativ al magistratului: «Sașii vor să-i dea (lui Șaguna) un loc la Poarta Cisnădiei spre a zidi *Catedrala*, care este un proiect pe hârtie» (l. c. epistola din 19 Febr. 1852).

² Din 27 Nov. 1851.

³ Anul 1857 pag. 329.

⁴ Circ. dtto 1 Dec. 1857 Nr. cons. 980 cf. «Luceafărul» 1906 pg. 188.

când orice mișcare, orice inițiativă românească întâmpină o mulțime de piedeci din partea guvernului absolutistic. El însă pe toate le-a știut înlătură, fiind norocos a câștiga printre cei dintâi donatori spre acest scop pe însuș împăratul cu suma de 1000 galbeni, și pe guvernatorul Ardealului, principele Schwarzenberg cu 50 galbeni, lângă cari se alătură ca al 3-lea mare donator «robul lui Dumnezeu Andreiu cu 2000 fl.» Colecta s'a început cu mare însuflețire și rezultatul ei a fost la sfârșitul anului 1858 suma de 28,347 fl. și 47 cr.

¹ Însuflețirea obștească o tălmăcesc coloanele ziarului «Tel. Rom.» dela începutul anului 1858, în *proză și în versuri*:

«Ceriul și pământul astăzi după prorocie să se veselească, îngerii cu oamenii duhovnicește să prăznuiască, că Dumnezeu în trup s'a arătat»... «nespusă este însuflețirea creștinilor noștri și mulțămirea către prea înălțatul nostru împărat, căci s'a îndurat a dărui *una mie de galbeni* spre acest scop sfânt; *împăratul stă în fruntea colectei*, așa zice bogatul și săracul și îl binecuvântă până la posteritățile cele mai de apoi»... (pag. 17—18).

Parohul gr. răs. I. Ioanovicu din Ferihaz, versificând circularul lui Șaguna, (Nr. 900) exclamă:

«O 'ndurate împărate!
Milostive majestate
Care te-ai îndurat
Și pe noi ne-ai arătat
Asemenea altor neamuri
Ce sunt a tronului ramuri
Ba încă te-ai și 'ndurat
Clerul ni l-ai înzestrat
Cu suma galbeni o mie
Domnul din ceriu să te fie!
Și de 'nalta familie
Să-ți dea cerul bucurie!
Cu aceea împreună
Zeci de ani ca să trăești

Și tronul să-l stăpânești!
«Excelenția Sa baron de Șaguna
Ne binecuvântă cu mâna.
Preasfințitul arhieru
Ne 'ndeamnă cu sfatul său
Și ne arată cu dreapta
Cu cuvântul și cu fapta.
Dăruind un dar cinstit
De 2000 de argint.
Lângă mila 'mpărătească
Ia' și cea arhierască
Fraților de o credință
Strigați glas de biruință
Un veac nou ni-s'a ivit
Bucurie ne-a vestit» (s. a. m. d. pg. 24).

Iar «Un preot bătrân» din Sighișoara (probabil protopopul Zaharia Boiu) publică sub titlul: «*Sentimente, cu prilejul colectei pentru biserica Catedrală în Sibiu, către P. S. Exc. Sa Dl episcop Andreiu baron de Șaguna*» o sumă de versuri, din cari extragem următoarele:

«Prea Luminat și Preasfințit Părinte
De aș avea ritoricești cuvinte,
Să-mi pot adeveri dorirea
Ce o am, să văd și săvârșirea

Acestui lucru prea mareț
Și mai înalt ca orice preț!
Ce cu 'nțelepte chibzuiri
L-ai adus la astfel de porniri

Ajungând mai târziu în pericol o sumă de 20.000 fl. din fondul Catedralei, elocafi în acțiuni la societatea montanistică (Sz. Domokos), Șaguna donează alte 25,000 fl.¹

VII.

Neînțelegeri confesionale.

Frumoasa pornire de frăție și solidaritate națională, care făcuse în anii 1848—9 să amuțească ura confesională, se poticni, din nefericire, și ea acum în timpul de asupra și pace înarmată a absolutismului. Rivalitatea între Sibiu și Blaj pornise pe chestia mitropoliei, deoarece în programul național din 3/15 Maiu nu se fixase anume, ce fel de mitropolit cer Români: gr.-ortodox sau gr.-catolic, ci se stipulase, în general, ca al doilea punct de program: «restituirea mitropoliei române, după vechiul drept». Acest vechiu drept istoric firește eră pe partea bisericii ortodoxe, reculegerea căreia nu eră însă dorită de catolicismul dominant. Și bărbații conducători s'au convins curând, că împrejurările nu permit unirea tuturor Românilor sub un singur cap bisericesc, cum unii dintre tinerii conducători o vor fi dorit la 1848, în avântul lor idealist. De aceea socoteau, că va fi bine să ceară și uniții mitropolit, cum ceruseră ortodocșii în sinodul din 1850 și să stăruiască și unii și alții a se emancipa de «Sârbi și de catolici», cum scrie Gavriil Muntean într'o epistolă către Ioan Maiorescu.² Acesta publică în Viena la 1850 o broșură³

Încât se 'ndeamnă spre uimire
Și cei ce sunt cu 'naltă gândire!...
Nu știu ajunge-voiu și eu
Să-mi plec acolo genunchele meu,

Dar nădejdea imi arată
Acea cerească polată
Și de multeori ca 'n vis
Văd altaru-i sfânt deschis.

Mai departe despre Șaguna zice:

«În grija lui turma 'ncredințată
Se vede mult înaintată
Că-i e păstor adevărat
Ce priveghiază ne'ncetat
Ca turmei să-i dea nutreț sufletesc
Păzind-o de lupii, ce o prigonesc.

Rugăm pe Domnul de ajutor
Spre a-ți fi năzuințele cu spor
Ca și aceasta sfântă zidire
S'ajungă dorita săvârșire
Nepoșilor adevărință

De-a noastră 'n Dumnezeu credință!»

¹ cf. Actele sinodului din 1870 pag. 45—6.

(pag. 48).

² «Conv. Lit.» 38 Nr. 7.

³ Die Rechte der romanischen Nation gegen die Angriffe der Sachsen».

în acest sens, arătând, că și unii și alții au drept de mitropolie, dar că ar fi cu puțință și o mitropolie comună pentru toți.

Episcopatul catolic pășise în 1850 cu totul agresiv în contra lui Șaguna și a bisericii ortodoxe, dând însuș primatul din Strigoniu alarma, că «unirea» ar fi periclitată, și debitând «minciuna piramidală», cum scrie Barițiu,¹ că în timpul revoluției 300 preoți români uniți ar fi fost uciși de Românii ortodocși.

Pe Șaguna îl indispuneau mult și tendințele episcopului și mai târziu mitropolitului Alex. Sterca Șuluțiu, care scria în pastora-lele sale, că dorința împăratului ar fi «unirea» tuturor Românilor, iar în cuvântarea de instalare, citând locuri din sfânta Scriptură, cari puteau fi tălmăcite și într'un fel și în altul, se ruga ca duhul sfânt să lumineze națiunea română și s'o îndemne spre «unire».²

Șaguna a rămas foarte indignat, când episcopul Șuluțiu i-a trimis și lui un exemplar din această cuvântare, și îl învinuă la guvernatorul Schwarzenberg, că are tendințe de proselitism. Tras de acesta la răspundere Șuluțiu se scuză, că n'a avut nicidecum gândul de a-l supăra pe Șaguna, ci i-a trimis cuvântarea sa numai «în semn de stimă». În sfârșit Schwarzenberg constată, că în această cuvântare se cuprind de fapt unele ex-

¹ Vol. II. pag. 655.

² După ce citează v. 11. c. 17 din ev. Ioan și condacul dela Rusalii: «când a împărțit limbi de foc, pe toți într'o «unire i-a chemat», episc. Șuluțiu zicea în cuvântarea sa rostită cu prilejul «suirii în scaunul episcopesc»: «Această sfântă unire să o cerem dela Dumnezeu, în care au fost și străbunii noștri, în care au fost și trăit și d-zeștii S. S. Părinți ai bisericii Răsăritului: Sf. Ciril, Sf. Atanasie, Sf. Ioan Hrisostom, Sf. Vasilie, Sf. Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu, și toți sfinții din Răsărit. *Aceeaș sfântă unire să o cerem dela Dumnezeu, fără care bine pe seama națiunei noastre nu este...* Să ne rugăm pentru capul bisericii Preasfințitul Patriarhul nostru *Evlavie al IX-lea* etc. . . . cf. pag. 43 a acestei cuvântări, tipărită «în Buda 1851 la C. R. tipografie a Universității Pestane». cf. și Barițiu vol. III, pag. 559—560, unde se zice, că «voința mai înaltă a cercurilor din Viena» ar fi fost «unirea religioasă a tuturor Românilor, chiar și a principatelor române» și se amintește, cum Șuluțiu cercase la 1850 a-l îndupleca pe Șaguna să treacă la unire, ca să ajungă arhiepiscop unit, iară el Alexandru (Șuluțiu) să rămâie ca episcop. Dar, cum observă Barițiu, «Șuluțiu» își alesese rău omul, căci Șaguna îi răspunse scurt: «pentru nici un fel de demnitate și rang nu mă fac apostat».

presiuni, cari pot da ansă la diferite tălmăciri;¹ și de aceea supărarea lui Șaguna nu eră fără orice temei. Această supărare crescû și mai mult, când prin înființarea grabnică a mitropoliei gr.-cat. la Blaj și a celor două episcopii la Gherla și Lugoș, Șaguna își văzû, dacă nu zădărnice cu totul, în orice caz amânate pentru lungă vreme, rezultatele stăruințelor sale pentru reînființarea mitropoliei istorice. Socotiă deci aceste măsuri ca atacuri indirecte, dar foarte dureroase, ale lui Thun și regimului ultramontan împotriva bisericii ortodoxe. Și nu eră singur de această părere. Schwarzenberg însuș o împărtășiă, făcând ministrului Thun imputări pentru aceste măsuri, cari emanau dela el în mare parte.²

Pe lângă aceste semne vădite de asuprire a bisericii române ortodoxe din partea regimului, care nu eră nici decum imparțial, o mulțime de supărări îi cauzau lui Șaguna și rapoartele, ce sosiau necontentit dela preoți și protopopi, despre neînțelegerile, ce se iveau între ei și preoții gr.-catolici cu prilejul căsătoriilor mestecate, a trecerilor dela o confesiune la alta sau la diferite slujbe bisericești.

În toate aceste chestiuni Șaguna luase dispoziții în conformitate cu principiul fundamental de egală îndreptățire confesională și cu ordinele guvernului. Sinodul din 1850 aprobă demersurile făcute de Șaguna pentru a ajunge la bunăînțelegere și pace confesională, «la care consistorul gr.-cat. dela Muncaciui s'a învoit, dar nu și consistorul gr.-cat. dela Blaj».³ În acelaș an comunică preoților ordinațiunea ministerială privitoare la felul

¹ În epistola sa către Șaguna (din 4 Iunie 1852) comunică Schwarzenberg rezultatul intervenției sale, scriind într'un loc: «Da der fragliche Hirtenbrief jedoch allerdings ein *zweideutige Auslegung* zulässt, so habe ich nicht unterlassen, dem Herrn Bischof Schullutz diesen Umstand ausstellig zu bemerken».

² Astfel în citata (pg. 122) hârtie a sa dela începutul anului 1856 scrie Schwarzenberg: «Warum, kan man billig fragen, warum wurde, wenn die Nichtunion mit ihrem «verrottetem Schisma» ohne sie in sich zerfallen muss, der angeblich so frischen und anziehenden Kraft der Union *durch Errichtung einer Metropole und zweier neuer Bisthümer von Staatswegen unter die Arme gegriffen?*» . . . cf. și părerea lui Barițiu vol. II. pg. 736: «Astădată le căzu bieșilor uniți mura în gură fără multă osteneală» . . . și *Friedensfels* o. c. vol. II. pg. 194.

³ *Memorial, anul 1850.*

cum trebuiesc făcute trecerile dela o religie la alta.¹ Iar spre a înlătură cu totul astfel de frecări neplăcute, ordonă la sfârșitul anului 1852, ca «preoții gr.-orientali și preoții gr.-cat. să nu se mai amestece cu slujbele».²

Cu toate acestea neînțelegerile se continuă și uneori ele degenerază în certe urite și în defăimări îngrozitoare. Astfel la sfârșitul anului 1854, aducând Stefan Gherman din Galați parohului gr.-cat. Stefan Suciu la cunoștință intenția sa de a trece la biserica ortodoxă, acesta se năpustește, înaintea martorilor, cu vorbe urite asupra protopopului din Hațeg, Mihai Maximilian, numindu-l «măgarul de protopop», și asupra lui Șaguna, pe care îl întitulează: «calul și Antihristul cel mare din Sibiu».³

De altă parte «Gazeta» din Brașov, — pentru care stăruise Șaguna în 1850 la guvernul ardelean, ca să poată iarăși apărea — nu lipsia nici ea a da, din când în când, lui Șaguna câte o lovitură învâluită în fraze sunătoare. Ținând seamă de toate aceste antecedente nenorocite, e foarte explicabilă susceptibilitatea confesională a lui Șaguna, mai ales că aproape în toate cazurile nu el este, celce atacă, ci e însuș cel atacat și dator deci a se apăra pe sine și biserica sa.⁴ Aceasta o accentuează și Ioan Maiorescu, însuș unit — într'o epistolă către Șaguna din 1850 scriind, că «toți Românii cei buni, uniți și neuniți cunosc, că peatra scandelei vine dela Blaj și nu dela Sibiu».⁵

La sfârșitul anului 1855 Șaguna pierzându-și răbdarea «sfătuește și roagă»⁶ pe credincioșii săi, ca «nimenea să nu cumpere, nici să cetească «Gazeta de Transilvania», ce iasă sub redacția lui Iacob Mureșan, nici calendariul lui Gheorghe Barițiu». Acest sfat arhieresc e precedat de o jungă motivare, în

¹ Circ. Nr. Cons. 141—1850.

² Circ. Nr. Cons. 1171—1852.

³ Acest caz e citat și în *Memorialul* lui Șag. la a. 1855.

⁴ În epistola către I. Maiorescu din 3 Iulie 1852, scrie Aron Florian astfel: «epistola enciclică a lui Șuluțiu și o mulțime de päre adresate tot în spiritul acesta către guvern... au făcut pe Șaguna să fie ceea ce este. *Hinc illae irae!* In scurt văd, că principiul *non tovărășiei* capătă consistență și Românii fac numai în idee o națiune, iar altmintrele ei sunt două popoare. Fie și așa, și lucre fiecare confesiune în gremiul său, ce va putea»...

⁵ cf. N. Popea pg. 126 și Dr. II. Pușcariu: *Metropolia* etc. pg. 76.

⁶ cf. circ. din 5 Decembrie Nr. cons. 1090—1855.

care se spune, că Gazeta e «obraznică», iar redactorul ei Iacob Murășan, profesor la gimnaziul rom.-catolic din Brașov «nu are gând bun cu noi», ci umblă «să samene vrajbă și neîncredere între Arhiereu și creștini», și tulbură pacea și liniștea sufletească, descriind preoțimea creștinească «de o plasă de oameni înșelători și învrăjbitori». Iar greșala lui Barițiu eră, că în calendarul de pe anul 1856 sub titlul «din cronica Transilvaniei» a afirmat, că sinodul din 1850 ar fi important numai pentru motivul, că au participat la el și reprezentanții poporului, pe lângă ai clerului. Șaguna arată pe larg în 5 puncte, că sinodul acesta are o însemnătate cu mult mai mare,¹ pe care însă Barițiu o retace «din răință».

La începutul anului următor din cauza acestui circular a atacat pe Șaguna «revista bisericească și literară» din Pesta «*Religio*» scriind, că Șaguna ar fi «afurisit» pe Murășan și Barițiu numai, fiindcă sunt catolici.² Șaguna află din «*Pester Lloyd*» despre acest atac și redactează imediat în limba germană un răspuns, rectificând scrisese revistei catolice. Răspunsul îl trimite la Emanuil Gozdsu, care îl plasează și în «*Pester Lloyd*» și în Nr. 17 al revistei «*Religio*».³

¹ Biserica noastră din Ardeal, după ce mai mult de 300 de ani a fost lipsită de drepturile unei biserici creștine și nici a fost recunoscută prin legea țării de atare — prin ținerea acestui sobor a prăznuit sărbătoarea slobozirei sale de sub jugul prigonitor al constituției antimartiale ardeleni.

² «Episcopul cu protopopii, cu preoții și cu eparhioșii săi s'au îmbrățișat întâia oară ca creștini slobozii și cu lacrimile sale au spălat ranele cele multe ale bisericii...»

³ «Episcopul a avut cel mai îndemănatec prilej pentru împărțășirea învățăturilor și poveștelor sale...»

⁴ «Dela soborul acesta se începe primirea eparhioșilor noștri în slujbe împărătești».

⁵ «Dar să mai pomenesc și despre lucrul acela mareș și de toată lauda vrednic al soborului nostru, că adevă, după ce s'a hotărât cumpărarea unei case pentru Institutul pedagogico-teol., numai decât mădularii soborului au conferat 6000 fl. bani buni, iar eparhioșii preste 21,000 fl. prin urmare cu totul preste 27,000 fl.

⁶ Nr. 11 din «*Religio, egyházi és irodalmi folyóirat*».

⁷ Răspunsul e iscălit cu inițiale I. B. (Ioan Bădilă, fost cătăva vreme profesor la seminar și redactor la *Tel. Rom.*) în «*Pester Lloyd*» Nr. 48—1856 din eroare T. B., și termină astfel: «Wenn wir zu klagen haben, wenden wir uns an die zum Schutze des Rechtes und der Ordnung aufgestellten hohen Behörden, wir greifen nicht zu dem Mittel der Presse; werden aber Angriffen von dieser Seite her stets mit der Entschiedenheit begegnen, welche das Gefühl des Rechtes und das Bewusstsein treuen Gehorsams gegen die Obrigkeit, die Gott uns gesetzt hat, verleiht».

Procedarea lui Șaguna contra Gazetei și a lui Barițiu poate să pară cam aspră și neobicinuită, dar e foarte explicabilă ca izvorând din spiritul de autoritate, ordine și disciplină, de care a fost povățuit Șaguna în toată activitatea sa, priveghind cu îngrijire neadormită asupra bisericii și ținând de cu vreme calea oricărei porniri, despre care el credea, că ar putea să devină păgubitoare bisericii.

VIII.

Cum pedepsiă și cum răsplătiă Șaguna? cum știă el să apere prestigiul preoțimii?

De altfel asprimea disciplinei lui Șaguna, înaintea lui Murășan și Barițiu, o simțiră în deajuns și preoții ortodocși, cari obicinuiți cu disciplina laxă din timpurile lui Moga, nu prea țineau seamă de ordinele lui Șaguna. Pedepsele dictate pentru traiu neregulat, pentru neîmplinirea cu evlavie a slujbei preoțești sau pentru nesubordonare sunt destul de număroase, mai ales după anul 1850. Foarte energic și sever procedă Șaguna și cu sfinicii săi, cu asesorii consistoriali, cari trebuiau să știe, că nu sunt de capul lor, ci au *un* stăpân... Amintim aici 2—3 cazuri spre a se vedea, cum înțelegea Șaguna noțiunea de disciplină bisericească și ce aplicare știă să-i dea. În ședința din 5 Decembrie 1851 preotul din Poblaca Petru Bădilă, împotriva căruia intraseră mai multe pări pentru «beție, sudalme», bătăi și alte purtări necuviincioase, fu oprit dela patrafir și îndrumat a mai învăța un an în seminar «învățăturile pentru clerici prescrise.» Când s'a adus această hotărîre, în ședința consistorului a fost de față, cu toate că nu s'ar fi căzut, și unchiul acestui preot, Petru Bădilă protopopul Miercurii și asesor, cum și ginerele acestuia Ioan Hania, ca notar al consistorului. Asesorul Bădilă aduse lui Șaguna învinuirea, că a lipsit pe preotul din Poblaca de patrafir și «l-a osândit neascultat» și a mai adaus la această observare și exhortația, că de 20 de ani, de când șede el în consistor, așa rău n'au mers niciodată trebile ca acum, de când e cârma bisericească în mâna lui Șaguna. Acesta porunci îndată notarului Hania, să ia la protocol cuvîn-

tele rostite de socrul său, ceea ce Hania împlini numai pe jumătate, neînregistrând și exhortația a 2-a.

În aceeași zi asesorul Bădilă fu destituit, iar Hania muștrat. Destituirea aceasta o motivează Șaguna pe larg în 4 puncte, spunând că prin exhortațiunile sale asesorul Bădilă a vătămat «sfințenia consistorului eparhial, persoana și dignitatea episcopului, a călcat jurământul, ce l-a pus la intrarea sa în funcția de asesor, de a fi todeauna «fără părtinire» și s'a atins de dreptul, ce are un episcop de a supune pe preoții scandaloși la pedeapsa medișinală, fără de a le face proces formal cu întervenirea consistorului» — «din pricinile pomenite — scrie Șaguna¹ — mă văd silit cu întristarea inimei a-ți vesti, că de aci înainte nu mai poți avea loc în consistorul eparhial».

Pe cât de sever eră Șaguna în croirea pedepselor, tot atât de milos și de iertător știă fi, când observă la cei pedepsiți semne de pocăință și de îndreptare. Astfel și în cazul acesta: pe asesorul P. Bădilă îl iertă mai târziu, restituindu-l în funcția sa.

Alt caz: Preotul Teodor Orlea din Cibu (protopopiatul Geoagiu de jos), citat de 3 ori la scaunul episcopesc, spre a se justifica, din ce motiv a pășit, după 20 ani de preoție, la căsătoria a doua, nu voi să se prezinte; fu dus cu forța și «i s'a ras barba și i s'a tuns părul în fața consistorului», publicându-se² totodată pedeapsa aceasta, ca să fie tuturor spre luare aminte.

Al treilea caz: În 1855 a apărut «*Kiriakodromionul*», punându-se în vânzare cu prețul de 12 fl. Preotul Teodor Necșa din Gușterița și cu parohianul său Lica lui Precup au venit să cumpere un exemplar, dar li s'a părut prea scump. Protopopul locului Moise Fulea, având un *Kiriakodromion*, pe care i-l dăduse Șaguna, îl vându lor, acesta cu suma de 16 fl. Dar nu peste mult ce se socoti? În 2 Decembrie 1855 scrie preotului Teodor, să trimită încă 2 fl. din lada bisericii, ori dacă nu, să-i restituie cartea. Preotul Teodor vine cu Lica lui Precup, aduce cartea și se înfățișează înaintea lui Șaguna, istorisind toată întâmplarea cu *Kiriakodromionul*. Și acum iață pedeapsa mai

¹ Din 15 Decembrie 1851.

² Circ. Nr. cons. 4/1854.

mult morală, decât materială, ce dictează Șaguna bătrânului Moise Fulea:

«Prea cinstite părinte protoapoel vezi unde aduce pe om iubirea mamonului! mai mare necinste nu ți s'a putut pricinui de nici o parte, de cum ți-ai pricinuit singur... pentru jaful, care ai vrut cu 2 fl. c. m. să faci din lada bisericii noastre dela Gușterița, prin care persoana ți-o ai făcut suspectă în obștea aceea bisericească; de aceea îți iau obștea aceasta de sub iurisdicția protopopiatului Sibiiului al II-lea și o supun protopopiatului I, despre care s'au înștiințat fețele cuvenite!»¹

Numărul acestor cazuri s'ar putea sporî considerabil. Ne mărginim însă a mai cită, din deceniul următor, un singur caz, deosebit de instructiv și interesant, fiindcă ne arată, cum înțelege Șaguna să fie în chestiunile sociale de un intransigent exclusivism național. În vara anului 1864 Șaguna se află cam bolnav, la băile din Mehadia. Aci primește dela secretarul consistorial o epistolă,² în care acesta repețind rugarea (din 2 Maiu) «pentru preapărinteasca binecuvântare» spre a putea lua în căsătorie o germană protestantă, care «a avut mulți pețitori și pe toți i-a refuzat» de dragul lui, arată, că numai așa va putea «scăpa onoarea fetei și a întregii acestei familii oneste, dacă din partea sfintei Maicei noastre biserici i se va da binecuvântarea de a o putea căsători», altfel l-ar aștepta «un blam de onoare», ce cu tot dreptul l-ar merita, deși contra voinței sale; «și-ar atrage blăstămii acelei familii, precum și o neliniște și nemulțămire cu sine însuș».

Șaguna supărat, nici nu-i răspunde direct, ci într'o epistolă către arhimandritul Popasu³ condamnă intențiunea fânărului secretar, calificând-o de «product al unor cugetări false» și de «rătăcire».

«Eu las fiecărui în voie liberă însuratul său — scrie Șaguna — ...Totuș nu pot suprimă durerea, ce o simte inima mea la acest lucru. Lumea mă va osândi, că clientele mele astfel a rătăcit, deși nu în urma sfaturilor mele, ci în urma cerbicozității și deșertăciunii sale. Și așa, cum s'a făcut sclavul acestor

¹ Din 2 Ianuarie 1854.

² 9 Iulie 1865.

³ Din Mehadia 13 Iulie 1848.

patimi, a și încetat a fi clientele meu. Mi-este rușine, că un cliențe al meu astfel de lucru va să facă. Oare să mai duc răsboiu cu clienții mei în bătrânețele mele și din partea lor să am neodihnă în loc de mângâiere și odihnă?!... Apoi, fiindcă știu, căci am auzit cu urechile mele, că acest lucru este neplăcut înaintea publicului nostru, și acela care comite acest lucru, se face izolat și urcios, deoarece a dat sminteală, iar eu dator sunt afacerile mele arhieresti astfel să le togmesc, încât să nu dau lumii sminteală și să am oameni practici și iubiți în deobște în jurul meu, pentru aceea poftesc pe Prea cinstia Ta, ca să vestești secretarului (Moise Lazar), că eu nu-l opresc pe el în treaba însuratului său, căci asta nu stă în puterea mea, dar față cu opinia publică silit sunt a-l demisiona din serviciul Consistorului, cu aceea, că eu nici de profesor în teologie nu-l pot pune, ci să-și caute altă stațiune preoțească, sau profesorală, cum va porni la Lipsca spre realizarea acelei căsătorii». Mai târziu l-a iertat și pe acesta.

Dar, dacă spre binele preoțimii noastre eră sever în susținerea disciplinei și uneori aspru în aplicarea pedepselor, în schimb niciodată n'a suferit ca această preoțime să fie atacată și calomniată, nici un atac nedrept la adresa ei n'a lăsat nerăspins, și niciodată n'a fost sgârcit în cuvinte de laudă și fapte de recunoștință pentru subalternii săi harnici și merituosi. Durerea lui, mai mult decât părintească, pentru pierderea talentului secretar Grigorie Pantazi, și felul, cum a știut să eternizeze amintirea acestui bărbat vrednic, răpit de o moarte prea timpurie, e, pe lângă alte multe, o splendidă dovadă despre dărnicia, cu care știă să răsplătească Șaguna meritele oamenilor săi.

Când guvernatorul Wohlgemuth, dând ascultare unor șoapte răutăcioase, scrie în mod vătămător pentru preoții noștri, Șaguna răspinge repede, cu demnitate și cu o îndrăzneală rară în vremuri atât de grele, toate bănuielile și insultele; când preoți și protopopi erau maltratați și deținuți fără nici o vină, tot el este cel dintâi, care aleargă spre a-i elibera și a le ușura suferințele. Și dacă cuvântul lui nu află ascultare la guvernul ardelean, petiția la ministerul din Viena, sau deadreptul la împăratul, e la moment pusă în plic și expediată...

Iar la 1857 cu ocazia convorbirii sale cu ministrul Thun în Viena, exprimând acesta mai mult în mod indirect o părere nu tocmai favorabilă despre starea culturală a preoțimii noastre, Șaguna nu întârzie a-i replica în chipul următor: «Că preoții noștri nu sunt așa culți, cum ar trebui, am a observă, că aceasta nu este vina bisericei, care are de scop luminarea, ci este de vină vremea cea vitrigă și împrejurarea cea fatală, în care a devenit biserica prin măsurile vitrige ale stăpânirii antimarțiale, care le-au adus asupra sudțiilor săi de legea noastră. În privința aceasta încă atâta reflectez, că lucru bun și folositor este pentru creștini și îndeobște pentru stat, dacă vre-o preoțime este cultă, dar lucru și mai folositor este, dacă preoțimea este morală, cu frica lui Dumnezeu și cu evlavie. În clasa aceasta a 2-a pun eu preoțimea mea eparhială, — și spre dovedirea asertului meu mă provoc la anii 1848 și 1849 — acești ani să dovedească, ce purtare a avut preoțimea mea, despre care se zice, că este necultă, deși necultura și cultura este foarte relativă. Preoțimea mea nu cetește gazetele și broșurile cele nenumărate, care așa sunt de multe, încât se poate zice despre ele, că cresc ca ciupercile din pământ, însă ea are alte cărți care cetește, și aceste cărți sunt mai bune pentru ea, decât gazetele și broșurile veacului nostru: ea cetește pe sf. Vasilie, pe sf. Ioan Gură de aur, pe sf. Grigorie, pe sf. Efreim Siriacul, biblia și celelalte cărți, de care biserica noastră este foarte bogată; pentru că nu urmează de acolo sărăcia bisericei noastre în cărți și lipsa cărților bisericești, dacă la librării dela Viena nu se găsesc cărți de ale bisericii noastre»...¹

IX.

Organizarea școalelor. Seminarul. Fundațiunea Francisc-Josefină.

Pe teren școlar deceniul absolutismului trebuie socotit ca un timp de întremare și progres.

Imediat după sosirea sa în Ardeal, Șaguna se interesează, după cum am văzut, de soarta seminarului, ridicând cursul preo-

¹ l. c. pag. 317.

țesc de 6 luni la un an și controlând mai deaproape mersul învățământului. După potolirea revoluției, una din cele dintâi griji ale sale fû iarăș organizarea seminarului. În ședința consistorului (17/29 Oct. 1849) propuse, iar consistorul primi, ca la 1 Nov. st. v. să se înceapă «cursul, la care să nu poată fi însă nimenea primit fără știrea și aprobarea lui»; toți elevii să fie induși în protocolul institutului, pe care-l va purta cel mai tânăr profesor; tot atunci împarte cursul în 2 semestre, statorind ca «învățăturile pe sem. I.» să fie: a) Gramatica Românească; b) Metodica; c) Dogmatica și d) Pastorală; iar pe semestrul II.: a) Continuarea pastoralei; b) Morala; c) Pedagogia; d) Istoria bisericească și e) Tâlcuirea Evangeliilor. «Dintre învățăturile acestea va predă dl protopop *Moise Fulea*: Metodica Dogmatica, Morala și Istoria bisericească, iar protodiaconul *Ioan Hania*: Gramatica românească, Pastorală, Pedagogia și Tâlcuirea Evangheliilor». Lecțiile se vor ține de la 8—10 înainte și de la 2—4 după amiază. Dimineața la 7 și seara la 4 ore se vor face rugăciuni în capelă, unde «profesorii și clericii sunt datori a fi totdeauna de față». «Marțea după amiază și Joia ziua întreagă nu se vor ține prelegeri; în celelalte zile se vor ține prelegerile în următorul chip: profesorul cel mai bătrân va ține prelegerile sale, înainte de amiază, iară cel mai tânăr după prânz, întocmind fiecare profesor prelegerile sale și amăsărându-le timpului hotărât așa încât cu începutul lui Martie pentru semestrul I., iară cu săvârșitul lui Iulie despre al II-lea să se poată da examenele din obiectele prescrise». Aceste dispoziții le însoțește Șaguna cu câteva observații și îndrumări de ordin didactic-moral: «Și fiindcă scopul școalelor clericale nu se cuprinde numai în aceea, ca clericii să învețe studiile teologice, ci scopul acelora este încă și aceea, ca să se vadă dacă au clericii chemare către treapta preoțească, care se descopere prin purtarea și aplicarea lor către unele fapte, — pentru aceea, pe lângă predarea bună și sârguitoare a studiilor, datori vor fi profesorii a avea ochiu privitor asupra purtării și aplicării clericilor în și afară de școală și biserică, și pe cei nebăgători de seamă la moralitate, întâi și a douăoară să-i dojenească, iar a treioară să-i arate mie. Încă vor păzi profesorii, ca tot insul dintre clerici să aibă studiile frumos scrise cu mâna sa. Pe clericii nu e iertat a-i taxă sub nici un chip, drept aceea cele tre-

buincioase pentru școală se vor împlini totdeauna din fondul clerical».

Bătrânul Moise Fulea trecuse în acest an la pensie ca și tovarășul său Ioan Moga. Institutul organizat din nou dobândi acum și puteri didactice nouă, binepregătite, pe Ioan Hania și Dr. Grigorie Pantazi, dintre cari îndeosebi de acesta din urmă legase Șaguna, și cu drept cuvânt, speranțe frumoase, pe care Pantazi le-ar fi și îndeplinit, dacă moartea nemiloasă nu l-ar fi răpit prea de timpuriu. Lângă ei veni curând și *Sava Popoviciu Barcianu*, preot din Rășinari și sârguincios autor didactic.

Prin aceste dispoziții Șaguna făcuse începutul pentru ridicarea seminarului la un nivel intelectual mai însemnat. El era însă cel dintâi, care vede, că atâta nu e de ajuns, și ar fi făcut bucuros și mai mult, dacă l-ar fi iertat împrejurările. În memoriul său către ministeriu (1 Ianuarie 1850) privitor la ridicarea seminarului la treapta institutelor similare din patrie, spune, că a făcut spre acest scop tot, ce i-a stat în putință, și ce i-au permis mijloacele modeste, de cari dispune, și că spre a face mai mult decât atât, i-ar fi trebuit puterea unui vrăjitor,¹ spre a se ridica mai presus de ordinea firească a lucrurilor aci, unde dela 1815—1846 nu s'a introdus nici o reformă, potrivită cu spiritul timpului.

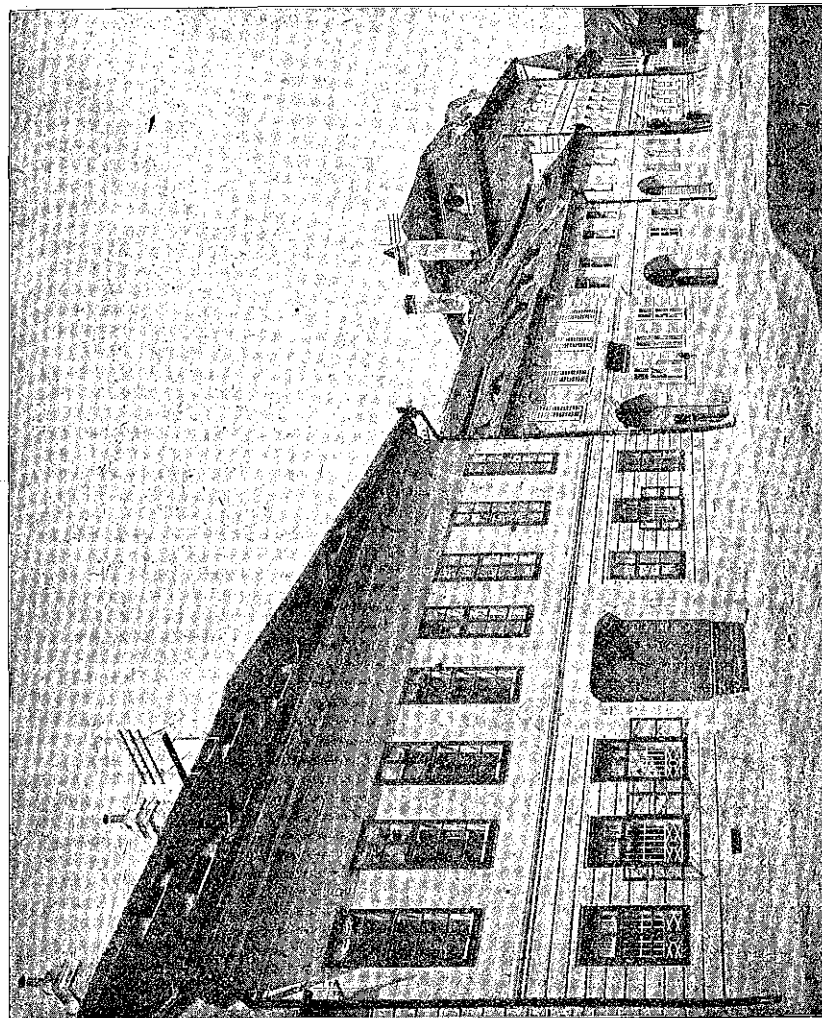
Din partea ministeriului nu i se dădea lui Șaguna ajutorul cerut, în schimb însă i se spunea, că dacă nu este în Ardeal institut teologic la înălțimea cerințelor timpului, să-și trimită clericii la institutul teologic din Cernăuț sau la cele din Viena. În acelaș memoriu Șaguna spune, că nu se simte nici de cum indemnăt a primi sfatul acesta, fiindcă vrea să-și aibă clericii din eparhia sa totdeauna înaintea ochilor, spre a le putea cunoaște calitățile și aplicările lor, și a putea fi astfel în stare să judece, care e vrednic, și care nu, a fi primit în tagma preoțească.

Alt motiv, care nu-i permite a-și trimite clericii la Viena sau Cernăuț, e că s'ar face nevrednic de slujba sa de arhiereu, când ar neglija sau încredința altora educația clerului său.²

¹ «Wenn ich ein so grosses Werk mit so geringen Mitteln, wie die mir zur Verfügung stehenden sind, ausführen sollte, müsste ich *die Macht eines Zauberers besitzen* und die Naturordnung zu überwinden können».

² «Ich würde mich auch meines Amtes unwürdig zeigen, wenn ich die Ausbildung meines Klerus vernachlässigen, oder andern Händen anvertrauen möchte».

Și fără puterea de vrăjitor izbuti Șaguna să ridice an de an nivelul seminarului și să-i asigure dezvoltarea, atât în privința materială, cât și intelectuală, morală și științifică. Eră de

Resedința și Seminarul «Andreian».

cea mai neapărată trebuință zidirea unui edificiu corespunzător, provăzută și cu un internat, în care să fie crescute, sub privegherea directă a episcopului, viitoarele generații de preoți și învățători. Știm, că la 1850 ceruse, fără rezultat, dela magistratul

oraşului Sibiu loc potrivit pentru zidirea unui seminar nou. Vechea zidire a seminarului era slabă și deteriorată în urma viforului din 1849, de care a fost sgduită. Cumpărând din banii, colectați dela preoțime și popor, o casă cu încăperi largi și corespunzătoare, Șaguna mută seminarul în toamna anului 1853 în acest edificiu, și despărțind cursul teologic de cel pedagogic, îl ridică pe cel dintâi la 2 ani. Institutul totodată 4 profesori¹ pentru amândouă cursurile și statorî următorul program de studii: pentru cursul I: Aritmetica, Geografia, Dreapta scriere, Pedagogia, Gramatica, Metodica, Istoria bisericească, Fizica populară și Economia, iar pentru cursul II: Teologia dogmatică, morală, pastorală, Dreptul canonic, Retorica bisericească teoretică și practică, Exegetica. «Telegraful Român» publicând un scurt raport despre aceste îmbunătățiri, apreciază astfel însemnătatea lor:

«Cine își aduce aminte, cum până înainte cu câțiva ani cursul preoției era țarmurit numai pe lângă 6 luni și pe lângă 2—3 studii, cine consideră mai departe, că tot numai acele mijloace din fondurile eparhiei stau și astăzi spre dispozițiunea scaunului episcopesc, care au stătut și mai înainte, acela nu poate să nu recunoască zelul, strădania și sacrificiile arhipăstorului, care a știut să aducă institutul acesta la treapta și la starea cea îmbucurătoare, în care-l vedem într'adevăr, că se află».²

Dar grija lui Șaguna pentru seminar nu se mărginează la problemele de organizare, ci îmbrățișează întreagă viața internă a seminarului, contribuind — prin mulțimea cărților didactice, scrise de el, sau la îndemnul lui, — în mod considerabil la progresul învățământului, și făcând însuș dese inspecții.

¹ Circ. Nr. cons. 503 din 1855, în care scrie Șaguna protopopilor, că «simte o îndatorire mare, ca să privegheze pentru înmulțirea și lățirea foloaselor», ce poate aduce seminarul, și că «această sarcină, pe lângă multe alte sarcini grele, bucuros o primește asupra sa», dar fiindcă are «lipsă neapărată de împreună lucrători și împreună ajutători», roagă pe toți protopopii, să se intereseze de acest seminar, să îndemne tinerii a veni aci la studii, spre a se putea înlătură multele scăderi «care până acuma cam adeseori se întâmplau la întregirile parohiilor văduvite cu bărbați nepregătiți întru toate pentru preoție».

² Tel. Rom. 1853 pag. 306.

Intre altele la începutul anului 1854, în 18 Ianuarie, vizită seminarul, însoțit de însuș guvernatorul țării, principele Carol Schwarzenberg.¹

Șaguna se îngrijă și de soartea elevilor lipsiți de mijloace, înlesnindu-le traiul prin fel de fel de ajutoare bănești, parte din venitele sale private, parte din fundațiuni întemeiate anume pentru asemenea scopuri. Intre acestea cronologicește cea dintâi e «fundațiunea Francisc Iosefină», înființată la anul 1853. În fruntea unei deputațiuni de Români călători Șaguna în Martie la Viena, ca să felicite pe împăratul, care scăpase norocos de atentatul croitorului maghiar Libényi (18 Februarie 1853).² Cu această ocazie rugă Șaguna pe împăratul, să-i permită a eterniza credința și alipirea Românilor către tron prin o instituție filantropică, prin o fundațiune care să poarte numele monarhului. Ceeace în 15 Aprilie acelaș an se și încuviințează. În scurt timp s'au colectat sume frumoase pentru fundațiunea aceasta, care până în anul următor se urcă la un capital de 12,594 fl. 38 cr.³

Astfel la începutul anului școlar 1854/5 putu să împartă 11 stipendii (burse): 4 de câte 50 și 7 de câte 30 fl. Studenții din seminar, voind să facă arhierului o bucurie de ziua sf. Andreiu, colectează și ei în anul 1856 suma de 112 fl., pe care o închină acestei fundațiuni «ca o jertfă smerită, purceasă din inimă curată».⁴ Din fundațiunea aceasta se ajutorau studenți din

¹ Tel. Rom. 1854. pg. 22. Antecesorul lui Schwarzenberg, Wohlgemuth îi pusese piedeci lui Șaguna și la organizarea seminarului. Astfel voind să scoată pregătirea învățătorilor de sub influența bisericească, înființă două «preparandii» (școale normale) una la Orlat și alta la Năsăud. Șaguna certă în convorbiri private sau prin corespondențe întîme preoții, cari permiteau credincioșilor a-și trimite feciorii la aceste două institute pedagogice, cari se dovediră în curând a fi de prisos. Și de aceea chiar întemeietorul lor, Wohlgemuth, le desființă. În epistola sa către I. Maiorescu (din Sibiu 18/30 Martie 1850) Aron Florian scrie: «Pedagogul din Orlat spun, că e un scandal mare. Dupăce tinerii români nu învață nimica, apoi sunt desfrânați de tot. Orlățenii cu topoarele își păzesc muerile de dâșii». Conv. Lit. 1899, pg. 706.

² Úrmössy Lajos: «Tizenhét év Erdély történetéből» Temesvár 1894. vol. I. pg. 111—112.

³ După «Protocolul mss. al fundațiunii Francisc Iosefiane» pg. 6—8 și «Tel. Rom.» 1854 pg. 302, 307.

⁴ «Tel. Rom.» 1856 pag. 385.

seminar, dela gimnazii și dela Academia de drepturi din Sibiu. Șaguna știu să o sporească repede, deși mijloacele ce îi stăteau la dispoziție erau destul de modeste.

Cele mai multe cereri de dispensație pentru căsătorii Șaguna le încuviințează numai cu condiția, ca însurății să jertfească, după cât îi ajută puterile, 5—10 fl. pe seama seminarului sau pentru fundațiunea Francisc-Josefină. Interesant e un circular din 1854,¹ prin care vrând să stârpească vechiul obicei rău al seminariștilor de a se căsători, înainte de terminarea studiilor, amenință, că toți «clericii, cari se însoară până n'au sfârșit cursul clerical, se vor da afară din școală», iar preotul care îi cunună, se va pedepsi cu 5 fl. și protopopul cu 10 fl. în favorul fundațiunii Francisc-Josefine.

Fundațiunea aceasta, la care contribuî mai târziu și protopopul Ighian cu 1000 de galbini, o administră până la 1859 întemeietorul însuș, dând în fiecare an seamă de starea ei «înaintea unei conferințe confesionale-naționale», care decidea asupra distribuirii stipendiilor. Iar dela acest an înainte Șaguna fiind «îngreunat și împresurat cu alte multe afaceri oficioase», fundațiunea fii încredințată unei eforii, compuse din 4 membrii, care în sinodul din 1864 arată, că fundațiunea Francisc-Josefină dispune de un capital de 22,664 fl. și 12½ cr. în valută austriacă.²

X.

Școalele populare.

Școalele noastre populare ajunseră pe timpul episcopului Moga, în urmă unei ordinațiuni din 1837 a guvernului ardelean,³ sub inspecția supremă a episcopului romano-catolic din Alba-Iulia. Abia reuși a le scoate de sub această inspecție și a le asigura o dezvoltare mai normală sinodul convocat de Șaguna în primăvara anului 1850, care începe o muncă stăruitoare pentru îmbunătățirea stării noastre școlare, aducând în privința aceasta următoarele hotărâri:

¹ Nr. cons. 142.

² «Actele sinodului bisericii gr.-răsăritene în Ardeal din anul 1864» pag. 203—207.

³ Ibidem pag. 65.

«Deși comunitățile noastre parohiale au fost într'o stare materială foarte rea, totuș multe dintre ele au ridicat școli pentru copiii săi, în care se învață citirea, scrierea, învățătura creștinească și datoriile supușilor către Împăratul. Dar multe sunt încă în sfera aceasta, care au lipsă de îndreptare și covârșire, și adevă: învățători bine pregătiți, cărți școlastice bine întocmite, casă de școală, cuvenita înzestrare a învățătorilor și a școalelor și așezarea inspectorilor școlari ș. c. l.

«Adunarea aceasta bisericească cunoaște mărimea și ponderositatea creșterii tinerimii și a pregătirii învățătorilor celor de lipsă și așa după desbateri serioase în privința aceasta făcute află de lipsă a hotărâri:

1. Ca până la altă rânduială tot insul dintre protopopi să fie inspector de școale în districtul său și din timp în timp să raporteze Preasfinției Sale, iar Prea Sf. Sa înaltului minister de cult;

2. Ca școala clericală a diecezei acesteia să se prefacă într'un institut teologic-pedagogic; să se înzestreze întocmai dupăcum sunt întocmite alte seminarii și tot clericul să fie dator înainte de ce s'ar preoți, a fi învățator după stările împrejur;

3. Până la altă rânduială mai înaltă, Soborul acesta prescrie pentru școalele sătene următoarele cărți:

a) Catehismul tipărit la Brașov; b) Abecedarul tipărit la Brașov; c) Elementele Gramaticii române; d) Datorițele supușilor către Monarh; e) pentru mai buna înaintare a copiilor și întemeierea fricei lui Dumnezeu în inimile lor, și de aci izvoritoarea religiozitate și moralitate, precum și pentru învățarea rânduelei bisericești, află Soborul acesta de lipsă, ca copiii să învețe a citi și din Ceaslov, Psaltire și Apostol, îndatorându-se învățătorii a tălmăci copiilor toate acelea, câte le vor socoti a fi de folos învățăcelor; f) Cântarea bisericască; g) Nahmenbüchlein zum Gebrauche der Stadtschulen in den k. k. Staaten; h) Deutsche Sprachlehre für Schüler der Normal- Haupt- und Trivialschulen.

Totodată cutează Soborul acesta a rugă pe Majestatea Sa ca cu prilejul organizării școalelor în Ardeal, să se îndure a avea părintească privire la numărul cel mare al populațiunii române, și a înființa pentru Români școale reale, gimnaziale, academice și o universitate, în care privință până acum din partea guvernului celui vechiu nu numai nu s'a făcut nimic, ci încă și răvna poporului pentru ridicarea școalelor prin toate mijloacele o au împedecat, ba încă și moșiile comunităților noastre, din care se susțineau școalele, au lăsat a ni se răpi de alte confesiuni religioase; din această cauză imputernicește Soborul pe P. S. Sa părintele episcop diecezan de a purta grije și a stăru,

ca școalele noastre cele în acest chip despoiate să-și redobândească moșiile sale».¹

Cele mai de căpetenie din aceste hotărâri ministeriul absolutistic de atunci abia după nouă ani le-a încuviințat (23 Febr. 1859).

Cu toate aceste Șaguna ne mai putând aștepta până s'ar fi milostivit ministrul Thun a aproba hotărârile sinodului, se apucă încă în acelaș an de lucru, procedând cu toată energia la organizarea școalelor populare, îndemnând obștile a zidi edificii corăspunzătoare,² îmbărbătând dascălii cei harnici și amenințând pe cei «leneși în slujba lor», că «se vor pune la canon»

¹ «Actele soborului bisericeii ortodoxe răsăritene din Ardeal din anul 1850» pag. 44—46.

² Este interesantă o plânsoare a obștii române din Nocrich, care la sfârșitul anului 1851 relatează lui Șaguna, ce convorbire a avut în August 1850 cu «comesul» sășesc în privința școalei, spunându-i: «Școală cu toată inima am face, dară nu avem nici loc de școală, unde să o facem și nu avem nici bani, de unde să o facem, căci câștigul nostru îl bagă confrății (sași) în punga lor. Ei au până acuma două curți de școală din pământ sătesc, noi nici una. Așa, dacă au ei două, dee-ne și nouă a treia, ca să avem unde zidi școală, care pe dreptate am mai cerut, și și acum cerem. — Ei afară de punga cea mare a satului au și punga târgurilor, care cuprinde vama și arânda crâjmelor... La această arândă și la această vamă a târgului până se adună și noi avem parte; iară dacă se bagă în pungă, nime nu ne vede nici cu un ban pe sama școlii noastre. Așa de unde să o facem? Cerem și am mai cerut, să ne dee bani pe câți trebue la școală și apoi vom face bucnos». — La aceste cuvinte a răspuns comesul: «Să vă fie rușine a tot cerși»... Iar din partea obștii i-s'a reflectat: «Măria Ta, noi nu cerșim, ci ne cerem dreptul nostru, că acesta este mai dulce ca o datorie. Până ne-am făcut biserica, destul am mituit banii noștri în punga satului și ne-am robit cum am putut, acum dacă cunoaștem, că avem al nostru, nu ne-am mai robit îndatorându-ne, ci poftim să ni-se dee deacolo din punga, în care și noi am băgat»... Și cer iară să le-dee comuna loc pentru școală «că de norii cerului nu o vom putea spânzura»... cf. și *Grimm* o. c. pag. 36, care apreciază just asemenea motive, aduse de mulțori din partea obștilor românești sărace, și spune, că intervențiile lui Șaguna pe lângă Schwarzenberg aveau rezultat. («Das diesfällige Einschreiten des *romänischen Bischofs* verdiente alle Berücksichtigung; denn seine *Kirchkinder*, die bei weitem grössere Zahl der Bevölkerung des Ortes, waren *ohne Schule*. Aber seine *Kirchengemeinde* war arm, die Mittel zur Errichtung und zur fortdauernden Dotation der Schule aus Eigenem herbeischaffen konnte sie nicht. In diesem Falle die *Kirchengemeinde* ohne Schule zu lassen, wäre zwar *gesetzlich*, aber nicht *recht* gewesen»).

Stăpânirea politică enunțase încă din anul 1850, că chestia școlară e de competența statului și a bisericeii («un lucru de stat și de biserică de obște ținător»), și la organizarea școalelor populare se reclamă lucrarea armonică a factorilor bisericești cu cei politici. Acest principiu eră de natură a înlesni încâtva lucrarea lui Șaguna, dar o putea și împedea ușor orice procedare capricioasă din partea vre-unui dregător politic. Dibăcia lui consistă într-o câștigă și sprijinul acestora, cecece i-a succes în mare parte.

În 24 Aprilie 1852¹ spunând, că dorința lui este numai a promovă «binele bisericesc și național, pacea noastră din lăuntru și cea din afară», Șaguna statorește principiul confesional ca bază a organizării școalelor populare și dă următoarele îndrumări:

1. Fiecare obște bisericească să-și facă școală; cele sărace să nu se întovărășească cu vre-o obște de altă religie.
2. Dascălii să fie de religia noastră.
3. În toate școalele noastre populare sunt admise numai «cărțile cele tipărite în tipografia arhidiecezană».
4. Ca dascăli pot funcționa numai aceia, cari au dela episcopul «atestat despre hărnicia lor».
5. Protopopii și administratorii protopopești să trimită toate rapoartele școlare «*oblu*» episcopului «sub președința și superinspecțiunea» căruia «se va petrectă treaba școalelor» și
6. Să i-se facă, fără întârziere, cunoscute toate școalele noastre «care s'ar află sub inspecțiunea sau direcțiunea vre-unui șef de altă religie».

Iar mai târziu comunică protopopilor și preoților, care este în afacerile școlare cercul de competență al dregătorilor politice, în sensul ordinațiunii guvernului din 5 Aprilie 1853 Nr. 7493/721. Aceste dregătorii «se vor feri de toată amestecarea pozitivă sau poruncitoare în planul învățătorei și a întregii rânduiei din lăuntru a școalelor populare, de cercul iurisdicțiunei lor ținătoare fără a le fi iertat a se țarmuri pentru aceea la o nepăsare pasivă în privința aceasta».²

Apoi roagă iarăș protopopii, să-și dee toată silința pentru îmbunătățirea stării școlare, să aibă grije, ca până în Octomvrie

¹ cf. circ. Nr. cons. 530.

² Circ. Nr. 363 din 1853 (8 Aprilie).

toate «stațiunile dascălești vacante» să fie întregite, iar la «punerea și depunerea dascălilor» să nu treacă peste marginile deregătoriei lor protopopești.

În 7 Septembrie același an Șaguna laudă zelul unor protopopi și preoți vrednici, cari «se străduiră a îndupleca comunitățile noastre bisericești la ridicarea, dotarea și susținerea școalelor, înzestrară pe acestea cu învățători harnici, vizitară adeseori școalele, inimară pe creștini, ca să-și dea copiii la școală, însuflețiră pe învățători, ca să fie cu râvnă întru purtarea deregătoriei lor sfinte... și nu lipsiră a seceră atât recunoștința creștinilor săi, cât și lauda organelor înaltei stăpâniri... și mulțămirea scaunului episcopesc».¹

În multe locuri însă lipsește rezultatul dorit, fie din neglijența conducătorilor, fie din pricina sărăciei poporului, care nu poate jertfi pentru școală. «Însă pe lângă toată sărăcia totuși va aduce oricine jertfă pentru școală, numai dacă P. P. protopopi și preoți se vor nevoi a capacita pe creștini despre lipsa cea mare a școalelor, precum și despre foloasele cele mari, care le aduc școalele atât pentru singuraticile persoane, cât și pentru întreaga națiune — dacă le vor pune înainte, cum alte popoare conlocuitoare aduc însemnate jertfe pentru școală, pătrunse fiind despre aceea, că numai școalelor au să mulțamească bunăstarea lor, de care se bucură. Și așa, jertfind fiecare din sărăcia sa puțin, se poate aduna cât se cere pentru înființarea și susținerea unei școale».²

Tot cu acest prilej comunică dispozițiile guvernului privitoare la școalele amestecate, admitând o abatere dela principiul confesional numai în acele sate, «unde este neapărată lipsă».

În anul următor, 10 August 1854,³ publică Șaguna dispozițiile privitoare la organizarea internă și partea didactică a școalelor noastre populare, cari aveau atunci «3 clase normale» cu 6 despărțăminte; accentuează încă odată, că sunt admise numai cărțile aprobate de scaunul episcopesc, și stabilește următorul plan de învățământ:

¹ Circ. Nr. 858/1853.

² Ibidem.

³ Circ. Nr. Cons. 581 din 1854 intitulat «Ordinațiunea arhierască pentru rândul cel bun în școalele noastre populare».

A) Pentru clasa normală I.

a) I. Despărțire

(începători).

1. Abecedarul
2. Bucoavna
3. Scrierea
4. Cântarea

b) II. Despărțire

(cețitori).

1. Istoria biblică de rost
2. Ceaslovul și Bucoavna
3. Datorințele supușilor de rost
4. Scrierea
5. Cântarea

B) Pentru clasa normală II.

a) I. Despărțire

1. Urmarea Ceaslovului
2. Catihisul mic de rost
3. Aritmetica de rost
4. Gramatica română de rost
5. Urmarea datorinț. supușilor
6. Scrierea
7. Cântarea

b) II. Despărțire

1. Urmarea catihisului
2. Urmarea aritmeticii
3. Urmarea gramaticii românești
4. Repetirea cărții întregi despre Datorințele Supușilor
5. Abecedarul *nemțesc*
6. Scrierea
7. Cântarea

C) Pentru clasa normală III.

a) I. Despărțire

1. Urmarea catihisului
2. Gramatica rom. cu conșepturi
3. Gramatica nemțească
4. Urmarea aritmeticii
5. Geografia
6. Istoria
7. Scrierea
8. Cântarea

b) II. Despărțire

1. Repetirea catihisului întreg
2. Gram. rom. cu conșepturi
3. Gram. nemțească
4. Urmarea aritmeticii
5. Urmarea geografiei
6. Urmarea istoriei
7. Scrierea
8. Cântarea

Această împărțire în 3 clase cu 6 despărțăminte a rămas baza școalei populare din Ungaria până în ziua de azi cu deosebirea, că în organizația actuală un despărțământ dela 1854 corespunde unei clase, având azi școala poporală 6 clase. Studiile deasemenea au rămas cam aceleași cu deosebirea esențială, că pe când atunci limba germană se propunea numai începând cu despărțământul II al clasei a II-a, deci din clasa a IV-a de azi, în zilele noastre limba maghiară se pretinde chiar și dela «începătorii» clasei I, într-o măsură exagerată.

Tot prin această «ordinațiune arhierască» se dispune ca protopopii să facă dese și conștiințioase inspecțiuni școlare, iar parohii să cerceteze școalele «în fiecare lună cel puțin odată», spre a se convinge despre purtarea dascălului, sporul copiilor și despre «neamul și felul cărților școlare»; cu prilejul fiecărei cercetări să-și scrie numele în protocolul școlar «spre dovadă că el a cercetat școala, ca apoi ieșind părintele protopop și cercetând școala, să se poată încredința despre purtarea de grije a preotului pentru școală». — Mai departe, la alegerea dascălilor să se facă totdeauna contract, îndatorându-se aceștia a îndeplini toate ordinațiunile episcopoești, pe cari preoții trebuie să le comunice imediat nu numai lor, ci și obștii întregi, iar dacă vre-unul dintre preoți ar «cuteză a pitulă sau a tăinui ordinațiunile mele... *se va pedepsi cu asprime*». — Protopopii deasemenea să fie zeloși în funcțiunea lor de inspectori școlari «căci lucru cunoscut este, că noi în treaba școlară avem lipsă de o *sistemă* și rând bun, și că fără acestea nu putem înainta creșterea cea bună a poporului nostru, care numai atunci ne va binecuvânta, dacă va vedea, că noi adevărată îngrijire avem pentru el»...

Se vede însă, că hotărîrea sinodului din 1850, privitoare a funcțiunea de inspectori școlari a protopopilor și cea de directori școlari a preoților nu eră pe placul tuturor. Îndeosebi nu putea să-i mulțumească pe cei ce ar fi dorit școale naționale, iar nu confesionale. Relativ la această nemulțumire Gavriil Muntean scria deputaților din Viena: «s'a croit o ierarhie pronunțată — hildebrandică, că școalele comunale s'au supus la inspecțiunea protopopilor și în ultima instanță la Episcop»,¹ după ce tot el lămurise pe Laurian în privința aceasta, arătând, că în «împrejurările prezente naționalitatea trebuie să caute scăpare în biserică; din două rele cel mai mic; apoi decât să dirigeze școalele niște nemțoi — mai bine protopopii români. Exemplu să ne fie institutele pedagogice din Orlat și Năsăud. Ce dascăli români vor formă niște dascăli nemți, cari nici nu știu românește».²

Alții ar fi dorit să se mențină și mai departe postul de director general al școalelor, în care calitate funcționaseră dela

¹ Conv, Lit, pg. 1108.

² Ibidem pg. 638.

sfârșitul veacului al XVIII până la 1850 patru inși (D. Eustatievici, G. Haines, Radu Tempea și Moise Fulea).

La postul acesta aspiră după 1850 și Aron Florian, care se află atunci în Sibiu, fără ocupațiune. Dar Șaguna, — după regularea făcută în sinodul dela 1850 prin instituirea protopopilor ca inspectori școlari, și după ce propuse guvernului ardelean a numi un consilier anume pentru școalele române ortodoxe, în persoana lui Dr. P. Vasici, — nu mai recomandă pe nime în locul lui Fulea.¹ Nu toți protopopii și-au împlinit însă cu zel această nouă funcțiune a lor, cum, durere, puțini și-o împlinesc și azi. Deaceia în multe părți școala română a rămas tot «pe treapta cea mai de jos». În 1856 consilierul de școale² Dr. Pavel Vasici, călătorind prin Ardeal, făcî o inspecție amănunțită și conștiințioasă. Cătră sfârșitul anului redactorul «Telegrafului» (I. Bădilă) invită pe învățători, să aboneze cu toții «Telegr. Român», căci dl consilier de școale a făcut îmbucurătoare făgăduință, că cu începutul anului viitor va publica mai mulți articoli foarte interesanți despre trebile școlare și să sprijinească toți ostenelele și năzuințele mai marilor noștri de a ne ridică din pulberea ticăloșiei».³

Vasici își împlini curând făgăduința, dând sub titlul «*Impărtașiri pedagogice*»⁴ o icoană fidelă a stării școalelor noastre din acel timp. Chiar la început mărturisește, că va părăsi «maniera de a lăuda tot, și ispitind lucrurile mai adânc, le va arăta fără nici un vestmânt poleit», ca să desrădăcineze polomida și să arate boala ascunsă, care nu se poate vindeca, dacă «pacientul tăinuiește semnele ei».

Înainte de revoluție directorul școlar nu făcea «de ajuns priveghere a școalelor», dar nici legile țării nu îngăduiau o

¹... «În ramura școlastică nu e nici o perspectivă pentru mine, căci Șaguna în loc de a recomandă alt director în locul lui Fulea care 30 de ani n'a făcut nimica, s'a apucat să propună la guvern și resp. la minister ca să se desființeze directoratul acela zicînd că nu e trebuitor», scrie Florian lui Ioan Maiorescu (14 Martie 1852) cf. coresp. acestuia la Acad. Română.

² Numit, după ce Șaguna îl recomandase guvernului prin hîrtia din 16 Iulie 1850, abia cătră sfârșitul anului 1855 (16 Noemvrie) «Telegr. Român» 1855 Nr. 98, cu leafă anuală de 1,600 fl. (cf. G. Barițiu vol. III pg. 523).

³ «Telegr. Român» 1856. pg. 391.

⁴ «Telegr. Român» 1857. Nrii 1—2, 12—14, 18—19, 22—23 și 34.

prosperare a școalelor noastre. În timpul acela mai mult învățau copiii dela cantorii bisericii. După 1850 arătându-se și la Români «un simț mai cu vioșie» pentru înființarea școalelor, mulți au îndemnat poporul, ca abandonând principiul confesional, să ridice școale naționale, care să fie scoase de sub orice influență bisericească. Nereușind însă, multora le-a scăzut zelul și-au început a privi ridicarea școalelor ca o «sarcină apăsătoare».

Stăpânirea a statorit principiul, că treaba școlară e o cauză comună a statului și a bisericii, iar d-l nostru episcop, căruia nepriiincioasa stare a școalelor noastre zăcea încă de mult la inimă», primi asupra sa suprema inspecție asupra școalelor noastre dispunând, că în fiecare comună parohii să fie «*locali-directori*», să viziteze școala «barem odată pe lună», la fiecare școală să fie un *protocol de normalii*, în care să se treacă rînduiele, ce se vor slobozi în privința școalei și un *protocol de vizitație*, în care parohul local să însemneze toate scăderile și părțile bune, ce va fi observând din lună în lună. Iar inspecția asupra acestora să o exercite *protopopii*. Vasici constată, că unde aceștia din urmă sunt pătrunși de chemarea lor, școalele înfloresc, ceea ce însă, durere, nu se întâmplă decât în prea puține locuri.

Înșiră apoi în 7 puncte următoarele scăderi, de cari pătimiau cele mai multe din școalele noastre:

1. «*Necapacitatea celor mai mulți învățători*», cari abia știu scrie și celi, fiind «slab informați pedagogicește». Și fiindcă comunele au drept să-și aleagă ele învățători, spiritul de partid și favorul protopopului au la aceste alegeri rol mai hotărîtor, decât calitatea candidatului, încât adeseori se întâmplă, că învățători bine pregătiți nu-și pot câștiga pâinea de toate zilele.

2. «*Dotația rea a învățătorilor*», care variază între 40—300 fl. Unele comune, deși sărace, își dau toată silința să mărească leafa învățătorului, pe când altele, având venite frumoase, plătesc totuș pe învățători «spre rușinea lor, mai rău decât pe cel din urmă slujitor de sat, pentru că *Dumnealui judele* nu e prietinel școalei și o privește ca un lucru lateral».

3. *Lipsa de cărți* e un defect, care «nu se poate desvinovăți. Cum trebuie să aibă plugarul plug, secerătorul seceră, meșterul unelte potrivite... tot așa trebuie să aibă și școlarul cărți potrivite». Mulți cred, că «orice carte s'ar afla pe grinda tată-său, trebuie să fie bună, ca să învețe copilul din ea». Invită deci preoții, să spună la toată ocazia, că în tipografia diecezană

se tipăresc cărți cu un preț atât de potrivit, încât și cel mai sărac și-le poate «agonisi, dacă va bea numai cu un fârtaliu de rachiu mai puțin pe săptămână».

4. *Necercetarea școalelor din partea parohilor și protopopilor*. Parohii, cu puține excepții nu îngrijesc nici de catihizație, (pe când, dacă ar catehiza, «va crește nu numai creștini buni, ci totodată și cinstitori de preoțime, care astăzi poate mult a scăzut în ochii poporului»), necum să viziteze școalele și să se convingă despre starea lor, precum li-s'a poruncit. Alții se țin într'atâta de rînduielele episcopesci, încât merg *proforma* la școală, însă nepregătiți și fără nici un scop, dacă pun vre-o întrebare la școlari, ei iau cartea amănă și întrebă: «Cine a făcut lumea?» «Care sunt stăpânirile cele mici?» «Ce este gramatica românească?» etc. Și atâta tot! Protopopii deasemenea nu prea vizitează școalele, căci «le este frică de cheltueli, care nu li-se rebonifică de nicăiri, apoi la vizitațiile canonice, ce le fac pe la parohii, nu ajung să vadă și de școală, căci aceasta este de multeori un lucru *lateral* și învățătorul cu preotul, i-a spus, unde e *buba*».¹

5. *Necercetarea școalei prin copii buni de școală*. Iarna nu pot merge la școală, căci n'au haine, sunt desculți și goli, iar vara umblă pe câmp după vite: «pentru păzirea vitelor unii părinți sunt mai îngrijați, decât pentru copiii lor».

6. *Lipsa fondurilor școlare*, din cari să se plătească învățătorii, să se cumpere cărți pentru copiii săraci ș. a.

7. *Neregulata chiverniseală a bunurilor bisericesti și comunale*. Avera bisericii trebuie chivernisită în frica lui D-zeu ca un lucru sfânt.

Atinge apoi în scurt *disciplina*, care lasă mult de dorit — și insistă a se cultivă în mod sistematic și unitar *cântarea bisericească*.

Desaproabă pe învățătorii, cari nu vor să cânte în strană, căci «pe creștinii noștri nimic nu-i poate mai tare aplecă spre a da copiii săi la școală, decât tocmai cântările bisericești».²

Dupăce propune mai multe măsuri de îndreptare, arată că școala populară trebuie să rămână credincioasă principiului con-

¹ Șaguna prin cerc. din 7 Sept. 1853, Nr. 858 atinsese această scădere, laudând pe protopopii harnici și muștrând pe cei neglijenți. cf. și «Tel. Rom.» 1853 pag. 289.

² Și Șaguna accentuează importanța didactică a cântării bisericești în «Instrucțiune pentru învățătorii din școalele normale și capitale de religia ortodoxă răsăriteană, de sub inspecțiunea supremă școlară a bisericii ortodoxe răsăritene din Marele Principat al Ardealului» ed. 2. Sibiu, 1865 pg. 23—24.

fesional, căci «punctul de vedere religios-moral trebuie să fie *tâfâna*, pe lângă care să se întoarcă creșterea pruncilor noștri... Dacă vrem să prospereze școala sătească, atunci nu poliția, ci preotul trebuie să fie organul cel înviitor al ei. Școala populară trebuie să înainteze binele bisericii, al statului și al familiei. Când egoismul, care se bazează numai pe cele materiale, vrea să câștige școala numai pentru scopuri de a ști, când politicianii vreau să o facă argat al doctrinei lor, atunci școala creștinească stă vârtoasă în hotărîrea sa și sprijinită pe cele vecinice, alungă dela sine cu energie cerințele cele egoistice de modă».

Icoana, în care ne prezintă acești 10 articoli ai lui Vasici starea școalelor noastre, pe vremea absolutismului, desigur nu e încântătoare. Realitatea eră însă, pe unele locuri și mai tristă, decum ar fi putut să o înfățișeze cineva în coloanele «Telegrafului Român». Și scăderile, cari nu erau decât rezultatul dureros al sărăciei și al unei stări de complectă înapoiere culturală, n'au putut fi stărpite curând, ori câtă stăruință a desfășurat Șaguna¹ și colaboratorii săi în această direcție. Multe dintre constatările sinistre ale lui Vasici nu și-au pierdut nici până azi actualitatea.

Biograful lui Schwarzenberg povestește, cum acesta își exprimase într'un rând nemulțămirea cu felul de organizare al școalelor din Ardeal, unde populația fiind atât de mestecată, ar avea lipsă de o școală comună, în care tinerii de diferite neamuri și limbi, să învețe a se înțelege unii pe alții. Biograful Grimm, care eră referent la guvernul ardelean, n'a îndrăznit să spună șefului său adevărul, așa, cum îl simția și cum l-a scris în cartea sa, că adecă această școală comună, acest curs superior e pentru fiecare Ardelean școala vieții, a cărei limbă înțeleasă de toți este cea românească.² În anul 1858 erau în Ar-

¹ Grimm o. c. pg. 35.: «der Mangel einer entsprechenden Anzahl guter Volksschulen war bei der romanischen Bevölkerung sehr fühlbar und diesen zu heben konnte den rastlosen Bemühungen des gr.-orientalischen Bischofs Freiherrn von Schaguna umsoweniger gelingen, als die durch die frühere Verfassung und durch die Gewaltthaten der Revolution gelähmt und darnieder gehaltene eigene Kraft der romanischen Bevölkerung hiezu nicht hinreichend war».

² Grimm o. c. pg. 36. «Die Schule des Lebens ist ihr hoher Kurs, auf dem gemeinschaftlichen Tanzboden, in der Dorfschenke *tradirt* das Bedürfniss das Practicum. Grau ist alle Theorie, grün ist nur des Lebens Baum!» apoi adauge într'o notă: «Namendlich in Siebenbürger gilt die

deal 2398 școale populare cu peste 90,000 școlari. Dintre aceștia 460 erau germane, 957 ungurești și 981 românești,¹ între cari de confesiunea gr.-orientală preste 600 cu 33,229 școlari.²

XI.

Școale secundare.

Deși grija de căpetenie a lui Șaguna se îndreptă mai ales asupra seminarului și a școalelor populare, dela cari așteptă o binefacere mai mare și mai extinsă, decât dela altele, sinodul din 1850 insistă totuș, cum s'a văzut, și asupra institutelor superioare de învățământ, solicitând chiar înființarea unei academii sau universității pe sama Românilor. În sensul acestei hotărîri a sinodului iscălește și Șaguna petiția către ministeriul de culte,³ pentru a se înființa la Cluj o facultate «filozofică-iuridică» pe sama Românilor, în care privință se stăruie mai târziu și la Împăratul.⁴

Șaguna s'a convins curând, că înființarea acestei academii va fi aproape cu neputință, și că între Români mai dureros se simte lipsa școalelor populare, decât a unei academii. Între conducătorii mai tineri erau însă destui idealști, cari credeau, că

Wahrheit dieses Satzes. Denn fast din ganze deutsche und ungarische Bevölkerung des Landes ist der im Siebenbürgen allerorts gangbaren romanischen Sprache mächtig, und gewiss haben die Deutschen und Ungarn diese Sprache nicht in romanischen Schulen erlernt». Și ar fi putut întregi aceste observații prin constatările lui Ștefan Ludwig Roth («Der Sprachenkampf in Siebenbürgen» 1842. pg. 48.): «Sobald 2 verschiedene Nationengenossen zusammenkommen, die ihre Sprache nicht können, ist gleich das Walachische, als dritter Mann zum Dolmetschen da... *Walachisch kann Jedermann*. Um *madjarisch* oder *deutsch* zu lernen, bedarf man des Unterrichts und der Schule; *walachisch* lernt man auf der Gasse, im täglichen Verkehre von selbst... nach einiger zeit bemerkt man, dass man walachisch kann, ohne es eigentlich gelernt zu haben. Würde es einem aber auch nicht so leicht, so empfiehlt deren Erlernung ein *tausendfältiges Bedürfniss*. Will man mit einem Walachen reden, so muss man sich zu seiner Sprache bequemen, oder man halte sich gefasst auf sein achselzuckendes: *Nu știu!*»

¹ Ibidem pg. 36. nota 2.

² «Tel. Rom.» 1858. pg. 66.

³ Dto Wien 29 Decembrie 1850. «Die Romänen» III. Heft pg. 108—110.

⁴ 16 Ian. 1851. Ibidem pg. 126—128.

această dorință e realizabilă, și persistau în părerea, că edificiul învățământului nostru s'ar putea începe dela coperiș, de sus în jos. Intre acești idealști eră și Iancu, care la 1852 scria într'o epistolă către Barițiu: «Academie, și primo și secundo loco».¹

Această dorință n'a fost formulată numai în menționatele petiții, înaintate la minister și la tron de către reprezentanții națiunii, ci ea s'a ivit chiar în unele tânguiri ale țaranilor, cari, desigur puși la cale din partea unor domni, cer și ei o academie de drepturi, românească. Așa se întâmplă, că în anul 1852, cu ocazia călătoriei monarhului prin Ardeal, cinci comune sărace din munții apuseni, «dupăce se valetă amar, că sunt scoase din pășune, din păduri și din toate veniturile comunale și trebuie să moară de foame, sau să ia lumea în cap, cer să li se deie voie a ridică academie română. «Telegraful Român» osândește în următorii termini pe ceice au îndemnat țaranii năcăjiți la acest lucru:

«Se poate o mai mare satiră pentru acele nevinovate comune...? Nu însemnează asta a ne bate joc de națiune..., a arătă cu degetul, că ea este prea crudă pentru vieața politică?... Ne-au lăcrămat ochii, ne-a sângerat inima să vedem, cum biata națiune se poartă de nas de niște oameni necopți, care abuzează cu numele de inteligință. Dacă chemarea inteliginței aceasta este, să ducă pe Români la rătăcire, atunci Dumnezeu să ne ferească de ea».²

Șaguna își dădea cu mult prea bine sama de ce eră cu puțință și ce nu. Și credeă, că nu lucrează înțelepțește ceice abat atențiunea poporului dela trebuințele neapărate, cheltuin-du-și timpul și forțele în combinațiuni nerealizabile. Deci și cu privire la academia română speranțele îi erau mai reduse și pretensiunile mai moderate, dupăcum și trebuiau să fie, izvo-rând din realitatea împrejurărilor. S'a mulțămît a stăruî, ca cel

¹ Din Sibiu 1 Iulie 1852, publ. în revista craioveană: «*Ramuri*» anul III. Nr. 19. pg. 307. În acelaș sens se rostiseră și Bănuțiu și I. Maiorescu într'o adresă a lor către Brașoveni (3 Iunie 1852): «Lipsa cea mai mare, ce o avem astăzi, sunt școalele și mai presus de toate o școală mare, o academie, în care tinerimea română să învețe în limba maternă științele, care să o facă folositoare statului, patriei și națiunii sale» (Transilvania» 1878. pg. 40).

² «Telegraful Român» 1853 pg. 106—7.

pușin la academia de drepturi din Sibiu să se admită câteva cursuri în limba română, instituindu-se 2—3 profesori români, legiști de ai noștri, ceeace abiă într'un târziu, la 1864, s'a și întâmplat,¹ dar numai pentru scurtă vreme. Mai târziu insistă, ca universitatea, ce eră să se înființeze la Cluj,² să fie paritetică, adecă cele trei limbi ale Ardealului să fie deopotrivă considerate și respectate în cursurile ei, ceeace nu s'a putut obține.³

*

Chiar în privința școalelor secundare Șaguna nu putea să se amăgească cu iluzia, că se vor împlini curând toate dorințele Românilor. Într'un voluminos «elaborat despre școli»,⁴ înaintat secretarului ministerial *Heusler*, căruia i-se încredințase organizarea școalelor în Ardeal, Șaguna arată, că pe sama Românilor ortodocși ar fi de dorit să se înființeze 6 *gimnazii superioare (licee)*: în Sibiu, Deva, Cluj, Chioar, Cohalm și Brașov; 6 *gimnazii inferioare* (cu 4 clase) în Făgăraș, Alba-Iulia, Sighișoara, Brad, Brețcu și Abrud; 6 *școale reale*: în Hălmagiu, Murăș-Oșorhei, Hațeg, Offenbaia, Mijloceni și Șimleu. Limba de instrucție să fie în toate cea română, propunându-se, bine înțeles, în mod obligător și limba germană; iar la organizarea acestor școale să se procedeze după analogia gimnaziilor slave din Austria.⁵

Intre împrejurările grele ale timpului și între multele lipsuri, de cari se poticnea la tot pasul, Șaguna nu izbuti să ducă la îndeplinire acest plan al său. Ci trebuî să se mulțamească cu succesele, cari au încununat stăruințele lui și ale altor Ro-

¹ «*Tel. Rom.*» 1864. Nr. 100.

² Academia de drepturi din Cluj s'a inaugurat în 7 Decembrie 1863 cf. *Ūrmössy* o. c. v. II. pg. 157—8.

³ Cf. art. lui *N. Popea*: «Un răsunset la apel» «*Telegraful Român*» 1871 Nrii 49—50.

⁴ Din 1 Iulie 1850.

⁵ «*Rücksichtlich der Unterrichtssprache müsste die romanische Sprache in der Art eigenführt werden, dass hiebei die in dem Entwurfe der Organisation der Gymnasien ausgesprochenen Grundsätze bezüglich der slavischen Gymnasien analoger Weise angewendet werden möchten, denn auch in der romanischen Sprache gibt es gute *Grammatiken*, gutes Lesebuch für die Untergymnasien und auch litterarische Mustersammlungen für die Obergymnasien.*»

mâni de inimă, în lupta pentru gimnaziul din Braşov¹ şi mai târziu pentru cel din Brad.²

Aprobând la 1851 «legământul bisericilor din Braşov pentru susţinerea şcoalelor centrale», Şaguna adaugă acestui important act istoric următoarele şire: «Invoirea aceasta a obştilor noastre bisericesti o am văzut şi nu numai o laud în tot cuprinsul ei, ci încă o şi binecuvânt, făgăduindu-mă a înainta lucrul acesta, vrednic de toată lauda, în această invoire cuprins».³

Această făgăduinţă o ştiu împlini cu scumpătate şi cu pricepere în cursul întregii sale vieţi. În toate împrejurările a manifestat pentru gimnaziul din Braşov o solicitudine cu ade-vărat părintească, participând în persoană, alături de infatigabilul Popazu, la toate lucrările de importanţă, împreunate cu înfiinţarea şi conducerea acestui institut, asistând aproape an de an la examene, ajutând profesorii cu bani,⁴ ca să-şi poată procura cele de lipsă pentru studii: cărţi şi reviste de specialitate, şi apărând în mod elogios prestigiul lor, chiar în faţa senatului imperial din Viena,⁵ jertfind din al său (la 1864) 4000 fl.⁶ pentru cumpărarea unei case potrivite ca locuinţă pe seama directorului, şi — întrunind toate voinţele într'un singur gând:

¹ cf. *Andrei Bârseanu*: «Istoria şcoalelor centrale române din Braşov» 1902 passim.

² Dr. P. Opişa: «Infiinţarea gimnaziului din Brad şi teatrul român» în revista «Familia» 1904 Nrii 36—40.

³ din Braşov 17 Sept. 1851.

⁴ «Tel. Rom.» 1856 pag. 30.

⁵ Dela profesorii de gimnaziu se cerea, să facă examen de licenţă înaintea unei comisii de stat. În a 7-a şedinţă a senatului imperial din Viena 1860, Şaguna insistă a se face abatere dela această dispoziţie legală, acolo unde executarea ei nu o permit împrejurările locale. Şi aduce ca dovadă profesorii gimnaziului român din Braşov, cari deşi n'au această formalitate, îşi îndeplinesc chemarea tocmai cu acelaş zel şi cu tot atâta rezultat ca şi profesorii dela gimnaziile de stat, cari au făcut examenul cerut înaintea unei comisii. «Der Beweis dieser Leistungen liegt darin, dass die Zöglinge aus unserem Untergymnasium in ein Obergymnasium, in ein Staatsgymnasium aufgenommen wurden und da selbst die Calculs beibehielten, welche sie in ihrem confessionellen und nationalen Untergymnasium gehabt haben». — cf. «*Verhandlungen des österreichischen verstärkten Reichsrathes 1860; nach den stenographischen Berichten*» vol. I. pag. 164. cf. şi *A. Bârseanu* o. c. pg. 339, cum şi «*Actele privitoare la urzirea şi înfiinţarea Asociaţiunii transilvane*» Sibiu 1862, nota pag. 83.

⁶ Barişiu vol. III. pg. 278.

al progresului cultural, şi toate forţele într'o conlucrare armonică. Fără a micşora câtuş de puţin valoarea muncii şi a jertfelor, cu cari au contribuit atâţi Români de inimă la înălţarea acestui sanctuar al culturii naţionale, va recunoaşte, credem, oricine, că lui Şaguna îi revine o parte însemnată din meritul obştesc, dacă la 1860 acest gimnaziu putea fi şocotit, cum ar trebui să fie şi azi «ca o coroană a întregii trebi şcolare din Ardeal», dupăcum mărturiseşte însuş Şaguna, adăugând cu satisfacţie şi în chip de povaţă pentru urmaşi aceste cuvinte pline de înţeles: «*astfel ajută Dumnezeu, unde este cuget bun, şi unde puterile se ştiu întrebuinţa cu scumpătate şi înţelepciune*».¹

Foarte simţită eră între Români şi necesitatea unor şcoale reale. Încercarea lui Şaguna de a înfiinţa o astfel de şcoală în Abrud, la 1853 a fost zădărnicită din partea ministrului Thun.² Participând la senatul imperial înmulţit, în şedinţa a 7-a (10 Sept. 1860) Şaguna ia cuvântul la bugetul cultelor şi îşi exprimă nemulţămirea faţă de ministrul Thun, făcând două propuneri:

1. Să se institue în ministerul de culte o secţie deosebită pentru biserica şi şcoalele gr.-or. române.

2. Să se ia în buget sumele necesare pentru şcoala reală din Abrud, începând cu anii 1860 şi 1861.³

Iar în şedinţa a 13-a (18 Septemvrie 1860) se naşte între Şaguna şi Thun o scurtă polemie în chestia şcoalei reale din Abrud. Şaguna arată în discursul său, că împăratul a încuviinţat înfiinţarea acestei şcoale, din visteria statului, încă din 13 Ianuarie 1853, că pe baza acestei încuviinţări el a şi călătorit la Abrud, îndemnând oamenii să jertfească pentru şcoala aceasta, cumpărând pe seama ei un edificiu şi îndemnând băieşii, să-i asigure din fondul lor un ajutor de 10,000 fl. «ca visteria statului să fie după putinţa cruţată»;⁴ apoi adaugă: «Din desbaterile oficioase eu însumi sunt pe deplin convins despre zelul Exc. Sale, d-lui ministru de culte şi iustrucţiune, în ce priveşte promovarea ches-

¹ *Şaguna*: «Istoria bisericii ortodoxe» Sibiu 1860 vol. II. pag. 215. I. Maioreşcu scria lui Barişiu (în 3 Noemvrie 1850) cu privire la gimnaziul din Braşov, că Popazu şi Braşovenii «cu mijloace mici s'au apucat de lucruri mari». («*Transilvania* 1878, pag. 33).

² *Popea*: Biografie pag. 314 şi «*Tel. Rom.*» 1853 pag. 310—319.

³ «*Verhandlungen*» etc. pag. 153—155.

⁴ «um... den Staatschatz möglichst zu schonen»...

tiunilor de cult și învățământ, dar nu-mi pot înăbuși regretul, că administrația nici în afacerea aceasta nu s'a dovedit prea norocoasă».¹ Ministrul Thun se scuză, că n'a primit împuternicire formală («formell keine Ermächtigung») spre a trece în bugetul anului 1860 vre-o sumă pentru școala din Abrud, se bucură însă, că Exc. Sa (Șaguna) a sulevat din nou această chestiune și crede, că Majestatea Sa îi va împlini dorința.²

Cât eră Șaguna de necăjit pe Thun din cauza zădărnicii planului său, se vede și din un circular de mai târziu,³ în care scrie cu ironie și amărăciune: «Însuflețirea părintească a acestui minister absolutistic se documentează și cu aceea, că treaba înființării unei școale reale de religia noastră, pe care Majestatea Sa s'a îndurat a o rezolvi din Ianuarie 1853 la rugarea noastră sinodală, ca aceea să se zidească și să se susțină cu spesele statului, așa o a încurcat și schimonosit cu măsurile sale administrative, încât aceea nici până astăzi nu s'a înființat».

În timpul absolutismului, ca și mai târziu, se accentuează și în presă adeseori trebuința neapărată a școalelor reale. Un corespondent din «Haidu-Besermeni» implorând ajutorul ceresc în această chestiune, exclamă: «Doamne, dă-ne și nouă școli reale!»⁴ Rășinărenii încă doriau să aibă o școală reală cu 2 clase;⁵ au și înaintat la 1862 o petiție în sensul acesta. Șaguna sprijiniă cu tot zelul pornirile acestea, alergând însuș tuturoră în ajutor cu sfaturi și îndemnuri. «Noi nu putem face imputațiuni predecesorilor noștri — zicea el la Abrud (1853) — pentru că nu ne-au făcut școale, ... însă nouă ne va face posteritatea cu tot dreptul, dacă nu ne vom apucă și nu vom duce

¹ «Ich bin aus den dienstlichen Verhandlungen von dem Eifer Seiner Excellenz des Herrn Cultus — und Unterrichtsministers in Betreff der Beförderung der Cultus — und Schulsachen selbst vollkommen überzeugt, kann aber das Bedauern nicht unterdrücken, dass die Administration auch in dieser Angelegenheit sich nicht als sehr glücklich bewiesen habe» «Verhandlungen etc.» pag. 551.

² «Wen seine Excellenz diesen Gegenstand und Wunsch neuerdings in Anregung bringt, so kann mich dieses nur freuen, und ich hoffe, es wird dazu beitragen können, dass Seine Majestät Sich allergnädigst bestimmt finden, diesem Wunsche Folge zu leisten» (Ibidem).

³ Nr. cons. 337 din 1865.

⁴ «Tel. Rom.» 1857 Nr. 28.

⁵ Barițiu III. pag. 139.

cu încetul la îndeplinire tot ce vedem că e bun și duce la luminare și cultură».¹

Ținând seamă însă de concursul împrejurărilor grele și de mulțimea piedecilor, ce se puneau în calea progresului, — și de sus și de jos, unde ogorul culturii eră cu totul înțelenit, — judecata posterității nu va prea putea face nici ea «imputațiuni». Căci conducătorii noștri de pe vremuri și-au dat multă silință pentru a sporî institutele noastre de cultură. Dacă încercările lor n'au avut totdeauna succesul dorit, în cele mai multe cazuri nu e vina lor. Astfel și în privința școalelor reale, din proiectul lui Șaguna dela 1850, care cerea 6 școale reale, nimic nu s'a putut împlini. Numai Brașovul a fost mai norocos și în punctul acesta. Aci se făcuse de prin anii 1854—55 planul de a se înființa, pe lângă gimnaziu, și o școală reală inferioară, împreună cu un curs de științe comerciale. Din lipsa de mijloace materiale planul acesta nu s'a putut însă realiza, decât abia la sfârșitul deceniului următor, în toamna anului 1869, când se inaugură clasa I. a școalei reale și comerciale.²

*

Merită a mai indica aici felul, cum înțelegea Șaguna a se îngriji de soartea tinerilor, cari studiau pe la orașe în institute străine și deci nu se aflau sub imediata lui supraveghiere.

La sfârșitul anului 1855,³ publicând două cazuri triste, unul întâmplat cu studentul Ioan Isdrailă din Rășinari, care din cauza «unor furtișaguri» fû eliminat «din toate școalele monarhiei», și altul cu un tinăr universitar, care s'a sinucis — Șaguna profită de ocazie spre a da sfaturi și îndrumări cu privire la creșterea tinerimii studioase, accentuând, că această creștere trebuie să fie «bazată pe învățatura cea creștinească și pe moralitate». Preoții și protopopii să sfătuiască părinții, cari își dau copiii la școală în oraș, a nu-i «încartiră» pe la birturi, ci mai bine să dea în alt loc cu un florin sau doi mai mult, «căci dela locul încartirării atârână foarte mult fericirea și viitorul lor;» mai departe, părinții, când vin la târguri, să nu ducă copiii cu sine prin birturi; ceice simt, că nu vor fi în stare a jertfi pentru

¹ «Tel. Rom.» 1853 pag. 319.

² A. Bârseanu o. c. pg. 347. și 353.

³ Circ. din 8 Dec. Nr. cons. 1032 din 1855.

copiii lor, ca să termine în regulă școalele, să nu mai facă încercări și cheltuieli zadarnice cu ei, ci să-i dea de tineri la meșteșuguri. Iar la sfârșit îndeamnă tinerimea studiosă de prin toate orașele să se poarte «după cuviință», căci episcopul însuși va «avea cea mai strașnică priveghere» asupra purtării ei «și chiar la cea mai mică întâmplare nu va întârzi a o dojeni și dela toți aceia, cari nu-l vor ascultă, a-și retrage dragostea și părinteasca sa îngrijire». Tinerimea, care studiază în alte orașe «să nu se amăgească cu aceea, că dânsa se află în depărtare, din care pricină poate face ce vrea, *pentru că eu am pus oamenii mei pretutindenea*, cari priveghează asupra tinerimii, ori și unde se află la școală».

XII.

Tipografia și produsele ei. Activitatea literară a lui Șaguna.

Șaguna era omul, care voia să aibă în slujba direcției sale politice și culturale toate mijloacele moderne de creare și răspândire a culturii. Nu numai pentru el, ci și pentru biserica și poporul nostru devenira prea strâmte și cu totul neîndestulătoare formele vechi de viață bisericească, sfioasă și săracă, cum s'a putut desvoltă sub oblăduirea prea puțin desinteresată a ierarhiei sârbești și sub lunga păstorire, umilită și neputincioasă, a episcopului Vasilie Moga. Pentru viața noastră bisericească și națională era necesară croirea unei alvii mai largi de desvoltare; timpul înaintat cerea acum îmbunătățiri și reforme. a căror realizare și un om de o însemnătate mai mică, decât a lui Șaguna, ar fi trebuit să o încerce. Pentru inițierea și ducerea la îndeplinire a operei de regenerare bisericească și culturală, care nu mai putea suferi nici de cum amânare, mijloacele lipsiau însă cu totul.

Sibiul, care în curând avea să devină un centru cultural și politic pentru Români, nu avea la sosirea lui Șaguna în Ardeal, nici măcar o tipografie românească. Episcopul Moga, care tremurâ de teama «tisturilor dela slăvita varmeghie» și strângea

cu sârguință bani frumoși pe seama neamurilor,¹ probabil nu simția lipsa unei asemenea instituții, cu ajutorul căreia nici n'ar fi prea avut de împărțit multe planuri și idei unei preoțimi, din mijlocul căreia se ridicase numai prin oficiul său, nu și prin gândurile, de cari era stăpânit și în privința cărora nu se prea știu înălță departe peste nivelul intelectual obicinuit al unui preot sătesc. Nepotul episcopului, teologul Ioan Moga, succesorul lui George Lazar la catedra de profesor seminarial, († 24 Octombrie 1856) și Moise Fulea, († 14 Noembrie 1863), — deși par a fi avut mai multă învățătură — erau și ei oameni fără nici o inițiativă, timizi și încurcați în gândul și scrisul lor. Cărțile bisericești și școlare, care s'au tipărit în Sibiu, de pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea până la 1850, în lipsa unei tipografii românești, ieșiau de sub teascurile Sașilor Petru și Ioan Bart, Martin de Hochmeister și George Cloesius.²

În astfel de împrejurări una dintre cele dintâi fapte culturale mai însemnate ale lui Șaguna trebuia să fie și înființarea unei tipografii proprii pentru satisfacerea multelor trebuințe școlare și bisericești ale episcopiei Ardealului. Îndată după potolirea revoluției, fiind încă proaspete urmele vandalismului din Martie 1849 — Șaguna se apucă de lucru și în vara anului următor (27 August 1850) deschide cu cheltuiala proprie o tipografie.

În 17 Iunie 1850 Șaguna înaintase guvernatorului Wohlgemuth o petiție,³ în care arătând, cât de mult sufere dieceza Ardealului din lipsa de cărți bisericești și școlare, și cum din această lipsă izvorește «nu puțină daună a religiozității și culturai poporului» cere permisiune spre a putea înființa pe sepele proprii, în Sibiu o tipografie, care «va fi totdeauna gata și spre serviciul înaltului regim».

La sfârșitul lui August îi sosi răspunsul⁴ favorabil al gu-

¹ Cf. «Gazeta de Transilvania» An. 1845 Nr. 88.

² Vasilie Popp: «Disertație despre tipografiile românești», — Sibiu 1838, pg. 31 și urm.

³ nr. cons. 490/1850.

⁴ nr. guv. 19572/1850. 31 August st. n. Și petiția lui Șaguna și răspunsul guv. au fost tipărite la 1872. în trad. rom. în cartea lui Șaguna: «Manual de studiu pastoral» pg. 299—300, unde Șaguna adaugă, în notă și unele sfaturi pentru viitor: «Noi am fost norocoși, încât se vede, a căpăta concediu dela regimul nostru de a putea tipări cărți școlare și bisericești de

vernului, care având încredere în «sentimentele probate, loiale și în înalta înțelepciune» a lui Șaguna, încuviințează înființarea tipografiei cu singura condiție de a i se face cunoscut timpul deschiderii, localul, precum și conducătorul ei».

În privința conducătorului, se încheiase încă la 1 August 1850 un contract pe 3 ani cu Neamțul Iosif Gerber din Cernăuț, căruia i se statorî o leafă lunară de 50 fl. m. c. și orele de lucru, în lunile de vară dela 6—12 a. m. și dela 3—8 p. m., iar în cele de iarnă dela 7—12 și dela 2—7.

Astfel Duminecă în 27 August st. v. putu să inaugureze «prin sfințirea apei, după rânduiala Sf. maicei noastre biserici», această tipografie, ale cărei prime produse au fost înștiințarea «cătră iubitul cler și popor diecezan»¹ și o poezie ocazională² a lui Andreiu Murășan, preamărind pe episcopul în care «româna ginte privește al său părinte «renăscător de un popor, înfrânt de jugul greu»...

Localul tipografiei a fost la început în strada Iernii (Wintergasse Nr. 194), de unde numai la 1867 s'a mutat în strada Măcelarilor (Fleischergasse).³ Cel dintâi conducător și director al ei n'a ajuns însă Neamțul Gerber, care va fi rămas aci numai ca lucrător, ci Românul Dimitrie Lazarevici, care fusese mai nainte «așezător de litere în tipografia regească dela Buda», de unde Șaguna îl primește în slujba sa,⁴ laudându-i mai târziu⁵ stăruința și priceperea. Sub conducerea lui desvoltă această ti-

legea noastră la anul 1850. *Dreptul acesta să-l păzim ca lumina ochilor, ca nu cumva din oarecare cauză să-l pierdem...* Noi am atins obiectul acesta aci, nu spre lauda noastră, ci spre constatarea adevărului de o parte, iar de alta spre a arăta însemnătatea cea mare, care din privința politică s'a dat, și poate să i se dea și pe viitor; deaceea recomand Congreselor și Sinoadelor noastre a tractă obiectul acesta cu cea mai mare serioșitate»...

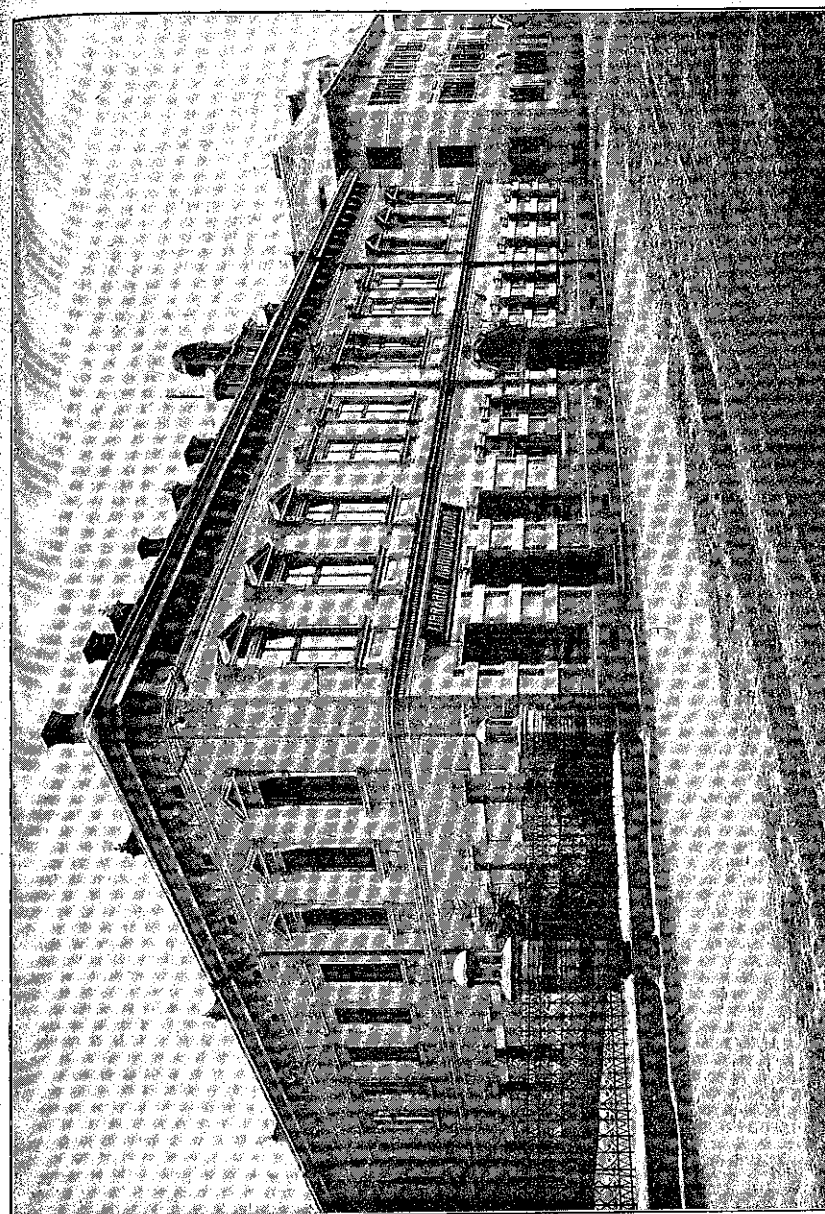
¹ Circ. Nr. 775/1850 27 August.

² A se compara această poezie cu versurile logofătului I. Văcărescu «Laude asupra tipografiei», scrise la 1840, cu ocazia inaugurării tipografiei Cogălniceanu în Iași. «Convorbiri Literare» an 42 Nr. 11.

³ «Tel. Rom.» 1867 pg. 240.

⁴ Epistola lui Șaguna cătră Consistor, din Pesta 23 Sept. 1850.

⁵ În prefața mineiului pe Nov. și I. Moga îl laudă cătră Șag. într'o scrisoare din Sibiu 21/9 Febr. 1851. «D. Lazarevici e tare sârguitor pentru ajustația tipografiei», iar «Tel. Rom.» 1856 pg. 46 scrie că, L. a dat «dovezile cele mai luminate de un gust delicat, de un simț drept și de o măiestrie deplină în arta tipografică».

Edificiul tipografiei arhidiecezane din Sibiu (zidit la anul 1893).

pografie chiar dela început o activitate mănoasă, înzestrând în scurt timp bisericile și școlile noastre cu cărțile de lipsă, deși întâmpină destule piedeci din diferite părți. Astfel la 1855 Blajul acuză pe episcopul Andreiu la ministrul Thun, că ar fi vătămat privilegiul tipografiei seminarului unit, tipărind cărți bisericești în limba română.¹ Ierarhia sârbească din Bănat persecută și afurisiă pe ceice cumpărau cărți, apărute în tipografia lui Șaguna.

Dintre ceice se căsniau a pune piedeci și în calea acestei lucrări folositoare, firește, nu putea lipsi nici fanaticul ministru de culte Thun, care «nu mult după ce se puse astă tipografie în rândul său, i-a tras la îndoială credința ei atât de firească de a tipări cărți bisericești și școlare, de sine se înțelege, pentru trebuința ortodoxiei noastre. De aici urmă între episcopul Șaguna și între ministerul cultului o luptă întinsă, până când apoi cauza cea dreaptă învinse totuș, și Maiestatea Sa c. r. Apostolică prin preafinalta sa hotărâre din 14 Decembrie 1860 s'a îndurat a întări tipografia noastră în dreptul său de a-și tipări cărțile sale bisericești nu numai pentru dieceza Transilvaniei, ci și pentru celelalte dieceze române gr.-or. (Arad, Verșeș, Timișoara, Bucovina)».²

Cu toate că această tipografie nu era o întreprindere de speculă privată a lui Șaguna, ci venitele ei erau închinat spre scopuri bisericești și filantropice, întemeietorul ei a fost totuș învinuit — și încă din partea lui Eliade Rădulescu, în focul unei

¹ Cf. *Barișiu* vol. III. pg. 560—561, unde *Barișiu* nu-și putu suprima următoarea observare: «Nici de ar fi durmit toți Blăjenii din acea epocă cinci ani, fără a ceti ceva, mai mare săcătura nu ar fi putut face, ca și cum ei nu ar fi cetit nici *Buletinul Legilor*, și nici vre-un ziar politic, ca să afle ce se întâmplă în monarhia întreagă, ci încă tot își mai încleștau mâinile în monopolul tiparului, în privilegiile date la 2—3 tipografii, fără să considere, că orice monopol de tipografie fusese o adevărată crimă comisă din partea potestății publice asupra științei, a religiunii și a moralității».

² «Tel. Rom.» 1861 pg. 34 cf. și «*Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii Transilvane*, Sibiu 1862 pg. 83—4, discursul rostit la adunarea constituantă, în care arată Șaguna, ce lupte a purtat cu ministrul Thun pentru «libertatea culturii poporului și onoarea bărbăților noștri inteligenți», pentru apărarea profesorilor din Brașov și pentru *tipografie*, și cum «cauza cea dreaptă — apărută de el în aceste trei obiecte și în *alte multe*, a ieșit din luptele susținute cu triumf».

înverșunate polemii, și pe baza unor informații desigur tendențioase, — că s'a făcut «vanzător de cărți pentru punga sa».¹

Foarte just apreciază însă importanța culturală a acestei tipografii renumitul conducător al Sașilor, Iacob *Rannicher*, secretar la guvernul ardelean, care într-o disertație dela 1855 caracterizează astfel pe întemeietorul ei: «El a lovit în stâncă și a deschis pe seama poporului său izvorul culturii intelectuale. Așa putem caracteriza pe Șaguna, care a săvârșit în anul 1850 pentru Români și pentru credincioșii bisericii gr.-răsăritene din Ardeal acelaș lucru, pe care îl făcuse cu 300 de ani înainte Honterus pentru reformație și pentru Sași».² Cătră asfințitul vieții, Șaguna însuș vorbește de această creațiune a sa în cuvinte înduioșătoare.

În punctul IV. al minunatului său testament arătând felul, cum are să se administreze această tipografie, ca să corăspundă intențiilor nobile, cari i-au dat naștere, scrie: «Tipografia arhidiecezană fondată de mine cu spesele mele și donată bisericii noastre din Ardeal, în ziua înființării din 27 August 1850, carea până la moarte-mi o am grijit și o am administrat, și numai Dumnezeu știe, cu câte greutateți o am apărut și susținut față cu dușmanii bisericii și ai națiunii noastre române, o declar și acum ca fundatoarele ei, de averea bisericii, adevă a arhidiecezei noastre ardelenene» etc.³

La început tipografia diecezană, pe lângă piedecile, ce i se puneau din partea cârmuirii, mai avea să lupte și cu greutateți materiale. Șaguna, după ce cheltuisese cu înființarea ei peste 1000 de galbini,⁴ nu mai avea bani de ajuns pentru susținerea ei. Îi stăteau însă la dispoziție unele mijloace de ajutorare din

¹ «Telegraful Român» Ibidem. Această discuție înverșunată o purtase Șaguna, în chestia biblii, cu *Eliade Rădulescu*, pe care îl învinuie, că s'a atins de bibliie «cu mâni nesfințite și profane» și că se răpește de geniul fantaziilor» (Tel. Rom. 1858 Nr. 22), iar mai târziu, tot în aceeaș discuție asupra Biblii lui Eliade — arată că «după canonul 64 din Trula un mirean nu este chemat a traduce Biblia». (Ibidem. Nr. 42 pg. 166). cf și Broșura de polemică a lui Șaguna contra lui Eliade pg. 21—23.

² «*Die Thätigkeit der Diöcesan-Druckerei in Hermannstadt*» 1855. Această lucrare e reprodusă în trad. românească și în «Telegraful Român» Nr. 17 și 18 din acelaș an;

³ *N. Popea*: Biografia lui Șaguna pg. 182.

⁴ cf. «Răspuns la anticritică» pg. 41 și Memorial pg. 204.

fondurile episcopiei, extrem de modeste și acestea. În «protocolul veniturilor episcopiei»¹ după încheierea socotelilor pe anul 1851, aflăm următoarea

«**Insemnare:** Fiindcă suma venitului de 2570 fl. 16 cr. este mai mare de cea a cheltuelei, care face 1585 „ 74 „ pentru aceea au prisosit suma de 984 fl. 69 cr. care sumă prisosită s'au dat împrumut tipografiei diecezane pe lângă interesul legiuit. Sibiu, 31 Decemvrie 1851.

Andrei m. p., episcop».

În un «Conspect despre veniturile și cheltuielile tipografiei diecezane», publicat în 15 Ianuarie (Nr. cons. 65), se arată că din August 1850 până la sfârșitul lui Decemvrie 1851 cheltuielile au întrecut venitul cu 3259 fl. 49¹/₂ cr., dar, observă Șaguna, «cheltuiala, deși întrece veniturile în bani, totuși Tipografia aceasta tânără are astăzi un capital în produsele sale mai mare decât, ce este datoria, căci dânsa are astăzi cel puțin

5000 cetihisme care cu câte 8 cr. de bucată fac	fl. 666·80
are 5000 abcdare à 8 cr.	„ 666·40
„ 700 ceasloave à 24 cr.	„ 280—
„ 3000 istorii biblice à 6 cr.	„ 300—
„ 3000 cărți despre «Datorințele Supușilor» à 6 cr.	„ 300—
„ 1500 Apostole à 3 fl.	„ 4500—
„ Hârtie în preț de	„ 1000—

Prin urmare are o stare de fl. 7713·20

Iar cu un an mai târziu se ia din venitele episcopiei un nou împrumut de 978 fl. 11 cr. astfel, că tipografia datorită, la sfârșitul anului 1852, episcopiei suma de 1962 fl. 40 cr.²

Dela 1853 înainte situația materială începe a se ameliora, la ceea ce va fi contribuit, probabil, și ziarul «Telegrafatul Român» la 1864 fondul tipografiei eră de 2 # și 9820 fl. și 7¹/₂³ iar până la finea anului 1908 s'a urcat la suma de 442,080·58 coroane.

Sub îngrijirea și supravegherea lui Șaguna, s'au retipărit în curs de vre-o 11 ani⁴ nu mai puțin de 35 cărți bisericești,

¹ pg. 8.

² «Protocolul venitelor episcopicești» pg. 10.

³ cf. «Actele sinodului» pg. 198.

⁴ cf. prefața «*Octoiului*» ce se zice elinește *Paraklitiki*, Sibiu 1861, unde Șaguna scrie: «Fie numele Domnului binecuvântat de acum și până 'n veac, carele așa a binevoit a hotărî în sfatul său vecinic, ca Tipografia noastră diecezană să fie în stare de a putea tipări cu spesele sale în restimp de 11 ani, afară de mai multe cărți școlare și mirenești, toate cărțile bise-

din cele mai însemnate și mai neapărat de lipsă, între cari cele 12 minee (1853—1856) și întreagă *Biblia* ilustrată (1856—1858).¹

Mineele le-a tipărit «după originalul cel îndreptat al preasfințitul episcop al Argeșului, Kir Iosif». În 1853 au apărut 3 volume, pe lunile Ianuarie, Februarie și Martie, în 1854 alte 5 volume, pe lunile Aprilie, Maiu, Iunie, Iulie și August, în anul următor cele pe Septemvrie și Octomvrie, iar ultimele două pe Noemvrie și Decemvrie la începutul anului 1856. În prefața Mineiului de pe Noemvrie putea Șaguna să scrie, că «tipografia noastră mică și săracă, potrivit făgăduiei, a isprăvit în timp de 3 ani tipărirea Mineelor, căci bogăția milei tatălui ceresc s'a revărsat de ajuns spre întreprinderea mea». Tot aci mulțamește lui Dumnezeu, că i-a ajutat să poată ceti singur și corege toate foile Mineelor, apoi episcopilor și protopopilor, cari l-au sprijinit, cumpărând și răspândind aceste Minee, și laudă pe directorul tipografiei Lazarevici, care «prea mult a înlesnit greutatea tiparului cu măiestria și sârguința sa».

Sunt interesante și instructive și prefețele celorlalte volume, arătând, de unde derivă numele fiecărei luni, sub ce zodie se află și care este însemnătatea praznicelor din luna respectivă. Nu lipsesc nici momentele naționale. Astfel în prefața Mineiului de pe Ianuarie vorbește pe larg și cu însuflețire despre strălucita origine «râmlenească» a poporului nostru.²

ricești, încă și însaș *Biblia* și *Kiriakodromionul* (1855), ce cuprinde cuvântări bisericești la toate Duminecile de peste an, compuse de *Nichifor Teotoke*, Arhiepiscopul Astraganului, precum și alte 26 *cuvântări întocmite de mine subscrisul Arhiereu* pentru cele mai mari sărbători de peste an, și ca aceeași pronie Dumnezească să mă întărească pe mine de a putea revedea, și a corege greșalele, ce culegătorii din tipografie le făceau la culesul acestor cărți». (Sibiu 1 Ian. 1861).

¹ «*Biblia* adevă *Dumnezească Scriptură* a legii cei vechi și a cei noae după *originalul celor 72 de Tâlcutori din Alexandria* etc. Sibiu, cu tiparul și cu cheltuiala tipografiei dela episcopia dreptcredincioasă răsăriteană din Ardeal, la anul Domnului 1856—1858».

² În biblioteca lui Șaguna se păstrează multe din corecturile cărților tipărite de Șaguna; așa mineele toate, afară de cel pe luna Decemvrie. Se poate vedea din aceste corecturi și simțul de limbă al lui Șaguna. În vol. I foaia 102 în loc de «*slavoslovești*», cum eră la episcopul Kir. Iosif, Șaguna pune: «mărești» ș. a.

Dela luna Maiu înainte se poate ceti pe pagina a 2-a a acestor corecturi: «*Oprea și Ana Dordea din Vale ctitori la mineiul acesta*» iar într'o notă observarea: «Nur ein Exemplar vird gedruckt mit diesen Namen».

Câtă însemnătate atribuia Șaguna cărților esite de sub teascurile tipografiei sale, poate dovedi, — pe lângă număroasele epistole, ce trimetea tuturor episcopilor ortodocși din monarhie și principatele române, preoților și protopopilor, pe cari îi ruga a le desface în număr cât mai mare — și împrejurarea, că în mai multe rânduri trimite exemplare din aceste cărți chiar monarhului, iar la 1854 face imputare ministrului Thun, că n'a voit să înmanueze împăratului cartea sa despre «Elementele dreptului canonic». Astfel despre activitatea neobosită a lui Șaguna, vrând nevrând, trebuiau să aibă cunoștința toate cercurile bisericești și politice.

Așa a făcut și cu Mineele; în 1 Martie 1857 trimite 12 volume, legate frumos pentru biblioteca împărătească, însoțindu-le cu o lungă epistolă — dedicație — către Împăratul, căruia îi explică pe larg și în termeni foarte entuziaști, cuprinsul acestor cărți, rugându-l să se milostivească a primi în biblioteca sa aceste produse ale tipografiei diecezane, cari, adevărat, că pentru splendoarea tronului sunt de puțină însemnătate, dar pentru biserica noastră au o valoare extraordinară.¹

Încă nu terminase Șaguna cu tipărirea Mineelor și a Ki-riakodromionului, când se și apucă de îndreptarea diferitelor texte românești ale Bibliei și de tipărirea îngrijită și conștientă «a acestei *Cărți a vieții*», care apărură întreagă la anul 1858, precedată de o vastă și temeinică prefață, în care Șaguna vorbește despre «cuprinsul sfintei Scripturi,² despre traducerile

¹ Cităm numai câteva șire din introducerea acestei frumoase epistole către împăratul: «Redlich bemüht Tag und Nacht zu arbeiten im Weinberge des Herrn für das Wohl meiner Diöcese, und durch und durch erglüht von dem Gefühl der unerschütterlichen Treue, mit welcher unsere arme Kirche in kindlichem Vertrauen zu dem österreichischen Kaiserthron, wie zu ihrem väterlichen Horte emporblickt, lässt das Bewusstsein eines guten, aufrichtigen Willens, noch mehr aber die bekannte nachsichtsvolle Huld der Kaiserlichen Gnade, mich die Schüchternheit überwinden, Allerhöchst Euer Apost Majestät ein, für den Glanz des Thrones zwar nur geringes, für uns und unsere Kirche aber äusserst wertvolles Erzeugniss der bischöflichen Diöcesan-Druckerei mit der ehrfurchtsvollen Bitte zu Füssen zu legen: dieses Kirchenbuch der 12 Monate des Jahres als ein bescheidenes Zeichen der aufstrebenden Thätigkeit dieser jungen Anstalt für die Kaiserliche Bibliothek allergnädigst aufnehmen zu wollen» etc. (In cele următoare e schițat în 5 puncte cuprinsul Mineelor).

² pag. I.—VI.

românești, ale ei, începând cu Noul Testament al mitropolitului Simion Stefan și cu Biblia de București, ale căror prefețe clasice le reproduce în întregime — și până la Biblia de Buzeu din 1854; dovedește apoi, că «sf. Scriptură este cuvântul cel adevărat al lui Dumnezeu»³ și scrie, cu însuflețire despre «puterea cea din lăuntru și trebuința sfintei Scripturi».³

Ca original la tipărirea acestei biblia s'a servit, cum mărturisește însuș, de textul grecesc (Septuaginta) al ediției din Atena dela 1843, căreia a alăturat însă și textele mai vechi românești și slavone, cum de sigur și vre-un text latin. În prefață⁴ da următoarele deslușiri prețioase: «... noi ne-am ținut de datorința sfântă a întrebuița toate mijloacele, câte ne-au fost cu putință în *valul nenumăratelor sarcini*, ce zac asupra-ne, a restatornici textul celor 72 traducători din Alexandria, care biserica noastră răsăriteană singur numai îl primește de autentic și canonic. Deci de vreme ce în toate edițiile (românești) au fost ici-colea parte cuvinte necorăspunzătoare textului, parte împărțiri nepotrivite a capetelor și mai cu seamă a stihurilor: pentru aceea noi, având dinainte, pe lângă textele din edițiile pomenitelor mai sus Biblii românești, și textul grecesc și slavian, ne-am nevoit a aduce textul ediției acesteia, cât se putu, în armonie cu traducerea originală a celor 72 Tălcuitori, despre cari vorbirăm mai sus». Apoi, după indicarea mai multor exemple spre a invederă, de ce natură sunt îndreptările făcute, continuă astfel: «Aceste vre-o câteva exemple, credem, că vor dovedi din destul nu numai silința și neoboseala, cu care am priveghiat înși-ne din carte în carte, din cap în cap, ba — ce să mai zicem — din cuvânt în cuvânt asupra ieșirii la lumină a acestei *Cărți a Vieții*, dar deodată și râvna — Dumnezeu e martor, că numai spre mărirea numelui Lui le mărturisim acesteia — ca textul să iasă, cât se poate mai curat, va să zică mai aproape de original. Încât am ajuns la țântă, va vedeă biserica, căreia îi predăm acest odor neasămănat; pe noi ne mângăie conștiința, că cel puțin ne-am nevoit a îndreptă, celece ni se vedeau a avea lipsă de îndreptare».⁵

¹ pag. VI.—XVI.

² pag. XVI.—XVIII.

³ pag. XIX.—XX.

⁴ §. 16.

⁵ pag. XVI.

Nu pot fi trecute sub tăcere nici păreri sănătoase, te-meinice și cu totul moderne, ale lui Șaguna cu privire la limba, în care a fost și trebuie tradusă Biblia, și la folosul enorm, ce a rezultat din aceste traduceri pentru cultura și unitatea națională. Aceste păreri sunt exprimate cu atâta frumusețe și energie, încât capitolul,¹ ce le cuprinde, poate stă, cu cinste, alături de cele mai strălucite pagini ale literaturii noastre bisericești, dând o desmințire categorică celor cari afirmă, că în scrierile lui Șaguna nu s'ar găsi frumuseți. Din aceste motive îi dăm loc și aici:

«Limba Bibliei pentru un popor numai odată se poate face; dacă s'a învins piedeca cea mare a traducerii credincioase și înțelese și dacă poporul a primit limba aceea așa zicând în înșasă ființa sa: atunci următorii n'au de a mai face alta, ci numai de a o reînvi și îndreptă așa, după cum o ar fi reînvi și îndreptat traducătorul Bibliei, de ar fi trăit până în veacurile lor. Lauda cea netrecătoare a unui astfel de lucru se cuvine Arhiepiscopului și Mitropolitului nostru din Bălgrad Simeon Stefan, care la anul 1648.... sub stăpânirea prințului George Racofi a tradus și tipărit întâia dată în limba noastră Testamentul cel nou de pe textul grecesc și slavenesc, întrebuițând și cel latinesc. La 40 ani după aceea, așadară la anul 1688, se tipări apoi întâiadată întreaga Biblie, tradusă de pe limba elinească, la mitropolia din București sub stăpânirea voevodului Ioan Șerban Cantacuzino Basarabă și sub păstoria mitropolitului Teodosie. Aceste două traduceri dară sunt ușile, pe care s'au învrednicit și poporul românesc a intra în câmpul cel ceresc al dumnezeieștilor învățături, care în mijlocul vijeliilor și valurilor lumii rămân neclătite și adevărate din veac în veac; ele sunt izvoarele, care au izvorit întâia dată apa vieții vecinice pentru neamul acesta în toate părțile, prin care este răspândit. Deșteptarea poporului românesc din barbaria veacurilor, împrietinirea lui mai deaproape cu legea lui D-zeu, pășirea lui către lumina cea blândă a civilizației și a culturai, înfrățirea neamului nostru românesc, pe care mâna Proniei l-au sămănat prin atâtea țări deosebite și printre atâtea neamuri străine, rămânerea în viață a limbei sale naționale; toate aceste binecuvântări neasemănate avem a le mulțămii acestor ediții vechi ale Sf. Scripturi, acestor monumente neperitoare ale limbei, moralității și preste tot ale vieții noastre naționale și bisericești.

Mare întru adevăr și adâncă trebuie să fie mulțămia noastră către pomeniții bărbați mari ai poporului, cari în vremi atâta de grele și cu mijloace și puteri așa smerite au făcut lucruri

¹ §. 13 pg. VI.—VII.

atât de mărețe; înaltă trebuie să fie fost cugetarea, adâncă mintea, febrinte credința, adevărată iubirea lor către D-zeu și națiune, când au dăruit ei nației lor un astfel de odor! Sănătoasă și coaptă a fost și cunoștința, ce au avut-o ei despre lipsa poporului românesc de această sfântă carte; pentru aceea au și îmbrăcat traducerea lor în vestmântul limbei aceleia, care să fie înțeleasă de toți Românii de pretutindenea... limba acestei cărți nu e făcută, ci luată chiar din gura poporului și așa traducătorul nu e decât un răsunset nu numai al limbei, ci și al simțirii și preste tot al chipului cugetării poporului. Cu tot dreptul dară se pot numi aceste ediții, cea dintâi Biblie nu a Românilor din Ardeal ori din Țara Românească ori de aiurea, ci cea dintâi Biblie a poporului românesc întreg, cel dintâi glas obștesc, cu care se roagă acest popor Părintelui din ceriuri! Cu un tact, care pe vremile acelea întunecate și viscoloase e de mirare, au cunoscut încă mitropolitul nostru din Bălgrad, Simeon Stefan trebuințele vremii și cerințele limbei din Biblia românească, când zice în precuvântarea sa: «Bine știu, că cuvintele trebuie să fie ca banii; că banii aceia sunt buni, cari umblă în toate țările; așa și cuvintele acelea sunt bune, care le înțeleg toți; noi drept aceea ne-am silit din cât am putut, să izvodim așa, cum să înțeleagă toți» ș. c. I... nici unul dintre traducătorii de mai târziu nu poate fi părtaș laudei, ce se cuvine acelora, care au oltuit întâiadată cuvântul Sfintei Scripturi în pom românesc; ci toți de mai târziu au prenoit și îndreptat numai unde și unde aceea, ce traducătorii cei dintâi ca nemernici de abia ai unui veac, n'au putut să îndrepte, dar nici n'au avut lipsă de a îndreptă, fiindcă pe vremile lor a fost bine și desăvârșit așa. Iară limba noastră e pom viu...: ramurile bătrâne și fără suc, se useă și cad, mlădițe tinere es și cresc; frunza vestejește și se scutură, dar alta nouă curând îl împodobește; toate ale lui se fac și se prefac, numai trupina rămâne totdeauna aceeași!».

*

Tot de sub teascurile tipografiei diecezane au ieșit și cele 25 de lucrări parte științifice, parte izvorând din anume trebuinți practice, scrise sau întocmite de Șaguna, și încă vre-o 26 compuse de alții, dar tot la indemnul stăruitorului prelat.¹ Mai scotea în fiecare an calendarul diecezan (mai târziu: arhidiecezan) tipărea gratuit anuarul gimnaziului român din Brașov și pe al celui evangelic-săsesc din Sibiu; acesta din urmă în semn

¹ Vezi înșirarea acestor cărți, după titluri și anii apariției, la Popea în biografia lui Șaguna pg. 322—7 și la Șaguna: «Compendiu de dreptul canonic» ed. II. 1855. prefată pg. XVII-XX.

de recunoștință, că «un număr însemnat de tineri români primiau instrucțiunea în acest institut».¹

Dintre multele cărți lucrute de Șaguna în timpul absolutismului, mai importante sunt două: «Elementele dreptului canonic» (1854) și «Istoria bisericească» 2 vol. (1860). Istoria națională și Dreptul canonic i-au fost studiile de predilecție din vârsta tinerețelor și până la sfârșitul vieții. Ajuns în Ardeal, lipsa manualelor de studii teologice pentru seminarium și lipsa de orientare a preoțimii l-au îndemnat la muncă și în direcția aceasta. «Ce eră să fac în împrejurările acestea? — se întrebă Șaguna în prefața Dreptului canonic — să șez la râul Babilonului și să plâng? Nu! ci să mă socotesc despre modul, cum s'ar putea lăși între preoțimea și poporul nostru cunoștințele sistematice și temeinice despre biserică și despre alte lucruri bisericești».² — Cartea aceasta o prelucră și completează mai târziu. La 1867 începe a publica părți din ea, în foisoara «Tel. Rom.»³ sub titlul: «Impărtășiri dintr'un manuscript despre dreptul canonic», iar cu un an mai târziu apare în volum cu titlul «*Compendiu de dreptul canonic*», care poate fi socotit ca cea mai reușită scriere a lui Șaguna. Cartea fu bine primită; bărbați de specialitate au scris recensiuni elogioase asupra ei. Traducerea germană, făcută de profesorul dela academia de drepturi din Sibiu, Dr. Alois Sentz,⁴ o întâmpină o revistă de specialitate din Berlin⁵ cu aprecierea următoare: «Acest op ne înfățișează pe autor ca un bărbat de nobilă libertate și bunătate a inimii. Pe lângă toată iubirea sa către așezămintele erezite dela anti-

¹ *Iacob Rannicher*: «Die Thätigkeit dnr Diöcezan-Druckerei in Hermannstadt» pg. 2.

² *I. Rannicher* l. c. pg. 7. apreciază cu bunăvoință această carte apărută la 1854 spunând, că nime nu pricepea mai bine decât Șaguna, în ce formă și în ce extensiune să dea elevilor din seminar cunoștințele trebuincioase. Wer immer aber auch in eine kritische Besprechung des Buches sich einlassen wollte, vergesse Ovid's klassische Mahnung nicht: «Da veniam scriptis, quorum non gloria nobis causa, sed utilitas officiumque fuit»...

³ Nrii 1—32.

⁴ «Compendium des Kanonischen Rechtes, verfasst von Andreas Freiherrn von Schaguna, aus dem Romänischen überetzt von Dr. Alois Sentz, Hermannstadt (Iosif Drotleff) 1868 pg. 449.

⁵ *Evangelische Kirchenzeitung* 1869. Nr. 18. Cf. «Tel. Rom.» 1869 Nr. 36 la «Varietăți».

citarea creștină, el manifestează o minte deschisă pentru trebuințele prezentului și un interes viu pentru dezvoltarea continuă a bisericii. Cu mare hotărâre apără el principiul sinodalității, folosirea limbei materne la cultul dumnezeesc, întregirea bisericii prin stat și a statului prin biserică... Autorul prin această scriere a pus caldei sale iubiri și zeloasei îngrijiri pentru clerul eparhiei sale arhiepiscopoești un *monument neperitor*».

După anul 1870 această carte a fost tradusă și în limba rusească și publicată în revista academiei teologice din St. Petersburg,¹ iar la 1872 edată și în volum.

Cătră sfârșitul acestui deceniu se apucă și de istoria bisericească, studiind izvoarele ei și cerând date dela diferiți bărbați de specialitate. Astfel pentru niște date privitoare la Lipovani din Bucovina se adresează la 1859 profesorului Aron Pumnul din Cernăuț, descoperindu-i totodată în această scrisoare motivul, care l-a îndemnat a scrie și Istoria bisericească și care e următorul: «Lipsa unei istorii bisericicești pentru tinerimea noastră îndeosebi și pentru poporul nostru îndeobște, mă sili între toate ocupările mele, ce mă năpădesc din toate părți, a mă apuca și de computerea unei astfel de istorii».

Astfel apărî la 1860 «Istoria bisericii ortodoxe răsăritene universale» în 2 volume «date la lumină numai ca manuscript» și dedicate «vrednicului de binecuvântare arhierescă și de amintire obștească, răposatului nobil *Ioan Iuga*, neșător, care își testase averea gimnaziului român din Brașov. În prefață recunoaște însuș «necovârșirea opului», dar crede, că binevoitorul cetitor se va bucura de această carte, «și așa, precum este», și se scuză, că numai «râvna casei Domnului l-a făcut cutezător de a tipări acest op deocamdată numai ca manuscript».² —

¹ «*Christianscoie citenii*» (cetire, sau carte de cetire creștinească anii 1870—72) sub titlul: Cratcoje izlojenije canoniciescago prava jedinoj svatoj sobornoj i apostolyskoj crksi sostavlyennoje *Andrejem Sagunoj*, archiepiskopom Sedmogradskim i Mitropolitom Rumyn greko-vostocmago veroispovedanija v Vengriji i Sedmigradiji.—637 pagini; — după informațiile, ce am primit dela d. *Alexis Petrov*, profesor la universitatea din St. Petersburg (prin epistola din 20 Sept. 1907).

² Tipărind *Barifiu* la Brașov *Protocolul conferenței naționale* din Sibiu 1—4 Ian. 1861, adaugă la sfârșitul broșurei 4 pagini de «*Bibliografie*», în care apreciază pe scurt *Ist. bis. a lui Șaguna*: «Această carte pentru clerul gr.-răsăritean neunit este de întâia trebuință. Clerul unit încăi avuse oca-

Intr-o scurtă introducere arătând, că istoria bisericească este de mare folos, citează părerea lui Aristotel: «istoria este știința pentru suflet».

Vol. I. cuprinde istoria bisericească generală până la secolul XIV. inclusiv, iar volumul al II-lea restul până în zilele noastre, tratând în liniamente generale și istoria bisericească națională,¹ cu care se ocupase Șaguna și mai înainte, în promemorii, în cuvântarea dela sinodul din 1850, în memorandumul din 1855, și urmăriă, pe cât îl iertau împrejurările, scrierile mai de seamă și publicațiunile de documente privitoare la istoria noastră bisericească. Mai mult decât amănuntele, cărora prin rezultatele cercetărilor ulterioare li-s'au făcut însemnate corecturi, poate să ne intereseze aici felul, cum apără Șaguna prestigiul preoțimii, și care este vădit influențat de curentul național de după 1848. După ce vorbește despre «apostasia aristocraților români»,² cari din motive egoistice au trecut la catolicism sau calvinism, lăsând biserica și nația «fără sprijin înaintea legislației» și cearcă să scuze această lipsă de naționalism prin duhul vremii și prin creșterea aristocratică — preoțimii și poporului îi atribue idei naționale foarte înaintate, în raport cu acele timpuri de incultură:

«Pe cât aristocrația română din Ardeal n'a avut nici o predilecție cătră biserica și nația sa, și eră sedusă de o idee de-

ziune ca de 70 ani încoace a gustă din izvoarele istoriei bisericești în institutul respectiv (în seminarium); din contră la clerul n. u. acest studiu până pe la 1851/2 fusese cu totul părăsit și părăginit. Cap. II din partea II. a istoriei episcopului A. b. de Șaguna cuprinde: «Istoria creștinătății națiunii române», pe atâta, pe cât să poată servi de temelie la o istorie completă a bisericii române luată din punct de vedere ortodox-răsăritean... Această carte, împreună cu *Cronica* lui Șincai, *Actele și fragmentele* lui Cipariu, *Istoria* lui V. Raftu sunt «tot atâtea felinare spre a pătrunde cu ajutorul lor mai departe în sanctuarul istoriei Hristianismului românesc și suferințelor lui, care până acum încă nu au nume! Apoi: Contraria juxta se posita magis elucescunt. Să ne folosim de toate aceste scaturigini istorice cu apropierea sinoadelor».

¹ pag. 55—216.

² Interesant, cum știă Șaguna să scoată din momentele istorice argumente pentru tendințele sale constituționale bisericești!.. Astfel în sinodul din 1860 între motivele, cari impun admiterea elementului mirean în sinoadele bisericești, aduce și următorul: «Dacă biserica noastră s'ar fi ținut strâns de canoanele bisericești și de praxa veche de a chemă la sinoadele ei și mireni și dacă ea ar fi purtat o politică mai înțeleaptă de a atrage frunțașii națiunii la aceste soboare; atunci biserica noastră ar fi găsit în aceștia o sprijinire mare, ce nu ar fi îngăduit decadența ei. Dară biserica neobservând cu acurateță această prudență, optimații ei au trecut în castre străine»....

șartă; pe atâta cu fală zicem aci, că preoțimea și creștinii și în fruntea lor arhieriei au arătat o tărie exemplară în mijlocul nenunțatelor goniri, și au rămas neclătiți în religie și în naționalitate. Tăria aceasta suleștească a fost un product viu al acelei convingeri morale, că dacă se vor lăsa de una, numai decât se vor lipsi și de cealaltă; și fiindcă Românul religia nu și-o poate închipui fără nația și naționalitatea sa, pentru aceea, ca să asigure existența sa națională, a rămas în acea religie, în care s'a pomenit ca român și despre care e convins, că este scutul cel mai puternic, de a-i apăra naționalitatea lui de orice vijelii».¹

Aici istoricul devine apologet, ceea ce nu e însă decât prea firesc la un luptător ca Șaguna, care nu putea urmări scopuri abstracte, — îndeletniciri de predilecție ale istoriografiei științifice — ci simția trebuința a pune și studiul istoriei în serviciul ideilor sale, scoțând din el sfaturi practice și îndrumări folositoare pentru viitor.²

Partea privitoare la istoria bisericești ortodoxe din Austria o traduseră la 1862 și în limba germană 2 profesori dela seminar: vestitul orator bisericesc Zaharie Boiu și Ioan Popescu, bunul pedagog de mai târziu.

Acestea sunt produsele mai însemnate ale tipografiei înființate de Șaguna. Am socotit necesar și folositor a stăruii asupra lor la locul acesta, deoarece în deceniul absolutismului, — orice activitate politică fiind curmată, iar Șaguna «nevoit a ședeă acasă, lângă cărțile sale» pe lângă încercările de organizare bisericească și pe lângă fructuoasele sale stăruințe pe teren școlar — aceste produse ale tipografiei, scrierea și îngrijirea lor au constituit o îndeletnicire de căpetenie și de predilecție a lui, pe când în deceniul următor activitatea lui îmbrățișează mai ales terenul politic și bisericesc, așa că numărul cărților, ce apar după 1860, e cu mult mai mic, și însemnatatea lor mai puțină.

Aici este locul a se arăta și meritele lui Șaguna pe terenul publicisticii române.

¹ vol. II. pag. 122—124.

² Aceasta se vede clar și din încheierea capitolului despre biserica din Ardeal §. 123 pag. 216.

XIII.

„Telegraful Român“; importanța istorică și culturală a acestui ziar în epoca lui Șaguna.

În petiția înaintată monarhului la 25 Februarie 1849 știm, că se cuprinde și un punct privitor la înființarea unui organ de publicitate în Viena, reprezentând interesele națiunii române.¹

Dar această dorință, ca și alte multe, a rămas neimplinită. La 1850 Șaguna eră de părerea, că e de «neapărată trebuință» a se înființa în Viena pe speșele Românilor un ziar, care să fie redactat în limba română și germană, apărând interesele naționale.² Oricât de neapărată ar fi fost această trebuință, împlinirea ei n'a urmat.

După aceste planuri nereușite, la sfârșitul anului 1852, Șaguna se hotărî a publica în Sibiu un ziar politic-literar, care să apară de două ori pe săptămână.

Din 30 Octombrie 1852 este dataată o petiție a lui Șaguna către supremul oficiu polițienesc, iar alta (al cărei concept a rămas nedatat) desigur tot în acel timp a fost adresată însuș guvernatorului, Carol de Schwarzenberg.

În aceste două petiții sunt înșirate și motivele, cari l-au îndemnat pe Șaguna la această întreprindere ziaristică, și pe cari el însuș le numește «foarte însemnate» (*hochwichtige Gründe*). Înainte de toate spune, că «Gazeta de Transilvania» din Brașov ar fi cam pierdut din valoarea ei morală și intelectuală («nu mai are nici un farmec») și un ziar nou este în interesul, nu

¹ pct. 7: «Bewilligung eines Organes der Nation bei dem hohen österreichischen Reichsministerium zur Vertretung der Nationalinteressen» (*Die Rumänen der österreichischen Monarchie*, Wien 1851 3 Heft pag. 6).

² La 18/30 Martie scrie Aaron Florian lui Maiorescu: «Episcopul (Șaguna) își dete părerea că el simte, că ar fi neapărată trebuință ca să se publice în Viena o gazetă română și germană, care să reprezenteze interesele naționale. Departe de piedecile, care opresc pe gazetele provinciale române de a răsufli, ce doare pe Români, foaia din Viena s'ar bucură de o libertate egală cu cele germane, care es acolo. El asigurază pe redacțiune cu 300 prenumerați, al căror număr ar crește cu al celor din alte provincii până la 800 și 1000. Expedițiunea este ușoară, căci comunicațiunea capitalei cu provinciile este deasă și sigură. Episcopul îmi zice, ca să scriu despre acest obiect, ca să vă gândiți asupra lui». «Conv. Literare» 1899 pg. 705. Laurian eră de aceeași părere. cf. «Transilvania» 1878 pg. 4.

numai al poporului românesc, ci și al statului, ca poporul să fie ferit de ceice vor să-l seducă și neliniștească prin învățături false și idei periculoase, să fie lămurit asupra adevăratelor sale interese și trebuințe, și să i-se dea o cultură potrivită cerințelor vremii și în armonie cu interesele generale ale statului. Șaguna spune, că el ar fi în stare să înființeze și să susțină un asemenea ziar, deoarece mijloacele materiale și intelectuale nu-i lipsesc («bei dem Umstande, dass mir die materiellen sowohl als auch die intellektuellen Mittel dazu zu Gebote stehen»). Îi mai trebuie deci «aprobarea, părintească a înaltei cărmuirii». Încheie rugând pe principele Schwarzenberg, cu care Șaguna a fost totdeauna în buni termini,¹ să-l sprijinească mijlocind la convenitele locuri o hotărîre favorabilă: concesiunea pentru ziarul din chestiune. Face totodată ofertul, că va tipări în acest ziar ordinațiunile guvernului cu condițiile încuviințate și altor tipografii.

Iar în petiția către supremul for polițienesc, spunând cam aceleași lucruri, ca și în cea anterioară, precizează, că «tendința acestei întreprinderi nu este decât de a răspândi în poporul român, — a cărui înapoiere în cultură e a se datorî vitregiei vremilor trecute, — idei moderne, în interesul înaltei cărmuirii, a-l lumina în mod cuviincios asupra adevăratelor sale trebuințe sufletești și materiale, și a-l întări pentru vecie în nestrămutata sa credință către sfințitul tron și prea înalta dinastie». Arată apoi, că redacția va fi încredințată lui *Aron Florian*, fost profesor și care dispune de pregătirea necesară pentru conducerea unei asemenea întreprinderi literare. Numele ziarului eră să fie *Telegraful popular*, acest din urmă cuvânt este însă șters și înlocuit cu: *roman. Telegraful Roman* (Romanischer Telegraf) va cuprinde și știri politice, se va ocupa însă mai pe larg cu chestiuni industriale, comerciale și literare, și nu va lipsi a depune la timpul său și cautiunea cerută.

Cuvintele de încheiere a acestei petiții sunt ținute într'un ton, din care transpiră un sentiment de demnitate personală și conștiința, că numele Șaguna prezintă suficientă garanție, pentru încuviințarea acestor rugări. «Deoarece întregă conducerea

¹ cf. Dr. I. Grimm, o. c. pg. 12, 20 și 34.

² «In der unwandelbaren Treue und Anhänglichkeit an den geheiligten Thron und an die Allerhöchste Dynastie für ewig zu fesseln».

acestei întreprinderi îndreptate spre înaintarea și folosul poporului român — înapoiat culturalicește — și spre binele statului, va rămâne totdeauna sub inspecția mea, mă măgulesc cu plăcuta speranță, că cererea mea va fi încuviințată», etc.

Când primi dela guvern (15 Decembrie 1852 st. n.) răspuns favorabil, toate lucrurile erau puse la cale. Dovadă, că contractul încheiat între Șaguna și Aron Florian e cu abia cinci zile posterior răspunsului guvernial și tot în 8 Decembrie 1852 st. v. apărură întocmită de Șaguna, dar redactată și subscrisă de Florian ca «redactor responsabil» și o «Prenumerățiune la *Telegraful Roman*, gazetă politică, industrială, comercială și literară»,¹ în care se cuprinde o amănunțită desfășurare a punctelor de program, cari vor forma problemele de competență ale acestui ziar, ce a stat timp de peste două decenii în serviciul direcției politice și culturale propoveduite de Șaguna și a cercat să continue, și după moartea întemeietorului său, bunele tradiții. Din acest punct de vedere cei dintâi 21 de ani ai «Tel. Rom.» prezintă pentru orice om doritor de a cunoaște, în toate înfățișările și amănuntele sale, epoca lui Șaguna, — un interes istoric deosebit. Firește, nu pentru stabilirea faptelor istorice, la studierea cărora se cer alte criterii și alte izvoare decât acele, pe cari ni le pot oferi coloanele unui ziar. Pentru că orice ziar — pus în serviciul unor anume scopuri personale sau de partid — e mai mult sau mai puțin unilateral. Și chiar dacă n'ar fi — rămân totuși o mulțime de lucruri, asupra cărora ziarul nu ne poate lămurii îndeajuns. Mai ales multe din motivele mărunte, pe urma cărora răsar adese fapte importante — rămân necunoscute ziaristului, care în graba scrisului său de toate zilele, abia poate stăruii îndeajuns asupra chestiunilor, cari sunt la «ordinea zilei» — necum să-și mai poată lua răgaz a cercetă și *cele ascunse*. . . În chiar coloanele «Telegrafului» aflăm recunoașterea acestui adevăr în următoarea observație justă: «Ziaristul are de a întreține publicul despre întâmplările curente *în forma lor rapsodică*, dupăcum le prezintă realitatea, anevoie poate stă ca să facă pe istoricul, care ordina și aduce în un sistem toate evenimentele cu cauzele, efectele și legătura lor între sine».²

¹ Publ. «Telegraful Român», 1887, Nr. 74 împreună cu necrologul lui Florian.

² Art. «*Reminiscențe constituționale*» în «Tel. Rom.» 1868, Nr. 58 sq.

Cu toate acestea valoarea istorică a «Telegrafului Român» din epoca lui Șaguna rămâne foarte însemnată. Întâi pentru coloritul, ce împrumută descrierii unor împrejurări, în mare parte cunoscute de aiurea, pentru lumina, în care acest ziar prezintă diferitele fapte și individualități istorice. Apoi, și mai ales, pentru faptul, că celce a întemeiat și condus acest ziar, dându-i o direcție politică hotărâtă: mitropolitul Șaguna, fără știrea căruia nu se putea publică nici un singur șir în «Tel. Rom.»¹ — a fost el însuși unul dintre cei mai de seamă bărbați ai acelei epoci, participând la toate schimbările și prefacerile timpului, inițiat în multe taine,² nepătrunse de alții, ale împrejurărilor și sufletelor, de cari atârna desfășurarea, într'un sens sau altul, a evenimentelor mari. El putea deci mai bine decât oricare dintre așanumiții «ziariști consumați», să pătrundă röstul întâmplărilor, să deie lămuriri prețioase și competente asupra atâtor lucruri, la plâsmuirea cărora a avut parte activă, de multeori ca factor hotărâtor, și despre cari ar fi putut rostii la sfârșitul vieții sale, cunoscutele cuvinte ale evlaviosului *Aeneas*: «*quorum pars magna fui*».

Importanța istorică a «Telegrafului» consistă deci în faptul, că cuprinsul bogat al coloanelor sale din cei dintâi 20 de ani poate fi, până la un punct, considerat ca făcând parte din *memoriile lui Șaguna*, iar după moartea marelui său întemeietor, acest organ — pe care Eminescu îl numește la 1876 «foaia cea mai modernă de peste Carpați» — a urmărit cu stăruință «*politica modestă și sigură a neuitatului Șaguna*».³

De multeori Șaguna însuși luă condeiul de gazetar în mână, scriind articole de «orientare» dintre cele mai temeinice, câte s'au publicat în ziaristica noastră din acele decenii. Unele, fiind semnate, ne sunt cunoscute, despre altele se poate presupune,

¹ Între condițiile puse redactorului Aron Florian se află și următoarea: «din fiecare număr al jurnalului îmi va împărtăși Domnul Redactor câte un Exemplar cel puțin cu o oară înainte de publicare spre vedere și aprobare, iară articoliile cei mai momentosi mi-i va comunica înainte de tipărire, înțelegându-se de sine, că la întâmplare, când vre-un număr nu ar dobândi aprobarea mea, acela nu se va publică». (Contractul din 8 Decembrie 1852 st. vechi).

² cf. Barițiu III. pg. 28 «Șaguna primiă dela Viena știri, care apoi se și adevărau».

³ Cf. *M. Eminescu*: «Scrieri politice și literare», pg. 158.

după anumite indicii, că sunt scrise de Șaguna. Dar multe vor rămâne îngropate în pulberea articolelor anonime, cari nu mai pot avea pretenția de a li-se statorî cu siguranță autorul. Aceasta însă nu e o împrejurare, în stare a provoca vre-o îndoială cu privire la legătura strânsă ce a existat, mai bine de două decenii, între ideile lui Șaguna și scrisul «Telegrafului Român». Căci dacă fapta materială a scrisului nu poate fi pusă — cum e și firesc, — decât abia uneori în socoteala lui Șaguna, dacă vrednicia și meritele diferiților redactori și colaboratori, cari și-au pus condeii în slujba ideilor marelui mitropolit, cer și ele o recunoaștere și apreciere, — rămâne totuș adevărat, că el este autorul moral al celor mai însemnate articole de direcție politică și că întreagă conducerea și supraveghierea acestui ziar eră în grija lui Șaguna — sufletul acestei întreprinderi, despre care inițiatorul ei, ca om cu vederi absolut moderne, știa, că poate să devină un factor cultural și politic hotărîtor în luptele ce îl așteptau, un factor, prin care să poată stăpîni, într'o măsură însemnată, puterea misterioasă a opiniei publice române, tocmai atunci în formațiune, și să exercite asupra mulțimii o influență cu mult mai largă și mai puternică, decum o are d. p. «*cercularul*» oficial sau cuvîntarea de pe amvon, cari ambele, prin însași firea lor, trebuie să se mărginească la un cerc mai restrîns, și nu pot îmbrățișa toate problemele vieții moderne, mai ales cele politice nici nu cutează să le atingă.

Ceeace trebuie atunci — cum trebuie și azi, și oricînd — unei gazete, pentru a prinde teren și a se întări, eră înainte de toate o *personalitate*, care să se identifice cu interesele ei, s'o conducă, s'o îngrijească, și cunoscînd bine trebuințele momentului, să știe află toți factorii folositori, să știe pune în slujba ideilor sale toate forțele necesare pentru a exercita o influență hotărîtoare în cercuri cât mai largi, pentru a câștiga și menține nu numai un public cetitor număros, dar și o ceată întreagă de aderenți sinceri, pe simpatia și ajutorul cărora să poată conta între orice împrejurări și la orice întreprindere grea.

Personalitatea aceasta a fost pentru «Telegraful Român» timp de două decenii Șaguna, întocmai cum fusese pentru «Gazeta Transilvaniei» Gheorghe Barițiu. Și fiindcă acești doi mari bărbați ai neamului nostru reprezintă în politica românimii ardelene două direcții cu totul opuse, — cel dintâi di-

recția politicei realiste, cel din urmă curentul idealist-romantic, pentru a avea o iconă mai apropiată de adevăr asupra acelei epoce, este de neapărată trebuință a întregi tabloul, ce se desface din scrisurile lui Barițiu (*Părți alese*) și din întreg cuprinsul «Gazetei», cu părerile exprimate de Șaguna și aderenții săi prin coloanele «Telegrafului Român».

În petițiile scrise și înaintate de Șaguna la locurile mai înalte, în afacerea «Tel. Rom.», se formulase în câteva cuvinte scopul acestei gazete. Programul complect îl desfășură însă numai amintita «Prenumeratiune» (8 Decembrie 1852).

În frumoasa stilizare a lui Aron Florian, se arată aci, cât de mare e influența, ce pot să exercite «foile periodice», cari sunt «niște izvoare nescurse de învățătură, luminare și binecuvîntare»... căci «prin felurimea ideilor și cunoștințelor ce cuprind, împodobesc mintea, îmbunătățesc inima, îndreptează spiritul, prefac năravurile, formează caracterul și perfecționează atât viața privată, cât și cea publică a unui popor». Iar după ce exprimă bucuria, că cetirea gazetelor a devenit și pentru poporul român «o trebuință ca pâinea de toate zilele», precizează în chipul următor direcția și programul «Telegrafului Român»:

«Tendința acestei gazete va fi: a împărtăși poporului român din *politică, industrie, comerț și literatură* idei și cunoștințe practice, potrivite cu timpul și amăsurate trebuințelor lui; a-l învăța ca să-și cunoască pozițiunea și drepturile, ce-i sunt asigurate în stat; a-l lumina asupra intereselor, care taie în viața privată și publică a lui, și a-i mișca activitatea puterilor fizice și morale; a da direcțiune spiritului lui către tot ce contribuie la înaintarea și dezvoltarea sa, și a-l convinge, că numai prin îmbunătățirea stării sale materiale și morale poate ajunge la cultură și fericire. Această tendință ce «*Telegraful Român*» nu o va pierde niciodată din vedere, va stă în cea mai strînsă legătură și armonie cu principiile cele nestrămătate ale Monarhiei cu așezămintele ei fundamentale, cu paza cea sfîntă a dreptului din lăuntru și din afară, cu ținerea cea strînsă a ordinii, cu respectul religiozității și al moralității, și cu temeiul liberei dezvoltări, de care se bucură toate popoarele din stat. Între marginile acestor momente mari și însemnate, pe care se razimă siguranța și țaria Monarhiei și fericirea publică și privată a popoarelor, care se află sub scutul legilor ei, «*Telegraful Român*» se va mișca liber în drumul, ce și-a însemnat spre a ajunge la scopul, ce și l-a propus, de a învăța și a folosi pe poporul român.

«Potrivit cu tendința sa, «Telegraful Român» va cuprinde în coloanele sale:

I. Din sfera politică; extracte din ordinațiunile și decretele înaltului Guvernium; măsurile ce se iau pentru siguranța și fericirea publică; schimbările politice și denomițațiunile ce se fac, și tot ce se întâmplă vrednic de însemnat și de știut în Monarhie și patrie. Din politica străină se vor publica întâmplările de toate zilele și evenimentele cele mai importante, care au a urmări asupra schimbării și prefacerii statelor. Dar scopul de căpetenie al «Telegrafului Român» va fi a atinge și a desbata mai cu deosebire interesele proprii și trebuințele de căpetenie ale poporului român și a împărtăși orice fapte și întâmplări adevărate și vrednice de știut din ținuturile, orașele și satele, unde se află Români».

II. Din sfera industriei se vor publica invențiunile și aflările nouă ale spiritului omenesc, se vor face cunoscute îmbunătățirile și înlesnirile, cu care sporește industria din Monarhie și patrie, și preste tot se va arăta înaintarea, ce alte popoare și țări fac în așezăminte de fabrici și manufacturi. Dar lucrul de căpetenie al gazetei va fi a deșteptă simțul și a ațâța gustul poporului român pentru arte și măiestrie, a atrage luarea aminte a lui asupra acelor ramure de industrie și asupra acelor meserii, cu care ar putea și ar trebui a se ocupa și dânsul spre îmbunătățirea stării sale materiale și morale».

III. Din sfera comerțului se va arăta influința cea făcătoare de bine, ce comerțul are asupra culturii și fericirii popoarelor; se va însemna cursul acestui canale mare, pe care curge și se prefiră bogăția lumii, și se vor face cunoscute împrejurările, care favorează pe unele popoare a atrage la sine mai mult din acea bogăție a lumii. Desvoltând deosebitele drumuri și mijloace care înaintază și sporesc comerțul, se va da curagiu poporului român, ca să înbrățișeze și el acele ramure de comerț, care îi sunt la îndemână și să se întindă și dânsul la acele speculațiuni de negoț, din care ar putea trage foloase mari și simțite».

IV. Din sfera literaturii se vor publica cărțile, cari ies din tipar, cu recensiumi scurte despre valoarea lor intrinsecă, și despre stilul și limba, cu care sunt scrise. Se va arăta câte odată lipsa și trebuința acelor cărți, ce opiniunea publică și neapărata trebuință le cere, ca să se lucre și să se dea la lumină pentru învățătura și folosul poporului român. Se vor publica din când în când *poezii fugitive ușoare*, cu luare aminte la arta, spiritul, gustul și simțământul, cu care sunt lucrate. Pentru varietate se vor publica miscelile, curioase și orice alte scripte prozaice interesante, din câmpul cel întins al literaturii, și proporționate spațiului din coloanele gazetei».¹

¹ «Tel. Rom.» 1887, Nr. 74.

Înainte de toate ne surprinde, că din acest program, destul de còmplet, lipsește accentuarea îndeosebi a chestiunilor școlare și bisericești, cari formau obiectul celui mai viu interes din partea lui Șaguna și au dat, de fapt, pe vremea absolutismului, până la 1860, aproape exclusiv, prilej celor mai însemnate discuții în coloanele Telegrafului. Dacă ele totuș nu sunt formulate ca puncte deosebite de program, acest lucru se explică prin împrejurarea, că Șaguna socotindu-le, foarte corect, ca chestiuni politice, le-a cuprins și pe acestea în marginile punctului prim din program. Deci sub «trebuințele de căpetenie ale poporului român» au fost înțelese negreșit și acestea, sau mai ales acestea.

I.

Să vedem acum, în ce măsură a putut să realizeze «Telegraful Român» singuraticile puncte de program.

În tot timpul absolutismului cu chestiunile cuprinse în punctul prim nu s'a putut ocupa în mod mai intensiv. Aducea mai ales știri despre evenimentele politice din afară de monarhie, foarte multe articole de politică exterioară și amănunțite povestiri despre războaiele din toată lumea, îndeosebi însă despre acelea, cari atingeau mai deaproape interesele monarhiei, ca cel crimeic (1852—56) sau cel din Italia (1859). Incolo împrejurările nu îngăduiau a desbata mai cu deamănuntul chestiunile de politică internă, a pune degetul pe multele rane deschise, din cari sângeră încă țara și popoarele ei felurite. Slujbașii absolutismului erau foarte vigilenți și fricoși; orice manifestare a vre-unei opinii mai libere, mai îndrăznețe eră împedată, «pentru că sistema de atunci nu suferia graiul popoarelor», cum se exprimă reprezentanții Românilor într'un memorandum de mai târziu.¹

În chestiunile școlare și bisericești, deși pedecile erau destul de numeroase și ciocnirile cu regimul ultramontan, mai ales cu înverșunatul reprezentant al acestuia, cu ministrul Leo Thun,² foarte dese, totuș libertatea discuției eră mai puțin stângenită,

¹ cf. «Telegr. Român» 1864 Nr. 63 și Dr. II. Pușcariu. *Metropolia* etc. *Acte mai nouă* pag. 232.

² pe care Barițiu îl numește: «Încăpăținat, fanatic, fariseu, caprițios, deșuchiat», vol. III. pg. 5 și 19.

decât în materie politică. De aci provine, că până la 1860 articole, cari ar privi deadreptul vieața politică a Românilor ardeleni lipsesc aproape cu desăvârșire din coloanele «Tel. Român», pe când în chestii bisericești și mai ales școlare aflăm o mulțime de articole,¹ uneori serii întregi, în cari se discută diferite neajunsuri, se propun măsuri de îndreptare și se ivesc începuturi de organizare mai serioasă și mai corăspunzătoare, decât cea din trecut.

II.

Chiar în privința chestiunilor bisericești, se discută în coloanele «Telegrafului Român» până la 1860 mai multe lucruri, cari nu privesc deadreptul biserica românească din Ardeal. Așa sunt d. e. articoli intitulăți: «*Intrebarea bisericească*»,² în cari, — după chestiunea orientală a fost lămurită din punct de vedere al politiceii europene, în câțiva articoli anteriori,³ se insistă și asupra părții religioase a acestei chestiuni, arătându-se, cum în Apus domnește temerea, că dacă Rusia va ieși biruitoare asupra Turcilor, dacă va reuși să-și realizeze visul secular de expansiune până la Țarigrad — atunci biserica răsăriteană absorbind islamismul, va deveni mai puternică decât cea apuseană, se va ridică deci schisma peste scaunul sfântului Petru, ceea ce va aduce o nouă epocă de barbarie pentru Europa. Se cere deci o nouă expediție sub conducerea Francezilor. La aceste combinațiuni «Telegraful» face, din punctul său de vedere ortodox următoarele reflexii: «Un Petru Eremita a putut adună sute de mii de ostași cu cuvântul: *asa voește Dumnezeu*, la expedițiile cruciate, pentru că atunci aveai cu ce să scoți

¹ Amintim aci câteva: «*Despre principiul confesional în privința învățământului public*» 1853 Nr. 12.

«*Cele patru elemente ale creșterii*» (familia, natura, biserica, școala) de E. P. Nr. 52 din 1856.

«*Planul de învățământ al preparandiei din Arad*» de prof. At. Șandor Nr. 66—68 din 1856.

«*Împărțiri pedagogice*» de Vasici Nr. 1—2, 12—14, 18—18, 22—23 și 34 din 1857.

«*Culegere de învățături pentru popor*» der Visarion Roman 61—65 1857.

«*Învățătorul și poporul*» de At. Marienescu 69—76, 1857.

«*Școala populară o fiică a bisericii*» Nrii 3—5 1859 ș. a. m. d.

² «Tel. Rom.» 1853. Nrii 69—70.

³ «Tel. Rom.» 1853. Nrii 46—48, 52.

ochii poporului celui fanatizat zicând, că mergi ca să scapi mormântul Mântuitorului din mâinile păgânilor, însă acum nu este nici o temere, că nepotul lui Napoleon cel mare sau alt domnitor al Franciei va fi în stare a scoate o oaste cruciată către Rusia».⁴

Găsim apoi serii întregi de articole «despre cercustările căsătoriei» despre relațiile dintre «biserica și stat în Belgia» și alte lucruri fără vre-o legătură mai evidentă cu împrejurările vieții noastre bisericești din acel timp. Din domeniul acesta abia găsim la început (1853) o corespondență, în care se recomandă preoților să umble în reverenți, iar mai târziu câteva cuvinte remarcabile despre chemarea preoțimii, căreia i-se dă sfatul, că, dacă poartă numele de «*păstor sufletesc*», «să nu gândească, că doară numai pentru aceea i-s'a încredințat turma, ca să se hrănească din laptele ei și să se îmbrace cu lâna, ci ca să o conducă și povățuiască la limanul fericirii și să privegheze, ca nu cumva venind lupul să o risipească. Ea (preoțimea) trebuie să culeagă, precum culeg albinele miere din flori, de prin produsele literare și din jurnale astfel de învățături, pe care le vede, că sunt mai potrivite pentru turma sa și care țintează la îmbunătățirea stării ei morale și materiale, și să i-le împărtășească acelea, făcând-o adeseori băgătoare de seamă la purtarea celorlalte neamuri conlocuitoare cu ea, la modul viețuirii și a economizării lor și să o sfătuiască a urmă și ea acelora. Mai departe să-i facă cunoscut din când în când felurimea cea mare a aflărilor țintitoare la economia câmpului și la alte întreprinderi folositoare. Insa spre a putea face toate acestea se cere mai întâi, ca să-și câștige cărți și să cetească cu strădanie».⁴

Șaguna a luptat mult pentru a ridică preoțimea sa din trista stare materială și intelectuală, în care o aflate la venirea sa în Ardeal și despre care ne putem câștiga o idee și din circularul adresat protopopilor (din 22 Sept. 1849), pe cari îi îndemna, să privegheze ca preoțimea subordonată «să păzească

¹ Aceeaș chestiune se discută și în articoli «Partea religioasă a întrebării orientali» (după contele Fikelmot), «Tel. Rom.» 1854, Nrii 30—33.

² «Tel. Rom.» 1856 Nrii 2—6 și 1857 Nrii 5—15, 59—62.

³ «Tel. Rom.» Nrii 44—45.

⁴ «Tel. Rom.» 1856 Nr. 97.

diregătorie, să umble în îmbrăcămîntul cel cuviincios pentru treapta preoțească, să umble *spălați și pieptenați*, ori unde vor merge și ori unde se vor arăta».¹

III.

Punctele II. și III. din program, privitoare la industrie și comerț le-a îndeplinit «Telegraful Român» cu destulă pricepere chiar dela început și în tot decursul epocii lui Șaguna, dând diferite sfaturi și îndrumări folositoare. Astfel sub titlul: «Românii din Transilvania și meseriile»² face constatarea, că moșiile s'au subțiat tare prin multele împărțiri la fiii și nepoți — «au ajuns a fi numai ceva mai late decât o pânză, încât... culcându-te seara pe agrul tău, dimineața te pomenești pe al vecinului» — și dacă aceasta va continuă așa, în timp de 60 ani Românul va ajunge proletar sau va cădea iară la jobăgie, silit să lucreze în parte pe pământul altuia. De aceea țaranii români să se gândească de timpuriu «la o altă ocupațiune mult mai nobilă decât agricultura, nesupusă la strâmbătățile aerului, neatărnătoare de capriciile elementelor» și care nu cere o sudoare așa cruntă ca pratul»...

Până după 1850 Românii nu erau primiți din partea Sașilor în breslele lor de meseriași; nici nu le prea eră dată puțința de a învăța vre-o meserie. Dacă se întâmplă totuș să-și însușască vre-unul dintre ei o meserie, i-se puneă condiția să nu lucreze printre Sași. Istoriograful Helfert³ amintește un caz din 1771, când Marcu, băiatul unui iobag din Colun, n'a fost admis de Sași în breasla zidarilor decât cu condiția de a nu lucra pe teritoriul săsesc, ci numai în comitatele ungurești și în scaunele săcuiesti.

Între jalbele, înaintate de episcopii români Moga și Lemeni dietei ardeline din 1842, se cuprindeă și aceasta: «Pe fiii nației noastre, în contra mai multor porunci curiale, nu-i primesc la învățarea și deprinderea meșteșugurilor în țehurile lor cele făcătoare de monopoluri, fără a le mai căuta altă scădere, decât

¹ Dr. Il. Pușcariu o. c. II. Acte din anii 1848—1860 pag. 37.

² «Tel. Rom.» 1853 Nrii 11—12.

³ «Die österreichische Volksschule, Geschichte, System, Statistik», Prag 1860 vol. I. pg. 72 nota.

că nu sunt Sași; ba de au și primit pe unii din sminteală, aflând, că sunt Români, îi scoaseră»...¹

În 3 Aprilie 1850 se adresează «în numele gremiului neguțătoresc» din Brașov, fruntașii Ioan Juga și Rudolf Orghidan, lui Ioan Maiorescu, ca unui deputat al națiunii române, la Viena, rugându-l să stăruiască pe lângă cercurile dirigente pentru «emanciparea comerțului nostru», căci comerțul trebuie să fie scop, iar politica numai un mijloc, deoarece o «națiune fără avuție este ca un trup lipsit de nutremânt».²

Dacă anul 1848 a adus emanciparea țaranului, anul 1851 aveă să aducă eliberarea comerțului și a meseriilor. În 25 Noemvrie 1851 a publicat guvernul o însemnată ordinațiune provizorie în privința aceasta, reducând privilegiile breslelor și statorind, că «la orice fel de comerț și industrie trebuie a se validită principiul liberei concurențe»³ așa, că breslei i-se ia dreptul de a mai protesta, când vre-unui cetățean, care întrunește condițiile cerute de lege, i-se dă concesiunea pentru practicarea meseriei respective. Pe baza acestei ordinațiuni s'a elaborat din partea guvernului o instrucțiune, prin care se regulează «referințele comerciale și industriale» din Ardeal.

Șaguna, comunicând credincioșilor săi punctele mai însemnate ale acestei instrucțiuni, invită preoții și protopopii a vorbi poporului «în tot locul și la toate prilejurile» despre «binecuvântatele foloase, ce aduc meșteșugurile și neguțătorie, descriindu-le acelea cu colori vii, cu cuvinte dulci și străbătore».... Iar de încheiere, ca «un părinte adevărat» îndeamnă și dânsul, poporul să îmbrățișeze cât mai curând și cât mai mulți meseriile: «la meșteșuguri turmă iubită! la meșteșuguri! pentrucă fiind tu număroasă, poți formă din fiii tăi oameni învățați, cari să-ți apere interesele, meșteșugari, cari să-ți înmulțească și susțină economia națională, soldați buni, adevărați cari să-și verse sângele pentru patrie și împărat, și totuș să rămână destui și pentru lucrarea pământului», căci «numai așa făcând vei puteă nădăjdui și așteptă revărsarea unor zile mai plăcute, mai vesele

¹ Cartea de aur vol. I. pg. 157.

² Conv. Lit. pg. 800.

³ Ūrmössy o. c. pg. 67; prin legea din 20 Decemvrie 1859 s'a întărit apoi definit cuprinsul acestei ordinațiuni cf. Gustav Rusch: «Elementare Staats- und Gesellschaftskunde» Wien 1909, pg. 161.

și mai senine, în care va străluci și asupra-ți de mult ascunsul soare al fericirii, și încălzindu-te cu binecuvântătoarele sale raze, îți va desgheța inima cea de mult amorțită și înghețată, și numa, chiar lucrând așa, îți vei putea croi și asigura atât viitorul tău, cât și al următorilor tăi».¹

«Telegraful» insistă și mai târziu (1857) asupra sfaturilor din acest circular, îndemnând cetitorii săi în diferite rânduri chiar și în timpul încercărilor constituționale, a nu se preocupă numai de politică, ci mai mult de probleme economice, ca de cele mai cardinale trebuinți, de industrie și comerț, căci numai cu ajutorul acestora se poate face o politică reală sănătoasă.

În fiecare an găsim numeroase articole și studii economice, parte reproduse din alte ziare, românești sau străine, parte originale, între cari vrednice de amintire sunt mai ales articolele lui Nicolae Cristea — (redactorul Telegrafului dela 1865—1883), căruia îi revine și meritul înființării celei dintâi însoțiri a meseriașilor români din Sibiu, constituită la 5 Maiu 1867² — cum și câteva conferințe lucrate de Dr. Tincu,³ Dr. Aurel Brote,⁴ N. Cristea,⁵ I. Maxim⁶ ș. a.

Soarta plugarilor și a economilor de vite formează de asemenea obiect de preocupățiune statornică pentru Șaguna și pentru redacția Tel. Rom. După desființarea iobăgiei, mai ales după ce prin patenta din 21 Iulie 1854 împăratul «a ridicat pentru totdeauna iobăgia»,⁷ s'au iscat multe procese urbariale între țărani și proprietarii de pământ. Intervențiile și stăruințele lui Șaguna pe lângă factorii hotărâtori au izbutit nu odată să incline

¹ Circ. Nr. cons. 445 dto 17 Maiu 1855.

² Cf. «Anuarul I. al Reuniunii sodalilor români din Sibiu» 1900. pg. 7.

³ «Ideile fundamentale ale economiei naționale» Tel. Rom. (reprod. din Transilvania») 1868 Nr. 2 sq.

⁴ «Lucrul din punct de vedere al economiei naționale și ca factor civilizatoric» 1870 nr. 102 sep.

⁵ «Despre bani (moneta)» 1871. 31 sq. și «Despre pauperism» 1873. 38—9.

⁶ «Industria de țesut a femeilor române» 1871. nr. 1 sq.

⁷ cf. și Circ. Nr. cons. 447/1854, în care Șaguna «ca un tată sufletesc sfătuește pe toți a participa și la împrumutul de stat de 4—500 milioane: protopopii, profesorii și preoții cu câte 100 fl., iar bisericile cu toți banii câți îi au la dispoziție».

cumpăna dreptății pe partea poporului român, căci, se știe, că oricât de nedrept și învechit ar fi principiul: «plus valet favor in iudice, quam lex in codice», totuș găsește foarte adeseori cea mai întinsă aplicare. Poporul recunoscător a înțeles binefacerile de acest fel ale lui Șaguna și i-a eternizat meritele în mai multe tradiții populare duiioase, din cari se vede, că ștergerea iobăgiei a rămas fixată în conștiința poporului mai mult ca o vrednicie personală a lui Șaguna.¹ Această convingere s'a înrădăcinat în cugetul lor și mai mult, cu prilejul luptelor constituționale, ce au precedat deschiderea dietei din Sibiu (1863), când din partea conducătorilor se accentuă mereu, că Șaguna a exoperat dela împăratul drepturi și libertate pe sama poporului român.²

IV.

Promisiunea privitoare la lucrările «din sfera literaturii» cuprinsă în punctul ultim al programului «Telegrafului Român», n'a fost nici ea dată uitării, ci diferiții redactori au căutat a se achita de ea, cât puteau mai bine și după cum li iertau împrejurările. Literatura frumoasă e reprezentată mai mult prin reproduceri din ziarele și revistele de preste munți (ca România Literară, Steaua Dunării, Zimbrul și mai târziu Convorbiri Literare), decât prin lucrări originale. Dintre ceice au publicat pe timpul lui Șaguna versuri originale în coloanele Telegrafului Român amintim pe Andreiu Murășan, Zaharie Boiu, Ioan Raț, Ioan Borcia, Atanasie M. Marienescu, T. Ceontea și un anonim (P.), care rezolvă în versuri curioase, uneori hazlii, probleme ortografice³ și chestiuni de gramatică.

În schimb sunt mai numeroase și mai bune articolele și studiile privitoare la chestiuni de literatură, istorie și etnografie românească. Chiar la început publică Aron Florian în 2 serii

¹ A se vedea în privința aceasta cele 3 tradiții populare, publicate în Tribuna din Arad Nr. 129 anul 190 sub titlul: «Șaguna și împăratul».

² Ūrmössy o. c. vol. II. pg. 114.

³ Cf. foiletonul din nr.ii 82—87 anul 1870, unde versurile intitulate «Ortografia română» se încep cu următoarea invocație:

«Spune-mi și tu muză, cum se scrie bine
Limba românească 'n litere latine.
Știu, că limba noastră la ortografie
Baza sa o are 'n etimologie

de articole o scurtă privire asupra dezvoltării ziaristice¹ și literaturii române;² apoi urmează în același an o lungă serie de articole despre «arte sau măestrile cele frumoase»,³ despre poezia,⁴ muzica⁵ și pictura românească, ieșite toate din condeiul lui Andreiu Murășan, ceace se poate constata numai din cuprinsul lor, căci iscălitura autorului lipsește. Se găsesc și articole despre obiceiuri și sărbători populare,⁶ din cari transpiră o înțelegere corectă și deplină a importanței acestor factori istorici și sociali în viața poporului nostru. «Nu se poate apăra în lume o lege, care s'ar sili să împedecă un popor întru desfășurarea sa, ce se face prin libera dezvoltare a limbii lui, prin păstrarea datinelor și sărbătorilor lui populare, până când acelea nu turbură pacea și liniștea publică și nu cad nimănui cu greutate.... Smulge-le toate acestea cu puterea dela un popor, desbracă-l de religiunea, limba, portul, datinele și jocurile lui naționale, și

Limba românească fiind muzicale
Mult se modulează prin a ei vocale
Dela locul, care vocala-l cuprinde
Sunetul silabei foarte mult depinde
Apoi toată vorba are partea sa
Pe care s'așează silaba cea grea» etc...

Tot de același autor sunt versurile intitulate: «*Genurile în limba română*» (nr. 99—1870) și «*Transacțiunea genurilor*» (nr. 102—1870), care problema din urmă primește următoarea soluție versificată:

«Din regulă sexul vorbei masculine
Se manifestează prin *u* cel din fine
Iar al femeinei cu *a* se compate
Schimbând ele genul reciproc mutate;
Așa domna cu doamna se va comporta
Și cu servitoare servitoru va sta.
Dar ermafroditul *e* când mărginește
Pentru ambe sexe bucuros servește»... etc.

¹ «Gazeta. Jurnalele» Nrii 3—4: 1853; aci amintește și de încercările fără succes, ale lui Dr. Ioan Molnar de Sadu, la 1795, de Curierul rom. Albina rom., Foia Duminecii, Gazeta Trans., care «a intrat în carnea și sângele Românilor» și de «*Organul luminării*», care spre mare daună a avut o viață prea scurtă»).

² Nrii 34—40.

³ Nrii 41—43.

⁴ Nrii 61—63.

⁵ Nrul 65.

⁶ Nrii 21—31.

atunci fi sigur, că el a încetat a mai viețui moralicește... *Un popor trăește numai până atunci, până când își cunoaște trecutul și este însuflețit pentru al său viitor; îndată ce aceste două scântei se șterseră din inima lui, el a murit, deși pare că mai trăește»...*

Năzuința redactorilor dela «Tel. Rom.» eră să scrie o limbă românească poporală, pe înțelesul tuturor. Deaceea se pot ceți în coloanele Telegrafului, la început ca și mai târziu, adeseori muștrări la adresa latiniștilor, cari strică limba. Unele muștrări sunt scrise cu destulă sare atică ca d. e. aceasta: «Croitorii, când greșecă vre-o haină, ei o vând vre-unui cavaler renumit, și acesta are numai să o îmbrace, apoi să știi, că s'a făcut de modă. Tocmai așa este și cu literații noștri! Dacă vre-unul din ceice au valoare de notabilități greșește vre-un cuvânt sau din petulanță îl aruncă cefitorilor în vre-o scriere de ale sale, atunci e destul spre a fi îmbrățișat de tinerii spre neologism aplecații scriitori și a-l întrebuița ca un ce ne mai auzit în limba românească și de aceea după părerea lor și bun. Așa se născu din trebuie debue, debuița, respept, carapier etc.... Terminațiunea *bile* până acuma fu adoptată și întrebuițată de toți și cu tot dreptul, fiindcă se află și în celelalte limbi romanice, dar cășunând unui literat să zică în locul ei *veru*, acuma terminațiunea *bile* este obsoletă, și care vrea să se numere între literați, trebuie să se arete *stimaver* de ce este nou, căci cel vechiu rămâne necapabile! Năzuința a vâri biata limbă românească în vestmânt străin și a o formă după calapoadele neologismului s'a făcut de un timp încoace atât de modernă, cât de va merge tot așa, în scurt timp vom deveni acolo, cât să nu ne mai înțelegem unul pe altul... Bărbații noștri literați să bage de samă, oare cuvine-se să cioplească care cum vrea la biata limbă și să o desbrace de propriile ei însușiri, ca să o tragă acuș după un calapod, acuș după altul, însă nici unul potrivit firei ei. Limba noastră trebuie să rămână în ființa ei, adecă are să fie românească cu firea și îmbrăcămintea ei, iar nu acuș latinească, acuș franțuzească, italienească și câte altele»...¹

Aceste vederi sănătoase erau deplin congruente cu observările critice, îndreptate mai târziu de Alecu Russo contra latiniștilor în articolele sale intitulate «Cugetări». Deaceea «Tel. Rom.» reproduce² din «România Literară» această lungă serie de cugetări,³ în cari putea găsi și o confirmare a părerilor expri-

¹ «T. R.» 1853 pg. 46—47.

² Nrii 30—33 și 52—57 ai «Tel. Rom.» 1855.

³ cf. și art. Dela M. Kogălniceanu la I. Maiorescu — spiritul critic în cultura rom. «Viața Românească» din Iași an. 1. pg. 101—117.

mate mai nainte și o satisfacție față de atacurile, cu cari eră onorat din când în când din partea Gazetei, care, într'un articol publicat la 1866 în «Albina» (și atribuit lui Barițiu), fu numită «slujnica absolutismului» și oficiala lui Bach, din cauză că purtase pajura austriacă în frunte.

Telegraful se tipăria cu slove chirile, din motiv că nu cunoșteau toți cetitorii literile străbune. Dela 1859 înainte se ivesc însă și bucăți tipărite în întregime cu litere.¹ Din cauza slovelor fusese criticat în mai multe rânduri. Un corespondent al «Concordiei» din Pesta, Pamfilu Valeanu, făcând o apreciere asupra ziarelor române din acel timp, scrie: «Telegraful Român, cum ar lăpăda hieroglifile lui Ciril, adecă spurcatele și urâcioasele slove, îndată și-ar câștigă mai mare popularitate». Redacția Tel. se scuză, că trebuie să aibă înainte de toate în vedere publicul, pentru care scrie și din partea căruia i-s'a comunicat, că nu toți știu ce în bine cu litere. «De altfel simțurile naționale nu trebuiesc arătate prin osândirea slovelor și a urzitorului lor».² Cu toate acestea la sfârșitul aceluiaș an, ajungând redactor profesorul Zaharie Boiu, anunță că dela 1 Ianuarie 1863 «Telegraful va ieși întreg «cu litere romane» spunând că motivele acestei modificări sunt: «mai întâi adoptarea ortografiei, statorite de comisiunea filologică din 1860, și din partea adunării generale a Asociațiunii transilvane, prin urmare fixarea unei ortografii comune pentru toți Românii din Austria; apoi cererea acestei schimbări din partea atâtor abonați și binevoitori ai acestui jurnal, și în urmă credința aceea destul de fundată, că Tel. Rom. prin întrebuițarea amânduror modurilor de scriere lângă oaltă în decursul mai multor ani a dat cetitorilor săi ocaziune de ajuns de a se face cunoscuți și a se familiariza cu ortografia cea nouă așa, încât această schimbare cerută de timp nu le poate veni neașteptată, ci după o pregătire destul de lungă».³

Până la 1857 Telegraful ieșea de douăori pe săptămână: Mercuria și Sâmbăta. Redacția avea de gând să scoată pe lângă el și o «foaie literară», ceea ce însă n'a putut urma din

¹ Astfel în Nr. 2 din 1859 lucrarea lui Ioan Selagian din Beiuș; «Disertațiune istorică despre originea Romanilor dela diluviu».

² «T. R.» 1862. Nr. 46.

³ «Invitare la prenumerațiune pentru Tel. Rom. 1862. Nrii. 96—8.

cauza greutateilor materiale, cari la 1857 s'au sporit prin o exagerată «contribuție timbrală». Redacția pusese cațiune la început 2500 fl. m. c., apoi la postă trebuia să plătească după fiecare abonat 1 fl. și acum taxa de timbru mai făcea încă 1 fl. 42 cr. de fiecare abonat, care «adunându-se la celelalte spese face, că cheltuiala mai să întrecă venitul». Ca să nu piarză nici publicul, și nici tipografia să nu aibă pagube materiale, redacția anunță,¹ că dela începutul anului 1858 Telegraful va ieși numai odată pe săptămână (Joi), dar în format mai mare, încât «puțin se va scădea din câțul, ce a fost de cetit până acum». Iar prețul abonamentului se reduce dela 7 la 4 fl. pe an.

După 1861 apare iarăș de 2-ori pe săptămână, iar dela 1863 înainte, când luptele constituționale erau în toiul lor și interesul pentru politică crescuse rapid, începă să apară de 3 ori pe săptămână. Și — așa a rămas până în ziua de azi!²

¹ 1857 Nr. 91.

² Redactorii «Telegr. Român», în timpul lui Șaguna au fost următorii:

1. Aron Florian, unul dintre cei mai buni stilști, ce i-a avut acest ziar, a redactat numai 8 numere, dela început, apoi părăsind Sibiuul s'a așezat la Viena și mai târziu a trecut în Țara Românească.

2. Dr. Pavel Vasici, consilier de școale redactează «Tel. Rom.» dela Nr. 9 din 1853 până la Nr. 33 din 1856 (28 Aprilie).

3. Ioan Bădilă, fost câțava vreme profesor la seminar, trecut apoi în Țara Românească, unde funcționă ca profesor cu numele Bădilescu † 1873 (Dec.) a redactat «Tel. Rom.» dela Nr. 34 din 1856 până la Nr. 98 din 1857 (11 Dec.)

4. Visarion Roman, învățător în Rășinari, iar câtră sfârșitul vieții sale director al institutului de credit și economii «Albina» și om de încredere al contrariilor lui Șaguna, a condus «Telegraful Român» numai scurtă vreme: dela Nr. 99 din 1857 până la Nr. 25 din 1858 (19 Iunie).

5. Ioan Rațiu, profesor la seminar, apoi protopop la Hațeg, dela 19 Iunie 1858 până la 2 Dec. 1862.

6. Zaharie Boiu, profesor la seminar și mai târziu asesor consistorial dela 2 Dec. 1862 până la sfârșitul anului 1865 și

7. Nicolae Cristea, profesor la seminar, apoi asesor consistorial a redactat «Tel. Rom.» dela sfârșitul anului 1865 până la 1883, când «în urma unui articol fulminant contra ministrului-prezident Coloman Tisza» fu scos din redacțiune».³

³ cf. «Anuarul I. al Reuniunii sodalilor români din Sibiu». Sibiu 1900 pag. 53.

XIV.

Rezultate.

Oricât de odioase amintiri ar fi lăsat în sufletul popoarelor acest deceniu al absolutismului, și oricât de mari erau nemulțămirea față de principalul reprezentant al acestuia, ministrul Alex. Bach, un lucru rămâne totuși incontestabil: talentul lui de organizator a adus monarhiei și diferitelor popoare un folos cu mult mai mare, decum l-ar fi putut aduce d. p. un om de calibrul lui Metternich, care pătruns de convingerea, că providența l-a destinat să conducă Europa întreagă, își nihilase toate forțele într-o politică de aventuri și de diplomatie mondială. Pecând Metternich năzuia să câștige sau să mențină pe seama monarhiei austriace un rol preponderant în politica europeană, în lăuntru monarhiei se clătină unul câte unul stâlpii dinastiei și ai monarhiei, până la complectă sdruncinare din primăvara anului 1848, care măturase repede pe trufașul Metternich.¹

Și nu putea să fie ușoară acțiunea de restaurare, săvârșită cu succes de către ministrul Bach, care își îndreptă atențiunea mai ales asupra consolidării interne a monarhiei și izbuti a realiza în scurtă vreme reforme adânci și folositoare: regularea din temelie a oficiilor publice, separarea justiției de administrație, asigurarea unui larg cerc de autonomie pe seama comunelor, statorirea sistemului de dări indirecte și monopoli și, mai presus de toate, desființarea sarcinilor iobăgești și regularea în chip organic, just și echitabil a tuturor chestiunilor pendente de realizarea acestei însemnate reforme.² Pentru țărâniea română din Ardeal a fost un noroc, că împroprietărirea s'a dus la îndeplinire în mod conștient și imparțial,³ așa că isprăvindu-se catastrul în 1860, s'a constatat, că în 11 comitate feudale,

¹ Într'un discurs rostit mai târziu în senatul imperial (7 Maiu 1862) Kuranda, un șef al opoziției, vorbind de atitudinea Austriei față de Italia și Germania spunea — și cu dreptate — că cea mai mare greșală a politicii exterioare a Austriei dela începutul secolului al XIX-lea a fost, că în loc de a consolida puterea internă a monarhiei, a făcut totul numai de dragul politicii exterioare (cf. art. prof. Dr. I. Redlich în *Österreichische Rundschau* 1909. 15 Aprilie pg. 32).

² Szilágyi o. c. 447.

³ H. Friedjung o. c. 238.

locuite în majoritate de Români, și în 6 districte mestecate (rom-săsești) $\frac{3}{4}$ din teritor se află în proprietatea Românilor.¹

Piedecile, — cari opriseră în loc veacuri întregi dezvoltarea economică și culturală a poporului român: constituția nedreaptă a Ardealului, bazată pe unirea celor trei națiuni privilegiate, breslele, legile cari timbraseră pe Români de venetici și tolerați, — au fost în mare parte ridicate, ușile școalelor și ale oficiilor publice au început a se deschide și pentru fiii poporului român, cari pornesc a îmbrățișa parte meseriile, parte a se dedica învățăturilor mai înalte; învățătorii și preoții români se ridică și ei din starea umilitoare de mai nainte și îmbunătățindu-li-se treptat situația materială, le crește vaza înaintea poporului și a străinilor.

Dacă cele mai însemnate din aspirațiile naționale, cărora li-s'a dat glas în numeroasele petiții din anii 1848—50 și cari ținteau mai ales la încuviințarea unei organizări politice naționale, au rămas tot în domeniul dorințelor neimplinite, și dacă nici demersurile, făcute pentru restaurarea mitropoliei române gr-or., nu au avut rezultatul dorit, în schimb trăia în sufletele tuturor speranța vie, că într'un viitor apropiat se vor putea realiza și aceste dorințe mari, și mângăierea, că prin începuturile de organizare școlară și bisericească, prin activitatea febrilă a lui Șaguna pe teren cultural și literar s'au făcut însemnați pași de progres, și că Români au acum un șef bisericesc și politic, ascultat și iubit de popor, respectat și temut de străini, apreciat și distins de cercurile conducătoare ale monarhiei, și onorat chiar din partea împăratului cu o încredere deosebită, fără exemplu la căpeteniile noastre bisericești de mai nainte.

¹ Barițiu III. pg. 88.

XV.

Dinasticism sau „ultraloyalitate“?

Trecerea neobicinuit de mare, de care se bucură Șaguna, și în jos la popor și în sus la curtea împărătească, eră ca un spine în ochii multora.

Izbucnind la sfârșitul lui Aprilie 1859 războiul între Austria și Italia, la sfatul și stăruințele lui Șaguna, «întreaga preoțime a diecezei gr.-orientale din Ardeal» grăbește a-și exprima prin o adresă specială¹ «evlavioasa alipire către preafinalta casă împărătească» și durerea, ce simte știind, că împăratul «este neliniștit în sfintele sale drepturi prin vecini usurpatori», terminând astfel: «Niște zori frumoși de ziuă vedem noi în marinimoasa stăpânire a M. Tale și ne ținem norociți, căci putem fi numărați între acei sudiiți împărătești, cari totdeauna și-au luat sie-și de problemă cea mai înaltă a fi gata să jertfească bun și avere pentru interesul Majestății Tale».

Această adresă eră un act diplomatic, poate nu tocmai indispensabil pentru preoțimea română. El n'a lipsit însă a-și produce efectul, în diferite chipuri. În seara zilei de 29 Maiu i s'au făcut «curteniri» lui Șaguna, din partea înalților funcționari civili și militari, iar muzica regimentului de Parma i-a dat o serenadă.

Unii dintre dușmanii lui Șaguna, străini și români, au crezut, că e potrivit momentul spre a cercă să-i surpe vaza în sus, însinuând,² că el și credincioșii săi ar avea gânduri centrifugale, iar în jos exploatănd credulitatea poporului³ și a preo-

¹ dtto 1/13 Maiu 1859 cf. «Tel. Rom.» pg. 81.

² Guvernătorul Ardealului *Liechtenstein* condamnă și el în epistola sa către Șaguna din 12 Iulie 1859 tendințele calomniatorilor lui Șaguna, cari scornesc știri false și vrednice de pedeapsă («sträfliche Erdichtungen») ... «ich kann nicht umhin mein tiefes Bedauern darüber auszudrücken, dass es einer sowohl in moralischer als politischer Beziehung tief gesunkenen Parthei gelingen konnte jenes Gewebe von Lügen in die Öffentlichkeit zu bringen», iar la urmă asigură pe Șaguna, că împăratul are și acum, ca și mai înainte, toată considerația pentru activitatea lui binecuvântată («das segensreiche Wirken Eurer Excellenz»).

³ Și mai înainte, prin anii 1851—2, se făcură asemenea încercări din partea unor fruntași români, cari au răspândit prin sate o «provocațiune cu tendința de a *despopulariza* pe Șaguna în ochii poporului» (A. Florian către I. Maiorescu dtto 3 Iulie 1852; l. c.)

ților prin svonuri născocite, că Șaguna ar fi căzut în disgrația împăratului, care nici n'a vrut să țină seamă de adresa trimisă, că ar fi ținut sub pază polițienească în reședința sa, sau că ar fi fost escortat la Alba-Iulia ș. a.

Față de aceste svonuri Șaguna află necesar a liniști preoțimea și poporul prin un circular, în care le spune să nu dea crezământ acestor «clevete goale, minciuni obraznice și malițioase», aducându-le totodată la cunoștință, că relațiile sale cu împăratul sunt bune, ca și mai înainte, și că adresa de loialitate din 1/13 Maiu a fost primită cu plăcere din partea M. Sale. La sfârșit spune preoților și protopopilor, să nu mai sufere din partea nimănuiă nici o batjocură la adresa religiei sau naționalității, ci să arate la consistor și la judecată «pe tot insul care va cuteză a zice,

Andrei bar. de Șaguna pe la anul 1859.

că noi Românii am avea vreun cuget rău asupra stăpânirii împărătești și că am avea înțelegere cu străini din alte țări, căci dacă ne vom purta astfel, atunci vrăjmașii noștri vor avea respectul cuviincios către Biserica și Nația noastră».¹

Ungurilor, cari priviau cu simpatie lupta Italianilor, nu le venia la socoteală nici adresa preoțimii, nici acest circular al lui Șaguna. De aceea ziarul din Cluj «Magyar Futár» îi aduce lui Șaguna învinuirea de «ultraloyalitate», prin care s'au înnoit amintiri dureroase și ușor s'ar fi putut turbura pacea între po-

¹ «T. R.» 1859 pg. 93 sq.

poarele patriei. Dar s'au găsit și printre Români glasuri, cari dacă nu secundau întocmai această opinie maghiară, condamnavu totuș, din alt motiv, procedarea lui Șaguna. Un corespondent ardelean al ziarului din Moldova «Steaua Dunării» scria despre Șaguna că, «cearcă a înarmă brațele Românilor în contra fraților Italiieni», iar loialitatea lui o califică de fratricidiu. Tel. Rom. răspinge aceste învinuiri, regretând, că «niște suflete mârșave influențează, pe cât se vede, la redacție, care nu stă pe picioarele proprii» și invocând o mulțime de cazuri istorice spre a dovedi, că «adeseori nici religia, nici naționalitatea n'au putut împedecă eruperea de războaie, nici chiar între popoare de una trupină»; dovadă luptele Atenei cu Sparta, războiul cel mare peloponesiac, războaiele Macedoniei cu Grecia sub Filip și Alexandru; iar la Romani: luptele între Mariu și Sula, Pompeius și Caesar «întrebe pe Brut și Casiu, în contra cui ridică sabia pe câmpurile dela Filipi? Pogoare-se în evul de mijloc! Meargă în Anglia, nu găsește lupta cea de zeci de ani între roza albă și roșie; meargă în Franța, nu află, ca să tăcem de altele, lupta religionară între Francezi și Francezi cu înfricoșata noapte a Sf. Vartolomei?... în sfârșit ce să mai umble în străinătate, rămâie în țările române»..... «Episcopul nu predică alta, decât *patriotismul și alipirea* creștinilor cătră tronul împărătesc într'un timp, când întregitatea împărăției monarhului nostru se atacă de dușmani străini».

Războiul s'a terminat, după ciocnirile nenorocoase dela Magenta (4 Iunie) și Solferino (24 Iunie)¹ cu înfrângerea Austriei, care pierdu Lombardia. Astfel în sudul Alpilor ideea unității naționale se apropiă de triumful definitiv, pe care la 1848 iscusința strategică a generalului Radetzky îl zădărnicește, zăbovindul cu aproape un veac de om.

¹ H. Friedjung: «Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland» (1859—1866) ed. 7. vol. I. pg. 18—20 și urm.

PARTEA V.

Timpul încercărilor constituționale.

I.

Șaguna în senatul imperial din Viena (1860).

Infrângerile din Italia și pierderea Lombardiei a adus Austriei mai mult folos, decât pagubă:¹ a îndreptat atențiunea cercurilor conducătoare asupra multelor nemulțumiri și neajunsuri interne, a căror înlăturare eră pentru monarhie o problemă cu mult mai însemnată, decât posesiunea, care deveniă din zi în zi tot mai nesigură, în sudul Alpilor. Diferitele popoare ale monarhiei nu se puteau simți bine în cătușele absolutismului întemeiat pe baionetele, cari nu mai erau victorioase ca sub conducerea lui Radetzky. Finanțele monarhiei au trecut în timpul absolutismului prin mai multe sdruncinări și chiar bugetul anului 1860 arată un deficit de 280 milioane fl.

—In August 1859 ministrul Bach s'a retras, venind în locul lui aristocratul polon Goluchowsky, iar ca prezident al consiliului contele Rechberg.

Pentru a pregăti calea dela absolutism spre viața constituțională, împăratul convocă în primăvara anului 1860 un senat imperial înmulțit («verstärkter Reichsrat»), care sub prezidiul liberalului și moderatului arhiduce Rainer ținu din 31 Maiu până la 28 Septemvrie, 20 de ședințe. Din Ardeal au fost invitați a participa la acest senat numai 3 inși: Șaguna, sasul Carol Maager din Brașov și contele Nicolae Bánffy, care acesta din urmă nevoind să urmeze învătării, fù înlocuit prin

¹ H. Friedjung: «Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland 1859 bis 1866» vol. II. pg. 571: «So kam es, dass die Niederlagen von 1859 und 1866 das Reich nicht eigentlich schwächten», constatare aproape identică adevărului, cu aparențe paradoxale, cuprins în afirmația, că «n-rocul Austriei stă în infrângerile ei».

armeanul Bogdan Jakabb, primarul Gherlei.¹ Mai fuseseră invitați din partea Românilor bănațeni Andreiu Mocsonyi, iar din Bucovina baronul Nic. Petrino. Acești vrednici reprezentanți ai Românilor au luat cuvântul toți trei în mai multe rânduri la debaterile asupra bugetului și la discuțiunile privitoare la viitoarea organizație a monarhiei. Și n'a lipsit nici unul din ei a accentua aspirațiile națiunii lor.

Dintre discursurile rostite de Șaguna în acest senat imperial merită în special relevată discuția cu ungurul Gheorge Majláth, care afirmase, că în Ungaria există o singură națiune, cea maghiară, și toți ceilalți cetățeni, orice limbă ar vorbi, se consideră Maghiari.

«Ca prietin și propovăduitor al păcii» Șaguna arată, ce rătăcire mare este a susține, că sub sceptrul Austriei s'ar mai găsi vre-o națiune, care de dragul altei națiuni să-și jertfească naționalitatea, limba și existența sa politică. De când a enunțat monarhul principiul echitabil și sfânt de egală îndreptățire a tuturor naționalităților, dând ordin dregătorilor de a pune în aplicare acest principiu, sentimentul național a devenit treaz la toate popoarele din monarhie. Adevărat, că între singuratici totdeauna a fost și astăzi mai sunt în lume renegați, caractere slabe și nehotărâte în privința politică, dar despre popoare întregi nu se poate susține această nicidecum.

Patriotismul luminat îl îndeamnă pe Șaguna a-și exprima convingerea, că fiecare națiune din Austria e pătrunsă de necesitatea de a-și păstra limba — semnul adevărat al vieții politice, — naționalitatea și existența sa politică, cu intenția frățescă de a nu face prin aceasta nici o supărare altor naționalități.²

În ședința a 7-a, luând cuvântul la buget, se rosti Șaguna și asupra organizării, ce urmează a se da monarhiei întregi spunând, că criza financiară nu va putea fi înlăturată decât prin instituțiunii politice potrivite, cari să mulțamească toate popoarele și toți supușii, căci datorința statului, ca a unui organism supus legilor de drept și moralitate, este a desvoltă puterile spirituale și materiale a tuturor cetățenilor săi, a promovă și sprijini toate

¹ Urmössy o. c. I. pag. 226.

² *Verhandlungen des österreichischen verstärkten Reichsrathes* 1860. Nach den stenographischen Berichten, vol. I. pg. 125--6.

scopurile lor de viață morală și materială, a le împlini toate așteptările juste și echitabile.³

Cu privire la organizarea monarhiei pe baze constituționale s'au format între membrii senatului imperial două curente: al *federaliștilor* și al *centraliștilor*. Cei dintâi pledau pentru teoria «individualităților istorico-politice» — noțiune pusă în circulație de feudalul Iaroslav Clam-Martinitz, care insistă ca drepturi constituționale să se dea numai celorce s'au bucurat și în trecut de ele. Evident, că acest principiu însemnă pentru Români reîntoarcerea la stările dinainte de 1848. Centraliștii cereau o constituție reprezentativă cu parlament central pentru monarhia întregă. Intre ei eră și Mocsonyi și ardeleanul Maager. Petrino a votat cu federaliștii, iar Șaguna nici cu unii nici cu ceilalți.⁴

El își precizase atitudinea prin discursul rostit la 26 Septembrie (în ședința a 19-a)⁵ spunând, că nu voiește a se pierde în discuții principiare, ci statorțește următoarele 10 condiții, fără a căror îndeplinire nici «binele din lăuntru, nici puterea în afară a monarhiei» nici îmbunătățirile promise de monarh în legislație și administrație, nu vor fi cu putință:

1. «Unitatea monarhiei cu atributele, ce le va statori Majestatea Sa.

¹ Ibidem pg. 153—5; «... Ich glaube fest, dass eine günstigere Gestaltung der, gegenwärtig so zerrütteten Finanzen nur im Wege glücklicher politischer Institutionen... erreicht werden kann. Wenn der Staat berufen ist, ein dauernder Organismus derjenigen Einrichtungen zu sein, die zur Aufgabe haben, die geistigen und materiellen Kräfte der Staatsangehörigen, deren innere und äussere Lebenszwecke zu befördern und zu unterstützen, und wenn der Staat unter den Gesetzen, welche überhaupt das Menschenleben regeln, steht, d. i. unter den Gesetzen des Rechtes und der Sittlichkeit, so glaube ich behaupten zu können, dass jede Einrichtung und jeder Organismus einer Regierung, vorzüglich aber und insbesondere derjenigen Regierung, die sich zur leitenden Idee die Gleichberechtigung der Staatsangehörigen gesetzt hat, derart beschaffen sein müsse, um allen gerechten und billigen Erwartungen und Forderungen der Staatsangehörigen zu entsprechen. Denn im entgegengesetzten Falle würden sich die Regierungsmassregeln als Ausflüsse einseitiger Tendenzen herausstellen, welche dann dem Gekränkten und Beeinträchtigten einen gerechten Anlass zu Beschwerden und zur Unzufriedenheit bieten» etc.

² Ibidem vol. II. pg. 381—2.

³ Ibidem vol. II. 284—287.

2. Constituțiuni provinciale corăspunzătoare autonomiei și împrejurărilor din singuraticile provincii.

3. Egala îndreptățire a tuturor națiunilor și dreptul limbei lor la toate diregătoriile.

4. Așezarea religiilor creștine pe o treaptă egală, între sine și față de stat.

5. Restituirea fondurilor bisericesti, școlare și filantropice, respectivelor reprezentanțe bisericesti.

6. Asigurarea institutelor confesionale de învățământ în privința caracterului confesional și a limbei naționale.

7. Sprijinirea loială din vistieria statului a scopurilor bisericesti și școlare pentru fiecare religie creștină.

8. Promovarea științelor, a industriei și a fiecărui ram de comerț și de venit, și libertatea presei între marginile legale.

9. Măsurarea contribuției fonciare după împrejurările locale factice.

10. Aplicarea bărbaților calificați din sinul religiei lor și națiunilor creștine la toate diregătoriile, nu numai provinciale, ci și centrale».¹

Fiindcă se prevedea, că majoritatea voturilor va fi pe partea federaliștilor, tot în acest discurs își exprimă Șaguna dorința, ca prin individualitățile politico-istorice «să nu se înțeleagă numai însemnarea granițelor teritoriale ale singuraticelor țări, ci și egala îndreptățire și egala îndatorire a tuturor factorilor sociali și organici, cari au ajuns a se validă în cuprinsul individualității istorico-politice a unei țări», căci numai așa va putea prospera individualitatea istorico-politică a unei țări și se va putea promova totodată și interesul unității monarhiei.

Rezultatul a fost: 34 voturi pentru teoria «individualităților istorico-politice», deci pentru federaliști și 16 voturi pentru cen-

¹ Aceste puncte sunt publicate și în «Benign's Volkskalender für das Jahr 1861» pg. XVI, împreună cu o reușită fotografie a lui Șaguna și cu observația: «Wir geben hier das Portrait jenes Mannes, der in der Eigenschaft eines ausserordentlichen Reichsraths, in der 19. Sitzung dieser hohen Versammlung, mit aller Wärme eines wahren Patrioten die nachstehenden denkwürdigen Worte deren Wahrheit in den weiten Gauen des Gesamt-vaterlandes noch immer wiederhallt, gesprochen hat»; urmează apoi fotografia și aprecierea lui Carol Maager, pe care îl numește: «der Mann des Tages».

traliști; iar 6 senatori, între cari și Șaguna, au răspins atât proiectul majorității cât și al minorității.

Pe lângă cele înșirate mai sus, a mai vorbit Șaguna în acest senat în chestia fondurilor bisericesti, a școalei reale din Abrud, a profesorilor din Brașov și pentru situația Românilor ardeleni, având în această din urmă chestiune o interesantă discuție cu armeanul Iakabb, care enunțase într'o ședință, că poporațiunea Ardealului dorește împărțirea politică dinainte de 1848. Șaguna arată, cât de nedreaptă a fost această împărțire pentru națiunea română, care în sensul dreptului public ardelean înainte de 1848 nici nu avea o existență politică legală și recunoscută, dar prin jertfele și eroismul său din anii 1848—9 și-a câștigat egala îndreptățire. Iakabb îi reflectează, că Românii n'ar fi trebuit să pună mâna pe nici o armă, deoarece egala îndreptățire o decretase la începutul anului 1848 dieta ardeleană.² Șaguna îl ia de scurt pe Iakabb, cerându-i prin o epistolă, să-i comunice hotărârea respectivă a dietei ardelenene, care hotărâre neexistând, firește, nu i-o putuse comunica. Pentru a înlătura eventuale presupuneri, că însuș ar fi afirmat lucruri necongruente adevărului istoric, Șaguna ia în ședința a 11-a (15 Sept.) din nou cuvântul, și împărțind demersurile sale pe lângă senatorul Iakabb, spune, că legea, la care s'a provocat acesta, nu există.³

Iakabb a cercat să răspundă, dar s'a încurcat rău în niște fraze goale, că legea aceasta ar fi gravată în inima fiecărui Ardelean și alte asemenea eufemisme, cari nu puteau să producă decât un efect nefavorabil pentru celce le spuneau. Astfel Șaguna avu încă o biruință câștigată, pe lângă succesul, ce îl ob-

¹ «Verhandlungen etc.» vol. I. pg. 328—9.

² Ibidem vol. I. pg. 358—9. «Indem es aber im Interesse der gerechten Sache ist eine dem Sachverhalte entsprechende Aeusserung dem hohen Reichsrathe zu erstatten, so kann ich nicht umhin, zur Kenntniss der hohen Versammlung zu bringen, dass ich gleich gestern den Herrn Reichsrath v. Iakabb ersuchte das betreffende Landtagsbeschluss des Jahres 1848 bekannt geben zu wollen, worauf ich die schriftliche Antwort erhielt, dass das die Gleichberechtigung betreffende Gesetz in das Herz eines jeden Siebenbürgers geschrieben wäre. Aus dieser Aeusserung beliebe der hohe Reichsrath gefälligst zu ersehen, wer sich der Wahrheit und der Wirklichkeit der bestehenden Thatsachen entsprechend geäußert hat»...

ținuse în discuția cu Majláth și care îi adusese felicitări și adrese de aderență din mai multe părți.¹

Ca și despre alte acțiuni diplomatice mai însemnate, tot astfel și despre senatul imperial din Viena a scris Șaguna un memoriu,² în care se cuprind informațiuni prețioase cu privire la raportul, în care se află el cu împăratul, cu arhiducii și cu ministrii austriaci. Cităm aici câteva date:

Duminecă 27/15 Maiu Șaguna fiind în audiență la împăratul, a răspuns cu «*suflet curat*» la întrebările, ce i-s'au pus despre situația monarhiei și a Ardealului.

«*Sâmbătă 2 Iunie m'am înfățișat arhiducelui Franz Karl, care prea frumos mi-a cuvântat. Duminecă 3 Iunie a fost poștit la arhiducele Rainer, care aflase, că Șaguna vrea să-și ridice cuvântul împotriva afirmațiunilor contelui Apponyi, că senatul imperial «ar fi pe un teren, care nu corăspunde constituției maghiare» și să apere egala îndreptățire. Arhiducele Rainer îl roagă să renunțe deocamdată la această hotărîre a sa, fiindcă s'au anunțat încă 16 inși, cari doresc să își lămurească atitudinea lor față de acest senat imperial, și din atâtea declarațiuni ușor s'ar putea naște neînțelegeri și lupte politice. «Propter bonum pacis» Șaguna se învoește, dupăce Rainer îl asigură, că îi va oferi prilej a se declara în privința aceasta în cursul desbaterilor. Dar cere a se lua la protocol intenția lui, ca «să afle nația română, că reprezentanții ei apără drepturile naționale». Rainer promite și împlinește.»*

¹ Sunt interesante cele 6 strofe saface, publicate în onoarea episcopilor Strossmayer și Șaguna în foaia slavonă: «Ciril și Metod» (7 Iul. 1860) și din cari cităm numai două:

«*Austriae sceptro recumbant propinqui;
Strossmayer prona celebratus aure.
Atque justorum reverens queralas*

Ecce Schaguna!

*Slava! Norunt Hi lacrimas tuorum;
Tuta soleris; referent triumphum,
Quae tibi Nomen dederat per aequum
Jura salutis».*

(cf. Popea; Biogr. pg. 354—5).

² «*Ziar despre consiliul imperial înmulțit*». Dr. II. Pușcariu: «*Documente pentru limbă și istorie*» I. pg. 321—339.

³ *Verhandlungen* etc. vol. I. pg. 28—9.

stăduin Ban. de Șaguna

Luți (5 Iunie) Șaguna a fost invitat la prânzul împărătesc, iar ministrul prezident contele Rechberg l-a «pofțit la teiu pe *Marți după teatru, în toate săptămânile*».

Sâmbătă (9 Iunie) arhiducele Rainer împărtășește, că senatorii, cari nu sunt aleși în comisiuni, se pot depărta pe 14 zile, dar — observă Șaguna — «eu am rămas în Viena, ocupându-mă într'aceea cu prelucrarea opului meu despre istoria bisericească».

*

În 28 și 30 Iunie s'au sfătuit Românii și Sârbii în chestia organizării bisericești. Rajacici stăruia firește pentru supremația sârbească, dorind ca centrul întregii biserici ortodoxe din monarhia habsburgică să fie în Carloviț, și toți episcopii să fie aleși în sinodul din Carloviț. Hacman se declară, și de astădată contra planurilor sârbești, accentuând, că Bucovinenii doresc să aibă organizație proprie, corăspunzătoare trebuințelor locale și să-și poată administra singuri fondurile bisericești. Petrino a cuvântat contra Sârbilor, de cari sunt sătui Bucovinenii, cu toate că au avut un singur episcop sârb, pe Vlahovici, care a predat averile și administrația bisericească pe mâna guvernului civil.

Mocsonyi propune a se cere încuviințarea guvernului pentru o adunare bisericească obștească, la care să participe clerici și mireni din toate eparhiile, în proporție cu numărul sufletelor, spre a se consulta asupra acestei însemnate probleme de organizare. La ceace Rajacici observă, că el nu se poate abate dela privilegiile sârbești, căci «nația l-ar ucide cu pietri».

Propunerea lui Mocsonyi a fost susținută și de Șaguna, dar fără rezultat, căci deși Românii și-au motivat «părerile foarte bine, după principiul egalei îndreptățiri și al frăției religioase, totuș au căzut acelea în pământ sec»...

Conferența, fiind disolvată de Rajacici pe motiv, că între membrii ei sunt numai 2 Sârbi față de 4 Români, s'a convocat alta pe 30 Iunie, la care au participat 4 Sârbi și 4 Români, discutând 3 ciasuri fără a putea ajunge la vre-o înțelegere. Aceste debateri au avut totuș un rezultat, pe care îl notează Șaguna; în ziarul său: «Sârbii s'au putut convinge din vorbirile lui Mocsonyi și Petrino, că pe viitor nu vor mai putea subjuga pe Români bisericește».

În 4 Octomvrie sosi Șaguna la Sibiu, unde fû primit din partea tuturor cu mare însuflețire, pe care o talmăci graiul răs-

picat al protopopului Popasu. Șaguna răspunzând îndemnă pe toți la concordie și frăție, căci a sosit timpul de a nu se mai desbină fiii națiunii, ci de a păși solidari în acțiunile lor politice».¹

II.

Șaguna ca prezident al conferinței naționale din Sibiiu (1861) și membru al celei mixte din Alba-Iulia.

Urmarea senatului imperial a fost constituția octroiată, care o comunică Împăratul prin diploma din 20 Oct. 1860, încuviințând «individualităților istorico-politice», deci tuturor provinciilor din monarhie autonomia legislativă, dar fără atribuțiile esențiale ale suveranității. Pe lângă parlamentele provinciale mai eră prevăzut și un parlament central. Prin diploma aceasta, care eră primul pas spre viața constituțională și aveă de scop să împacă trecutul cu prezentul, s'au făcut însemnate concesiuni federaliștilor feudali, cari o și primiră cu bucurie, pe când ceilalți cetățeni avură numai sentimente potolite sau chiar nedumeriri față de acest început al erei constituționale, care urmă să treacă în câțiva ani prin o serie întreagă de schimbări precipitate și de problematice experimentări politice. Austriacilor centraliști li-se părea că această constituție face aproape iluzorie unitatea monarhiei; Ungurii, cari cereau un fel de restituție în întregime a legilor din 1848, nu voiau să primească nici un fel de constituție octroiată, oricât ar fi fost de bună.

Nici Românii nu se puteau însufleși pentru teoria «individualităților istorico-politice», pe care se bază această diplomă, despre care Barițiu scrie, că a fost «precipitată și tocmai pentru aceea plăpândă ca pruncii de 7 luni».²

¹ Barițiu III. pg. 57.

² vol. III. pg. 39 și cf. și Aurel C. Popovici: «Die vereinigten Staaten von Gross-Oesterreich, Leipzig 1906, partea I. cap. VI.: «Die historisch-politischen Individualitäten» pag. 120-142; interesante observări asupra «individualității istorico-politice» se cuprind și într'un articol scris de Barițiu în «Gazeta Transilvaniei» Nr. 33 din 1861: «Axiome și probleme politice cu privire la națiunea română din țările austriace», unde se zice, între altele: «Dreptul istoric este, pentru cei cari îl au, cea mai sigură garanță în contra despotismului, dar la Români dreptul istoric se chiamă nedrept istoric sau dreptul celui mai tare, dreptul pumnului. Individualitatea istorico-politică înseamnă pentru Români moarte națională și politică... Ce este limba națională? Este sufletul dătător de viață al națiunii; a mângâia un popor întru folosirea limbei sale este a-i deschide arteria, pentru ca să moară cu încetul».

Un bine aduceă totuș pentru Români: restituia autonomia Ardealului, în cuprinsul căruia eră nădejde, că se va putea validată și elementul românesc ca factor politic hotărâtor, cum s'a și validat între anii 1861-3. În «Telegraful Român» e apreciată cu termeni biblici importanța acestei diplome, care e menită «să curățească aluatul cel vechiu și să facă frământătura nouă — ea este baza bine socotită, care va perfecționa toată zidirea constituțională a vieții noastre politice întocmai precum puțin aluat dospește toată frământătura»...¹

Și în adevăr această diplomă dădă prilej la multe frământări politice în sinul tuturor popoarelor din monarhie. Vieța politică, înăbușită în deceniul absolutismului până la amorțeală complectă, se trezește acum ca la o suflare caldă a vântului de primăvară. Printre popoarele de dincolo și de dincoace de Lajta eră o mișcare febrilă. Maghiarii crășneau de nemulțămire și se pregăteau pentru victorioasa lor rezistență pasivă, Sărbii, Slovaci, Sașii erau și ei toți într'o ferbere, alimentată de nădejdi întinerite. Și, dintre ceice însetau de multă vreme după un prilej potrivit de a urmă sfatul: *carpe diem*, nu puteau lipsi, firește, nici Românii.

La sfârșitul lui Octomvrie 1860 Șaguna convocă în Sibiiu al doilea sinod al bisericii ortodoxe române. Bărbații conducători, întruniți aci, avură acum prilej a se sfătui și asupra demersurilor, ce trebuiau făcute pe teren politic. Toți erau de acord a se cere prin o petiție maiestatică încuviințarea unei conferințe sau congres național, în care Românii să-și lămurească atitudinea lor în noua situație și să procedeze la organizarea politică națională. În fața acestei probleme însemnate patimile confesionale și urile, ce le vor fi lăsat vrășmășiile iscate din ele pe timpul absolutismului, au fost din nou date uitării și Românii de amândouă confesiunile se îmbrășară ca și în anii 1848-9, într'o frumoasă solidaritate națională. Dupăce Șaguna împreună cu câțiva fruntași din Sibiiu înaintează împăratului o petiție, cerând numirea unui Român de cancelar al Ardealului,² o deputație trimisă la Viena adresează împăratului în 19 Decemvrie o petiție, în care dupăce arată, că națiunea română, care «s'a topit

¹ «Tel. Rom.» 1860 Nr. 46.

² Barițiu III. pg. 64.

de dorul egalei îndreptățiri», se bucură acum mai mult, decât oricare alta, de diploma din 20 Octomvrie și e cuprinsă de un profund simț de mulțămire față de împăratul, îl roagă, să asigure drepturile politice ale națiunii române prin o «diplomă specială, în forma celei leopoldine», «să se îndure» a chemă la postul de cancelar aulic al Transilvaniei un Român și «a proclamă ca principiu, că toate 3 limbile (germană, română și maghiară) în toată privința au să se bucure de un drept egal»; iar la conferința, ce o va convoca cancelarul aulic al Ardealului în scopul pregătirii lucrărilor pentru dieta ardeleană, să fie reprezentăți și Românii, în proporția numărului, prin bărbați, pe cari li vor propune «cei doi arhipăstori români», și în fine Maj. Sa să se îndure «a concede națiunii române din Ardeal ținerea unui *congres național*, pentruca în acelaș, sub conducerea ambilor arhipăstori români, reprezentanții din inteligență, cler și comune... să poată discuta și examina întrebările interesului său politic-național și rezolvirea lor să o poată pregăti pentru dieta cea mai deaproape».¹

Deși răspunsul împăratului n'a urmat curând, Românii s'au pus îndată pe lucru și după înțelegerea mitropolitului Șuluțiu cu ministrul Schmerling, care la sfârșitul anului 1860 urmasse

¹ Petițiunea întreagă publică ca adaus la «*Protocolul ședințelor conferinței naționale românești 1/13—4/16*», pag. 32—40. tipărit în Brașov de Barițiu, care motivează într'o lungă prefață necesitatea și importanța conferințelor naționale, a căror lipsă trebuie să o simtă oricine «întocmai ca trebuința de mâncare și beutură»... «națiunea română din Transilvania nu poate fi nici îndestulată, nici odihnită pe aceea, ce zic alții, că vor să-i dea dânsiei. Națiunea română nu cere din grație, că din grație se dă numai vinovaților și sclavilor; Românii cer și pretind *dreptate*; iară la câștigarea dreptății vor și trebuie să ia și ei parte. Pentruca Românii să-și poată ajunge acest scop mai pe sigur, ei au trebuință imperativă de *adunări naționale*. Românii nu așteaptă nici chiar dela spiritul secolului, dela spiritul de libertate, care adie peste Europa, nimic pe seama lor fără confăptuirea proprie. Spiritul umanității și al libertății seamănă cu *lacul oii din Ierusalim*, sau cu apele minerale vindecătoare; ele vindecă numai pe aceia, care le caută și se știu folosi de dânsese. Pentruca să ne putem folosi, trebuie să ne adunăm, să fimem consiliu».

cf. și articolul lui B., intitulat: «Congres național» și care ia ca motto următorul pasaj adevărat din «Agricol» lui Tacitus: «Nec aliud apud validissimas gentes nobis utilis, quam quod in *commune non cosulunt... Ita, dum singuli pugnāt, universi vincuntur*. (Gazeta de Transilvania 1861 Nr. 38).

în locul lui Goluchowski, și după înștiințarea prealabilă a lui Șaguna către guvernatorul Ardealului, Liechtenstein,¹ conferința națională se deschise în ziua de Anul-Nou 1861 și țină sub conducerea ambilor arhierei, ca prezidenți, 4 ședințe. Deși eră iarnă aspră, au venit atunci la Sibiu, afară de cei 159 de inși² invitați a participa la ședințe, mulți Români din toate părțile. În această conferință națională, pe lângă accentuarea gravaminelor mai însemnate, s'a prezentat și discutat și un proiect de lege electorală cu scopul de a se arăta, «cam dupăce principiu ar voi națiunea română a se face și sancționa pe cale curat constituțională o lege electorală, ce să corăspundă tuturor intereselor, ce au locuitorii acestei țări și în specie națiunea română».³ Căci legea electorală din 1791 eră făcută pe baze feudale, cu excluderea Românilor dela viața politică, iar cea din 1848 «s'a decretat, sau mai mult, precipitat prin cel mai cumplit terorism» (pag. 19). Dintre hotărârile conferinței mai însemnate sunt:

- a) conferința primește asupra sa solidaritatea în toate lucrările ambilor arhipăstori, ce le-au făcut și ce le vor face în interesul națiunii române, și le va da bărbați permanenți (comitet național) lângă dânsii, până când națiunea română își va câștiga dreptul său de națiune politică»;
- b) «în urma propunerii președintelui baron de Șaguna națiunea română reprezentată aici, se declară și cu această ocaziune de națiune politică și independentă față cu celelalte națiuni»;
- c) «adunașța, însuflețită de cuvintele prezidenților, că toți Românii fără distincțiune de confesiune, sunt frați de acelaș sânge, și că astă distincțiune de confesiune nu-i mai poate despărți pe unii de către alții în cauza națională politică română, a poftit să se ia la protocol declarația, că afurisit va fi acel român, care va mai încercă a stricare astă legătură frățească».⁴

Apoi, fiindcă în curând urmă să se țină o conferință mixtă (Români, Maghiari și Sași) la Alba-Iulia, tot la propunerea lui

¹ Protocol pag. 12.

² v. înșirarea lor ibidem pg. 54—58.

³ Ibidem pg. 17—20.

⁴ Ibidem pg. 12—13.

Șaguna adunarea hotărî, că Românii chemați de împăratul la acea conferință, «să se țină strâns de concluzile acestei adunări naționale, și dacă ei sau din interes privat sau din orice altă cauză s'ar abate dela aceste concluze, atunci faptele lor se dechiară anticipatimente de nule și nevalide pentru națiunea română».

26 de inși au înaintat conferenței în ședința din urmă un «memorial», în care se cuprind lucruri însemnate cu privire la drepturile limbei române și ale bisericii gr.-cat., care ar fi dorit să scape «de jugul concordatului», se insistă pentru «înființarea unei agenții la prealalta curte», pentru înființarea unei societăți literare, al cărei proiect de statute să-l elaboreze Timotei Cipariu, și pentru ridicarea unui monument național în Blaj pentru nemuritorii bărbați Samuil Micu, G. Șincai și P. Maior, iară altul pentru G. Lazar în Sibiiu sau în Avrig.¹ Asupra punctelor din acest memorial nu s'a mai desfășurat nici o discuție, ci studiarea și eventuala lor realizare s'a lăsat în grija comitetului permanent, compus din 18 inși,² sub îndoița prezidenție a arhierilor Șaguna și Șuluț.

Tot din această conferență s'au înaintat împăratului 2 petiții în cari se cerea, ca între propunerile regești («propositiones regiae») ale viitoarei diete la locul întâi să fie pusă regularea situației politice a națiunii române (ceea ce s'a și întâmplat la 1863); apoi toți articolii de lege vătămători pentru Români să fie anulați, în sfârșit să se asigure dreptul egal al limbilor și să se întretese în jurământul de încoronare al monarhului «o clauzulă corăspunzătoare, în puterea căreia libertățile și drepturile constituționale ale națiunii române și ale confesiunilor ei... să fie asigurate».³ Iar în a doua petiție majestatică se arată, că măsurile luate de cancelaria aulică transilvană nu corăspund așteptărilor românești, că Românii nu sunt reprezentați în această însemnată corporație decât prin 2 inși: un consilier și un secretar și că la convocarea conferenței mixte deasemenea li-s'a făcut o mare nedreptate prin anomalia de a se fi invitat 24 de inși în numele celor 500,000 Maghiari și Săcui, iar pentru 200,000 Sași 8 reprezentanți și în numele a 1.400,000 Români tot numai 8 inși.⁴

¹ Ibidem pg. 43—45. ² Ibidem pg. 23. ³ Ibidem pg. 48—51.

⁴ Ibidem 52—4.

Această conferență a naționalităților ardeleni se țină în 11 Februarie la Alba-Iulia și scopul ei eră, să îndemne pe Ardeleni a trimite pe deputații lor la dieta din Pesta și a recunoaște unirea celor 2 țări. Partida moderatilor maghiari părea a se gândi atunci serios la o împăcare cu naționalitățile.¹ Rezultatul experimentelor din Alba-Iulia se putea ști de mai nainte. Punctul de vedere maghiar de a trimite și din Ardeal deputați la dieta Ungariei, considerând unirea Ardealului cu această țară de legală — a fost apărât aci cu căldură de episcopul rom.-catholic Ludovic Haynald, argumentările căruia au avut darul de a convinge nu numai pe cei 23 reprezentanți ai «elementului maghiar, ci și pe 3 inși dintre Sași. Românii au rămas toți credincioși punctului de vedere exprimat în conferența națională, ale cărei hotărîri le tălmăci mitropolitul Șuluțiu într'o cuvântare mai lungă, spunând, că «pentru noi naționalitatea e mai scumpă decât libertatea» și că Românii numai după ce vor fi recunoscuți de națiune politică vor putea să între în pertractări asupra legilor din 1848.²

În ședința din 12 Februarie cel dintâi a luat cuvântul Șaguna sprijinind, într'un discurs avântat, părerile exprimate de Șuluțiu în ședința premergătoare și lămurind cu deosebită tărie a convingerii nizuințele și direcția politică a Românilor, a căror dorință supremă e să ajungă și ei «la acea stare de libertate și lumina, la care celelalte națiuni au fost ajuns de mai nainte». Această dorință justă izvorește din convingeri morale. «Națiunea română înțelege sub *libertate* starea cea normală a patriei sale constituționale, care să-i asigure *vieața, onoarea și averea ei*; iară sub *lumina* înțelege folosirea darului vieții constituționale, bazate pe egala îndreptățire cu privire la *religia și naționalitatea sa, și la cultura și întrebuințarea limbei sale naționale*».

După ce motivează nizuințele Românilor, ca izvorând din firea constituției și având acelaș caracter ca nizuințele națiunilor conlocuitoare, asigură conferența, că opiniile divergente, ce s'au ivit cu acest prilej nu vor putea împedeca națiunile de

¹ Ziarul de frunte *Pesti Napló* scria în Nrul său din 10 Aprilie 1861; «Este de cea mai neapărată trebuință să se șteargă din legile din 1848 acelea, cari vatămă naționalitățile, căci altfel am rămânea izolați într'un mod fioros în toată Europa și chiar în patria noastră».

² Ürmössy o. c. vol. I. pg. 258—9.

a-și ajunge ținta dorită, nici nu vor primejdui «paladiul patriei: constituțiunea», apoi termină prin următoarea comparație biblică «Să nu ne speriem nici de feluritele limbi, în care membrii acestei conferențe își descoper opiniunile lor. Această ivire nu este turnul Vavilonului, ci este icoana cea adevărată a sărbătoarei creștine de Rusalii. Deosebirea limbilor s'a scos ca pedeapsă numai în testamentul vechiu, iară în cel nou s'a cinstit de darul Duhului Sfânt, ceea ce eu doresc, ca și peste această conferență să se reverse în cea mai bogată măsură. Așadară diferența limbilor din această conferență este răsunetul frățietății națiilor din țară, este caracterul cel mai de frunte al patriei noastre constituționale, care ca o maică bună îmbrățișează cu asemenea iubire și căldură pe toți fiii săi; este factorul cel puternic pentru adevărarea maturității națiilor din țară; este factorul acela, care garantează pacea și mulțămirea obștească și pune stavilă la orice iregularitate. În sfârșit felurimea limbilor din conferența aceasta reprezintă în originalitate patria noastră, Ardealul».¹

Oricât de rabulistică sau măiestrită ar fi părut atunci unora aceasă cuvântare, ea exprimă cumpătat și cu destulă precauțiune, păreri juste despre chestia limbilor în Ardeal, păreri, cari au avut răsunet și în presă. Astfel curând după conferența din Alba-Iulia «Telegraful Român» scria că «destinația poporului român, adică cultura și prosperitatea lui cere necondiționat recunoașterea limbei române în *viața totală* a poporului... Cuvântul împărătesc trebuie să se facă adevăr și Românul trebuie să aibă limba sa și naționalitatea sa, căci i-a sosit timpul, și nu mai poate rămâne servil, schimbând numai jugul și comanda! Naționalitatea fără limbă este numai o satiră, și triumful ideii naționale trebuie să covârșescă orice alt interes».²

Pe lângă chestia limbei și realizării egalei îndreptățiri politice, îi preocupă pe Români mai ales dorința de a se constitui

¹ Această cuvântare a fost publicată în «Tel. Rom.» 1861, al cărui redactor Ioan Rațiu, mai târziu protopop la Hațeg, a participat și el ca raportor la conferența mixtă din Alba-Iulia (ibidem pg. 17), De aci a fost reproducă de Popea în Biogr. (pg. 278—279) și în parte de Ūrmössy (o. c. pg. 261), care o învrednicește de următoarele calificative: «cuvântare rabulistică, surprinzătoare, avântată și măiestrită» («feltűnő, rabulisztikus, fellengős, mesterkelt beszéd»).

² Artic. «Limba și naționalitatea» «Tel. Rom.» 1861 nr. 15—16, cum și T. R. 1863 nr. 35 (pg. 139): «Desvoltarea liberă a naționalității e numai sofismă și sarcasm fără de întrebuintă liberă a limbei».

politicește, într'un congres național general,¹ care să cuprindă și pe Ardeleni și pe Bănățeni. Eră un fel de revenire la programul național, desfășurat în petiția majestatică din 25 Februarie 1849, cu deosebirea, că acum Bucovinenii nu mai făcură nici un pas pe terenul luptelor naționale politice. Într'o serie de articole, intitulată «Orientare»² și scrise probabil de Șaguna, se pune întrebarea: până când să fie Românii sub iurisdicția ungurească în comitate, sub iurisdicția săcuiască în scaunele săcuiești și sub iurisdicția săsească în scaunele săsești, și se arată, că «deviza nației române este congres național și dieta țării, ca unicul mijloc de mântuire obștească, unde apoi toate se vor lămurii, normă și împăcă».³ Pe la adunările comitatelor, în multe locuri, se manifestă sgomotos însuflețirea națională, ce izvoră din noua ordine a lucrurilor; se înaintau proteste numeroase contra alegerilor de funcționari, făcute fără conlucrarea poporului român sau împotriva intereselor lui. Unele ajungeau chiar până la tronul împărătesc și erau rezolvite în favorul Românilor.⁴

Prin presă se dădeau poporului sfaturi, să-și plătească regulat dările⁵ și să nu urmeze exemplul Maghiarilor, cari începură a opune rezistență, nu mai plăteau dare și nu se mai înrolau la miliție, decât constrinși de execuție militară.

Cu toate că dieta ardeleană încă nu se convocase, și nu erau prospecte a se convoca în grabă, se ivesc curând îngrijorări cu privire la felul cum se va alcătui, pe baza cărei legi electorale, cum și la măsurile, ce ar trebui luate pentru asigurarea existenței politice a națiunii române. Se simția trebuința unei garanțe legale și se recomandă conducătorilor a stăruii pe lângă Maj. Sa, ca să dea

¹ Barițiu III. pg. 114—115 și 121.

² T. R. nr. 18, 20, 21, 22 și 39 și «Gazeta Trans», 1861, nr. 38, unde Barițiu agită pentru ținerea congresului, cel mult până la Sf. Petru.

³ «Anul 1437 cel plin de păcate pentru cele 3 nații privilegiate trebuie să se rușineze dinaintea anului 1861, deaceia cele 3 nații «vor păcătui asupra patriei și a păcii ei, dacă vor meșteșugi prea mult și dacă vor vrea să însușească legilor compilate vre-o mare sfințenie sau *noli me tangere*».

⁴ Cf. T. R. 1861 nr. 51 art.: «Alegerea nouă a ampoloaiților în Mercurea» în care se arată, că Majestatea Sa a încuviințat remonstrația Românilor», contra celei dintâi alegeri, făcută de Sași — și a ordonat alegere nouă, cu care ocazie fu ales jude regesc Ilie Măcelariu.

⁵ T. R. 1861 nr. 19 și 46.

cu prilejul încoronării «*Diploma Assecuratorium*», prin care națiunea română să fie declarată de națiune politică egal îndreptățită cu Maghiarii, Săcuii și Sașii, căci aceasta ar însemna mai mult, decât un articol de lege, pe care îl poate schimba o dietă ulterioară; ar fi o lege fundamentală a țării «o legătură sfântă între națiune și Domnitor».¹

La sfârșitul anului 1860 ajungând Schmerling ministru de stat, se apucă serios de organizarea monarhiei unitare, pe baze constituționale. Constituția din Octomvrie nu asigură îndeajuns unitatea monarhiei, cuprinzând concesiuni însemnate pe seama federalismului, pe când el stăruia pentru o centralizare mai pronunțată. Prin patenta împărătească din 26 Februarie 1861, care se bază pe diploma din Octomvrie, constituția fû modificată în sensul vederilor lui Schmerling, numit mai târziu «părintele constituției».² Deși se pretindea, că acest act n'ar fi decât executarea dispozițiilor cuprinse în diploma din Octomvrie, aceasta suferise totuș esențiale modificări în favorul centralismului, cercul de competență al dietelor provinciale fiind redus și asigurându-i-se parlamentului central o influență hotărâtoare.

În parlamentul acesta eră să între 343 deputați, între cari 85 din Ungaria, 26 din Ardeal și 9 din Croația, iar ceilalți din provinciile austriace; toți aceștia trebuiau să fie aleși dintre membrii dietelor provinciale respective, așadară aveau să treacă prin două alegeri.³

¹ art. «*Garanția națională*» T. R. 1861 pg. 80.

² R. Charmatz o. c. pg. 49, vezi caracterizarea favorabilă a lui Schmerling la Friedjung: «*der Kampf um die Vorherrschaft im Deutschland*» ed. 7 1907. pg. 42—45 — și mai puțin favorabilă la Beksics în Sillágyi Sándor: «*A m. nemzet története*» v. X. pg. 572—3.

³ Se crede, că dispoziția aceasta a fost fatală pentru întreg sistemul lui Schmerling; cf. ziarul vienez «*Reichspost*» Nr. 238 din 30 August 1908, unde, în legătură cu o recenziune asupra cărții contelui Ludovic Crenneville: «*Grossösterreich, Betrachtungen über unsere staatliche Zukunft und über die Möglichkeit nationaler Versöhnung*» (1908) se zice apriat despre Schmerling, că dacă ar fi dispus alegeri directe pentru parlamentul central, ar fi reușit a învinge rezistența pasivă a aristocrației maghiare («*hätte er direkte Wahlen geschaffen, so wäre die passive Resistenz der ungarischen Gentry in sich selbst zerfallen*») cf. și art. lui E. Treumund: «*Grossösterreich im Sinne der nationalen Autonomie*» în «*Österreichische Rundschau*» 1 Septemvrie 1908 pg. 280, unde se pot citi și câteva aprecieri elogioase asupra cărții lui Aurel Popovici.

Ungurii și Croații luptau cu îndărătnicie împotriva planurilor lui Schmerling, care în curând își pierdû aderenții și în provinciile de dincolo de Laita. El eră prea încrezut în puterile sale și speră, că cu timpul o să înfrângă rezistența Maghiarilor, despre a căror constituție zicea, că a fost distrusă prin revoluția din 1848—9 și, după drept, «*pierdută prin crimă*» (vergift).¹ Acest plan nu i-a succes însă din motiv, că antecesorul său Goluchovsky restituise în Ungaria autonomia comitatelor, a acestor cetățui de apărare, cu ajutorul cărora Maghiarii au reușit, de atâteaori în trecut, a zădărnici, orice încercări îndreptate contra intereselor lor naționale sau constituționale. Aceasta, firește, s'a făcut cu scopul de a-i mulcomi pe Unguri, și astfel — cum observă Friedjung — ceea ce ar fi trebuit să urmeze ca rezultat al transacțiunii cu Maghiarii, s'a pus tocmai la început.²

Dieta Ungariei s'a deschis la începutul lui Aprilie 1861 și în Maiu s'au început discuțiile asupra vestitului proiect de adresă al lui Deák, în contra căruia pășise ca reprezentant al direcției radicale Coloman Tisza; iar în 22 August a fost disolvată. Dieta aceasta a apărat autonomia țării și n'a voit, să trimită deputați în parlamentul central. În situația strâmtorată de atunci unii dintre conducători au încercat o împăcare cu naționalitățile. Spunând, — și cu dreptate — că «naționalitățile nu se pot îndestuli numai cu vorbe goale, ci prin o lege pozitivă», Eötvös prezintă un proiect de lege în chestiunea naționalităților,³ care a servit mai târziu de bază așanumitei legi de naționalități (art. 44 din 1868).

A venit apoi vorba și de unirea Ardealului cu Ungaria. Deputatul român Gavril Mihali, luând și el cuvântul — cel dintâi

¹ Cartea de aur II. 602.

² H. Friedjung: o. c. pg. 43.

³ Ürmössy o. c. I. 306—309 Păcățian, «*Cartea de aur*» II. 491—500 și «T. R.» 1861. nr. 23 (adaos) Corespondentul din Pesta al «Tel. Róm.», dl P. Cosma, publică o apreciere mai lungă asupra acestui proiect, care se făcuse mai mult «în urma demandării neamțului» și scrie, că «baronul Eötvös nici plătit n'ar fi putut lucră mai pe mâna lui Schmerling»; toată lumea știe, că numai la impulsul dat din Viena l-a făcut și de aceea: «Ori și cum jupâne Pista, Neamțul nio-a pus în lista» — De altfel proiectul nu poate să mulțamească pe Români — scrie corespondentul — căci «în toată litera lui nu vezi alta, decât suprematizarea tuturor națiunilor nemaghiare din Ungaria prin suverana națiune maghiară» (T. R. 1861 pg. 114 și 138),

dintre cei 18 deputați români, câți au fost în acea dietă, — în chestia adresei în ședința din 25 Maiu, a spus între altele, că în Ardeal capul *văzut al partidei*, care nu vrea să recunoască unirea Ardealului cu Ungaria nici să participe la dieta din Pesta, *locuște în Sibiiu*. Aceasta eră o vădită aluzie la persoana lui Șaguna. De aceea Telegraful dă lămurirea, că nu e numai o partidă sau fracțiune a națiunii române din Ardeal, care nu vrea și nu poate să recunoască legea unirii din 1848, ci e «națiunea întreagă și are atâtea capete, câți Români se află în Ardeal, prin urmare scaunul ei nu se află în Sibiiu, ci el este în inima tuturor Românilor, afară de vre-o câțiva renegați».¹

Tot astfel a ajuns politica Românilor ardeleni obiect de discuție și în casa magnașilor, unde erau 3 Români: Emanuil Gojdu, comite suprem în Caraș, Iosif Manu, comite suprem în Maramurăș și Sigismund Popp, căpitanul suprem al Chioarului.² Cel dintâi ceruse informații dela mitropolitul Șuluțiu și dela Șaguna, spre a putea vorbi în deplină cunoștință de cauză despre raportul dintre Maghiarii și Români ardeleni.

Într'o epistolă Gojdu rugând pe Șaguna să-i comunice «ultimatul» pretensiunilor națiunii române din Ardeal, fiindcă vrea să cuvânteze în favorul ei, îl asigură, că «Maghiarii din Ungaria nu sunt ca cei din Transilvania, ci lor le este greață de Aprobatele și Compilatele Transilvaniei»; s'ar putea deci ajunge cu ei la o înțelegere, și îi scrie: «când fac națiunile pace între sine, nu este consult să se târguiască ca Evreii, să mai poată și lăsa din pretensiunile primare, ci să zică deodată, atâta pretind și din asta nu mai las nici o iotă».

Șaguna în răspunsul său⁴ exprimă părerea, că Români ardeleni, când ar fi socotiți și tratați, după cum merită, n'ar fi contrari *unirei*, pentru că ei știu, că legile țării ungurești totdeauna au fost omenoase, iar cele ardeleni au fost îndreptate spre batjocura Românilor; totuș nu se poate hotărî Românul să accepteze *unia* prin o formă prejudicioasă pentru el, căci are caracter viril, ce și-a însușit în secolii sclăviei.

¹ Păcățian o. c. vol. II. pg. 318.

² Păcățian o. c. II. pg. 289.

³ ditto 1 Maiu 1861 st. n.

⁴ ditto 20 Aprilie 1861 (11 Maiu), publicate la Dr. Il. Pușcariu: *Documente* I. pg. 369—382.

Iar privitor la «ultimatul sau minimul pretensiunilor națiunii române din Ardeal» spune, că acesta «se țarmurește asupra celor trei cuvinte din legile anului 1848: egalitate, libertate și frățietate — nu numai individuală — civilă, ci și națională și confesională. Dela întruparea acestor principii atârnă fericirea noastră a tuturor, a nației române, ungurești și slave, și care nu le păzește, acela comite un păcat neiertat asupra patriei comune și asupra nației sale».

E foarte importantă această epistolă a lui Șaguna, având extensiunea unui memoriu, în care se lămuresc problemele principale ale politicii naționale și ni se dau prețioase indicațiuni privitoare la felul, cum judecă Șaguna în chestiuni politice, și cam ce crede el despre influența, ce ar putea însuș exercita asupra politicii românești. În privința aceasta din urmă ni se înfățișează ca un politician prevăzător și modest. Gojdu îi comunicase, cum un înalt dignitar maghiar s'ar fi exprimat, că unirea Ardealului cu Ungaria atârnă dela atitudinea lui Șaguna și deci s'ar putea duce la îndeplinire cu ușurință, dacă Șaguna n'ar face opoziție. La această împărtășire preonorifică a lui Gojdu, Șaguna își exprimă părerea, că respectivul dignitar nu va fi vorbit serios, deoarece «experiența de toate zilele dă destule dovezi, că astăzi nici un individ nu-și poate linguși perfectă încredere a nației sale așa, încât să zică despre sine, că ce vrea el, aceea vrea și nația sa. Contele Széchenyi a trebuit să moară, ca să se facă idolul nației sale; însă unii vreau să zică, că este întrebare, dacă meritelor personale ale lui Széchenyi sau unei idei, pe care posteritatea a îmbrăcat-o în vestmântul numelui lui Széchenyi, se fac ovațiunile prezente».¹

De încheiere Șaguna roagă pe Gojdu, «să propună înțelegerea unui *congres național*, care să formuleze modul și chipul egalei îndreptățiri a nației și limbei române».

În ședința din 19 Junie a casei magnașilor Gojdu a și rostit o remarcabilă cuvântare² în sensul vederilor lui Șaguna. Năzuind să aducă în perfectă concordanță naționalismul român cu patriotismul ungar, spune, că dânsul este cetățean credincios al patriei ungare, dar totodată își iubește fără margini na-

¹ Pctul V. al epistolei.

² «Cartea de aur» vol. II. pg. 418—427.

țiunea sa¹ și, ca frate al Românilor ardeleni, cunoaște dorințele lor și poate să afirme cu toată hotărîrea, că «Românul taxează mai presus păstrarea naționalității sale, decât libertatea sa personală, pentru că el vieța națională o consideră ca bază a libertății sale, și nu libertatea individuală de scut al vieții sale constituționale».² Arătând apoi, «ce păcat mare» a săvârșit legislațiunea Ardealului, condamnând la sclăvie de 400 de ani o națiune plină de viață, cum e națiunea română, un popor, care între cele mai grele împrejurări a dat dovezi de atâta putere de rezistență, — exclamă: «Unde ar fi ajuns până acum Ardealul, această Sparta mică, dacă ar fi avut atâția cetățeni liberi, câți heloți a avut!»...³

În sens cu totul contrar a vorbit celalalt Român, comitele suprem *Manu*, spunând, că este lipsă de loialitate din partea naționalităților, cari cearcă a sili pe Maghiari, să le facă concesii «tocmai acum, când sunt strâmtorați și din alte părți». Condamna machinațiunile *reacțiunii* (vieneze), care tocmai acum a aflat cu cale să trimită lui Șaguna suma de 25,000 fl., spre a o împărți între preoți, pe când mitropolitului Șuluțiu nu i-a trimis bani «pentru că știe, că pe acesta nu-l poate abate nime dela uniune cu daruri!»⁴

¹ Ibidem pg. 422. Mai precisă și mai caracteristică decât această declarație este mărturisirea, făcută de Gojdu în calitatea de comite suprem al Carașului la 18 Febr. 1861 și care în textul său maghiar sună în următorul chip: «Román szülöktől szülöttem, román dal szüentette első gyermeki jajaimat; nevelésem magyar volt, egész életpályám hazámnak volt szentelve, kiképzetségemet és minden szerencsémét a magyar nemzetnek köszönöm, kimondhatatlan hála köt engem a magyar nemzethez, de ép oly határtalanul szeretem román nemzetemet is, e két nemzet ikertestvér szívemben, és ha valami bösz istenség arra kényszerítene, hogy egyiket a másik vesztével boldogítsam, és ha e kárhozatos ítéletre szívem oly gaz lenne meg nem repedni, saját kezemmel fűrnám azt keresztül» citată după «*Megyei alkotmányos mozgalmak 1860 október 20-tól 1861. ápril 2-ig mint a nemzetgyűlés megnyitása napjáig*» Pest 1861 pg. 190.

² «Cartea de aur» pg. 423.

³ Ibidem pg. 425.

⁴ Ibidem pag. 428

III.

Rolul lui Șaguna la congresul național din 1863.

După disolvarea dietei din Pesta, a cărei stăruință neînduplecată pe lângă legile din 1848 zădărniciise năzuințele de împăcare ale dinastiei, în curând eră să se întrunească dieta Ardealului, menită a da oarecare sprijin planurilor lui Schmerling. Rescriptul împărațesc din 19 Sept. 1861, care dispunea convocarea acestei diete la Alba-Iulia, pe ziua de 4 Noemvrie, întâmpină însă o neașteptată rezistență din partea guvernului ardelean, care, cu 7 voturi contra 4, decise a înainta monarhului o remonstrație¹ și a împiedecă publicarea rescriptului împărațesc. Astfel întrunirea dietei ardeleni, pe care Românii o așteptau cu atâta dor, fû deocamdată zădărnicită.

Guvernul ardelean suferise atunci schimbări însemnate și îmbucurătoare pentru Români. În locul cancelarului Kemény fû chemat Francisc Nádasdy, care deși Ungur, eră totuș un sprijinitor al cauzei române; prezident al guvernului ardelean ajunse contele Ludovic Folliot de Crenneville, iar ca viceprezidenți înaintară Vasile Ladislau Pop și Kozma Dénes.

Asupra motivelor, cari au îndemnat aristocrația maghiară a zădărnici de astădată întrunirea dietei ardeleni, ne dă un Român ardelean suficiente lămuriri în revista «*Ost und West*»,² scriind, că în toate țările monarhiei s'a convocat dieta, numai Ardealul este ca un orfan, care trebuie să rescumpere păcatele străine, numai Ardealul este ca un pacient nefericit, căruia medicul încă nu are să-i spună, ce îi lipsește. Iar cauza e: «înalta politică». Partida vechilor conservatori maghiari mai are încă influență însemnată la Viena, și află mântuirea Austriei, sau mai corect, domnirea sa proprie asigurată numai prin un *dualism* german-maghiar, de dragul căruia să fie jertfite toate celelalte popoare din monarhie. Deaceea după disolvarea dietei din Pesta aristocrații conservatori au alergat iarăș la Viena, să împace și să direagă... Acest partid e sprijinit de unele cercuri din Viena, cari privesc principiul naționali-

¹ «Cartea de aur» II. pg. 654—664.

² «*Ost und West*; Wochenschrift für Politik» red. Dr. E. I. von Tkalac 1862 (Maiu).

tății ca un *monstru* al veacului al XIX-lea, iar în egala îndreptățire națională văd o dogmă periculoasă pentru stat. Dieta Ardealului ar fi fost pentru Români ocaziunea cea dintâi spre o îndreptare a sorții... Dar s'a convocat la început numai dieta Ungariei cu gândul, că vor participa la aceasta și deputați din Ardeal; deci Ardealul să fie jertfit ca un contradar pentru împăcarea Maghiarilor cu dinastia. După aceste expuneri, corespondentul ardelean al revistei vieneze ajunge la încheierea, că «fiecare pas făcut contra întrunirii dietei transilvane este un atac contra națiunii române, fiindcă prin împiedecarea dietei se împiedecă și realizarea egalei îndreptățiri a Românilor».

Conducătorii Românilor n'au lipsit a adresă monarhului un protest energic contra procedării guvernului ardelean, repetind totodată postulatele lor, accentuate în atâtea rânduri, privitoare la organizarea politică a națiunii române, la congresul național și dieta ardeleană, care să-i aducă garanța legală pentru respectarea drepturilor ei, cel puțin în viitor, dacă în trecut n'a avut parte decât de suferințe și umilire.

Petițiile Românilor au avut de astădată rezultatul dorit. În 18 Octomvrie 1862 a urmat o rezoluție împărâtească îmbucurătoare, prin care li-se promitea, că «regularea legală a referințelor juridice de stat ale *națiunii române* și ale confesiunilor ei are să formeze una dintre primele probleme ale celei mai deaproape diete transilvane».¹

Acum sosi ocaziunea potrivită pentru încuviințarea de mult doritului congres național. Șaguna și Șuluțiu înaintară la 2 Decemvrie 1862 o petiție colectivă în această chestiune, iar în 20 Februarie anul următor guvernul ardelean înștiințează pe Șaguna, că Maj. Sa «concede arhierilor români, ca presidenților conferinței naționale din 1861, a conchemă cât mai curând în acelaș oraș 120—150 dintre bărbații mai însemnați ai națiunii române la o *conferință continuativă*, unde să se publice rezoluția împărâtească din Octomvrie și să se trateze despre o adresă de mulțămire.

Presa română eră acum alarmată de știrea îmbucurătoare a congresului. Necunoscând însă, cât de înguste erau cadrele,

¹ «Cartea de aur» II. pg. 729 sq.

în care se putea mișcă acest așa-numit congres național, se pierdea în iluzii și ostenea făcând planuri nerealizabile. Astfel un corespondent al ziarului «Concordia» eră de părere, că locul congresului să fie Armenopolea (Gherla), la caz, că s'ar întruni Români din toată Austria, iar dacă se vor adună numai cei din Ardeal să fie Bălgradul sau Blajul; Sibiiul ori Brașovul la nici un caz! Propunerea aceasta aveă un vădit ascuțiș contra lui Șaguna, ca și păreriile Gazetei, că membrii congresului să nu mai fie denumiți din partea arhierilor, ci să-i aleagă poporul.¹ Mai mult simț pentru realitatea împrejurărilor a dovedit și de data aceasta «Telegraful», inspirat de Șaguna, scriind: «aducem aminte Gazetei, că unde e vorba de a alege între *coaje și sâmbure*, acolo să nu stăm la îndoială a lăsa coaja pentru câștigarea sâmburelui!»

¹ În «Concordia» s'a mai ivit și părerea, că la acest congres ar trebui să ia parte fiecare român trecut de 20 de ani. *Telegr. Rom.* se ocupă în nr.ii 7—8 din 1863—cu toate aceste propuneri, arătând, că nu e timpul a provoca neînțelegeri pentru astfel de formalități. Crede «Gazeta», că dacă alegerea s'ar face pe cea mai lată bază constituțională, ar află aprobarea acelor cari în veci și în pururea ne scot ochii tot cu dreptul istoric?... Ce s'ar fi ales de noi, dacă scrupulii Gazetei din 1862 ar fi legat mâinile noastre în 1848? în 1861?... Români n'au nici o iurisdicțiune publică — cine să facă alegerile și cum? — iată întrebarea cea mai grea... Vom predă alegerile aceste mai bucuros amploiaților de naționalitate străină, decât să le lăsăm la conștiința de Români și preoți a venerațiilor noștri Arhieriei?... Prin ce oare au meritat venerații președinți ai adunării naționale din 1861 voturi de neîncredere răspândite prin jurnale publice, ori fiindcă au condus naia vieții noastre politice până acum cu atata circumspecțiune și energie?... iar un corespondent «din coliba lui Rareș» scrie (nr. 10): «Lăsați să se convoace congresul sub orice formă, numai să ne adunăm, căci altfel pierdem firul; (străinii și-au pus carul în pietrii, ca congresul român să nu se înființeze și numesc adunările române conventicule). Lăsați să se adune congresul la Brașov, Sibiiu, la Blaj ori la Babahalma, să nu căutăm cuarțir în lună și stele... Nu faceți dificultăți guvernului, când acesta e aplicat a vă face un bine! Nu speriați pe contrarii noștri cu iluziuni, ca să ne pună piedeci și la ce e real... folosiți-vă de ocaziune, că e pleșugă și dacă trece nu o mai puteți apuca de plete. Fiți înțelepți ca șerpii și blânzi ca porumbii. Sapienți sat!» — cf. și epistola vicecancelarului Reichenstein către *Baritiu* aprobând procedura lui Șaguna: «Ich meinerseits muss mich mehr auf die Seite des Herrn Bischofs Șaguna schlagen, der sich genau an das von beiden Bischofen selbst vereinbarte und vorgelegte Programm gehalten hat» («Părți alese» III. pg. 617).

În sfârșit congresul s'a întrunit în Sibiu la Dumineca Tomii (7/19 Aprilie) și finu sub prezidenția ambilor arhieriei 4 ședințe, în cari s'a discutat mai ales asupra modului, cum să fie redactată adresa de mulțămire, s'a ales o delegațiune, care să înainteze împăratului această adresă, și s'au statorit în 12 puncte gravaminele Românilor, cari au să fie lecuite și dorințele lor, ce trebuesc îndeplinite prin dieta ardeleană. Importanța acestui congres nu eră mare numai pentru Românii ardeleni, ci și pentru cercurile din Viena, cari urmăreau acum cu deosebit interes acțiunea politică a Românilor, la sprijinul cărora contă ministrul Schmerling, având totodată și intențiunea serioasă de a îndeplini dorințele lor. Membrii congresului erau pătrunși de însemnătatea momentului, în care atențiunea atâtor cercuri hotărâtoare eră îndreptată asupra lor, cu bunăvoință dintr'o parte, cu invidie fățișă sau rău ascunsă din alta. Mitropolitul Șuluțiu mărturisește aceasta în cuvântul său de deschidere, zicând: «Domnilor! serios să cugetăm, că ce vom scăpa din gurile noastre în conferențele acestea, nu va răsună în deșert numai în sala aceasta, ci va avea echou și în urechile patriei, ba în ale întreg imperiului austriac și în toată Europa. Glasul nostru înțelepțește format și bine nimerit, va avea greutatea sa tocmai și în cumpăna imperiului austriac».

Șaguna avu rol precumpănitor nu numai în lucrările de pregătire pentru congres, ci tot el a dat direcția pozitivă și desbaterilor urmate aci, pe când spiritul celei negative sau al opoziției fusese Barițiu. Imediat după Șuluțiu luă Șaguna cuvântul și, într'un temeinic discurs, insistând asupra nedreptăților, din vechia constituție ardeleană, asupra celor 10 păcate (3 națiuni privilegiate, 4 religii recepte și 3 teritorii naționale separate), compară soarta poporului român, cu a celui irlandez și laudă pe O' Conell, care a fost un agitator «pentru dreptatea sfântă și contra Engliterei celei intolerante». Astfel de agitatori sunt și conducătorii Românilor, cărora trebuie a se mulțami, că acum se apropie momentul: «să capete și națiunea română o stare normală în stat», cum o au și alte națiuni. Datorința Românilor e deci a nu se abate «nici o linie» dela politica propovăduită de conducătorii lor dela 1848 încoace și care a fost «foarte bună și bine nimerită. Dacă așa vor urmă, atunci nu se va putea zice și despre ei, ceeace a zis lord Russell despre Irlandezi, că aceștia «au fost scoși din temnița subterană și sunt

acum în temnița supraterană». Acest congres, să facă deci adresa de mulțămire pentru rezoluția împărătească și apoi să se consulte toți laolaltă asupra stării din viitor.

În ședința a doua a rostit iarăș un discurs mai lung, dând lămuriri asupra punctelor, ce are să cuprindă adresa către împăratul, căruia trebuie să-i arate mulțămire «pentru atâta grație și milă, căci lucruri mari nu se pot face dintr'odată».¹

Părerile sale asupra adresei le recapitulează la sfârșitul discursului în 4 puncte. «Să arătăm împăratului — îndeamnă Șaguna — mai pe larg, cum înțelegem noi legile fundamentale, pe cari le-a sancționat Majestatea Sa. Și adevă: 1. Așa înțelegem, că Majestatea Sa însuș recunoaște, că toate țările sale trebuie să se guverneze după formă constituțională. 2. Recunoaștem și noi lipsa unui centru, va să zică lipsa unui corp consultativ și deliberativ și recunoaștem lipsa pertractării unor obiecte.... într'un senat imperial, precum sunt obiectele monetei, poștei, drumurilor etc. Eu, domnilor din cinstire către timpii de mai nainte antemarțiali și din respect și către constituțiunea cea cu 10 păcate, nu vreau să mai amintesc, că Ardealul nu e în stare să facă un drum de fier, măcar nici de aci până la Bălgrad. Nu vreau să ating, că țara noastră n'a avut nici mai nainte, nici o autonomie adevărată, nici după legile ei de mai nainte, ci a fost dependentă sau de Ungaria sau de drăguțul de Turc, pentrucă țara noastră n'are atributele cerute pentru o țară autonomă, adevă independentă de orice altă atârnaire. Nu le posedă acestea nici pentru a fi țară independentă de rangul întâi, dar nici de rangul al doile, căci nu posedă nici puteri fizice, nici pecuniare, pentrucă să retac pe celelalte, pentru a sa susținere independentă internă și externă. 3. Să spunem Majestății Sale, cum înțelegem noi diploma din 20 Octomvrie 1860 și patenta din 26 Februarie 1861, că adevă noi astfel le înțelegem, că pentru obiectele dinlăuntru ale țării noastre încă va fi vieată constituțională, prin ridicarea tuturor privilegiilor de mai nainte și, prin urmare, prin ridicarea teritoriilor privilegiate, căci de nu, noi nu vom avea nici unde să punem piciorul în țara noastră. 4. Apoi să zicem, că noi tragem de aci consecința logică, că individualitatea politică a patriei noastre prin constituțiunea, care trebuie să se desvoalte și statorească, va fi din destul asigurată».

S'a ales o comisiune de 19 inși, care sub conducerea lui Șaguna, a pregătit textul acestei adrese. În a 3-a ședință referentul comisiunii Ioan Aldulean ceti adresa, care fu primită de

¹ Cartea de aur II. pg. 755.

² Ibidem pg. 756—7.

congres, cu abandonarea propunerii lui Barițiu de a se insista în adresă și asupra unor postulate și gravamine naționale. Cu privire la acestea s'a hotărât, ca ele să fie luate în considerare din partea comisiunii, când va alcătui și un memorandum. În ședința ultimă, a 4-a, referentul comisiunii, Ioan Pușcariu a citit gravaminele și postulatele naționale înșirate în 12 puncte,¹ iar Dr. Ioan Nemeș a prezentat un raport despre activitatea comitetului național dela începutul anului 1861 și până la congres.

O delegație de 10 inși, cu Șaguna în frunte, a plecat peste o săptămână la Viena, unde fiind primită în 4 Maiu la curtea imperială, înaintă monarhului adresa congresului român. Cu acest prilej rosti Șaguna înaintea împăratului, o cuvântare însemnată, pe care acesta o califică în răspunsul său de «cuvântare plină de miez» («inhaltvolle Ansprache»), asigurând iarăș pe «bravii Români», de toată grația și favoarea sa.

Primirea, de care s'au bucurat deputații Românilor în Viena, a fost dintre cele mai afectuoase. În 5 Maiu Schmerling a dat o cină, iar a doua zi orașul Viena — un banchet în onoarea lor. Simpatiile pentru Români începură a fi la modă. Principele Coloredo salută la banchet, într'un toast, pe acești «oaspeți preaonorați», cari sunt «patrioși dela marginile cele mai îndepărtate ale monarhiei». Apoi și primarul Vienei, Zelinka *închină* «deputațiunii, conducătorului ei, și poporului român un vivat întreit». La sfârșit rosti și Șaguna un toast, în care spune, că vechiul patriotism local, strâmt și «foarte provincial» trebuie înlocuit de aci înainte prin un patriotism mai înalt, la care-i îndeamnă pe toți cetățenii deviza Maiestății Sale: *viribus unitis* — și dorește, ca Dumnezeu să binecuvânte acest *patriotism nou* și pe purtătorii lui, mulți ani, spre binele obștesc.

Deputații se întoarseră acasă cu cele mai măgulitoare speranțe.

Presa germană contribuă a le spori satisfacția, atribuind concluzelor congresului și misiunii la Viena o importanță aproape exagerată, iar cea maghiară intenționează a domoli însuflețirea și încrederea națională prin obicinuitele cărți și învinuiri, că congresul acesta nu ar putea fi privit ca o reprezentanță legală a națiunii române, că Șaguna ar fi exercitat pre-

¹ Ibidem 777.

siune asupra congresului, că a incriminat constituția maghiară însaș, că între O'Connell și oratorul român (Șaguna), precum și între națiunea irlandeză și națiunea română nu poate fi nici o asemănare, deoarece legile maghiare din 1848 au șters umbra oricărei asemănări ș. a. N. Popea răspunge, în coloanele «Telegrafului Român»¹ învinuirile acestea spunând, că «legile din 1848 au șters numai încetușarea individuală, dar nicidecum și pe cea politică națională și că acest congres va rămâne epocal în vieța Românilor, fiindcă acum pentru întâia dată a vorbit împăratul și marele principe al Ardealului cu ei ca cu o *națiune*».²

IV.

Șaguna ca deputat al dietei ardelenne (1863/4) și membru al senatului imperial.

Imediat după congresul național s'au început mișcările electorale, în vederea dietei ardelenne, pe care monarhul o convocase prin un rescript (21 Aprilie) la Sibiu pe întâia zi a lunii Iulie. Ținându-se seamă de justele dorințe ale Românilor, deputații pentru această dietă nu erau să fie aleși pe baza legii electorale create de dieta din Cluj la 1848, nici după cea din 1791, pe cari Români le socoteau nedrepte pentru dânșii, ci pe baza unei legi provizorii,³ ale cărei principale dispoziții

¹ Nrele 34—35 din 1863, unde învinuirile de acest fel Popea le califică de «săcături și minciuni încornurate» și citează părerea ziarului «Korunk» (Nr. 50), că toți s'au obicinuit a vorbi cu recunoștință despre Șaguna («Băró Sagunát mint népét s papjait civilizálni törekvő főpapot mindenki elismeréssel szokta emlegetni»).

² Afirmația aceasta însă nu eră tocmai exactă deoarece și în 25 Febr. 1849 se adresa Fr. Iosif în răspunsul său către deputații români ca către reprezentanții *națiunii române*...

³ «Tel. Rom.» Nrii 42—43 scrie sub titlul: «Privire asupra ordinii dietale provizorie»: «pe unii îi apucă frigurile, când aud de octoări, dar această lege provizorie sau octroată e justă și e bine, că regimul a părăsit baza nedreptei legi din 1791»... iar în «Un Cuvânt despre alegeri» spune că «apăsarea cea îndelungată a Românului și excluderea lui dela toate drepturile politice l-au făcut cu totul nepăsător de lucrurile publice. Căci ce a știut el alta până acum, decât: crede, taci, robește și plătește! Deaceea el

(censul intelectual și censul de 8 fl. contribuție directă) erau în conglăsuire cu proiectul elaborat în conferința națională din 1861.

Ca probleme ale acestei diete rescriptul împărătesc fixase 11 chestiuni, dintre cari pe noi ne interesează numai cea dintâi, privitoare la «realizarea egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor ei», precum și proiectul «despre întrebuintarea celor trei limbi ale țării în afacerile publice oficiale», cari amândouă au devenit legi sancționate, pentruca mai târziu să se aleagă nimica de ele, spulberând atâtea nădejdi frumoase și încercând sufletul Românilor iarăș cu cele mai grele și mai amare decepțiuni.

În preajma alegerilor amândoi arhieriei au adresat alegătorilor români — deopotrivă credincioși ai bisericii și ai steagului național — frumoase circulare,¹ însuflețite de cele mai curate intențiuni naționale și pline de sfaturi părințești, prin cari recomandau poporului să nu voteze, decât pentru candidații români, iar preoților și protopopilor le impuneau îndatorirea de a fi cu cea mai mare priveghere, ca nici un singur alegător român să nu părăsească steagul.

Mulțămită stăruințelor arhieriei și abnegației, de care au fost capabili cu acest prilej fruntașii, mai ales preoții români,²

dreptul de alegere îl va privi de sigur ca o sarcină nouă, ce i-se încarcă pe spate! Toți binevoitorii poporului, mai ales preoții au sfântă îndatorire a stării din toate puterile, ca dintre cei îndreptății la alegere nici unul să nu se retragă! — În Nrii 44 - 46 art. «Pre cine să alegem» arată, că ceice vor să ajungă deputați, trebuie să fie înainte de toate: a) Români buni; b) să nu se dușmănească pentru confesiune; c) să fie oameni cu renume bun, capaci și moderați; d) să fie cunoscători de legi; e) să fie oameni de caracter».

¹ «Cartea de aur» III. pag. 36—43.

² «Românii transilvani față cu alegerile dietale», («Tel. Rom.» Nr. 53) spune, că deși erau multe momente nefavorabile pentru Români, cari în săsime erau «gazde cam tinere» și le lipsea «starea de mijloc cetățenească — rezultatul a fost totuș multămitor, căci «preoții au înțeles vocea arhi-păstorilor și cu puține excepțiuni, și-au împlinit datoria de părinți sufletești de patrioți credincioși și de Români buni cu toată scumpătatea... Onoare dar acestui popor moderat, treaz, serios și ascultător! Și onoare tuturor conducătorilor lui!» Polemizând apoi cu ziarele «Kolozvári Közlöny» și «Korunk», cari scriau, că arhieriei români ar fi oprit sub blăstăm pe Români de a-și da votul pentru candidați străini, și că Românii cărturari ar fi agitat

rezultatul acestor alegeri, prin cari poporul nostru avea să-și dea măsura maturității sale politice, a fost foarte favorabil pentru Români, reușind ei a trimite în dieta dela Sibiiu 46 deputați, față de cei 43 ai Maghiarilor și 32 ai Sașilor. Și astfel îngrijorările cercurilor din Viena, cari se temeau, că țaranii români vor fi mituiți cu bani ori seduși prin promisiuni din partea opoziției maghiare,¹ s'au dovedit a fi fost cu totul de prisos. Pe lângă deputații aleși, împăratul mai chemă la această dietă și câte 11 regaliști (senatori) din sinul fiecărei națiuni, astfel încât elementul român era reprezentat în total prin 57 de inși, cel săsesc prin 43 și cel unguresc prin 54. Între regaliști fusese la început și episcopul Șaguna, care renunță însă la această cinste, fiind ales cu unanimitate deputat al cercului Săliște.

Sibiiul avea acum aspectul unui oraș mare, în care se concentrase atâtea lume curioasă, pe lângă deputații îngrijorați, fiecare în felul său, de soarta națiunii, din care făceau parte. Rândurile tinerimii române erau agitate de puterea misterioasă a entuziasmului național, care se manifestă în diferite chipuri, până la forma lui de exteriorizare în costumele, ce voiau să reamintească pe alui Mihaiu Viteazul.

Dieta, convocată pe începutul lui Iulie, s'a deschis abia la 15 ale acestei luni și numai în prezența deputaților români și sași. Deputații maghiari, la sfatul lui Iuliu Andrassy și Coloman Tisza,² au hotărît să nu participe la această dietă, pe care unele ziare maghiare o numiau mai târziu în chip de batjocură «conventicul» și «scupștină valahă».³ — Ci au remonstreat împotriva ei, ca fiind convocată pe baze ilegale. La pro-

cu lozinci comunice, arată, că toate aceste afirmațiuni sunt numai «vorbe goale și calumnii proaste»... și atrage «atențiunea regimului la acești articoli plini de expresii tulburătoare pentru țară și națiunile ei» («Tel. Rom.» 1863 pag. 213). Afirmațiunile presei maghiare au trecut și în cărțile istoricilor maghiari, cf. d. e. Ürmösy o. c. vol. II. pag. 113—114, unde pe lângă multe înexactități se cuprind și unele lucruri adevărate sau probabile că preoții îmbrăcați în odăjdii și cu crucea în mână binecuvântau ceata alegătorilor, înainte de a intra la urnă și rosteau vorbiri însuflețitoare, spunându-le, să nu creadă, că «libertatea le-ar fi dat-o Maghiarii în 1848, căci aceasta a câștigat-o Șaguna dela împăratul» ș. a.

¹ Barișiu III. pg. 181.

² Ürmösy o. c. II. pg. 117.

³ «Tel. Rom.» 1867 Nr. 21 pag. 83.

testul deputaților s'au alăturat, afară de 3 inși, și regaliștii maghiari, a căror situație eră cu mult mai dificilă, deoarece acest pas li se putea socoti ca o faptă punibilă de nesubordinare față de monarh. Pe episcopul rom.-catolic Haynald l-a costat scump acest pas de bărbăție națională: a fost destituit din scaunul episcopesc de Alba-Iulia și trimis la Roma,¹ să se pocăiască, de unde la 1867, după împăcarea dinastiei cu Maghiarii, s'a putut întoarce iarăș în patrie, ca să-și primească din partea națiunii sale răsplata meritată pentru atitudinea-i demnă și bărbătească. Pentru a trimite la dietă alți deputați în locul celor recalitrânți, s'au mai făcut încercări în 3 rânduri, dar fără rezultat, deoarece deputații maghiari după alegere totdeauna își depuneau imediat mandatul.²

Atitudinea deputaților maghiari a provocat la început neliniște nu numai printre Sașii, cari priveau cu neîncredere și cu teamă la majoritatea română a dietei, ci și printre Români, cari se temeau, că absentarea lor va zădărnici și această dietă, care eră ținta doririlor românești.

Unii erau de părere, că dieta să-și exprime regretele pentru această purtare a deputaților unguri, dar la propunerea lui Rannicher s'a trecut simplu la ordinea zilei preste acest incident. Dieta s'a constituit și a procedat la rezolvarea problemelor, ce i-le fixase mesagiul de tron, și în cea dintâi sesiune a sa, care a durat dela jumătatea lui Iulie până către jumătatea lui Octomvrie (13 Oct.), pe lângă discuțiile lungi și sterile asupra adresei, propuse de Șaguna, a votat și cele dintâi 2 proiecte de legi, cele mai însemnate pentru noi Români.

În această sesiune a dietei Șaguna avu rolul conducător nu numai între Români, ci de multeori cuvântul lui eră hotărîtor pentru întreagă desfășurarea discuțiilor și mai ales pentru satorirea măsurilor, ce erau de urmat.

¹ Ürmössy: Ibidem 190-91; guvernul ar fi voit să i-se ia și titlul de episcop și să fie trimis ca nunțiu papal în *Mexico*; împăratul a fost însă mai indulgent ca de obicei. În declarația sa către credincioși scria Haynald: «Mi-am dat silința a servi cu fidelitate principelui și patriei mele, neabătându-mă de pe calea dreptului și a dreptății; în cariera mea publică n'am rostit nici un cuvânt, pe care ar trebui să-l revoc, și n'am făcut nici un pas, pe care ar trebui să-l regret».

² Ürmössy o. c. II. 129 și 141.

Cel dintâi discurs mai însemnat îl rosti în ședința a 7-a (27 Iulie) în legătură cu propunerea sa de a se răspunde rescriptului regesc (din 15 Iulie) prin o adresă cuviincioasă.

Pornind din constatarea, că problema acestei diete este a «vivifică, a reînoi și întineri constituțiunea cea avitică a patriei noastre după cerințele timpului de față»,¹ indică pe scurt furtunile, cari s'au ivit, în cele două decenii trecute, pe orizontul politic al patriei, arată, că dânsul nu e povățuit de considerații strimte de egoism național sau confesional, ci de patriotismul luminat,² și aduce laude împăratului pentru politica sa deschisă și liberală, care se exprimă în devisa: «recta tueri unitis viribus» și se dovedește prin faptul, că «Majestatea Sa ne lasă constituția noastră cea veche, dară poștește, ca să se observe elementele comune organice, ce s'au desvoltat până astăzi și au venit la valoare». Tocmai de aceea n'a convocat dieta ardeleană pe baza lezei electorale (art. 11) din 1791, ci luând «de îndreptar și de punct de mănecare desvoltarea elementelor comune organice de 15 ani încoace», spre a introduce constituția cea veche iară în viață, «ne-a octroit o lege nouă electorală, prin care să mulțamească toată țara». Edificiul constituțional al patriei trebuie deci amplificat astfel, încât «toate popoarele ardelenne să încapă într'insul»³... Iar la lucrarea aceasta de edificare reprezentanții țării trebuie să purceadă înțelepțește și în unire solidară, căci altfel «s'ar putea află cineva de aceea părere, că noi ne-am apucat de un edificiu întoemai, cum au făcut lucrătorii dela Turnul Babilonului, căci nu suntem pe terenul dreptului de continuitate sau al continuității de drept, ci am fi pierdut

¹ Problemă, pe care o exprimă «pe scurt, dar cu atât mai complect și lămurit» prin următoarele cuvinte ale lui Cicero, pronunțate în lauda senatului roman: aedificare templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo transsilvaniensi concessam uni ordini»...

² Acest discurs al lui Șaguna fu comentat favorabil și de ziarul ung. «Magyar Sajto», care laudă «cumpătul și moderațiunea» acestui orator al poporului, exprimându-și dorința, ca «de acelaș cuget bun, de aceeaș rețineră moderată» să fie conduși și ceilalți oratori ai poporului și însuș poporul «care nădăjduște egalitate frățească între ceilalți frați ai săi» Tel. Român 1863 pag. 249.

³ «Ziar stenografic al dietei transilvane» publicat în 3 limbi (ung. germ. rom.) pg. 40-42.

drepturile patriei noastre, ce se zice nemțește «die Rechtsverwirkung».¹ După ce afirmase și în discursul său din ședința a 7-a, că Românii nu vreau să facă din Ardeal o *tabula rasa*, ci ei țin samă de dezvoltarea istorică a Ardealului, în ședința a 10-a (11 Aug.), la discuția asupra adresei revine din nou asupra acestei chestiuni, arătând, cum în proiectul de adresă (elaborat de o comisiune, referenții căreia au fost Barțiu și Rannicher) «stă lămurit, că diploma leopoldină din 1691 este punctul de mănecare pentru lucrările dietei, căci comisiunea s'a nevoit a uni și a împreună împrejurările de astăzi cu cele dinainte de 1848 și aceasta nu a putut mai bine să facă, decât așa, precum însuș împăratul ne-a indigitat nouă, va să zică, cu unele schimbări, cari însă dreptul de continuitate nici decum nu l-au nimicit, ci l-au *întinerit* și l-au *perfecționat*». Justifică apoi aceste schimbări prin influența ideilor moderne, cari au modificat cu totul spiritul timpului; «Să mărturisim simplu, Domnilor, că la alt sbor au ajuns astăzi științele de stat, să recunoaștem, Domnilor, că convingerile noastre de astăzi cu totul altmintrelea bat în piepturile noastre, decum au bătut înainte cu 15 sau 16 ani, să mărturisim, Domnilor că nu suntem noi ca lucrătorii dela turnul Babilonului, în disarmonie, nici în dușmănie națională, nici politică, nici confesională. Să mulțămim, Domnilor, prevedinței cerești, să mulțămim profesorilor noștri, cari ne-au adăpat cu luminile științelor moderne»... Iar de încheiere declară, că «din convingere întru adevăr patriotică» primește proiectul de adresă al comisiunii, ca putând servi de bază desbaterilor speciale asupra adresei, și «Incredințând pe fieștecă, că alt interes și alt scop nu am, decât acela a continuității de drept, a delătură pierderea de drept și a stabilă și a întări o vieță cotidiană cu ticneală sau mai scurt să zic: precum D-zeu, când a zidit lumea, înainte de toate a făcut lumina, și precum zic sfinții părinți, pentru aceea ar fi făcut D-zeu lumina mai întâi, ca să vadă făpturile, cari le va zidi; așadară zic și eu, că trebuie să stabilim mai întâi niște principii în adresă, cari să ne fie la toate trebile noastre ca lumina, ca să vedem, ce facem și ca să fim siguri, că nouă nu ni-se va întâmplă aceea, ce s'a întâmplat lucrătorilor dela turnul Babilonului (Bravo! Bravo! Bravo!)».²

¹ Ibidem pg. 69.

² Ibidem pg. 69—70.

După terminarea discuțiilor asupra adresei, prezidentul puse la ordinea zilei proiectul I. de lege, privitor la înarticulară drepturilor politice ale națiunii române. Vorbî întâi referentul sas Francisc Trauschenfels, spunând, că a sosit timpul, ca această țară să fie o patrie adevărată și pentru națiunea română, care a fost atâta vreme abia tolerată în principatul Ardealului; și celor două biserici române trebuie să li-se creeze aci prin egala îndreptățire un adăpost sigur, căci prin aceasta nu se face decât un *act de dreptate*¹ din partea acestei diete.

Luă apoi cuvântul referentul Cipariu și cetind proiectul comisiunii, îl recomandă tuturor spre matură cumpănire și acceptare, «pentru că obiectul atât este de important, pentru că așteptarea națiunii române atât este de încordată, pentru că rezoluțiunea acestei grele chestiuni cere atâta capacitate, atât sânge rece și atâta circumspecțiune în toate laturile, cât fiecare din noi... ne simțim și caută să ne simțim oareșcum strâmbași sub greumentul acelei mari responsabilități, ce zace pe umerii noștri, dacă cumva din o cauză sau alta, din debilitate sau precipitanță, sau dintr'un neastâmpăr rău calculat, am comite vre-o eroare, a căreia consecințe să aibă triste și neplăcute urmări pentru viitorul națiunii române, despre a căreia existență politică chiar acum se tratează, sau și dacă numai nu

¹ Ibidem pag. 151: «Indem wir dieses tun, liefern wir den deutlichen Beweis, dass wir die Anforderungen der Zeit verstanden, dass wir die Würde, die überhaupt in den Nationen liegt, erkannt haben. Indem wir dieses tun, üben wir aber auch *einen Act der Gerechtigkeit aus*. Bereits 232 Jahre sind verflossen, seit die Nationen der Ungarn, Székler, und Sachsen in unserem Vaterlande zu einem Bruderbunde zusammentraten, um sich die heiligsten Rechte der Menschen und Nation, nämlich Freiheit des Glaubens, Aufrechthaltung ihrer Verfassung und Sicherheit des Eigenthums durch feierlichen Eid zu gewährleisten. Es sind 232 Jahre, seit die im Jahre 1630 zwischen den Ungarn, Székler und Sachsen errichtete Union in Siebenbürgen zu Stande kam. Die *Nation der Rumänen* ist aus diesem Bruderbunde noch heute ausgeschlossen, *wiewohl die Söhne derselben alle Lasten, alle Leiden unseres Vaterlandes redlich mit uns getragen, redlich mit uns geteilt haben* (Bravo!) *wiewohl es wenig Hufen Landes in Siebenbürgen geben dürfte, die sie nicht mit ihrem Schweisse, mit ihrem Blutte befeuchtet*. (Bravo!) Meiner Ansicht nach ist es nur ein Akt der Gerechtigkeit, nun, nachdem das bis zum Jahre 1848 hindernd im Wege stehende Feudalsystem Siebenbürgens gefallen ist, die rumänische Nation und ihre Konfessionen in diesen Bruderbund aufzunehmen. (Să trăiască!)»

am nimeri sau dorințele națiunii noastre, sau intențiunile cele mai curate ale națiunilor surori, ale acestui mare principat al Transilvaniei». ¹ Scopul năzuințelor națiunii române e «sfânt și etern, pentru că el e dorirea inimei omenești și postulatul rațiunii supreme — pentru că e postulatul, cuvântul și voia lui Dumnezeu».

În ședința următoare chiar unul dintre puținii reprezentanți ai elementului maghiar, contele *Béldi*, declară că sprijinește și el cu toată plăcerea acest proiect mai ales din motivul, că «egala îndreptățire politică și confesională va avea o mare înrăurire asupra păstrării vechei constituțiuni și a autonomiei ardelene». ² Au vorbit apoi amândoi arhieriei români, Șuluțiu făcând repriviri istorice asupra sorții triste din trecut a Românilor ardeleni, iar Șaguna desfășurându-și ideile sale despre ființa statului și despre însușirile, ce trebuie să le întrunească o lege bună, arătând, că rădăcina răului pentru Români a fost în feudalism, că «națiunea română dorind dorește și cu sete așteaptă înarticularea sa» și că realizarea acestei dorinți «e o zi mare, o zi de sărbătoare pentru patria întreagă». — «Acestei zile și sărbători mari ardeleni de astăzi împărțasească-i cerul sfințirea!» ³ Șaguna ar fi dorit, ca «chestiunea națională cu cea confesională să nu se rezolve prin o singură lege, ci prin două legi deosebite»; de aceea spune la sfârșit, că ar fi așteptat ca guvernul să prezinte două proiecte.

După discuții de o săptămână și mai bine proiectul comisiunii a fost primit cu unanimitate ⁴ în ședința a 26-a (7 Septembrie), iar peste 3 zile fu prezentat din partea unei delegațiuni, în fruntea căreia stătea Șaguna, comisarului Crenneville ca să-l înainteze Maiestății Sale spre sancționare. ⁵

În ședința următoare (a 27-a la 13 Septembrie), după ce se cetî răspunsul monarhului la adresă, răspuns măgulitor ⁶

¹ Ibidem pag. 152, a se compară proiectul guvernului cu al comisiunii și cu articolul sancționat în «Carte de documente dela dieta Ardealului 1863-4» pag. 45, 67, 145-6 și 198-200.

² Ibidem pag. 157.

³ Ibidem 159-161, de unde întreg discursul e reprodus și la Popea o. c. pg. 290-294.

⁴ Ibidem pag. 294.

⁵ Ibidem pg. 296-7.

⁶ «Cartea de documente» (Dietalia) pg. 79-82.

pentru toți membrii acelei diete, lăudați pentru «judecata matură, cunoștințe și experiențe largi, zel patriotic și predominare de sine» — Șaguna luă imediat cuvântul propunând dietei a primi și introduce diplomele împărătești din 20 Oct. 1860 și 26 Febr. 1861 «în condica legilor ardeleni». ¹ Aceasta însemnă, că dieta Ardealului trebuie să-și trimită, cât mai îngrabă, delegații săi în parlamentul central din Viena, unde partea cislaitană a monarhiei, grație rezistenței ce opuseră acțiunii lui Schmerling Ungurii și Croații, nu era nicidecum reprezentată. Lui Șaguna i-s'au adus mai târziu învinuiri, mai ales din partea lui Barițiu, că a prea grăbit cu propunerea aceasta, prin care s'a periclitat autonomia Ardealului de dragul centralismului austriac. ²

Ci, dacă nu grăbea Șaguna cu propunerea, care firește făcū cea mai bună impresie în cercurile curții imperiale și asupra lui Schmerling, de sigur n'ar fi lipsit a o înaintă poate în aceeaș ședință vre-unul dintre deputații sași, căroră și de altfel nu le prea veni la socoteală, că Șaguna prinsese mai repede ca dânsii momentul spre această nouă manifestare însemnată a politicei dinastice.

Dintre deputații români Ladislau Vaida a spus, într'un discurs rostit în limba maghiară, că deși nu voește să atace cu nici un cuvânt diplomele împărătești, totuș nu poate împărtași bucuria, de care vede că sunt cuprinși cei mai mulți deputați din cauza învătării de a participa la senatul imperial, ci dânsul e de părere, că dieta aceasta să nu trimită reprezentanți la senatul imperial, până nu va fi terminat cu desbaterea tuturor chestiilor interne, cuprinse în propozițiile regești. ³

A reușit însă propunerea lui Șaguna, și s'au ales 26 de inși pentru a reprezenta Ardealul în parlamentul central din Viena, iar pe arhieriei îi invitase monarhul în casa de sus, ca senatori.

Dacă în chestia aceasta Șaguna a sprijinit sincer pe ministrul Schmerling, în care avea toată încrederea observând, că are intențiuni serioase de a promovă cauza națională română, găsim în schimb în voluminosul ziar stenografic al acestei diete

¹ «Ziar stenogr.» pag. 299.

² Barițiu III. pg. 206 și urm.

³ Ibidem pg. 513.

multe cuvântări, cari ni-l înfățișează pe Șaguna, ca făcând opoziție guvernului, mai ales în decursul debaterilor asupra proiectului al doilea de lege, relativ la întrebuintarea celor 3 limbi ale țării în toate afacerile publice.¹ Astfel Șaguna propune a se lăsa cu totul la o parte §-ul, care normează, în ce limbă au să fie purtate matriculele, care fiind «cărți bisericești», statorirea limbei lor e de competența autorităților bisericești, iar nu a dietei.

În motivarea propunerii sale se rosti cam aspru, dar cu mult adevăr, împotriva încălcărilor, pe cari statul s'a obicinuit a le face pe teren bisericesc, zicând: «În vieța mea practică am făcut multe experiențe triste în privința matriculelor, pentru că am aflat, că statul adeseori fără să examineze motivele convingerii sale, merge prea departe în privința matriculelor și-și aroagă așa zicând o dictatură asupra acelor cu desprețuirea autorității bisericești». Deputatul Mediașului, Fabini, sprijinind proiectul guvernului, își permite observarea, că dacă Șaguna ar fi dignitar bisericesc în Rusia, nu i-ar fi îngăduit să pășească contra unei propuneri a guvernului.² Luând cuvântul în chestie personală, Șaguna promite lui Fabini, că îi va trimite cartea sa de drept canonic, spre a se lămuri asupra învățăturilor bisericii ortodoxe, iar relativ la comparația cu stările din Rusia, spune: «Domnilor, răspunsul meu e foarte ușor. Pentru ce? Un cetățean de sub guvern absolutistic nu are voie liberă, ci trebuie să asculte; (Bravo! Sehr gut!) iar un cetățean, domnilor, care trăiește într'un stat constituțional, de tot altminterlea simte (Bravo!) Însă aceasta o face un cetățean constituțional între hotarele legalității și ale ordinei bune. Prin urmare ori unde voi fi cetățean sub un guvern absolutistic, acolo aș ști să tac (Bravo! Haritate!) Dară când sunt cetățean al unui stat constituțional, atunci voi studia pozițiunea mea, cum se

¹ Ibidem pg. 484: «Eu la cei mai mulți (paragrafi ai regimului) am fost oponente» zice Șaguna. cf. și pg. 456 și 473—4 și 376.

² «... gewiss dürfte auch Seine Excellenz der hochgeehrte Herr Deputirte von Seliste, wenn er ein Würdenträger der russischen Kirche wäre, kaum eine Widerrede gegen die Anordnungen des Staates über die Führung der Kirchenmatrikel oder einen Widerspruch zu erheben sich erlauben, oder aber den §. der Regierungsvorlage für überflüssig erklären oder die Streichung desselben beantragen». Ibidem pg. 474.

cade, și acolo îmi voi lua totdeauna cutezare — firește cutezare morală și rațională — să spun acolo, unde e locul și timpul, să spun regimului toate după convicțiunea mea. (Bravo! din toate părțile)».¹

Pe lângă edificătorul caz al luptei sale cu ministrul Thun, în care Șaguna a dovedit atât de splendid, că chiar și sub un guvern absolutistic știe, cum să nu tacă, servească și această declarație interesantă și cu totul caracteristică pentru politica lui Șaguna ca o dovadă împotriva celor cari nu se sfiesc a afirma, că Șaguna ar fi făcut totdeauna politică guvernamentală!² Adevărul istoric e acesta: Șaguna a făcut totdeauna politică națională, sprijinită pe politica dinastică, iar nu pe cea guvernamentală, împotriva căreia a luptat bărbătește, de câteori a reușit a câștiga în sprijinul intereselor naționale concursul politicii dinastice.

*

Cătră sfârșitul lui Octomvrie, pe când ajunseră deputații ardeleni la Viena, împăratul sancționase «în castelul de desfătare din Schönbrunn»³ în 26 ale aceleiași luni, articolul dietei ardeleni privitor la egala îndreptățire a națiunii române și a confesiunilor ei, dându-i «cesaro-regeasca și domneasca acceptare, confirmare și sancțiune», și asigurând, că acest articol «il vom observa atât Noi Înșine, cât și vom face, ca să fie observat de toți credincioșii Noștri, întocmai precum noi pe același în puterea acestui document al Nostru de acum îl acceptăm, ratificăm, încuviințăm și confirmăm».⁴

O dorință veche a românimii ardeleni ajunsese acum atât de aproape de realizare! Ca să aibă acest articol de lege deplină vigoare, mai trebuia o singură formalitate: publicarea lui, ceea ce a și urmat în a 49-a ședință (30 Maiu 1864) a dietei ardeleni.

Făcând redactorul *Tel. Rom.*⁵ la anul nou — ziua reprivirilor și a combinațiilor pentru viitor — un expozeu al situa-

¹ Ibidem pg. 475.

² «*Tel. Rom.*» 1908. nrele 112—113, îndeosebi notița dela pg. 466.

³ cf. «Carte de documente dela dieta Ardealului 1863—4» pg. 198—200.

⁴ Subscriși: «*Franciscu Iosifu* m. p. contrasemnăat de canc. aulic. transilv. *F. comite de Nádasdy* m. p. și de Eugen baron de *Friedenfels*.

⁵ 1864 Nr. 1.

ființii politice, arată, că «imperiul austriac intră pe poarta anului nou cu puține speranțe, dar cu multe temeri; și prospecte îmbucurătoare nu ne dă nici în afară, nici înăuntru. În afară el stă izolat, despărțit de Franța și Anglia, dușmănit cu Rusia, în luptă necurmată cu Italia, împrietinit *de nevoie* numai cu Prusia — o alianță, ce de sigur se va desface îndată ce va trece nevoia» Starea internă eră deasemenea destul de posomorită: neînțelegerilor cu Ungaria, cu Croația și cu provinciile negermane din Austria încă nu se curmaseră, chestiunilor de controversă între senatul imperial și dietele provinciale încă nu izbutiseră a le da o soluție multămitoare. Dar pentru națiunea română din Ardeal el putea înregistra un succes îmbucurător: întâiul articol al dietei ardelenice, prin care Românii credeau că au reușit a-și asigura existența și drepturile politice. «Și precum 1848 fu anul învierii noastre ca *popor*, așa anul 1863 ne inaugură ca națiune. Acesta e câștigul cel grandios, ce ni-l aduse dieta transilvană; odată națiune, vom câștiga noi, — de nu astăzi, mâine — toate celelalte drepturi, de limbă etc., care nu e bine să le facem cauze anumite, ființe autonome, fiind numai niște deducțiuni din noțiunea naționalității» ...

Cătră sfârșitul lui Octomvrie deputații aleși de dieta ardelenă și senatorii invitați din partea monarhului sosiră la Viena. Participarea lor în sesiunea a doua a senatului imperial a fost salutată în termeni elogioși de cătră prezidenții ambelor camere, fiindcă eră socotită ca o prevestire de biruință a constituției din 26 Februarie 1861.

La cuvintele prezidentului casei de sus, principele Auersperg, că credința austriacă șade pe tronul celor 7 cetăți (în Ardeal) și ține pază la granițele răsăritene ale imperiului, răspunzând Șaguna, spune, că intrarea Ardelenilor în senatul imperial e rezultatul convingerii patriotice, care privește în actuala formă de guvernare asigurarea autonomiei singuraticelor țări; deaceea «diploma din 20 Octomvrie 1860 și patenta din 26 Februarie 1861 trebuie să existe pentru toate timpurile, pentru că baza lor e sancțiunea pragmatică și pentru că ele au în vedere trebuințele monarhiei și dorințele tuturor popoarelor».¹

În 28 Octomvrie s'a dat în onoarea Ardelenilor, un banquet, la care au participat, pe lângă 125 de inși, aproape toți

¹ «Cartea de aur» vol. III. pg. 631—2.

miniștrii, iar Schmerling — aducând într'un toast elogiile «profund veneratului arhiereu Șaguna» și Ardelenilor, cari «au făcut acte rare de aderență și patriotism», — a spus cu acel prilej, că «frumoasa țară (Transilvania) va vedea în faptă, ce va să zică a ține la imperiu», exprimându-și totodată speranța, «că nu mai e departe timpul, când întreg imperiul va trimite reprezentanți la Viena, pentru a participa la bunătățile constituției».²

Deși se credeă la început că deputații ardeleni, nefiind orientați asupra chestiunilor politice și financiare atât de complicate, nu vor putea participa la discuțiile senatului, s'a dovedit în curând, că ei n'au venit la Viena lipsiți de orice orientare și rutină parlamentară. Dintre Români au luat în mai multe rânduri cuvântul, rostind discursuri apreciate, deputații Barițiu, Aldulean, Pușcariu, Negruțiu, Popea etc. Acesta din urmă rosti un discurs în chestia academiei de drepturi și făcu propunerea de a se urca la suma de 60,000 fl. ajutorul de 25,000 fl. acordat, la stăruințele lui Șaguna în 1861 și 1863, de Maj. Sa pentru ajutorarea bisericii și a școalelor gr.-or. din Ardeal.

Această propunere, făcută de sigur în înțelegere cu Șaguna, provocă niște observații critice ale lui Barițiu, care scrisese în «Gazeta Transilvaniei» (Nr. 115), că ajutorul ar fi trebuit cerut din vistieria Ardealului, iar nu din bugetul monarhiei, căci prin aceasta Șaguna ar fi dovedit, că e mai mult centralist, în paguba autonomiei Ardealului.

Învinuirea aceasta o respinge Popea într'o corespondență din Viena,³ arătând, că vistieria Ardealului e totdeauna goală astfel, încât de aci zadarnic s'ar cere ajutoare, și protestând contra pornirii lui Barițiu de a făuri învinuiri la adresa lui Șaguna — din faptele altora.

Propunerile lui Popea și Negruțiu n'au rămas fără orice rezultat: în bugetul anului 1865 fură introduse ca subvențiuni pentru culte și învățământ 50,000 fl. pe sama arhiepiscopiei române ortodoxe, iar pentru arhiepiscopia română gr.-cat. 72,477 fl.³

Sesiunea a doua a senatului imperial închizându-se la 25 Februarie 1864, deputații Ardelenilor s'au întors acasă, unde îi

¹ Ibidem și Ürmössy o. c. vol. II. pg. 146.

² T. R. 1863. pg. 466.

³ Barițiu v. III. pg. 295.

așteptă continuarea lucrărilor întrerupte la 13 Octomvrie, care a și fost reluată după redeschiderea dietei din Sibiu la 23 Mai st. n.

Impăratul confirmase «în întreg cuprinsul său» încă la sfârșitul anului 1863 (21 Nov.) și al 2-lea articol de lege, privitor la întrebuintarea celor 3 limbi în comunicațiunea publică oficioasă; această confirmare s'a și publicat apoi în ședința din 23 Maiu 1864 a dietei,¹ iar sancționarea definitivă urmă abia la începutul anului 1865, când ultima formalitate, publicarea în dietă, nu mai putea fi îndeplinită. «Telegraful Român» aducând la începutul anului 1865 știrea confirmării scrie, că acest articol «și până la publicarea lui oficioasă pe cale îndatinată are să între în viață «cu deplină valoare de lege»² și termină cu următoarele îndemnuri: «Știrea aceasta, despre care credem a fi bine informați, impune acum literaților români o datorință imperativă, datorința adevărată de a se face mijlocitori între limba română și celelalte două limbi ale țării. Limba română, până acum exchisă, sau cel puțin nedreptățită legalmente la întrebuintarea oficioasă întră prin aceasta în toate drepturile unei limbi de țară și cunoștința ei va deveni trebuincioasă pentru orice oficial public. Datorința noastră va fi a înlesni după putință învățarea ei. Literaților români, cu deosebire juriștilor li se deschide un câmp larg de activitate literară; am dori, ca pe mulți să-i vedem emulând pe acest câmp, ca să nu ni se mai poată imputa și pe viitor din partea compatrioților noștri, că n'au mijloace de a învăța limba română».

Indemnurile aceste însă n'au prins și n'au prea răsarit multe rezultate pe urma lor³ — nici până în ziua de azi... Poate și din motivul, că atât limba, cât și națiunea română au fost așa de fără noroc, încât în momentul când iși văzură drepturile lor firești garantate prin legi deosebite, aceste garanții și începură a se clăbuci și a dispărea ca niște năluciri...

¹ Cartea de aur III. pg. 430.

² Art. acesta constă din 21 §§ publ. în «Carte de documente dela dieta Ardealului» pg. 260—263 și în «Cartea de aur» III. 377—9.

³ Dr. Ioan Pușcariu tipărește în acelaș an o broșură: «Limba română în oficiu», cuprinzând un compendiu al gramaticii române și o colecțiune de expresiuni oficiale germane-române și rom.-germ.

În a doua sesiune a dietei ardelen, ținută din Maiu până la sfârșitul lui Octomvrie, s'au mai desbătut o mulțime de chestiuni de mare interes pentru Ardeal, s'au mai creat o mulțime de legi, cari toate aveau să împărțasească soarta tristă a articolului II. sau alta și mai tristă, neajungând nici până la sancțiunea maiestatică.

Deputații români par'că presimțiau, că toate lucrările lor se vor destrămă în curând, ca o pânză a Penlopei. Interesul lor pentru desbaterile dietei începuse a scădea, participarea la ședințe devenise tot mai rară.¹

Șaguna fu reținut dela cercetarea dietei de o boală, spre tămăduirea căreia plecase încă înainte de redeschiderea dietei la băile din Vâlcele și Covasna, încredințând arhimandritului Popazu «cârma interimală a lucrurilor bisericesti».² Aflând de boala lui Șaguna, credincioșii din vre-o 5 protopopiate vecine îi trimit o deputație sub conducerea protopopului brașovean Ion Petric și o adresă de aderență, rugând pe «Dumnezeul puterilor, să-i restituie cât mai curând scumpa și preascumpa sănătate». Mai târziu a părăsit Vâlcelele și s'a dus la Mehadia.⁴

Rentors dela băi, participă și el la ședințele dietei. În 21 Octomvrie luă cuvântul și, îndemnat de un motiv, «pe cât moral, pe atât și patriotic» propuse ca dieta să roage Majestatea Sa «a se îndură a dăruî pe seama *dotăției prooșilor săraci*, fără deosebire de religii creștine, interesele acelei despăgubiri, care compete fiscului din pământul regesc».⁵

¹ În «Tel. Rom.» 1864 pag. 161, 173 și 239 sunt muștrați cei ce nu participă regulat la ședințele dietei, căci «deputații din națiunea saxonă sunt de față toți, afară de unul din cercul Brașovului, care și-a depus mandatul — deputații români încă s'au adunat, însă nu în așa număr, ca să ne putem bucura de majoritate; unii sunt *adevărați bolnavi* și au cerut concediu de absentare, alții sunt *simulați bolnavi*, câștigă atestate medicale pentru a putea căpăta concediu de a absentă, iar unii cer concediu pentru a-și putea compune *lucrurile sale private*... alții merg la ședințe numai la 12 ore și ies la 12 și $\frac{1}{2}$, tocmai când se discută chestiuni de mare importanță pentru Români, ca împărțirea Ardealului în teritorii naționale separate, înființarea și organizarea curții supreme judecătorești, chestiunile urbariale etc.

² «Tel. Rom.» 1864 pg. 147.

³ Ibidem, corespondența din Brașov (25 Maiu 1864).

⁴ Ibidem pag. 295.

⁵ «Protocolul ședințelor dietei ardelen» pg. 450.

În 29 Octombrie sesiunea a doua a dietei ardeleni se încheie, cu promisiunea însă, că după întoarcerea celor 26 deputați dela senatul imperial din Viena, care fusese convocat pe 12 Noembrie — dieta din Sibiu își va relua din nou activitatea întreruptă.

Ceeace, spre durerea și nenorocirea Românilor ardeleni, nu s'a mai întâmplat, căci sistemul lui Schmerling, mulțămită căruia s'a putut înciripă promițătorul început (1861—1865) de organizare politică și vieță constituțională a elementului român, — în urma unei nenorocite politici exterioare a monarhiei, începute a se clătina din temelii. În senatul imperial se îndreptau atacuri împotriva acestui sistem. Deputatul Kaiserfeld, șeful autonomiștilor din Stiria, având legături cu Deák și Eötvös, pleda pentru o constituție dualistică a monarhiei, ceeace nu eră să întârzie mult. Schmerling își pierduse și simpatiile monarhului, — care nu-l mai sprijinea, fiindcă în situația strâmtorată a monarhiei doriă o împăcare cât mai grabnică cu Ungurii — de cari se bucurase la începutul guvernării sale. Lumea așteptă succese repezi dela introducerea constituției lui Schmerling, iar el nu putea arătă decât un singur rezultat: intrarea ardelenilor în senatul imperial; față de rezistența puternică a elementului maghiar n'a luat nici o măsură mai energică, fiind de părerea, că cu timpul acesta va încetă de sine («Wir können warten!»)¹

Situația guvernului Schmerling fusese chiar dela începutul vieții constituționale destul de grea² și ea continuă a se agrava și mai mult în anul 1865, dupăce conducătorul politic cel mai

¹ Barițiu III. pag. 286—7.

² H. Friedjung: «Der Kampf» etc. vol. I. pg. 126—7.

³ Încă în 9 Maiu 1862 descrie însuș Schmerling, într'o epistolă adresată din Salzburg prietenului și colegului său Lasser, această situație cjudată în următoarele cuvinte laconice: «Wir, die wir ein Einvernehmen mit dem Hause fort und fort anstreben, wir haben uns um das Vertrauen des Kaisers gebracht und werden im Hause keine Erfolge erreichen. Ein Haus, das nie ein Ministerium unterstützt, eine Presse, die immer gegen die Regierung ist, eine Bevölkerung, die da ruhig zusieht, wie man die Männer ruiniert die es doch verlangt hat, dabei Feudale und Klerikale als erbitterte Feinde — das ist unsere Situation... ich muss wahr sein und sagen, das ich mit wahren Ekel an die Geschäfte denke».... («Österreichische Rundschau» 15 Aprilie 1909 pg. 80).

probat al Maghiarilor anunțase prin vestitul său «articol de Paști»¹ un adevărat program de împăciuire cu dinastia, între condiții acceptabile și din partea acesteia, iar în Iunie împăratul, la îndemnul contelui Mauriciu Eszterházy, cercetă capitala Ungariei, cu scop de a netezi și din partea sa calea apropierei spre o deslegare pacinică a chestiunii ungare.²

Cătră sfârșitul sesiunii a treia a senatului imperial Schmerling, dupăce mai îndreaptă un atac împotriva oligarhilor maghiari, învinuindu-i, că numai ei împedecă buna înțelegere între fruntașii popoarelor, își înaintă dimisia, pe care monarhul o și primă în 30 Iulie 1865.

V.

Audiența lui Șaguna la împăratul, în August 1865.

Cu căderea lui Schmerling apuse deocamdată, și pentru Români ardeleni, steaua norocului. Orizontul vieții lor politice începe a se întuneca. Căci cea dintâi jertfă, pe care o cerea împăcarea Ungurilor cu dinastia, eră autonomia Ardealului, căreia aveă să-i urmeze peste doi ani sfârticarea egalei îndreptățiri naționale, inarticulată în legile dietei din Sibiu.

În preajma schimbărilor mari, prin cari aveă să treacă monarhia întreagă, împăratul chemă la audiență în Viena mai mulți conducători politici; între ei, din partea Românilor, pe mitropolitul Șaguna, care la sfârșitul lui August 1865 s'a și înfățișat în audiență, câștigându-și cu acest prilej orientare sigură asupra schimbărilor, ce aveau să urmeze și obținând, cum se afirmă,³ și asigurarea din părțile cele mai competente, că drepturile națiunii române, statorite în primele două articole de lege ale dietei din Sibiu, nu vor fi știrbite. Asupra acestei au-

¹ Publicat în «Pesti Napló» 16 Aprilie 1865. cf. Silágyi Sándor o. c. pg. 604—5.

² Cu acest prilej ar fi rostit împăratul cătră contele Paul Eszterházy următoarele cuvinte semnificative: «Magnații unguri până acum au fost domnii țării, dar trebuie să învețe a se face cetățenii ei»... «Tel. Rom.» 1865 pg. 170.

³ Popea pg. 303.

diențe Șaguna a evitat a da vre-o deslușire în merit. De aceea s'au răspândit diferite versiuni cu privire la conversația, ce s'ar fi desfășurat cu acea ocazie între Șaguna și împăratul. Una dintre ele eră aceasta, pe care o înregistrează și Barițiu,¹ fără a garanta pentru adevărul ei: după ce împăratul i-a comunicat, schimbările, ce au să se întâmple în curând, Șaguna ar fi răspuns: «Voința Maiestății Tale este poruncă pentru națiunea română». — Că pe lângă știrile privitoare la aceste schimbări fatale pentru cauza națională, i-se va fi dat lui Șaguna și vre-o asigurare pentru viitor, e probabil.

În această privință nimic nu se poate ști cu siguranță, căci informația publicată de ziarul oficios al ministerului din Viena «*Debatte*», — care eră în acelaș timp și organul aristocrației maghiare conservative,² — cu privire la această audiență, pare cu mult prea eufemistă, urmărind anume scopul de a domoli chiar dela început spiritele. După această informație, mitropolitul Șaguna s'ar fi convins cu ocazia acestei audiențe, că «nu e nici în intențiunile Maiestății Sale, nici în instrucțiunile date guvernului de către monarh, ca să se atingă câtuș de puțin drepturile națiunii române din Transilvania, câștigate în timpul din urmă». Se spune mai departe, că «Românii din Transilvania au a mulțami pentru aceste mari rezultate naționale, în afară de grația monarhului, talentului eminent, prudenței diplomatice extraordinare și pătrunderii politice a mitropolitului Șaguna».³

În memoriul său, Șaguna scrie foarte laconic despre această audiență și nu face nici o mențiune de asigurările, ce i-s'ar fi dat, cu acel prilej din partea monarhului, «trebuie să

¹ Vol. III. pg. 315.

² Szilágyi Sándor: o. c. pg. 622.

³ reprodușă în «*Tel. Rom.*» nr. 78 din 1865 și în cartea dlui *Eugen Brote*: «*Cestiunea română în Transilvania și Ungaria*». București 1895. pg. 65. și la Barițiu v. III. pg. 351; în sensul ziarului «*Debatte*» scria mai târziu și *Pești Napló*, foaia lui Deák: «După noi legile dietei din Sibiu 1863/4, cari asigură naționalitatea și drepturile naționale ale Românilor... nu numai sunt neamenințate din parte-ne, ci credem, că fapta cea dintâi a dietei din Pesta va manifesta și solemnă recunoaștere a acelor drepturi. *Tel. Rom.* 1866 Nr. 88. Telegramului i se făceau imputări, că se lasă sedus de astfel de voci sirenice, la ceeace redactorul Cristea răspunde, că știe face «deosebire între articole de ziar și articole de lege sau acte de stat»...

amintesc, — scrie el — că Maiestatea Sa m'a chemat pe mine la Viena, unde sosind în 22 August (st. v.) am avut audiență, cu care prilej împăratul mi-a comunicat schimbările radicale de stat, ce erau să se întâmple. Lumea noastră eră curioasă să afle dela mine cauza, pentru care am fost chemat la împăratul. Nu mult după aceea se luă în nume de rău tăcerea mea și Barițiu cu Dr. Rațiu veniseră la Sibiu și se consultară cu Conrad Schmidt, comitele săsesc (care fusese și el în audiență!) și cu comandantul militar, principele Montenuovo; aceștia amândoi îmbărbătară pe cei doi Români către opoziție. La mine n'au fost, dar venind la mine principele Montenuovo, îmi povestî conversația lor dela el și Conrad Schmidt cu aceea, că acești doi bărbați români i se plânseră asupra-mi, că sunt în contra politicii naționale. Principele se nevoiă a-mi arăta, că împăratul este înșelat și altele acestor asemenea. Văzând eu, că timpul nopții este tare înaintat căci eră după miezul nopții, i-am reflectat principelui, că înzadar ne luptăm pro et contra, ci să ne ducem la Viena și acolo dela Maiestatea Sa să cerem audiență colegială și, de față fiind împăratul, să descoperim părerile noastre, ca apoi Maiestatea Sa să judece despre ele. Principele nu s'a învoit în aceasta a mea propunere; în fine l-am rugat pe principele, că să se conformeze poruncilor Maiestății Sale, căci și așa este militar, și să nu atâte pe bărbații români; și așa ne-am despărțit».¹

Abia la conferența din Alba-Iulia, ținută cu prilejul adunării generale a «Asociațiunii transilvane» (1866) a rostit Șaguna, în focul discuției câteva cuvinte cu privire la această audiență, în decursul căreia împăratul a zis, că «dacă Ungurii vor face concesiuni, atunci și dâșilor li se vor face, adecă vom fi sacrificai fără milă».²

E sigur deci, că aceasta a fost una dintre cele mai puțin îmbucurătoare audiențe ale lui Șaguna la curtea imperială. Cânduri grele îl vor fi muncit, când a părăsit sala audiențelor și de adâncă mâhnire va fi fost cuprinsă inima lui pârintească prevăzând, cum rezultatul atâtor stăruinți și lupte politice dispăre «și fuge ca umbra și nu rămâne». Amenințarea, pe care o ro-

¹ «Memorial» anul 1865, la sfârșit.

² Cf. «*Gazeta Transilvaniei*» 1867 pg. 18-19.

stise odată, la anul 1862, că «piciorul lui nu va mai călca în Viena»,¹ dacă nu se rezolvă curând și favorabil chestia mitropoliei, — pare a i-se fi schimbat acum într'o hotărîre definitivă și nestrămutată.

VI.

„Flere possem, sed juvare non“. „Vana sine viribus ira“. Parabole politice.

Prin rescriptul din 1 Septembrie 1865 împăratul disolvă dieta democratică din Sibiu și convocă pe ziua de 19 Noiembrie alta, aristocratică în Cluj, care avea să se ocupe cu o singură problemă: revizuirea articolului de lege I. din 1848, privitor la unirea Ardealului cu Ungaria. Dispuse totodată, că alegerile pentru această dietă să se facă pe baza legii electorale feudale (art. XI. din 1791). Firește, că pe baza acestei legi și prin numărul mare al regaliștilor, invitați de monarh la această dietă (189, între cari abia 34 Români și 25 Sași), elementul maghiar avu aci majoritatea covârșitoare, iar Români și Sași au fost reprezentați prin un număr de regaliști și deputați, cu totul disparent.

În fața acestei situații critice fruntașii Românilor, în loc de a proceda uniform și solidar, se divizară. Unii credeau, că neîntrând Români în dieta din Cluj, se va putea împedeca realizarea unirei. De această părere era Gheorghe Barițiu, care scria în «Gazeta Transilvaniei», că anul 1865 poate să fie pentru Români mai fatal, decât anul 1848 și, recomandă Românilor tactica pasivității, prin care izbutiră Ungurii a purta cu succes lupta lor națională politică dintre anii 1861—65. Dar «si duo faciunt idem, non est idem». Pe când Ungurii aveau instituțiuni de drept public, comitatele cu drept de autonomie, în cadrele căreia puteau purta cu efect o luptă de rezistență politică, Românilor le lipsiau aceste forme constituționale și cetățui de apărare a existenței naționale-politice. Cum n'ar fi putut paraliza pasivitatea organizată a Maghiarilor rezultatele dietei din Sibiu în anii 1863—64 nicidecum, dacă n'ar fi intervenit de-

¹ Popea, biografie pg. 139.

zastrele monarhiei în politica exterioară, cu atât mai puține prospecte de reușită putea să aibă pasivitatea Românilor, — lipsită de organizare politică. Rezistența Românilor ar fi putut eventual să aibă speranța vre-unui succes, dacă ei ar fi fost sprijiniți și de Sași, ceea ce cu anevoie s'ar fi putut întâmpla, dat fiind, că Sași totdeauna s'au năzuit a-și conforma atitudinea lor politică împrejurărilor schimbate — ori cât de grele ar fi fost. — Așa și în cazul de față. Redactorul ziarului săsesc «Hermannstädter Zeitung», Heinrich Schmidt, profesor la academia de drepturi din Sibiu, nepermițându-i-se a critica rescriptul împărătesc privitor la convocarea dietei din Cluj, părăsește redacția fiind de credință, că — dacă ziarele maghiare nu s'au sfiit a scrie despre acte împărătești ca diploma din 20 Octombrie și patenta din 26 Februarie într'un mod, pe care dânsul nu și l-ar fi permis niciodată, — atunci și ziarul săsesc ar fi fost în drept a face menționatului rescript o critică cuviincioasă.¹ Ceea ce însă comitele săsesc, Conrad Schmidt, n'a îndrăznit a-i îngădui.

Dela Șaguna ar fi așteptat Români nemulțămiiți, să se pună în fruntea unei mișcări de opoziție. Unii se mângăiau, se vede, cu iluzia, că influența lui politică ar fi atât de puternică și hotărîtoare, încât numai cu sprijinul Românilor să fie în stare a da altă direcție desfășurării evenimentelor atât de nefavorabile. — Șaguna însă, ca politician condus în toate acțiunile sale naționale de un realism sănătos și prevăzător, nu-și putea permite a nădădui vre-un succes real dela asemenea mișcări opoziționale. «In astfel de pozițiune fatală — scrie Șaguna lui Șuluțiu² — și între astfel de împrejurări critice, pentru mine nimica nu este mai consult, decât să fiu cu priveghere, ca onoarea națiunii și cauza ei cea dreaptă să nu se compromită în nici un chip, sau cel puțin nu cu vina arhierilor». — Această compromitere credea Șaguna, că e inevitabilă, îndată ce Români ar începe o politică de proteste sgomotoase și întruniri, pe cari guvernul le-ar putea zădărnici. Atunci a spus durerosul cuvânt: «Flere possem, sed juvare non», care nu poate fi însă interpretat în sensul obicinuit «ad litteram», căci de fapt

¹ «Tel. Rom.» 1865 pg. 277.

² Din Sibiu 11/23 Septembrie 1865. cf. «Scrisori apologetice» pag. 4.

politica lui Șaguna a ajutat și după aceea foarte mult cauzei românești. Ori, fără politica înțeleaptă și sigură a lui Șaguna, cine își poate închipui, că Români ortodocși ar avea azi mitropolia lor independentă, asigurată prin articolul de lege IX din 1868, și «statutul organic», sancționat de Maiestatea Sa în 28 Maiu 1869...

Temându-se, că s'ar putea foarte ușor periclita chiar și succesele câștigate de Români pe teren bisericesc și cultural, Șaguna a dat sfatul, ca reprezentanții Românilor să participe la dieta din Cluj cu scopul de a-și apăra și aci drepturile naționale, câștigate prin dieta sibiiană, și de a protesta pe cale legală împotriva unirii Ardealului cu Ungaria. Aceasta s'a și întâmplat. Regaliștii și deputații români au mers la dieta din Cluj sub conducerea arhierilor Șaguna și Șuluțiu. Șaguna ținând în conferința mixtă din 28 Noemvrie un interesant discurs,¹ arată, că «forma compunerii acestei diete nu e constituțională de loc» și cere, ca să se întrunească altă dietă «pe bază dreaptă constituțională». Iar în ședința dietei (la 2 Decemvrie) spune aceleași lucruri, motivându-le mai pe larg. Pornește din constatarea, că pentru el, ca și pentru toți Români ardeleni «condica de drept public culminează în articolul I. de lege al anului 1863/4», atacă apoi baza acestei diete, care «nu e capabilă a unifica convingerile noastre politice», fiind convocată pe baza legii electorale din 1791, care este pentru Români «o reminiscență jalnică, căci e efluxul unei instituțiuni, care fiind bazată pe sistema politică națională a celor trei națiuni recepte, nu recunoaște națiunea română de egal îndreptățită cu ele și nu-i recunoaște națiunii române dreptul de a fi factor al constituțiunii țării». Exprimându-și nemulțămirea și față de rescriptul din 1 Sept., care «pe națiunea română o degradează la o *clasă de popor*», face următoarea moțiune:

Maiestatea Sa să fie rugat prin o adresă a dietei, ca să se îndure :

I. «a sancționa legea electorală prelucrată în mod constituțional prin dieta anului 1863/4, la propunerea regească și așternută spre preainaltă sancționare;

¹ v. Popea pg. 298—300 și «Cartea de aur» III. 786—788.

II. «a convocă apoi pe baza acestei legi electorale dieta, spre pertractarea propozițiunii regești, privitoare la reviziunea articolului I. de lege din 1848, despre uniunea Ardealului cu Ungaria».

Oratorii români, Dr. Ioan Rațiu, mitr. Șuluțiu, Alexandru Bohățel, Ioan Balomiri, D. Moga și N. Gaetan au sprijinit în discursurile lor propunerea lui Șaguna, iar deputatul maghiar Dozsa a cerut, ca mitropolitul Șaguna să fie dat în judecată pentru această îndrăzneală a sa. Și atitudinea lui Șaguna la această dietă clujană dovedește, că el nu era contra oricărei politici de opoziție, ci în momente însemnate pășia însuș în fruntea opoziției, dacă aceasta se desfășură între *marginile legalității*. . . . Firește nici propunerea lui Șaguna, nici vorbirile celorlalți Români, nici votul lor separat, înaintat ca protest contra unirii, n'au putut să schimbe situația. Unirea Ardealului cu Ungaria fu votată în dieta din Cluj, pe care în 25 Decemvrie monarhul o amână «până la altă dispozițiune» și *permite* deputaților ardeleni a lua și ei parte la dieta ungară, inaugurată solemn în 14 Decemvrie, asigurându-i însă, că «valoarea și puterea legilor emanate până acum într-o nimic n'au să fie alterate».¹

În preajma izbucnirii războiului în două direcții: la sud cu Italienii și la nord cu Prusii, împăratul zoria împăcarea cu Ungurii. Până în Iunie 1866 o comisie a dietei din Pesta și elaborase, sub influența covârșitoare a pacificatorului Deák, un proiect privitor la regularea relațiilor dintre Ungaria și Austria, pe baza sancțiunii pragmatice din 1723 și a continuității de drept, făcând însă *concesiuni* monarhiei prin admiterea unor modificări în legile din 1848. Discuția asupra proiectului n'a putut urma, căci dieta fu amânată din cauza izbucnirii războiului, care avu urmări mai fatale pentru Ardeal, decât pentru oricare altă provincie a monarhiei. Oștirea din Italia, sub comanda arhiducelui Albrecht raportă victorie lângă Custoza (24 Iunie), dar în nord, comandantul Benedek fû învins între Königgrätz și Sadowa (3 Iulie 1866) de oștirea prusiacilor, cari porniră spre Viena. Repezi negocieri de pace îi opriră și avură drept rezultat, că prin pacea din Praga (23 August) dinastia

¹ Barișin III. 438 și «Cartea de aur» III. 854.

habsburgică și Austria își pierdută cu desăvârșire rolul conducător, ce l-au avut timp de atâtea secole în istoria Germaniei, care ajunse acum sub egemonia Prusiei și a tinerei dinastii Hohenzollern. Iar prin pacea din Viena (12 Oct.) pierdută și Veneția.

Dupăce Austria îndură aceste pierderi însemnate, opoziției maghiare îi păreau prea mari concesiunile făcute Austriei prin proiectul comisiunii.¹ Deak rămâne însă statornic pe lângă acest proiect, pe care îl primește și monarhul ca punct de mănecare pentru viitoarele pertractări și admitând principiul continuității de drept, susținut între anii 1861—7 cu atâta îndârjire de politicianii maghiari, numește la începutul lui Martie al 2-lea ministru responsabil, conducerea căruia o încredințează contelui Iuliu Andrassy care la 1849 fusese spânzurat «în efigie».² Iar în 8 Iulie împăratul Francisc Iosif se încoronează de rege al Ungariei.

Impăcarea Ungurilor cu dinastia eră acum pecetluită. Monarhia habsburgică intră în o nouă fază de încercări constituționale. Sistemul de centralizare a lui Schmerling fusese înmormântat cu un an înainte de Königgrätz și Sadowa. În 20 Septembrie 1865 monarhul sistase constituția provinciilor austriace, până se va ajunge la un rezultat definitiv în negocierile de pace cu Ungurii și cu Croații, care precum nu voia să intre la învătarea lui Schmerling în senatul imperial, tot astfel au refuzat a intra în dieta din Pesta, până nu și-au văzut asigurată autonomia țării lor.

Începutul dualismului, care a fost un succes al moderațiunii dibace și prevăzătoare a lui Deak și o biruință a politicii ungurești asupra celei austriace,³ pentru Românii ardeleni, avea să aducă nu numai pierderea drepturilor garantate prin cele două legi sancționate ale dietei Sibiene, care *fură desfășurate în 20 Iunie 1867*,⁴ ci și o vrajbă regretabilă între conducătorii Românilor și o totală dismembrare a lor în acțiunile politice din

¹ Szilágyi o. c. 653 sq.

² Cf. R. Charmatz. o. c. pg. 73.

³ Friedjung: «Der Kampf um die Vorherrschaft der Deutschen» vol. II. pg. 570.

⁴ Barițiu III. 453—4. «Cartea de aur» III. 857—8 și «Telegr. Rom.» 1867 nr. 50.

anii următori. Partida pasiviștilor, amăgită de frumoasele rezultate, obținute de Maghiari prin politica lor de rezistență mai mult activă, decât pasivă, și având în serviciul său un condei ager ca al lui Barițiu, a cucerit curând o mulțime de aderenți pentru politica de demonstrațiune față cu dieta din Pesta, la care n'ar avea ce căuta deputații Românilor ardeleni. Arhieriei n'au putut fi însă câștigați pentru acest soi de politică, frumoasă doar' prin farmecul său de vitejie romantică, dar lipsită de perspectiva oricărui succes sau direct păgubitoare în urmările sale.

La conferența, ce s'a ținut la Alba-Iulia, cu ocazia adunării generale din 1866 (28—29 August) a Asociațiunii, Șaguna rugat din partea câtorva fruntași a prezentat împăratului un memorandum în favorul cauzei naționale române, s'a declarat gata a le împlini această dorință, dar a pus următoarele două condiții: 1. să meargă singur la împăratul și 2. memorandumul să fie făcut pe placul lui «să nu vatem nici pe împăratul, nici pe regim», ca să nu-și câștige prin el «nici sie-și, nici națiunii probozală».¹ Neputând primi aceste condiții, câțiva fruntași (1493 de inși) s'au înțeles și au dat autorizație lui Barițiu și Dr. Rațiu să înainteze dânsii un memorandum la tron, ceea ce s'a și întâmplat în toamna anului 1866. Acest memorandum, sau mai corect petiție, — pentru care își dăduse învoiala și mitropolitul Șaluțiu, deși într'o epistolă a sa recunoaște, că în acele încurcături politice «petițiunea noastră ar fi apă bună pe moara coroanei și a regimului»² — firește n'a putut să aibă nici un rezultat, afară doar de cele 10—12 cuvinte de politeță ale monarhului către Dr. Ioan

¹ Deși la Alba-Iulia nu s'a ținut atunci o conferență politică formală, ci numai o sfătuire intimă, totuș profesorul din Blaj Dr. Ioan Bob a publicat mai târziu în *Gazeta Transilvaniei* (1867. Nr. 5) un fel de protocol al acestei sfătuirii, protocol stilizat cu vădite ascușuri contra lui Șaguna, care într'o epistolă a sa (*Scrisori apologetice* pg. 44) îi contestă autenticitatea scriind: «Dr. Bobu descoperirile mele le traversează și le falsifică înaintea publicului cu o indiscrețiune rustică, ce manifestează o nematuritate politică, împreunată cu o tendențiozitate malițioasă și nemai auzită în anele discuțiilor confidentiale»...

² Publ. la *Barițiu* vol. III. pg. 422—430.

³ Ibidem pg. 523.

Rațiu, care se prezentase singur în audiență (31 Decembrie 1866), fiind Barițiu bolnav.¹

Șaguna simțea și el, ce întorsătură nenorocoasă, a adus cu sine dezastrul dela Königrätz pentru politica națională, dar înțelegea bine, că a schimba această situație dificilă, nu stă în puterea Românilor. Barițiu aducea ca exemplu tactica politică a Croaților, cari nevoind să meargă la dieta din Pesta, au reușit să asigure țării lor un cerc de oarecare autonomie și credea, că procedând astfel, ar fi putut și Românii ardeleni să împedecă unirea definitivă a Ardealului cu Ungaria. Șaguna însă vedeă bine, că exemplul Croației nu se potrivește cu soarta Ardealului, care e o țară locuită de 4 naționalități, cu sentimente și aspirațiuni politice atât de diferite, pe când Croația e un stat unitar, locuit de o populațiune slavă, care și în trecut și-a știut afirmă independența față de elementul maghiar, iar acum avea

¹ Pentru această petiție maiestatică, pe care Șaguna o reprobă, socotind-o compromițătoare pentru cauza națională, s'a iscat între Gazeta Transilvaniei și Tel. Rom., recte: Barițiu și Cristea o înverșunată polemie în care acela numi pe redactorii și colaboratorii Tel. Rom. «argații unei clice» «poltroni fricoși» «sclavi înăseuți», cari «scriu pasquile și comit asasinat moralicesc — sub firma unui nenorocit redactor, care nu știe ce se întâmplă cu el». N. Cristea, care numai de 14 luni purtă condeiul de gazetar, mulțamește lui Barițiu pentru acest «lexicon bogat de cuvinte și sărac de idei», spunând, că altceva ar fi așteptat dela un om ca Barițiu «odinioară pretinsul Nestor național» și că e «pagubă de cei 31 ani de gazetărie ai lui B.», căci «cine a făcut donchișotiadele, cari erau să ne pasquileze și compromită națiunea acum în momentele cele mai critice»? Tel. Rom. 1866. Nr. 96., iar la începutul anului următor (1867. Nr. 8) sub titlul: *Resentimente* se publică un articol (semnat Democrit), care acuză, — poate pe nedrept — pe Barițiu, că el ar fi «stricat tot ce a fost solidar la Români» căci «mai bine voia a fi primul în satul fracțiunii, decât al doilea în Roma»; deși a fost chemat în 19 Noemvrie 1865 la conferința din Cluj, ca și la cea din Alba-Iulia în 1866, totuș n'a voit să ia parte, iar după aceea spuneă, că ce s'a făcut acolo, nu e bine». Tot în acest articol e ridiculizat memorandumul lui Rațiu și Barițiu, înainte în numele a 1493 înși: Barițiu a voit să fie și el pus în șirul lui Klein, Adamovici, Moga, Lemeni etc., dar aceștia se răzimuau pe milioane de Români, iar el numai cu o trupă ca a lui Epaminonda, șezând frumos la *Termopilele* fabricii dela *Zernești* a rășbit cu petițiunea până la tron... De s'ar sculă Klein și ceilalți din mormânt, și ar vedeă, cum cauza națională în loc să se prezinte ca «o cauză publico-politică», se înfățișează ca o *cerșitorie ambițioasă* a particularilor, devenită pe mâna oficiilor administrative, ei și-ar acoperi fața de rușine și ar intra iară în mormânt...»

și puterea necesară pentru apărarea dreptului istoric, care nu poate să aibă o valoare politică practică, decât acolo, unde e sprijinit pe forțe reale. Românii nu aveau însă nici pregătirea de lipsă, nici suficientă forță organizată, spre a salvă numai ei, prin o politică de pasivitate și demonstrațiune față de dieta din Pesta și chiar în opoziție cu celelalte națiuni ardeleni, autonomia acestei țări.

Deaceea exclamă Șaguna, într'o scrisoare către mitropolitul Șuluțiu: «*Vana sine viribus ira*»... concretizând situația politică prin următoarea imagine: «Când după vărsarea repentină a unor nori grei se umflă gârla ca un pivoiu, ce rupe și smulge cu sine toate ce-i stă înainte, atunci omul înțelept așteaptă puțin la o margine, până se mai alină măcar prima vehemență a torentului, sau dacă a apucat a fi răpit de acesta, apoi nu se încearcă a-l oprî cu brațele direct opuse, pentrucă așa cufundarea și prăpădirea lui e neîncunjurabilă, ci lăsându-se cu încetul cătră acea răpă, ce i-se pare mai acomodată pentru scăpare».¹

Așadar Șaguna, răzimat pe făgăduința cuprinsă în convocatorul dietei din Pesta, la sfârșitul anului 1865, că drepturile națiunii române nu se vor alteră, îndeamnă pe Românii ardeleni la *activitate* parlamentară, în credința, că mai bun rezultat se va putea ajunge pe această cale, decât lăsând locul altora, stând acasă și tăcând. Chiar și după ce legile sancționate ale dietei din Sibiu fură desființate, Șaguna a rămas statornic în această părere a sa, având convingerea, că între orice împrejurări și pe lângă orice formă de stat, Românii trebuie să fie în continuă activitate politică spre a nu scăpa terenul câștigat și care pierdut odată, cu anevoie se poate recuceri. Politica pasiviștilor o aseamănă cu încăpăținarea călătorului, care pleacă la drum pe vreme bună, și apucându-l un viscol mare cu trăsnete grele, el nu vrea să se refugieze la adăpostul din apropiere, ci stă în mijlocul drumului, protestând contra cerului, care ar fi dator a se însenina de frica protestelor lui.

Iar în vara anului 1867, mergând la Brașov spre a conduce examenele dela gimnaziul român, rostî aci un important discurs politic, din care iasă la iveală optimismul lui neînvinș.

¹ «*Scrisori apologetice*» Sibiu 1867 pg. 32—33 și «Tel. Rom.» 1867 Nr. 12 a se vedeă și alte parabole politice ale lui Șaguna la Barițiu v. III, pg. 459.

Arătându-și nemulțămirea față de redactorii Gazetei, care nu-mai slăbiau cu atacurile lor, scriind, că testimoniile de maturitate iscălite de Șaguna n'ar fi valide ș. a. — spune, că «nu avem cauză temeinică a ne plânge asupra prezentului, pentrucă acesta e o urmare firească a trecutului; că este greșală mare din partea celorce scriu prin ziarele noastre naționale, fără să studieze din temeiul starea lucrurilor, și grăbesc a descrie trecutul și prezentul, cum n'a fost și nu este și prin aceasta sparie lumea». . . . «Voiu, Domnilor, — continuă Șaguna — ca să mă pricepeți. Deci vă și spun convingerea mea, că toată politica mea, începând din toamna anului 1865 și până astăzi este, ca noi să ne punem pe acel teren, ce ni-l desemnează Maiestatea Sa. Politica aceasta astăzi nu mai este a mea exclusiv, ci a tuturor acelor bărbați, cari dimpreună cu mine au luat parte la dieta dela Cluj, în toamna anului 1865 și fiind aleși deputați și regaliști s'au înfățișat la dieta din Pesta; din ziarele noastre însă văd, că unele voci se ridică până la desperare, pentrucă legile aduse în dieta din Sibiu la 1863/4 s'au pus afară de valoare și fiindcă și noi Românii ardeleni vom avea să căpătăm pe viitor legi din Pesta. Eu desperarea aceasta nu o pot afla îndreptățită, căci cauza o iau din punct de vedere al legii cardinale de stat, ceace la noi e sancțiunea pragmatică; legile din 1863/4 nu ne-au adus aur, așa și cele din Pesta nu ne vor aduce aur, ci precum acelea nu ne-au împlinit dreptele noastre așteptări în privința cauzei naționale, așa nici aceste nu vor fi mai bune; de aceea trebuie să ne punem pe teren legal, adecă să ne înfățișem în legislațiune, ca acolo cu bărbăție română, pe cât se va putea, să aducem la valoare principiul egalei îndreptățiri naționale. Destulă pagubă a avut și până acum cauza noastră națională, că nu au urmat toți aleșii națiunii noastre astfel și doresc ca toți bărbații noștri să se împrietinească cu convingerea politică unanimă a regaliștilor și deputaților dietali; ducă-se acolo și poarte-se spre binele comun al patriei și spre binele particular al națiunii sale, precum fac și bărbații altor națiuni». . . .¹

Dorința lui Șaguna însă nu s'a împlinit. Solidaritatea națională a rămas sdruncinată pentru multă vreme. Intre activiști și pasiviști s'au desfășurat lupte ziaristice aprinse și păgubitoare din punctul de vedere al interesului național. Nu numai bărbații politici și ziaristii, ci și tinerimea universitară s'a desbinat atunci în două tabere, din care una se însuflețea pentru politica

¹ «Tel. Rom.» 1867 Nrii 52 și 53.

pasivistă a lui Barițiu, iar ceealaltă urmă sfaturile înțelepte ale lui Șaguna.

Tinerimea din mai multe centre universitare trimisese adrese de aderență lui Barițiu, fiindcă politica acestuia părea mai frumoasă și mai vitează. Astfel și o fracțiune a studenților români din Viena eră pentru Barițiu, căruia îi și trimite o adresă, pe când majoritatea hotărâse într'o adunare ținută anume în acest scop, ca studențimea «să nu trimită din partea ei nici o adresă», dupăcum scrie prezidentul acelei adunări: «Gheorghe baron Vasילו, rigorosant în drepturi».

Deși politica pasivității rămase deocamdată biruitoare (conferința din Mercurea 1869) și atacurile, — când fățișe, când ascunse, — ale ziarelor «Gazeta Transilvaniei» «Albina» și «Federațiunea» la adresa lui Șaguna sporiau neconținut — el a îndurat cu resignare bărbătească, s'ar putea spune, chiar cu liniștea unui Aristide din vechime, soartea, pe care nu o meritase. Scăderea popularității sale — deși nu putea să-i fie pe plac — nu l-a desgustat, dupăcum nu putură să-l amețească mai nainte culmile ei. N'a încetat însă, direct sau indirect, a cercă prin ziarul său, să abată pe Români dela pasivitatea, pe care o socotia foarte nenorocoasă pentru ei. «E timpul suprem — scria «Tel. Rom.» la 1872 — a ne mișcă din indiferentismul mohamedan, păstrat de 6 ani încoace, de când se face de noi fără de noi întregă împărțirea bunătăților — constituționale»;² «mai puțină poezie și romanticism și mai multă sobrietate în politică, și vom ajunge și fără de a înjură pe cineva, la scopul nostru dorit».³

Indemnurile aceste n'au prins însă decât abia la 1905, dupăce desfășurarea evenimentelor politice au verificat întru toate prevederile lui Șaguna.

¹ «Tel. Rom.» 1867 pg. 111. cf. și «Conv. Lit.» an. 37 Nr. 4. pg. 300.

² «Tel. Rom.» 1872 Nrii 11—38 seria de articole: «Motivete și rezultatele pasivității»; la 1872 Șaguna avea de gând să convoace un congres național-politic cu scop de a decretă activitatea parlamentară. În 28 Aprilie 1872 adresează mitropolitului din Blaj o epistolă, în care declară că primește învitarea mai multor Români de a păși iarăș în fruntea mișcărilor politice naționale și îl roagă să-l înștiințeze «despre începerea inițiativei, căci zilele repede trec una după alta și timpul este suprem a face cele necesare în folosul mult cercatei noastre națiuni române». Dar acest congres nu s'a mai ținut...

³ Art.: «Politica și poezia». «Tel. Rom.» 1872 Nr. 22.

De altfel, chiar dela începutul crizei din 1865, Șaguna nu și-a pierdut cumpătul, ci privea situația cu destulă liniște și încredere, având convingerea, că Românii își pot croi soarta lor, și independent de guvernele și sistemele politice, ce se vor succeda. Pentru această concepție e caracteristic următorul pasaj dintr'o epistolă:¹ «....noi nu avem alta să facem, decât să gândim la ouăle, care rămân naturei lor consecvente, fără privire la cloca, sub care se pun ele spre clocire. Ouăle raței puse sub găină, dau pui de rață, iar cele de găină puse sub curcă dau pui de găină etc. Așa și noi totdeauna trebuie să rămânem Români, fie cum va fi regimul și maxima lui. Se înțelege de sine, că precum până acum așa și spre viitor ne vom ține cu credință neclătită de împăratul și regimul lui legiuit și că de orice regim revoluționar ne vom feri. Apoi se înțelege de sine, că eu nu zic nici aceea, ca să documentăm o independență fără margine, căci cea dintâi ne-ar arăta pe noi de minoreni, și cea a doua de «übermüthig»; așadară toată doctrina mea o reduc la proverbul nostru: *«fă și taci!»*...

VII.

Stăruințele lui Șaguna pentru înființarea „Asociațiunii transilvane“. Activitatea lui ca prezident al acestei instituțiuni.

Rezultatele, ce obținură Românii ardeleni pe teren politic în anii 1863—64, au fost de o durată foarte scurtă. Cu mult mai traionice și mai sigure s'au dovedit succesele realizate de ei, în acest timp, pe teren cultural. Intre instituțiunile românești, create la începutul erei constituționale și cu sprijinul deciziv al lui Șaguna, la primul loc trebuie amintită «Asociațiunea transilvană».

Lipsa unei societăți literare sau culturale începuse a fi simțită și de Români, încă pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea, când se înființase o «societate filosoficească» în Sibiiu. Pe la începutul anilor 1850 conducătorii mai tineri și mai idealști se gândeau la înființarea unei academii române, alții — mai buni

¹ din 20 Iunie 1865 către dl. I. cav. Pușcariu, a cărui corespondență cu Șaguna e dintre cele mai interesante.

cunoscători ai împrejurărilor, vedeau că planul acesta nu se va putea realiza cu ușurință. Dar pentru toți eră o veche dorință, crearea unei instituțiuni, care pe lângă ocrotirea literaturii și culturii românești, să poată împreună pe Românii ardeleni, desbi-nați în două confesiuni, să cimenteze legăturile de unitate și frăție între ei, și să afle mijloacele necesare pentru răspândirea culturii naționale în păturile largi ale poporului.

Această instituțiune culturală eră deci menită să exprime unitatea națională și să paralizaze, după putință, prin mijloace literare și culturale divergențele confesionale. Imprejurările, între cari izbutiseră conducătorii Românilor a-i da ființă viețuitoare, sunt următoarele:

La sfârșitul deceniului (1859) apărî în «Aradul vechiu» un fel de almanah literar, intitulat «Muguri», dedicat «sexului frumos român» și alcătuit «prin conlucrarea jūnimei clericale și studioase a claselor gimnaziale superioare», cuprinzând 59 poezii, parte originale, parte reproduse din autori cu renume. Această carte îndemnă pe Zaharia Boiu, să scrie o recenziune severă, spunând, că tot ce e bun într'ansa nu e propriu, și tot ce e propriu, nu e bun, afară doar' de 3 poezii ale lui Atanasie Marienescu, cari sunt «ca trei fire de măgheran printre urzici». ¹ Critica severă a lui Boiu avu darul a provoca o discuție serioasă și folositoare prin faptul, că s'a accentuat iarăși necesitatea societății literare, s'au indicat chiar căile și mijloacele potrivite pentru împlinirea acestei vechi dorințe.

Correspondentul «Telegrafului Român» din Țara Oltului, ² arată, că nu atât studenții aradani sunt de vină pentru versurile slabe din almanahul «Muguri», ci mai mult societatea românească însaș, deci împrejurarea, că ei n'au avut de unde învăța să scrie românește, frumos și corect. «Adevărat, că copiii dela Arad & Comp. cu idei ungurești, cu sintaxă germană și cu cuvinte latinești nu putură produce o carte românească, și cu atât mai puțin o carte poetică; însă oare avem noi un *Partenon*

¹ *Tel. Rom.* 1860 Nr. 8—9, la critica lui Boiu răspunde profesorul Dr. At. Șandor (Nr. 13) luându-și elevii în apărare.

² «Tel Rom.» 1869 Nr. 12: cf. și broșurica: «*Reminiscențe din anul 1860 de un contimporan*» Sibiiu 1897 pg. 13—14, de unde se vede, că acest correspondent eră d. I. Pușcariu.

român, niște sărbători olimpice, unde să audă pe bătrâni românește?».

Aceasta lipsește, cum a lipsit în tot trecutul românesc, care în părțile sale mohorâte se caracterizează, între altele, și prin totala «lipsă de reuniuni», pe când «dacă am avea, nu o academie ca a Ungurilor din Pesta, ci numai o reuniune modestă ca a Sașilor din Transilvania, cea pentru cunoștința țării («Verein für Landeskunde»), o reuniune d. e. pentru cunoașterea literaturii române și pentru cultura poporului român, dacă ne-am adună sub forma asta legală în tot anul odată la Brașov, apoi la Săcele, la Zărnești, la Făgăraș, la Sibiu, la Rășinari, la Săliște, la Hațeg și așa mai încolo, unde s'ar găsi niște quartire modeste pentru confluenții reuniunii, apoi am trece și la Lugoj, Lipova, Arad și mai pe urmă, la Cernăuți și Suceava — dacă din o contribuire, ce o ar hotărî statutele s'ar forma un fond pentru o bibliotecă română, muzeu român ș. a. — dacă literații noștri, și mai ales cei începători, mai înainte de a-și da lucrările lor pe mâna fiilor lui Guttenberg, le-ar așterne acestei reuniuni spre o reviziune literară — cred, că atunci ne-am putea cunoaște mai întâi slăbiciunile noastre, apoi am putea îndrepta și pe ale tinerilor mai cu datornică cruțare, fără să aibi scârbe, fără de a-i descuraja și a-i desmânta poate pentru totdeauna dela literatură... atunci i-am face atenți și la aceea, că nu fiecare are aplicare naturală spre poezie, și sila e înzadar; că nici nu e de lipsă a se face toți deodată poeți; că poezia crește mai lesne pe fețele decât pe dosurile Carpaților; că spre recompensă noi aici avem alte fântâni literare de exploatat... anticitățile, istoria și geografia română, mineralogia, botanica, fauna ș. a.»...

Curând după acest apel ziaristic urmează, tot în coloanele «Telegrafului»,¹ o corespondență² din Blaj, scrisă de profesorul Ioan Rusu, care insistă și el asupra foloaselor, ce ar putea să aducă o societate literară, și îndeamnă pe Români a nu mai sta «cu mâinile în sân, să le pice mură în gură, ci să-și unească puterile și luminile minții...», să nu cruțe nici jertfe, nici osteneală pentru un scop nobil, căci numai așa vor scăpa de judecata lumii și de osânda posterității.

¹ 1860 Nr. 15 și «Reminiscente» pg. 24—8.

² dto 11 Aprilie 1860.

În 10 Maiu 1860 Șaguna a înaintat apoi guvernatorului Liechtenstein în această chestiune, o petiție scrisă de 171 Români, petiție,¹ în care se cerea guvernului, să admită ținerea unei adunări constituante («consultătoare») în Sibiu.

În răspunsul său (12 Iulie 1860) adresat lui Șaguna, care eră atunci la senatul imperial în Viena, guvernatorul Liechtenstein spune, că înainte de a admite adunarea cerută, trebuie să i se facă cunoscut cel puțin în liniamente generale, proiectul de statute, căci dânsul nu poate încuviința constituirea unei societăți cu tendințe exclusiv naționale.²

După primirea acestui răspuns Șaguna s'a adresat curând lui Barițiu, Cipariu și I. Pușcariu, cu rugarea de a elabora fiecare câte un proiect de statute și a i-le trimite spre întrebuintare. Din aceste 3 proiecte a combinat însuș unul, înaintându-l guvernatorului cu rugarea «să binevoiască a-l subșterne Maiestății Sale... și a mijloci încuviințarea lui cea dorită de o nație, care a dat nenumărate dovezi despre alipirea sa către tronul majestatic și al cărei patriotism curat și străin de orice separatism ostensibil se dovedește și cu §-ul 4 al statutelor, unde limpede se zice, că membrii acestei Asociațiuni pot fi de orice religie și nație».

Dupăce primi răspuns favorabil dela guvernatorul Liechtenstein, convocă pe ziua de 9/21 Martie 1861 la Sibiu pe toți cei 171 de inși cari au subscris petițiunea din 10 Maiu 1860.

În edificiul seminarului s'a ținut sub prezidiul lui Șaguna adunarea constituantă, care a discutat și aprobat statutele. Șaguna deschise adunarea prin o frumoasă cuvântare, comunicând rezultatele stăruințelor, ce s'au pus pentru înființarea acestei societăți; și arătând, că «legile patriei noastre sunt de natură progresivă, deși într'un punct încă ne apasă, adevă în punctul

¹ Vezi «Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii Transilvane Sibiu 1862 pg. 2—10; petiția ar fi fost scrisă de Dr. Ioan Rațiu (cf. Reminiscente» pg. 10) — și compusă, cum se exprimă Barițiu (III. 28) — în termeni atât de pipăiți, umilți, respiratori de lealitate, pe cât se puteau afla în limba germană, bogată de expresiuni plăcute despotismului.

² Acte etc. pg. 12, «eine von den übrigen hierländigen Nationalitäten in ostensibler Weise getrennte, und exclusiv nationalen Tendenzen huldigende Association».

³ Acte etc. pg. 15 și pg. 94 (§ 5.)

naționalității»;¹ termină cu următoarele cuvinte de îmbărbătare, cari pe lângă un apel călduros, cuprind și o promisiune solemnă, împlinită din partea lui cu prisosință:

«...monumentele materiale ale unui period cult se pot nimici prin mâni barbare și o nație liberă se poate lipsi de libertate prin niște legi draconice; însă monumentele spirituale și moravurile cele bune, precum și valoarea lor rămân pentru toți timpii nerăsturnare, căci acestea sunt mai presus de orice putere silnică și fizică; de ele nu se poate atinge mâna barbarului; furul nu le poate fura, moliile nu le poate mânca. Fiind așadar problema noastră a înaintă literatura, cultura, industria și agricultura națiunii noastre, adică a înaintă starea spirituală și materială a poporului nostru. *vrem a deșteptă prin mijloace naționale facultățile, va să zică, cugetările cele senine și serioase în poporul nostru, ca să cunoască ființa și destinația sa și să o știe întrebuința spre tot binele, precum și alte nații fac astăzi aceasta și precum cere spiritul cel civilizatoriu al secolului nostru; darurile lui vor garantiza viitorul cel mai fericit al mult cercatei noastre națiuni și o vor feri de niște loviri ucigătoare de religia și limba ei. — Aceste convingeri mari să ne însuflețească, Domnilor, pe noi toți, și atuncea tare cred, că cerul va încoronă cu flori de mângâiere întreprinderea noastră, și va asculta rugăciunea mea, prin care cucerindu-mă îl rog, ca să reverse binecuvântarea sa asupra asociațiunii noastre, căci tot darul desăvârșit vine de sus, dela părintele luminilor.*

În sfârșit din parte-mi mă oblig, că voiu sprijini scopul asociațiunii noastre, încât va sta în puterile mele, căci aci voiu fi *norocos a auzi sunetele cele dulci ale limbei mele materne, care la străini nu s'a învrednicit de atențiune, însă acelea cu atâta mai scumpe sunt inimii mele*».²

La sfârșitul adunării (ședința III.) Barițiu mulțamește lui Șaguna «pentru ostenele și sacrificiile, ce a binevoit, precum în nenumărate cazuri, așa și cu ocaziunea aceasta, a le aduce în cauza națiunii»³ și îl roagă să stăruiască și mai departe în favorul acestei asociațiuni «până la deplina ei înființare prin aprobarea preainaltă a statutelor și până la prima adunantă generală»...

Statutele discutate și primite în această adunare Șaguna le înaintă din nou, prin guvernul ardelean, la Viena, de unde primind în Septemvrie aprobarea preainaltă, el convocă pe ziua

¹ Ibidem pg. 40.

² Ibidem pg. 47—48.

³ Ibidem pg. 36.

de 23 Octomvrie (4 Nov.) la Sibiu «pe toți inteligenții națiunii noastre, cari voesc a fi membri «Asociațiunii», spre a luă parte la inaugurarea și deplina constituire a aceleiași».¹ În discursul inaugural rostit cu acest prilej Șaguna spune, că «Asociațiunea are o problemă pe cât de nobilă, frumoasă și *unică* în felul său astăzi în întreaga noastră națiune din toate părțile»... «pe atât și de serioasă și grea, pentru că cere o *perseveranță de fier și un sacrificiu din inimă*». Schițează apoi pe scurt luptele, ce a purtat el cu ministrul Thun pentru promovarea culturii naționale în deceniul absolutismului, și pașii, ce i-a făcut pentru înființarea «Asociațiunii», terminând astfel: Domnilor, masa dulcii maicei noastre este pregătită pentru oaspeți mulți; maica noastră a fost până acum îmbrăcată în doliu, dar de acum înainte se îmbracă în haină de nuntă și poștește la masă pe toți fiii săi, ca să strălucească și ea în și cu casa sa și să înoiască pe fiii săi, precum se înoiesc tinerețele vulturului»...² La cuvântarea lui Șaguna răspunde Cipariu prin clasicul său discurs despre importanța limbei naționale, a acestui «tesaur ... dulce ca sărutările măicuțelor noastre, când ne aplicau la sânul lor, tesaur mai scump decât vieța; tesaur, care de l-am fi pierdut, de l-am pierde, de vom suferi vre-odată, ca cineva cu puterea, cu înșelăciunea, sau cu momele să ni-l răpească din mâinile noastre, — atunci mai bine să ne înghiță pământul de vii, să ne adunăm la părinții noștri cu acea mângâiere, că nu am tradat cea mai scumpă ereditate, fără de care nu am fi demni a ne numi fiii lor: limba românească»³ și adaugă: «*Un razim naționalității române se împlântă astăzi*, ci sperăm, că asemeni razime de asta și de alte forme se vor împlântă și de aci înainte și mai multe și mai puternice».⁴

Așa, după 16 luni, computate din 10 Maiu 1860 până în 13 Septemvrie 1861 — scrie mai târziu Barițiu⁵ — inteligența poporului român ajunsese ca să-și câștige un loc de convenire, unde să nu aibă a face nici cu scolasticismul teologilor, nici a

¹ Ibidem pg. 80.

² Ibidem pg. 81—85.

³ Ibidem pg. 87.

⁴ Ibidem pg. 89.

⁵ G. Barițiu: «15 ani din activitatea Asociațiunii transilvane» cf. revista «Transilvania» 1888 pg. 144—5.

se aruncă în văltoarele politicei militante, ci a se mărgini pe câmpul cel de altminterlea foarte larg, totodată frumos și dătător de viață al literaturii și al științelor, precum și a căuta neîncetat mijloace, nu fantastice, ci reale și oneste spre a lumina, cultiva, înavuși și fericii pe popor, pentruca să fie fericită țara».

Cu ocazia constituirii s'a adunat suma de 5600 fl. dela 212 membrii, cari au contribuit cu diferite sume dela 5—210 fl.; prelații premergând și aci cu frumos exemplu, au dăruit pe seama «Asociațiunii»: Șuluțiu 2000 fl., iar Șaguna 1050 fl.

În ședința a 2-a s'a ales ca prezident pe timp de 3 ani (în sensul §-ului 11 din statute) Șaguna cu 75 voturi, față de 20 date pentru Șuluțiu, 17 pentru Andreiu Mocioni și 11 împărțite între alții.¹ Cu unanimitate au fost aleși Cipariu viceprezident și Barițiu secretar primar, iar ceilalți funcționari și un comitet de 12 inși — cu majoritatea voturilor. În semn de recunoaștere a meritelor literare 24 de Români, din provinciile austriace și de peste munți au fost aleși membrii onorari, tot asemenea și 3 străini: contele G. Csáki «pentru ajutoarele făcute școalelor și literaturii românești, Aurel Kecskeméti, redactor la «Sürgöny» în Pesta și Dr. E. I. de Tkalacz, redactorul revistei «*Ost und West*» din Viena — «pentru favorirea limbei române».²

În ședința a 4-a și cea din urmă se decide a se împărși, începând cu anul școlar 1861/2, între 10 studenți lipsiți de mijloace, o sumă de 600 fl., apoi în lipsa unui local propriu, Șaguna propune și adunarea primește «ca o odaie din Seminarul diecezan să se adapteze spre scopul acesta».³ Adunarea se încheie prin următorul cuvânt potrivit al lui Șaguna: «Ne-am adunat în caritate, ne despărțim în caritate. Dea Dumnezeu, ca până la capătul veacului să fie tot așa. Să ne mai întâlnim la masa mamei noastre comune; să ne îndulcim de limba, de naționalitatea și de toate câte sunt ale Românilui. Luați seama, în ce momente și în care epocă viețuim. Popoarele mai nainte au putut trăi fără literatură; iar astăzi așa ceva este curat peste puțină. — Feudalismul aristocratic s'a delăturat prin desvoltarea

¹ Acte pg. 63.

² Acte pg. 73—74.

³ Ibidem pg. 79.

puterii morale și cunoașterea legilor firești; a pășit în locul ace-luia egalitatea de drepturi și egala îndreptățire, să nu uităm însă, că *puterea minții și a geniului, științele și artele sunt, care în zilele noastre dau popoarelor tărie și le asigură viitorul*».¹

*

Ca președinte al Asociațiunii a participat Șaguna la ședințele comitetului și a condus trei adunări generale, dela celelalte fiind împedecat prin neconținutele lupte, ce purtă tocmai atunci pe teren politic, bisericesc și școlar. La distribuirea ajutoarelor pentru studenți eră totdeauna cu cea mai mare atențiune și, dacă pentru vre-unul dintre studenții cei buni nu se ajungea ajutor din fondurile extrem de modeste ale Asociațiunii, nu stătea mult pe gânduri, ci îi oferia din al său, căci pentru cererile oamenilor harnici Șaguna avea totdeauna urechia și punga deschisă. — Cu toate acestea s'a întâmplat să aibă și unele neplăceri în această funcție a sa: deoarece confesionalismul strâmt și unilateral n'a putut fi stărpit cu desăvârșire niciodată dintre Români, oricâte afurisanii s'au rostit asupra lui, în public și în particular, într'un an i s'a adus lui Șaguna învinuirea, că la stăruințele lui din fondurile Asociațiunii se dau toate stipendiile numai studenților de religia ortodoxă. Învinuirea eră însă lipsită de orice temei. Șaguna a arătat, că tocmai în anul respectiv nici un student ortodox n'a fost ajutat de Asociațiune, ci numai uniți.

Cea mai frumoasă și mai reușită dintre adunările generale ale Asociațiunii, sub prezidenția lui Șaguna, a fost, desigur, cea din Brașov, ținută la sfârșitul lui Iulie 1862 și împreună cu o expoziție de produse ale industriei naționale. La deschiderea ei au azistat peste 800 de membri.² În discursul său introductiv Șaguna pornind din cunoscuta sentință a istoricului Bonfini, că: «Românii s'au luptat mai mult pentru limbă, decât pentru viață», a vorbit «cu multă prudentă, multă abnegațiune, mult patriotism concentrat», — cum scrie Odobescu³ — despre im-

¹ Ibidem pg. 79—80.

² Cf. «*Transilvania*» 1888 pg. 157.

³ Cf. A. I. Odobescu: «*Scrieri literare și istorice*» București 1887. vol. I. pg. 473. Din spusele lui Odobescu, care a participat și el la această adunare; se desface însă oarecare aversiune față de persoana lui Șaguna «care după obiceiul puțin apostolic al apostoliceii împărății austriace mai poartă și titlurile

portanța limbei și culturii naționale, spunând că națiunea română «nimic mai mult și mai puțin nu dorește, decât aceea, ca să rămână în viața sa națională, adecă în viața limbei sale, și prin aceea, ca prin mijlocul cel mai sigur să întemeieze și să lățească cultura și prosperitatea națională și patriotică, precum o vede aceasta la celelalte națiuni surori compatriotice»...

În optimismul său entuziast declară, că se simte «de trei ori fericit» ca președinte al acestei Asociațiuni, căreia îi proorocește că într'un viitor nu prea depărtat își «va vedea ostenelele sale încoronate cu succesul dorit: «literatura, cultura, școalele, institutele literare vor ajunge în stare înfloritoare, satele și orașele românești vor înainta, grădini și holde frumoase se vor vedea acolo, unde până ieri erau numai «polomide și alte ierburi sălbatice», economia rațională va pătrunde și la plugarii noștri «pe scurt nu vor trece multe zeci de ani și națiunea română va fi regenerată și întinerită în puterile sale intelectuale, industriale și materiale, pentru că națiunea este setoasă după cultură și luminare, iar membrii acestei Asociațiuni nu vor crușa nici un sacrificiu, ce ar condiționa un viitor mai fericit și propășire națională».¹

În această adunare generală, pe lângă aminatele desbateri în chestia ortografiei și frumoasele disertații ale lui G. Barițiu, Gavriil Muntean, T. Cipariu și Ioan Pușcariu, au mai fost și alte momente însemnate ca d. e. premiarea poeziilor lui Andrei Murășan cu 50 de galbini. Suma eră destul de modestă,

de *exelență și baron* (pag. 471). Deasemenea pare a nu-i fi convenit lui Odobescu, de câtă autoritate se bucură Șaguna înaintea adunării, care toate propunerile lui le primea cu «Să trăiască!» Nu fără orice răutate adăuge Odobescu: «Și bine făcea adunarea, de eră așa de amabilă și de lesne înduplecată, căci altminterlea s'ar fi putut expune chiar dânsa a primi dela șeful ei, o glumeață somațiune ca aceea, ce el adresa *sexului frumos*, care împodobește galeria superioară a sălei și care, permițându-și într'un moment de satisfacere a-și exprima mulțămirea către un orator ce făcea lauda sa, fu apostrofat de către președinte cu aceste cuvinte, mai mult demne de un Imán turcesc: «Domniavoastră de acolo de sus să tăceți. Femeile trebuie să fie mute ca peștele». (pg. 476) De încheiere însă și Odobescu constată că «părintelui episcop Șaguna, care a sprijinit proiectul Asociațiuni pe lângă *curtea imperială* din Viena și căruia *singur* s'a încredințat de acolo executarea lui, *poporul ardelean are de ce să-i fie mult recunoscător*»..... (pg. 505).

¹ «A II-a adunare generală a Asoc. Transilvane». Sibiu 1862 pg. 36—38.

ceea ce președintele Șaguna află de lipsă a justifică prin următoarele cuvinte: «În adevăr mie mi se pare puțin această sumă pentru celebrul nostru poet; însă proiectarea s'a făcut în privire cu starea pecuniară a Asociațiuni. Dar la acest neînsemnat premiu se adăuge altul foarte mare, premiul moral, și cred că explic simțămintele și convingerea adunării poftind dlui Andrei Murășan a avea tărie trupească ca vârful Surului și Măgura Codlei». — Iar suma ajutoarelor, destinate a se distribui între studenții români, s'a urcat la 1200 fl. Șaguna nepuțând aproba obiceiul de a se da ajutoare numai studenților în drept (juriștilor), spune, într'un ton, și glumeț și serios: «Această chestiune e foarte delicată. Dară nu-s eu inamicul tinerimii, și nu știu, dacă ea are mai mare grije de mine, sau eu de ea? Domnii din comisiune au propus lucrul acesta astfel, adecă: 1200 fl. pentru stipendiul juriștilor exclusiv. Tot se fac ajutoare pentru toți, și numai pentru preoți nu. Nu facem și noi parte din națiune? Statutele Asociațiuni nu opresc aceasta de loc. Așadară eu propun, ca banii destinați pentru stipendii, să se întrebuințeze în ajutoare pentru studenții dela toate facultățile».

Adunarea primește această propunere, votând încă și o sumă de 200 fl. spre a se ajutoră «doi tineri români calificați în vre-o meserie și cari voesc a se face *măiestri*»;² 100 fl. ca premiu pentru cea mai bună carte «despre înaintarea economiei de câmp și a pomăritului între Români; iar 100 fl. pentru un Român «care va învăța *arta stenografică* și va da chiar în viitoarea adunare generală probe despre a sa capacitate și istețime». Tot în această adunare s'a sulevat și ideia înființării cătorva secțiuni științifice, luându-se decisiunea de a se întocmi «deocamdată numai trei secțiuni: 1) filologică; 2) istorică și 3) fizico-naturală».

Adunarea se termină, și astădată, prin cuvintele de însuflețire ale prezidentului Șaguna, care proorocește, că existența «Asociațiuni» nu numai nu este periclitată din nici o parte, ci e asigurată din toate părțile prin unirea, armonia, simpatia și concursul tuturor Românilor».³

¹ Ibidem pg. 20.

² Ibidem pg. 21—3.

³ Ibidem pg. 31.

«Asociațiunea» își fixase chiar dela început un program foarte vast și frumos, realizarea căruia trecea însă peste măsura puterilor și a mijloacelor materiale modeste, de care dispunea această instituțiune folositoare. «În sfera de activitate trasă pentru «Asociațiunea» noastră — scrie Barițiu¹ — se cerea din capul locului un venit anual sigur de 40—50,000 fl., adică interese dela un milion florini. Dară unde eră milionul?... Suma de 5600 fl., câți s'au putut adună la constituirea din toamna anului 1861, s'a urcat în curs de doi ani la cifra de 20,466 fl. și 87 cr.

La următoarele trei adunări generale ținute la Blaj (1863), Hațeg (1864), Abrud (1865) n'a mai putut participa Șaguna, fiind împedat la 1863 prin participarea la dieta ardeleană, la 1864 de o boală, pentru a cărei tămăduire trebuî să cerceteze băile din Mehadia, iar la 1865, având să sfințească, chiar în 15 August — ziua adunării generale, — pe Popasu de episcop al Caransebeșului. În lipsa lui aceste trei adunări s'au ținut sub conducerea vice-prezidentului Cipariu, care la Abrud, atât în numele său, cât și în al adunării întregi, exprimă dorința de a-l vedea pe Șaguna iarăș în fruntea strălucitelor adunări generale, spre a le conduce «cu toată energia îndatinată, și cu toată insuflețirea, ce știe insuflă în inimile tuturor».²

Adunarea ținută anul următor 28—29 August 1866 la Alba-Iulia a fost cea din urmă condusă de Șaguna, ca prezident. În cuvântul de deschidere arată motivele, cari l-au silit să absenteze dela cele trei adunări anterioare, adresează lui Cipariu «mulțămirea sa cordială și frățească» pentru bunătatea și «deosebita desteritate», cu care a condus acele adunări «spre îndestulirea obștească»; constată iarăș, că «Asociațiunea și-a împlinit din destul misiunea sa, față cu mijloacele cele smerite pecuniare, de care poate să dispună»³ — și vorbește apoi despre însemnătatea morală și socială a *muncii*, citând părerile unui renumit profesor de istorie (Laboulaye) dela universitatea din Paris, din cari scotea încheierea, că fără muncă pricepută și

¹ «Transilvania» 1888 pg. 158.

² cf. «Protocolul adunării generale a V-a a Asociațiunii transilvane». Sibiu 1865 pg. 34.

³ cf. «Protocolul despre a VI-a adunare generală a Asociațiunii transilvane». Sibiu 1866 pg. 18—24.

stăruitoare nu poate înainta cultura unui popor, nici «onoarea și aprețuirea lui în societatea civilă».

Până la această adunare capitalul «Asociațiunii» a crescut la suma de 26,161 fl. 10 cr.¹

Cu câtă încredere privea Șaguna la viitorul «Asociațiunii», s'a putut vedea și din mărturisirile și constatările optimiste, cuprinse în diferitele discursuri, ce a rostit cu prilejul adunărilor generale. Mai cităm aici o sentință caracteristică. Întâlnindu-se în vara anului 1864 la Brașov cu Barițiu, Șaguna îi zise acestuia «cu voce oareșcum dureroasă ca și cu un *presimț profetic*»: «Să nu lăsăm d-le Barițiu, ca să apună «Asociațiunea» noastră, să o susținem cu toate brațele, încât *dacă s'ar întâmplă, să pierdem toate celelalte drepturi, la câte nizuim, să rămânem cel puțin cu acest mijloc comun de cultură a limbei și a spiritelor. Zelul nostru pentru «Asociațiune» să nu scadă!*» La aceste adauge Barițiu, — ceea ce se știe și din expunerile premergătoare — că «situațiunea în Viena începuse a se schimba încă din 1864 în defavorul Românilor. Episcopul Andreiu o simțise mai curând, decât noi ceștialți».²

Schimbarea situației politice a adus cu sine și campania ziaristică pornită în «Gazeta Transilvaniei» contra lui Șaguna, care începuse a-și pierde din popularitatea de mai nainte. Probabil acestei împrejurări e a se mulțămî și faptul, că la adunarea generală din Cluj (August 1867) în locul lui Șaguna a fost ales prezident baronul Vasile Pop, iar în locul lui Cipariu viceprezident Ioan Hania, directorul seminarului din Sibiu.³

¹ Ibidem pg. 67.

² Barițiu vol. III. pg. 260—261.

³ cf. «Tel. Rom.» 1867 Nrii 66—68, unde se spune, că cu prilejul acestor alegeri votarea s'ar fi făcut «contra tuturor legilor și observațiilor parlamentare», că s'a făcut «presiune asupra votanților, că N. Cristea, redactorul «Telegrafului» «ca individ suspect fú ridicat de poliție», că Dr. Nemeș, Dr. Tincu, Dr. Răuciu, protopopul Ioan Rusu, profesorul Moldovan, Pușcariu, Dr. Borcea ș. a. s'au abținut dela votare», iar Hania în cuvântarea sa de mulțămire către alegători a declarat, că numai deaceia primește funcția onorifică de viceprezident, ca să nu creadă cineva, că el «din privința unor neplăceri, ce poate le-ar putea avea din partea principului, nu primește»... ș. a. m. d.

VIII.

Conflictul lui Șaguna cu comitele săsesc Salmen. Sinoadele din 1860 și 1864.

Din cele expuse până aci se știe, cât de mult a luptat Șaguna pentru a ridica preoșimea română din trista stare materială și socială, în care o aflase la venirea sa în Ardeal, și cum înțelegea el să apere prestigiul acestei preoșimi. Pe lângă cazurile interesante din deceniul absolutismului vom mai cita aici, spre complectare, încă unul destul de instructiv și care s'a întâmplat la începutul erei constituționale.

Deși la 1854 guvernul luase hotărîrea, de a se da și preoșilor și învățătorilor noștri porțiuni canonice, totuș universitatea săsească abia la 1862 — după număroase insistențe din partea lui Șaguna, «reprezentanții»¹ și «ursorii»² din partea consistorului — hotărî, să dea comunele de pe teritoriul săsesc din pământurile lor și preoșilor români «porțiuni canonice» ori, dacă n'au pământ deajuns, să le dea o leafă corăspunzătoare din cassa alodială.³ A fost însă mic numărul comunelor, cari au îndeplinit această cerință. În cele mai multe părți lucrurile nu s'au schimbat astfel, încât chestiunea ameliorării situației materiale a preoșilor români a rămas și mai târziu, încă multă vreme una dintre problemele însemnate, a cărei soluție eră cam anevoie de dat.⁴

Pentru a înălța nivelul intelectual și moral al preoșimii se știe, cât de mult a muncit Șaguna. Toate faptele lui culturale au în vedere în primul rând scopul acesta mai apropiat. Organizarea seminarului, tipografia arhidiecezană, mulțimea cărților bisericești și școlare, «Telegr. Român» — toate acestea erau îndreptate spre țanta măreață de a ridica întâi pe preoși și pe învățători, ca aceștia să fie în stare, la rândul lor, să ridice și ei poporul din umilință și întunec la o viață mai demnă.

Preoșimea română, așa smerită și înapoiată culturalicește, cum a fost ea în trecut, ca singura clasă conducătoare, a avut

¹ «T. R.» 1861, Nr. 49.

² «T. R.» 1862, Nr. 32.

³ «T. R.» 1862, Nr. 40.

⁴ Cf. art. «*Imbunătățirea dotațiunii preoșilor de Dr. Iosif Gallu*, «Tel. Rom.» 1868, Nrii 92—93.

totuș o influență neobicinuit de mare¹ asupra poporului nostru. Și poate chiar din acest motiv a fost totdeauna țanta atacurilor, izvorite din ura și răutatea celorce se temeau de orice mișcare, cât de inofensivă, a poporului nostru. Să vedem, cum își apăra și de astădată Șaguna preoșimea față de niște atacuri nu tocmai îndreptățite. Va fi deajuns să improspătăm un singur caz din timpul acesta.

La începutul erei constituționale, după publicarea diplomei din 20 Octomvrie 1860, în mai multe locuri Români și-au manifestat prin proteste nemulțămirea față de amplexiții, impuși de străini și la alegerea cărora nu li-s'a îngăduit și lor participare activă și manifestarea liberă a voinței. În anul următor comitele Sașilor, *Salmen*, ridică într'o scrisoare acuza contra preoșilor români, că agită poporul, că sunt niște sfătuitoari tainici și instigatori («*verborgene Rathgeber und Aufwiegler*»). Șaguna în 27 August pe cale oficială respinge aceste acuze, provocând pe Salmen, să arate cazuri concrete, care preot român, când și în ce formă a instigat, «căci e greu astăzi a păta simțul Românului de legalitate și ordine, când el numai și numai după acestea strigă și pentru acestea petiționează».

Salmen a cercat să se justifice pe cale privată, scriind lui Șaguna, că a primit din afară niște informații de acest soi, fără a putea arăta însă numele vreunui preot instigator. Acest răspuns eră plănuit, să-l împace și domolească pe Șaguna; de aceea el a rezultat, după cum scrie foaia săsească «*Siebenbürger Bote*»² mai prea sfios, observând «*o courtoisie* mai prea mare». Șaguna publică în «Telegr. Român» atât scrisoarea sa cât și răspunsul lui Salmen, fapt, pentru care foaia săsască îl învinuiește de «indiscrețiune» și — «mare defect de urbanitate». Părerea această însă nu-l prea importă pe Șaguna, care aveă acum

¹ «Es ist zu wünschen dass bei denen sämtlichen Popen, zu welchen die wallachische Nation eine blinde und fast bis zur Abgötterey gehende Abhängigkeit bezeigt, mehrere Wissenschaft und Gelehrsamkeit nach und nach eingeführt würde» scriă în secolul XVIII autorul necunoscut al unei «*Sumarische Beschreibung dess Gross-Fürstenthums Siebenbürgen*», mss. în biblioteca Muzeului din Budapesta Fol. Germ. Nr. 284. pars. II. cap. 8. cf. și *Helfert*: «*Die österreichische Volksschule*». Prag. 1860. vol. I. pg. 76: «Die Popen standen bei den Walachen in unbedingtem Ansehen und genossen deren blindes Vertrauen».

² Nr. 175. 1861.

o cauză câștigată și înțelegea, cum să exploateze biruința. În 13 Septembrie el adresă lui Salmen, o a 2-a scrisoare¹ spunându-i, că nu e mulțumit cu răspunsul primit, fiindcă a cerut să-i comunice în mod oficial — nu prin scrisoare privată — numele acelor preoți, cari sunt în prepus de agitatori, ca să-i pedepsească, sau dacă nu poate numi pe nici unul, să respingă «*orice înegrire nedreaptă*». Arată mai departe, că comitele a vătămat autoritatea iurisdicției bisericești prin faptul, că nu i-a răspuns oficial. «S'ar putea crede — zice Șaguna — că autoritatea bisericii, ce o reprezintă eu, ar fi mică față cu autoritatea, ce o reprezintă Ilustritatea Ta.» Corespondentul din Brașov al ziarului *Volksstimme*, vorbind despre acest incident numește aceste proteste energice: «impăvăzatele scrisori ale episcopului Șaguna către comesul națiunei săsești».²

E ușor a înțelege, ce efect va fi avut publicarea acestor scrisori asupra preoțimii noastre, obicinuită din vechime să sufere și să tacă, neavând până acum vre-o căpetenie, în stare a o apăra cu succes. Acum putea să se îndrepte, în orice caz de strâmtoare, cu mai multă încredere către reședința episcopescă, nu peste mult mitropolitană, de unde — dacă îi veneau uneori porunci aspre și glasuri de muștrare severă, dar meritată — putea să nădăjduiască în acelaș timp și scut de apărare împotriva oricărui atac nedrept, oricărei porniri nelegiuite.

*

¹ publ. în «*Sieb. Bote*» Nr. 181 din 1861 cu urm. comentariu: Bischof Șaguna hat die Hand, welche ihm der sächsische Nationsgraf B. Salmen mit rührender Schüchternheit zur Versöhnung geboten, nicht nur nicht angenommen, sondern dringt in einem 2-ten Schreiben in aggressivem Tone auf Namhaftmachung jener romanischen Geistlichen, welche nach einer Äusserung des sächsischen Beamten das romanische Landvolk aufregen. Nach der Heftigkeit, mit welcher der Herr Bischof den Streit wieder aufgreift und welche geringe Achtung vor dem Sachsen-Comes bekundet, scheint er diesem die an ihm gestellte Aufgabe wesentlich erleichtern zu wollen (Vild).

² «Tel. Rom.» 1861. Nr. 40; «Telegraful Român» publicând și a 2-a scrisoare, dăscălește pe «*Sieb. Bote*» pentru învinuirile aduse lui Șaguna, spunând, că S. B., deși «are idei confuse despre obiectul cestionat, totuș își arogează (!) un grad mare de civilizație, ce zău îi lipsește. Din contă S. B. este un jurnal german, care puțină onoare face culturai germane, căci argumentațiile sale sunt nu numai proaste, ci și neghioabe» cf. și «*Foaia pentru minte*» 1861 nr. 33—5.

Cât de pătruns eră Șaguna de necesitatea și foloasele sinodalității, cum și de dorința de a introduce cu orice preț cărmuirea constituțională în biserică, arată faptul, că nu scăpă nici o ocaziune potrivită spre a stoarce cărmuirii politice învoirea pentru ținerea sinoadelor. Așa la 1860, cât timp a petrecut în Viena la senatul imperial, a făcut și pregătirile necesare pentru un nou sinod (al 2-lea), pe care l-a și convocat pe ziua de 23 Octombrie 1860 «spre acel sfârșit, ca să asculte părerea și dorințele diecezei în obiectul restaurândei mitropolii gr.-răsăritene române din monarhia austriacă».¹ La acest sinod, care a ținut 3 ședințe (24, 25 și 26 Oct.) au participat 46 membrii din cler și 52 mireni.

Cuvântarea de deschidere,² rostită de Șaguna cu acest prilej e străbătută, ca și cea din 1850, de multă erudiție și cuprinde o mulțime de indigitări prețioase în domeniul canoanelor, pe cari le tălmăcește totdeauna în sens liberal și constituțional. Spune, că unele canoane pot suferi schimbare «însă numai într'atâta, încât aceea se face, spre a se modifica și acomoda vre-un canon disciplinar împrejurărilor locale».³ Arată, că sinodalitatea este sufletul ordinii bune în biserică și se declară contra absolutismului ierarhic, căci — după cuvântul lui Ioan Gură de aur — «o faptă volnică a unui arhieru destul ar fi spre primejduirea corăbiei bisericești».⁴ Polemizează cu ceice susțin, că în monarhia austriacă n'ar putea exista două mitropolii ortodoxe: una română și alta sârbească. Această afirmație anticanonică «este produsul mândriei și al aroganței sub chip de sfințită lucrare»,⁵ căci în Austria pot și trebuie să existe două mitropolii. Întâi, fiindcă «mitropolia română a existat din vechime până la anul 1700 și s'a împiedecat politicește, dar nu s'a stâns, căci preoții și creștinii ei trăiesc și astăzi și oftează după mult iubita maica lor mitropolie». Apoi, fiindcă și canonul 34 apostolesc rânduește, ca episcopii unei nații să știe pe mai marele lor, iar alte canoane nu admit, ca un mitropolit să-și

¹ «Actele soboarelor din 1850 și 1860» pg. 55.

² Ibidem pg. 71—91.

³ Ibidem pg. 80.

⁴ Ibidem pg. 86.

⁵ Ibidem pg. 89.

întindă iurisdicția sa și asupra altei mitropolii, cum a făcut mitropolitul sârbesc din Carloviț.

Sub impresiunea cuvântării lui Șaguna și la propunerea lui, sinodul «declară cu unanimitate», că consideră mitropolia română din Austria ca existentă în sensul canoanelor și împedată numai prin măsuri «politico-administrative, anticanonice»¹ și decide a ruga din nou pe Maiestatea Sa, să se îndure a ridică acele piedeci.

Tot din acest sinod se trimit adrese de mulțămire lui Andreiu Mocsoni și Nicolae Petrino, fiindcă «au conlucrat cu deosebită căldură la restituirea mitropoliei noastre»,² se înaintează împăratului o petiție pentru a se da «din vistieria statului un ajutor potrivit spre întâmpinarea cheltuelilor, ce se cer la o mitropolie și episcopiile ei cu privire la trebuințele bisericesti și școlare»... mai ales, fiindcă «și alte biserici creștine din largă împărăție austriacă se bucură de asemenea ajutorință.» Acest ajutor a și urmat curând (29 Maiu 1861) în suma de 25,000 fl.; a rămas însă fără nici un rezultat rugarea³ adresată de același sinod către principele și guvernul României pentru restituirea moșiei «Merișani» din județul Argeș, dăruită la 1700 de principele Constantin Brâncoveanu pe seama mitropoliei ardelenene. Tot fără rezultat au rămas și încercările de a-l îndemna pe episcopul Hacman, să convoace și el un sinod pentru eparhia Bucovinei, precum aceeaș soarte o avu și petiția adresată, în chestia mitropoliei române, sinodului din Carloviț, care nu o învrednici de nici un răspuns. Sinodul îngrijat, că se va trăgăna, «cum arată trista experiență», prea mult cauza mitropoliei, roagă pe Șaguna, ca «la întâmplarea aceea nenorocoasă, când n'ar urmă rezoluțiuni dorite în obiectul restaurării vechei noastre mitropolii până la sf. Ghèorghe 1861,.... negreșit să concheme iarăș soborul diecezan pe Dumineca mironosițelor adecă pe 8 Maiu 1861».⁴ Apoi decide, ca actele sinoadelor din 1850 și 1860 «întru toată întinderea lor» să se tipărească, spre

¹ Ibidem pg. 60.

² Ibidem.

³ Ibidem pg. 122.

⁴ Ibidem pg. 123-6.

⁵ Ibidem pg. 63.

a se conserva «pentru istoria bisericii noastre».¹ Dintre lucrările acestui sinod ar mai fi de relevat «statutul provizor», privitor la alegerea membrilor sinodali, statut elaborat de Șaguna și primit de sinod «cu mare plăcere și călduroasă mulțămire».² Dispozițiile mai însemnate ale acestui statut erau: «Membrii soborului sunt unii *aleși* și alții *nealeși*; cei nealeși sunt:

- a) toți dignitarii bisericesti, precum arhimandriții, protosincelii egumenii și protopopii;
- b) toți amploiații împărătești, politici, justițari, militari, financiari;
- c) doctorii de facultăți și advocații;
- d) directorii și profesorii de teologie, gimnaziu și pedagogie» și în sfârșit fiecare protopopiat va alege câte un mirean ca reprezentanți ai săi în sinod.

Iar orașelor Sibiu și Brașov le acordă Șaguna, în mod excepțional, dreptul de a trimite deosebit în sinod câte un deputat al lor, motivând procedarea sa astfel: «Starea aceasta excepțională pentru Sibiu se bazează în acea împrejurare, că Sibiu este locul reședinței episcopesti și că purtarea morală și religioasă a acestei comunități față cu starea ei cea de mai nainte privilegiată este de tot corăspunzătoare sfințelor canoane. Iar pentru Brașov, căci Brașovenii au fundat cu jertfe mari gimnaziul confesional-național și Brașovenele au înființat Reuniunea cea dintâi de femei române pentru ajutorința tinerimii sărace și orfane».³

Șaguna conchemase și pe ziua de 8 Maiu 1861 un sinod, pe care în urma activității întetite în atâtea direcții și a împrejurărilor politice atât de agitate, se văzu îndemnat a-l revoca. Astfel al 3-lea sinod se întruni în primăvara anului 1864, fiind din 22—28 Martie 7 ședințe. La acest sinod au participat în sensul menționatului statut, un număr foarte mare de membri: 126 inși.⁴

Problema sinodului eră organizarea trebilor bisericesti și financiare, adresă de mulțămire către împăratul, care pe lângă

¹ Ibidem pg. 64.

² Ibidem pg. 62-3.

³ Ibidem pg. 129-130.

⁴ A se vedea înșirarea lor în «Actele sinodului din 1864» pg. 71-79.

ajutorul din 1861, la stăruințele lui Șaguna, mai acordase bisericii noastre în Noemvrie 1863 un nou ajutor de 25,000 fl.,¹ și o nouă petiție majestatică în chestia mitropoliei, a cărei încuviințare nu urmase încă. În adresa de mulțămire către monarh sinodul aseamănă ajutoarele «purcese din preafnalta grație împărătească... cu un balsam vindecător pe ranele încă sângere-rânde, ce le-au înfipt înjuria timpurilor trecute», și mărturisește, că «actele acestea de grație împărătească sunt o nouă dovadă despre sublimul simț de dreptate al Majestății Sale, care cu privire la trecutul cel trist și la prezentul cel încă tot posomorît ne este unica mângâiere, și cu privire la un viitor mai fericit, ne este unica speranță!»² Iar în petiția pentru mitropolie exclamă:

«Majestate! Românii de religiunea gr.-or. din țările Majestății Tale sunt de acea convingere că a sunat și pentru ei ceasul deplinei eliberări bisericești și n'au pierdut speranța, că Majestatea Ta c. r. apostolică, față cu credința și alipirea lor de tronul împărătesc, documentate până acum todeauna cu mii de sacrificii, nu vei mai suferi, ca ei să mai rămână și mai încolo, în privința bisericească, într'o stare abnormă, anticanonică și de tot năcăjicioasă, ci te vei îndură preagrațios a le împlini dorințele lor cele ferbinți, și în privința aceasta, și a șterge lacrimile, pe cari ei de multe decenii le varsă înaintea tronului Majestății Tale».³

Și la deschiderea acestui sinod rosti Șaguna un discurs frumos și avântat,⁴ stăruind asupra legăturilor strânse dintre școală și biserică, cari nu pot exista una fără ajutorul celeialalte, și făcând pe scurt istoricul școalelor noastre dela sfârșitul secolului XVIII, până în momentul, când prin legislația țării (1863—4) chestia școlară a ajuns și la noi «în stadiul garanției constituționale» și sub ocrotirea autonomiei bisericești; deaceea îndeamnă preoțimea și poporul, să-și dea toată silința a înmulți fondurile școlare.

¹ Ibidem pg. 14.

² Ibidem pg. 275.

³ Ibidem pg. 282.

⁴ Ibidem pg. 60—71.

«Nime nu deneagă acel adevăr, că adecă biserica nu se poate gândi fără școală» pg. 64.

Chiar la începutul sinodului se alese o comisiune de 12 membrii (4 preoți și 8 mireni) pentru a studia «proiectul de regulament al organizațiunii trebilor bisericești». Acest proiect, elaborat de Șaguna, după ce s'a discutat 5 ședințe de arândul, a fost primit și pus în aplicare, deocamdată, numai în bisericile din Ardeal, ordonându-se, parohiilor și protopopiatelor ardelene a se constitui în conformitate cu dispozițiile cuprinse în acest regulament sinodal din 1864, întregit și perfecționat apoi în «Statutul organic» din 1868, căruia i-s'a zis — și cu drept — *magna charta* a constituției noastre bisericești. Șaguna însuș a rămas mulțămît cu rezultatele sinodului din 1864, ceea ce a arătat, în cuvântul său de încheiere, prin următoarea comparație: «Eu sunt astăzi plugarul, care cu mare grije a arat holda sa, o a sămănat cu grăunțul cel mai fructifer, a avut toată iarna, primăvara și vara grije de holda sa și ieșind la secerare, a secerat seceriș bogat».¹

Iar sinodul își exprimase, încă în ședința a doua, în cuvinte pline de entuziasm, sentimentele de mulțămire și recunoștință față de Șaguna, «luând la cunoștință mărețele fapte, cu cari Exc. Sa încoronează activitatea sa arhipăstorească, dar convins fiind și din alte monumente vii, ce-i vor eterniza numele, că P. Sf. Sa toată viața și-a consacrat-o pentru biserică și națiunea sa cu un rezultat sublim, care face epocă în istoria acesteia, și că P. Sf. Sa ca un cărmăciu necutremurat a condus naia, cea aruncată în mijlocul valurilor seculare, a națiunii și bisericii noastre și a scos-o la limanul dorit, că P. Sf. Sa a ridicat clerul din starea lui cea pătimitoare la valoarea și demnitatea, ce i se cuvine, și a înălțat cultura poporului său la un grad, care îi face onoare și desvoltă cele mai surăzătoare speranțe..., că a înzestrat dieceza cu multe efecte prețioase, parte mare din propria sa avere, și toată averea diecezei aducându-o în ordine, a predat-o spre administrare unei episcopii — și aceste fapte le-a amplificat prin un nou dar măreț, stătător din casa astăzi dăruită bisericii noastre din Ardeal» — mai departe a restituit

¹ «Tel. Rom.» 1864 Nr. 31 (suplement) și «Actele sinod.» pg. 56.

² Până în 1 Iulie 1862 toate fondurile episcopiei erau administrate și îngrijite de Șaguna însuș. Ibidem pg. 182.

³ În aceeaș ședință Șaguna comunicase sinodului, că «a cumpărat o casă în Sibiu, în strada Măcelarilor Nr. 15 din averea sa proprie cu 29,225 fl., care în fața sinodului o oferă și o închină Bisericii noastre din Ardeal pentru todeauna, și o predă sinodului». Ibidem pg. 15.

societatea noastră bisericească în vechile sale drepturi canonice între multe lupte și ostenele, exoperând îndurarea Maiestății Sale împăratului de a ne promite prea grațios, că se vor delătură piedecile pentru reînființarea vechei noastre mitropolii, și a ne ridică la egala îndreptățire cu celelalte națiuni și confesiuni recepte; Exc. Sa ne-a convocat mai de multeori, ca și acum, la adunări sinodale, pentru organizarea trebilor noastre bisericești, pe cale constituțională canonică..... În fine însuflețindu-se Sinodul de *fermitatea voinței și silinței* Exc. Sale, de a aduce la perfecțiune actele începute și binele public al bisericii noastre.... între exclamări vii de «să trăiască» *conclude unanim* de a se aduce Exc. Sale cea mai călduroasă recunoștință și mulțămită din partea întregii Biserici, reprezentată prin Sinod, și spre eternă memorie a se trece acest act de solemnă recunoștință la protocolul sinodului... La aceste P Sf. Sa *între lacrimi* de bucurie mulțămește sinodului nu numai pentru această recunoștință, dar și pentru armonica conlucrare și sprijinire a sinodului și întregului cler și popor credincios»...¹

Fruimoasă manifestare de recunoștință, care face cinste nu numai aceluia, care o merită deplin, ci mai ales celor cari au dovedit, că înțeleg și pot să aprecieze înalta vrednicie a arhierului lor!

IX.

Relațiile lui Șaguna cu arhieriei de preste munți și cu Hacman, episcopul Bucovinei.

În tot timpul păstoririi sale Șaguna a cercat să stea în legătură și cu căpeteniile bisericii române de preste munți. El nu eră om cu orizonturi înguste și condus de un provincialism strâmt, ci sufletul său larg și mintea-i cuprinzătoare știă să îmbrățișeze cu interes părintesc și cauza bisericii române de preste munți, ca și pe a celei din Bucovina. Din corespondențele, ce s'au păstrat, se vede, că relațiile, ce cultivă cu arhieriei români de dincolo, erau mai ales de interes cultural, științific și uneori filantropic, anunțând acelora apariția cărților sale bisericești și stă-

¹ «Actele sinodului din 1864», pg. 16—18.

ruind pentru răspândirea lor, sau rugându-i să facă colecte pentru zidirea bisericii catedrale din Sibiiu.

Chiar și în timpul absolutismului, «cu toate neînlesnirile, ce se află pe atunci în privința comunicației»¹ dela unii la alții, mai ales neînlesniri și pedeci de ordin politic, Șaguna e în continuă corespondență când cu mitropolitul Ungrovlahiei Nifon, care nu pare a fi înțeles pe deplin planurile lui Șaguna, când cu mitropolitul Moldovei Șofronie, care la 1858 îi scrie aprobând pășirea lui energică și hotărâtă contra «novizatorului» Eliade Rădulescu, și mai des cu episcopul Calinic, al Râmnicului, (1854, 1856, 1858, 1865) cu frații Filaret și Neofit Scriban, cu Filoteiu și Dionisie dela Buzău. Acesta din urmă scrie lui Șaguna, după un lung timp de tăcere, după «un șir de suferințe și lupte», în 15 Iunie 1862, cu «închinăciuni respectuoase și pline de devotament», trimitându-i pe lângă cărțile, ce a lucrat dela 1848 încoace, și cari erau «fructul timpului de arest și de exil» — 60 de galbini austriaci în ajutorul bisericii catedrale și promițând, că se va sili ca să mai adune bani în scopul acesta. Șaguna îi mulțămește (la 3 August 1862) prin o frumoasă scrisoare, al cărei început este următorul:

«Preasfințite și iubite frate în Hs! Cunoștința, ce am avut norocire la anul 1848 a o face cu Frăția Ta, eră și este pentru mine compasul ursitelor, care Te-au ajuns și încă te ajung în timpii noștrii fatali. Unele vești, ce veniau de peste Carpați, mă întristau, dar altele mă îmbucurau, și cu deosebire am simțit mângăiere auzind, că Frăția Ta ai ocupat, deși provizoriu, scaunul episcopal al Buzăului, dându-ți-se și darul arhieriei a Traianopolului. Însă simpatia și dragostea mea cătră Frăția Ta au ajuns culmea mulțămirii mele la primirea și procetirea mult stimatei epistole din 15 Iunie a. c. carea poartă icoana unui adevărat arhieru, care se povățuește de duhul înțelepciunii, al înțelegerii și al fricei lui D-zeu. Și cu adevărat numai aceste însușiri arhieresti au putut efeptuă, ca Frăția Ta, *fără să te fiu rugat*, să binevoiești a ajutoră cu 60 # zidirea unei biserici catedrale la Sibiiu, ce voiu să ridic spre *mărirea lui D-zeu și spre cinstea nației noastre române, mult și prea mult cercate în părțile noastre*»...

¹ Cf. epistola cătră mitrop. Nifon din 23 Februarie 1856, publicată în «Biserica Ortodoxă Română» anul 32 nr. 9 pg. 1064—1068.

Vieța bisericească destul de sbuciumată a principatelor unite, de sub domnia lui Cuza, îl interesează de aproape și fluctuațiile ei le urmărește cu părintească luare aminte, uneori poate chiar și cu pricepere mai adâncă, decum eră a celor chemați să poarte acolo cârma bisericească și dintre cari nu toți s'au dovedit a fi fost la înălțimea chemării lor arhieresti.

În «Telegraful Român» se discută cu interes chestiunea secularizării mănăstirilor din România, reproducându-se¹ articolul festiv, ce s'a scris cu acest prilej în «Buciumul», cum și alte «voci jurnalistice»² asupra acestei chestiuni. Cu stările bisericești din România se ocupă «Telegraful» și în anul 1865, într'un articol foarte interesant, scris de însuș Șaguna, semnat A(ndreiu).³ Neofit Scriban adresase atunci lui Șaguna o epistolă mai lungă (4 Iuliu 1865), zugrăvindu-i starea cea tristă în care a ajuns biserica din Țara Românească și rugându-l, să ia cumva în apărare drepturile bisericii.⁴ Șaguna răspunde prin acest articol, în care condamnă guvernul Țării Românești, fiindcă nu respectă autonomia bisericii și în locul obiceiului străvechiu de a se alege episcopi, a început a-i «octroiă», a-i numi ca pe niște simpli funcționari. Toate guvernele trebuie să respecte constituțiunea bisericească — scrie Șaguna. Neofit Scriban, nevoind să primească în mod anticanonic episcopia Argeșului, fu învinuit, că este *muscal*. Dar «va veni timpul — prorocia Șaguna — și acela nu poate fi departe, când se va recunoaște, că părintele episcop Scriban Neofit n'a putut primi denumirea sa octroată de episcop, nici ca un bărbat învățat bisericesc, nici ca român și cive cult al României libere; va veni timpul, și acesta nu va fi departe, când în România se va nimici acea lege nouă, pentru că este soră bună a legilor muscălești, prin care biserica este pusă în Rusia în cătușele unui regim absolutistic; și dacă *aceasta a mea prorocie* nu s'ar împlini, atunci fără îndoială și desigur se va împlini prorocia mea a doua; că adevărat *România liberă* se va stinge curând și va răsări pe ruinele ei o *Românie absolutistică*». Din norocire preste 7 ani, prin «legea organică» s'a împlinit cea dintâi dintre prorociile lui Șaguna.

¹ «Tel. Rom.» 1863 Nr. 114.

² «Tel. Rom.» 1864 Nr. 21.

³ «Tel. Rom.» 1865 Nr. 53.

⁴ Publicată în «Convorbiri Literare» anul 42 nr. 12 pg. 633—639.

Privitor la Românii din Bucovina și la biserica lor aflăm deasemenea multe corespondențe, știri și articole în coloanele «Telegrafului», mai ales după 1860, când episcopul Hacman «după *restrânsa-i pricepere*»¹ își schimbase cu totul vederile, exprimate în o scrisoare din 6 Iulie 1849, și se îndărătnicia în tot chipul a convoca un sinod, în care să fie admis și elementul mirean spre a se sfătui cu toții împreună asupra importantei chestiuni a mitropoliei. După planul lui Șaguna aceasta avea să cuprindă în sine și pe Românii bucovineni. Nu numai mireni, mai ales frații Hurmuzachi, erau înverșunați contra lui Hacman, ci și o parte însemnată din cler. Nemulțămirea lor râsuflau în coloanele «Telegrafului Român», unde se urmează serii întregi de corespondențe, condamnând atitudinea neromânească a lui Hacman. Așa d. e. un corespondent din Bucovina scrie,² că răspunsul contra broșurei lui Șaguna: «Antorismos» a fost compus la comanda lui Hacman de «oareșcare profesor de teologie din Cernăuți», că acest răspuns e «necălit», «cornurat» și «nerumegat» și că «nu se pot aștepta smochine dela spini» etc. «Antorismos» eră învinuit din partea lui Hacman, că cuprinde lucruri antiortodoxe. Mai târziu o lungă corespondență din Bucovina, iscălită «Mai mulți»³ lămurește întreagă procederea necorectă a lui Hacman, spunând că «Dorințele clerului bucovinean»⁴ nu sunt ale clerului, ci ale episcopului,

¹ Dr. Il. Pușcariu: Acte pg. 42.

² «Tel. Rom.» 1862, Nr. 82—83.

³ «Tel. Rom.» 1862, Nr. 100—102.

⁴ E vorba de broșura intitulată: *Dorințele dreptcredinciosului cler din Bucovina în privința organizării canonice a diecezei și a ierarhiei sale referințe în organismul bisericii ortodoxe din staturile Austriei*. Cernăuți 1861, broșură combătută de Șaguna prin scrierea sa: «Antorismos» sau deslușire comparativă asupra broșurei «Dorințele» etc. Sibiu 1861. «Dorințele» combat pe Șaguna, fiindcă a chemat și mireni la sinoadele din 1850 și 1860; Hacman a ținut în Febr. 1861 sinod cu excluderea mirenilor. Șaguna apără foarte frumos drepturile mirenilor de a participa și la sinoade (vezi *Antorismos* pg. 101—112). În genere aceasta este una din scrierile cele mai interesante ale lui Șaguna, care ne înfățișează pe polemistul ager și neînduplecat. Dorința lui Hacman de a se institui un *sinod general* în Viena «pentru biserica ortodoxă, cum e cel din Petersburg, și procurator împărătesc, o califică Șaguna, și cu drept cuvânt — de «*testimonium paupertatis*» din partea ierarhiei, iar argumentațiile din broșura lui Hacman le numește *frivole și triviale* (pg. 62—3 și 68). Deși scrisă foarte repede, abia în câteva săptămâni și într'un timp, când Șaguna eră atât de ocupat în toate direcțiile, întreagă broșura e întrețesută cu o varietate uimitoare de tot felul de cunoștințe bisericești și profane, iar la sfârșit încheie cu această exclamație de o modestie retorică: «*atâ puținele mele cunoștințe*» (pag. 126), mai adăugând apoi, că broșura aceasta interesantă merită studiul cărturarilor noștri ortodocși (pg. 128—130).

sunt numai «pseudonumite ale clerului» și că preoților prezenți în consistor la debaterile asupra acestor «*Dorințe*», ca să le accepte, li-s'a promis ameliorarea congruei,¹ că episcopul le-a comunicat clerului bucovinean «ca Mohamed corașul său scos din fântână», că clerul bucovinean «n'are încrederea poporului: cuvânt greu, dar lumea știe, că «piscis a capite»... ș. a. m. d.

Chiar de când începe a se desfășura discuția, Șaguna prevestește Bucovinenilor, că dacă vor persista pe calea apucată de Hacman, biserica română a Bucovinei «în loc să iasă din starea abnormă de până acum, tot mai afund se încurcă într'o stare și mai abnormă și dă hrană inamicilor ortodoxiei noastre, cari se bucură de abnormitatea, ce vine din partea ierarhică».²

Altădată făcând aluzie și la stările politice, «Telegraful» reproduce din «*Wanderer*» articolul unui bucovinean, care se plânge, că toți străinii își dau silința să nimicească caracterul românesc al Bucovinei și chiar preoțimea română «până acum numai lor a trebuit să se închine și după cântecul lor să joace»... Din partea redacției se adaugă observarea, că în toate țările monarhiei austriace s'au început mișcările politice, numai despre Români din Bucovina nu se aude nimic. «*Acți pare că au murit toți Românii*, aci simțul de naționalitate s'a stins cu totul. Și nu e mirare... Priveghiiați, ca să nu adormiți, că va fi târzie deșteptarea!»

Dar aceste constatări dureroase și aceste glasuri de chemare la o politică națională trează — pentru Bucovina au avut soarta unui strigăt în pustie. Puțini s'au cutremurat de înțelesul acestei chemări. Și între acești puțini nu putea fi episcopul Hacman, această unealtă³ folositoare în mâna tuturor

¹ La aceasta adaugă «Tel.»: «*pricepi Toadere*»?

² «Tel. Rom.» 1861, Nr. 8 sq. și *Anthorismos* pg. 9 și 15 sq., tot contra lui Hacman e îndreptat și art. «In cauza mitropoliei» din «Tel. Rom.» 1864 Nr. 73.

³ Iată, ce cetim într'o broșură scrisă de «*Un Bucovinean*» («*Bucovina sub Austria — 115 ani de nenorocire și durere*». Iași 1891 pg. 14—19) asupra lui Hacman și asupra situației triste, în care a fost adusă biserica română din Bucovina, în urma miopiei lui politice: «Episcopul Hacman luptase dela 1848 alături cu nemuritorul Șaguna pentru alipirea Bucovinei la Transilvania. Deodată Hacman primi ordinul, că împreună cu clerul să ceară crearea unei mitropolii aparte, care să cuprindă și episcopiile slave din Dalmația, de pe coastele Adriaticei. Așa, în contra voinței poporului, se

străinilor, cari luptau contra intereselor românești dintr'un motiv de temere nejustificată, că prin unirea tuturor Românilor din monarhie sub o singură conducere bisericească s'ar țintă la înființarea unei Daco-Români.

În congresul din Carloviț Hacman, prezentând o chilo-metrică și anostă motivare a părerilor sale «canonice» (2/14 Septembrie 1864) scrie, că ceea ce dorește Șaguna — și cu el dimpreună doriau toți Românii de bine, chiar și cei din Bucovina — este o anomalie anticanonică («eine Anomalie, die anderwärts nirgends besteht, noch bestehen wird, so lange die Kanones der heil. Väter Geltung haben werden»)³ Tot în această motivare cercă să facă și oarecare ironie, cam rău plasată, ce e drept, la adresa lui Șaguna, numindu-l: «Seine Excellenz von Hermannstadt».

Dar purtarea lui Hacman și întreagă politica lui bisericească a fost mai târziu (la 1868) osândită de către Eudoxiu Hurmuzachi, chiar într'un discurs parlamentar, în care spunea,

înființa ibrida și anticanonica mitropolie a Bucovinei și Dalmației, un organism fără vieașă, merit a servi ca *instrument în mâinile unui guvern, catolic și antiromânesc*. În această mitropolie *sui generis*, care spiritul poporului chiar dela început o botezase: «*K. K. — mitropolie*» adică *Kesaro-Krăiască mitropolie*, toate instituțiile și legile ortodoxiei sunt falsificate. Mitropolitul Bucovinei cu sufraganii săi, episcopii din Dalmația, se recomandă de guvern și se numește direct de împăratul — încă mai rău decât la catolici. Prelații așanumiți formează un așanumit sinod, care se adună la Viena și *deliberează în limba germană* apă în piuă, pentru că n'au absolut nici un drept și nici o influență asupra bisericii, care o reglementează guvernul. Protopopii și preoții se numesc de guvern, impunându-se comunelor, care fără drepturi sunt datoare a griji de biserici și case parohiale. Salarizarea preoților se face din fondul bisericesc și se consideră ca un act de miluire din partea guvernului (care întrebunțează acest fond, averea Românilor, în contra intereselor românești pg. 13). Pentru aceea preoții ca și consistorul mitropolitan, un biuro de înregistrare, sunt numai instrumentele guvernului, care pe acesta îl au în vedere, iar nu interesele bisericești. În asemeni împrejurări, *propaganda catolică și slavizarea Românilor* au făcut în Bucovina progrese nimitoare». Că descrierea aceasta nu e tocmai lipsită de adevăr, se poate vedea și din cazul părintelui C. Morariu care ne povestește în mod înduioșător trista sa pățanie, cum n'a putut să ajungă preot în Cernăuți, ci numai în *Pătrăuți* («*Viața Românească*» din Iași, An. II. Nr. 8).

¹ Biografia lui Andreiu Mocioni, pg. 27.

² Dr. Il. Pușcariu: Acte pg. 259.

că «după conceptele religioase ortodoxe nu constituie clerul singur biserica reprezentativă, căci și credincioșii laici sunt un factor esențial al ei, și axioma *Nihil de nobis sine nobis* trebuie aplicată și în privința acestor doi factori, adică a clerului inferior și a mirenilor, la facerea legilor organice... Adevărat, că unii demnitari bisericești cuprinși de mania absolutismului, dăteră adeseori mâna cu puterea deasemenea absolută a statului, ca în concurs cu aceasta să-și împace mândria și interesul pe spatelul credincioșilor și a clerului și fără de știrea și voia acestora». În urma acestui sprijin reciproc «demnitarii bisericești se seculariză, iară puterea statului se cleriză» și astfel au ajuns să creadă și unii și alții, că nu mai au nevoie de sprijinul și consimțământul *turmei*. Dar această «*monstruoșitate* nu poate să fie suferită în epoca unei dezvoltări liberale și rașionale... Dacă căzū deșă concordatul rom.-catolic în părțile sale principale, nu poate fi susținut un *plagiat*: de concordat în biserica ortodoxă». Nu poate mai ales, fiindcă acesta «e numai rodul *arbitriului personal*, căci nu e îndoiială, că în cutare *antiste diecezan* se mișcă numai dorul de a stăpâni în *modul cel mai absolut* nu numai peste cler, ci și peste toți credincioșii laici».²

La moartea lui Hacman «Telegraful» reproduce o corespondență din Cernăuți a ziarului vienez «*Wanderer*», cu necrologul lui Hacman, pe care îl caracterizează astfel: «sclav față cu cei superiori și tiran față cu cei inferiori, eră torturat de o ambițiune nemărginită» astfel încât secretarul episcopesc Schönbach, cerându-i-se un epitaf potrivit pentru Hacman, ar fi recomandat următorul: «Aici odihnește îndărătnicia și ambițiunea neînduplecată».³

¹ Aluzie la planul de organizare al lui Hacman cf. broșura «*Dorintele*» etc. pg. 36.

² Discursul a fost reprodus și în «Tel. Rom.» 1868 Nr. 49. cf. și epistola lui G. Hurmuzachi către Șaguna, în care Hacman și partizanii lui bucovineni sunt înfățișați în cele mai întunecate culori. G. Hurmuzachi ar dori, ca ei să aibă numai o scânteie «*din bărbăția, energia și agerimea*» lui Șaguna (Dr. Il. Pușcariu: Acte etc.) pg. 182—5.

³ «Tel. Rom.» 1873 Nr. 39—48, corespondența e semnată «T.»

X.

Mitropolia.

Pentru Români pare ca un destin al dreptății, iar pentru Sârbi ca o ironie a istoriei, că tocmai Șaguna cel crescut între Sârbi, el, care s'a bucurat în tinerețele sale de toată încrederea și favoarea mitropoliților sârbești din Carloviț, a fost chemat să ducă la îndeplinire planul — pe cât de frumos pe atât de greu — al emancipării bisericii române ortodoxe de sub ierarhia sârbească. Piedecile număroase, ce stăteau în calea realizării acestui plan, anevoie le-ar fi putut înlătură altcineva afară de dânsul.

Și desigur nu e corect a atribui succesul acestei acțiuni numai «sublimului simț de dreptate și înțelepciunii de regent prevăzător» a monarhului, care ar fi restituit această mitropolie «*proprio motu et ex plenitudine potestatis suae*».¹

Este apoi și nedreptate și lipsă de înțelegere a afirmă, — cum face Beksics — că Șaguna și Români ar fi primit mitropolia ca dar dela Schmerling, care a voit să le răsplătească în chipul acestor servicii, făcute în interesul monarhiei prin participarea lor la senatul imperial din Viena, și să pedepsească pe Sârbi, fiindcă aceștia nutreau simpatii față de Maghiari.²

Adevărul e, că fără necurmatele stăruinți și lupte diplomatice ale lui Șaguna nici sublimul simț de dreptate al monarhului, nici duhul de răsplată creștinească, al ministrului nu s'ar fi coborât asupra Românilor năcăjiți din văile Carpaților și din țara Carașului.

Dintre toate chestiunile bisericești cea mai importantă, care a preocupat pe Șaguna în fiecare clipă a activității sale, eră: reînființarea mitropoliei române. După unele informații planul acestei acțiuni epocale îl aveă Șaguna chiar din momentul, când a intrat mai întâi în hotarele Ardealului. Atunci ar fi dat «expresiune intimei năzuințe și dorințe, de care ardea sufletul său, rostind cătră — deputațiunea, care îl întâmpină, următoarele cuvinte memorabile și neperitoare: «Pășesc pe pă-

¹ Barițiu III. pg. 291 și 296.

² Cf. Szilágyi Sándor o. c. pag. 602.

mântul clasic al străvechei mitropolii române ortodoxe, vă făgăduiesc sărbătorește, că voi lucra neobosit pentru înființarea ei. Așa să-mi ajute Dumnezeu!»¹

Ori a rostit Șaguna cuvintele acestea ori nu, un lucru e sigur: chiar dela începutul păstoririi sale n'a lăsat să treacă un singur prilej potrivit, fără a fi solicitat ducerea la îndeplinire a acestei dorințe mari, care nu era numai a lui, ci a multor mii de suflete, a tuturor conducătorilor prevăzători, cari înțelegeau necesitatea cea mare de a creă și pentru Românii ortodocși din Ardeal o instituție sigură, în cadrele căreia să se poată desvoltă mai liber, și un zid de apărare pentru legea lor strămoșească, un adăpost pentru limba și cultura națională. În 1849—50 Șaguna inițiasă pregătirile, solicitase — zadarnic, firește — învoirea patriarhului Rajacici, câștigase și pe nestatornicul și ambițiosul Hacman al Bucovinei pentru frumosul plan de a uni pe toți Românii ortodocși din monarhia habsburgică într'o singură mitropolie, lămurise pe baze istorice și canonice îndreptățirea acestor postulate, câștigă aprobarea unor ministri influenți și participase la conferința episcopescă din Viena (1850—51), care tândăli câteva luni, ca să-și amâne apoi pentru multă vreme dacă s'ar fi putut, chiar pentru totdeauna, hotărârile în această însemnată chestie. Timpul absolutismului, năbușind orice mișcare, și această pornire trebuia amânată pentru vremuri mai bune, cari se și iviră la începutul deceniului următor. La sfârșitul anului 1861 muri Rajacici; o însemnată piedecă fû deci ridicată din calea planului de reînființare a mitropoliei române și emancipare de sub ierarhia sârbească. «Moartea patriarhului Rajacici a electrizat pe coreligionarii noștri din Banat și Ungaria, care încep a desvoltă acum mai mult decât mai nainte o îngrijire laudabilă pentru reînființarea mitropoliei române» scriă din acel incident «Tel. Rom.»² Bariștu pretinde a ști, pe baza unor informații primite dela Dr. Pavel Vasici, că unii dintre ceice voiau să împedecă despărțirea ierarhică a Românilor de Sârbi ar fi dorit să aleagă pe Șaguna patriarh în locul lui Rajacici, că între aceștia ar fi fost deputatul Svetozar Miletici, care

¹ Cf. «Cuvântarea episcopului I. Popasu la iubileul lui Șaguna» «Tel. Rom.» 1871 Nr. 68.

² 1861, pg. 192.

prin ziarul «Zastava» ar fi stăruit, dar fără succes, în această direcție.¹ Aceste informații, venind tocmai dela Vasici, care pe cât fusese de mare aderent al lui Șaguna înainte de 1860, pe atât de mare dușman îi devenise mai târziu — nu pot fi privite drept adevăruri istorice, până nu se vor putea confirma și prin alte dovezi. Articolele amintite din «Zastava» ne-au rămas necunoscute, pe când în ziaristica română și îndeosebi în coloanele «Tel. Rom.» află răsunset toate părerile mai însemnate, privitoare la chestiunea despărțirii Românilor de Sârbi, câte s'au ivit, fie în presa sârbească, fie în cea maghiară sau germană. Vom înfățișă pe rând câteva din aceste păreri.

Începutul luptelor pentru emanciparea bisericească și înființarea mitropoliei române știm, că s'a făcut prin cele două «promemorii» ale lui Șaguna, din anul 1849 și 1850, prin cari se lămuria dreptul istoric al Românilor la această mitropolie și căreia îi urmă la 1851 a treia «promemorie», înaintată de Șaguna ministeriului de culte din Viena, dovedind că și din punct de vedere canonic, cererea lui și a Românilor ortodocși e îndreptățită.²

După repețite stăruințe din partea Românilor, cari au participat la senatul imperial din Viena (1860) îndeosebi ale lui Șaguna și Andreiu Mocsonyi, monarhul s'a îndurat a face cătră sfârșitul acestui an (27 Sept. 1860) promisiunea, că «nu e neaplicat (nicht abgeneigt) a împlini dorința Românilor ortodocși în privința unei mitropolii proprii».³ Calea, pe care erau însă îndrumați Românii dela locurile prealnalte, era de natură de a zădărnici sau cel puțin de a amâna pentru multă vreme realizarea acestei dorințe vechi. Românii știau că fără un cuvânt hotărâtor din partea Majestății Sale — ierarhia sârbească anevoe își va da în congresul din Carloviț învoirea pentru emanciparea bisericească a Românilor de sub stăpânirea sa. Deaceea din si-

¹ Părți alese vol. III, pg. 137.

² cf. «Memorial, prin care se lămurește cererea Românilor de religiunea răsăriteană în Austria pentru restaurarea Mitropoliei lor din punct de vedere al sf. Canoane, așternut c. r. Minister pentru cult și instrucțiune 1851 de Andrei baron de Șaguna» publicat ca adaos la «Actele soboarelor din 1850 și 1860».

³ V. Babeș: *Biografia lui Andreiu Mocsonyi* pg. 21 și Popea: *Biografia lui Șaguna* pg. 134.

nodul eparhial ținut în toamna aceluiaș an înaintează o nouă petiție către monarh rugând, să încuviințeze «din plenitudinea puterii sale», înființarea mitropoliei românești. Fiindcă lucrurile se amânau prea mult, în anul 1862 (Martie) se prezintă din nou o număroasă deputațiune de Români din Ardeal, Banat și Bucovina (Eud. Hurmuzachi, Buchenthal și Vasilco) la Viena, înaintând prin arhiducele Rainer încă o petiție către tron. Șaguna, Eud. Hurmuzachi și Mocsonyi,¹ merseră din nou la împăratul, care i-ar fi asigurat iarăși de tot sprijinul său, spunând: «Mi-am dat cuvântul și deci voiesc ca biserica română ortodoxă să fie constituită de sine».²

Înainte de această nouă petiție către monarh ziarul sârbesc «Vidovdan» (din Bălgrad în Nr. 90—15 Febr.) apreciază uimitor de favorabil tendințele Românilor scriind, că «mitropolitul român nu trebuie să fie nici într-o privință supus patriarhului sârbesc, deși demnitatea patriarhală este mai mare, decât cea mitropolitană. Patriarhul sârbesc va fi căpetenie bisericească a Sârbilor, iar mitropolitul român a Românilor; amândoi pot stă lângă olaltă foarte frumos». Și oricât de multe sacrificii i-ar fi costat pe Sârbi câștigarea privilegiilor, «ar fi nedemn de numele sârbesc, ca să se apere nedreptatea prin privilegii. Este nedrept a scurtă pe Români în câștigarea ierarhiei lor; este nedrept a-i țineă cu sila în uniunea, ce atinge administrațiunea bisericească; și deaceea, de ar avea Sârbii orice drepturi, trebuie să se abată dela ceea ce nu e drept, căci a da fiecărui al său este a putea căuta cu mai mult rezultat pentru sine, ce e a lui». La congresul bisericesc, chemat să hotărească în această cauză trebuie să fie deci deopotrivă reprezentați Români ca și Sârbii, căci ar fi timpul ca frecările să înceteze, ceea ce însă nu e po-

¹ «Tel. Rom.» 1862 Nr. 10.

Andrieu Mocsonyi scrie mai târziu un articol în «Concordia», raportând despre rezultatele deputațiunii — și în care faceă următoarea mărturisire prețioasă: «nimeni n'a face mai ferice, decât plăcuta ocaziune a împlini ca Român datorința-mi de Român» («Tel. Rom.» 1862 Nr. 22). E de notat și articolul energic și erudit «Ortodoxia noastră și Carlovițul» — un cuvânt ocazional, către Români dreptcredincioși din Austria, — în care Andrieu Mocsonyi sfătuiește pe Români, să nu participe la alegerea noului patriarh sârbesc, ci să ceară un mitropolit al lor național («Telegr. Rom.» 1862, Nr. 4).

² Biografia lui Andrieu Mocsonyi, pg. 27.

sibil altfel, decât ambele părți fiind cu dreptate una către alta. — «Tel. Rom.» reproducând în întregime acest articol, mulțamește lui Vidovdan «pentru simpatiile cele fragețe și frățești ce le arată în chestiunea aceasta atât de momentoasă, cât și de grea».¹

Chiar și după prezentarea petiției la tron, «Vidovdan» persistă pe lângă aceste păreri favorabile cauzei românești, plédând pentru despărțire, căci «nici o legătură nu poate fi tare, dacă se ține cu puterea». Aduge însă, că această cauză trebuie să se decidă în congresul sârbesc, căci altfel s'ar vătămă autonomia bisericii.²

Deasemenea ziarul «Srbski Dnevnik» scrie, că cererea Românilor e «fondată și dreaptă»; fondată în așezămintele bisericii noastre, care se bazează pe unimea credinții și pe forma credinții (cult), iar nu pe unimea iurisdicțiunilor bisericești; fondată și pe bază istorică, căci Români au avut mitropolia lor, care a încetat cu unirea. *Însă un popor nu poate pierde dreptul său pentru greșelile capilor săi, nici independența sa de mai nainte, cum și neputința unui popor nu dă altui popor sau căpeteniei bisericești a lui dreptul spre o tutelă vecinică...* Dacă despărțirea totală ar fi chiar în contra canoanelor — *vieța poporului și reținerea caracterului național este mai presus de toate canoanele*... «între noi Sârbii vor fi puțini, cari ar apăra față cu frații Români altă politică în cauzele de drept bisericesc, decât aceea, ce ar dori ei, ca ierarhia grecească să-și însușească față cu frații noștri Bulgari și Sârbi în privința bisericească — și Maghiarii față cu noi și celelalte naționalități din Ungaria în privința politică».³

Dar «Srbski Dnevnik», îndată după călătoria deputațiunii Românilor la Viena își schimbă tonul, exprimându-și, cu un fel de indignare, nedumeririle: ce avea de căutat deputația Românilor prin Viena, căci cauza mitropoliei lor nu se va putea decide în Viena, ci numai la Carloviț, prin un «congres declaratoriu», în care orice pas nelegal, contrar autonomiei bisericești își va găsi potrivnicul său. «Tel. Rom.» răspunde, că Ro-

¹ cf. art. «Vidovdan și Ierarhia românească». «Tel. Rom.» 1862, Nr. 17.

² «Tel. Rom.» 1862, Nr. 26.

³ «Tel. Rom.» 1862, Nr. 18.

mâinii n'au de gând să vatăme autonomia bisericească, ci vor numai ca Majestatea Sa, prin «un potențios și preagrațios cuvânt» să ridice piedeca ce li-s'a pus din partea politică la 1700.¹

Într'un articol de mai târziu «*Srbski Dnevnik*» cearcă să combată dreptul istoric al mitropoliei române, spunând că aceasta n'are temei în istorie, căci eparhia ortodoxă din Ardeal s'a fondat pe la sfârșitul veacului al XVI-lea prin Sârbi, iar cea din Bucovina — prin Ruși, și în ele a stăpânit limba slavonă; în Ardeal până pe la 1660—70 au fost tot episcopi sârbi, ultimul: Sava Brancovici. Mai departe arată, că n'a fost legală procedarea lui Șaguna de a fi cerut dela Majestatea Sa voie, să facă o conscripție a comunelor românești din Banat, căci asta nu se poate fără încuviințarea congresului sârbesc declaratoriu, la care în virtutea art. 21 al declaratorului din 1779² trebuie să participe și Românii din episcopiile Aradului, Timișorii, Verșeșului, chiar și cei din Ardeal și Bucovina,³ cum s'a întâmplat d. e. la congresul din Timișoara (1790).⁴ Nerespectând aceste dispoziții, Românii «aduc injurie» drepturilor pozitive sârbești și merg până la marginile extreme ale dreptului și dreptății. — «*Telegraful*» rectifică într'o notă erorile istorice

¹ Art.: «*Deputația română*» «Tel. Rom.» 1862. Nr. 23.

² În acelaș sens scrie «*Srbski Dnevnik*» și mai târziu, iar «Tel. Rom.» reflectează, că «Sârbi sunt alipiți de declaratoriul lor ca și Maghiarii de legile din 1848 și caută fericirea numai în congresul sârbesc declarator tocmai ca și Maghiarii în dieta din Pesta». Aseamănă apoi pe Sârbi cu Sașii din Ardeal: «ei sunt oaspeți și ei vreau să ne stăpânească, nimic fără ei, căci s'au dedat a stăpâni și acum le cade greu. Dar se vor deda, vrând Dumnezeu». (Tel. Rom.» 1862 Nr. 31).

³ În art. 21 nu se face amintire de Ardeal, nici de Bucovina; sfârșitul acestui art. cuprinde textual următoarele: «Ad Jurisdictionem autem Carloviczensis Archi-Episcopi et Metropolitae Illyricae nationis solum hic subnexi Episcopatus non uniti, pertinent, videlicet: Versecensis aut Caransebensiensis, Temesiensis, Bacsensis, Aradiensis, Pakracensis, Budensis et Carlostadiensis».

(cf. «*Benignum Rescriptum Declaratorium Nationis Illyricae*». Das Allerhöchste Erläuterungs-Rescript der Illyrischen Nation vom 16. Juli 1779) ed. Viena 1860 pag. 19. În «*Authorismos*» pg. 10 spune Șaguna, că «*mitropolia Carloveșului a vătămat cele mai cardinale așezăminte bisericești la 1774, cutezând a primi sub jurisdicția sa Episcopia Bucovinei, în urma mandatului guvernamental*».

⁴ Cf. (Jirecch): «*Actenmäßige Darstellung*» etc. pg. 40 și 44.

din acest articol — recomandând «*Dnevnik*»-ului îndrumările din Istoria bisericească a lui Șaguna, care apăruse atunci și în limba germană — și îi roagă pe Sârbi, «să nu caute vătămări, unde nu sunt, nu tălmăciri contrare ale celor mai nevinovate expresiuni, căci prin aceasta se poate încurcă lucrul și poate urmă tocmai aceea, de ce vă temeți voi și vrem să ne ferim noi».¹

Mai târziu (Nr. 28, 30) reproduce din revista vieneză «*Ost u. West*»,² care apără interesele Românilor și eră sprijinită cu bani din partea acestora,³ articolul intitulat: «*O voce română asupra cestiunei sârbo-românești*», tipărit ca răspuns la aberațiile lui «*Srbski Dnevnik*», a cărui argumentație istorică nu e decât «o goală și stearpă negațiune».⁴

Tot în această revistă mai apărî un articol remarcabil despre «*Mitropolia românească*», în care se arată, cum tuturor confesiunilor s'a făcut dreptate, numai biserica ortodoxă e lăsată în vecinică așteptare. Românilor uniți cu biserica Romei, deși formează numai «o cincime a națiunii române» li s'a dat mitropolie și două episcopii. «Organizarea internă a bisericilor evanghelice de ambele rituri primî o dreaptă deslegare. O singură biserică cu mai mult de 3 milioane suflete stă încă desfăcută, anorganică și în faptă fără nici o coeziune»... Spune mai departe, că petiția Românilor «așternută la tron înainte cu câteva zile, precum s'a pronunțat deputația română, este numai o continuare a petițiilor coreligionarilor și conaționaliilor lor adormiți în Domnul.

«Bătătoarea la ochi diferență, ce se manifestează la tractarea bisericei micii minorități (a uniților) și aceleia a marei maiori-

¹ «Tel. Rom.» 1862. Nr. 27.

² Această revistă începî să apară în Martie 1861, cu țința mărturisită de a apăra popoarele apăsate — și aducea cum spune «Tel.» (1862 Nr. 1) «*articole -- flagele contra asupritorilor*». Redactor dela «*Ost und West*» Dr. E. I. de Thalaz a fost ales membru onorar al «Asociațiunii trans.» dimpreună cu Aureliu Kecskeméti red. dela «*Sürgöny*» — (amândoi «pentru favorarea limbei române» «Tel. Rom.» 1861. pg. 182). cf. «*Conspectu* despre P. T. Domnii membrii fondatori, ordinari și onorari ai Asociațiunii transilvane» etc. Sibiu 1866 pg. 36—37.

³ Biografia lui Andreiu Mocsonyi pag. 18.

⁴ Articolul este scris de N. Popea și se află reproduc în întregime în cartea acestuia: «*Vechea mitropolie ortodoxă română*» pg. 235—241.

tăți tot a aceluiaș popor, duce nevrând la presupunerea, că după oareșcare mod de intuițiune ar fi potrivit a lăsa biserica amintitei majorități (a neuniților) pe călcatul drum al izolațiunii și destrămării singuraticelor părți și a căderii anarhice a organismului ei prea destrămat, ca să cază în sinul bisericeii minorității. Această ipoteză are negreșit puncte de tinere în trecut, poartă însă în sine pentru viitor pericol și chiamă luarea aminte și energia bărbaților de stat a le înlătura, căci altfel ele vor câștiga în consistență și dimensiuni, negreșit. Vrea regimul să fie drept cătră cauza aceasta, atunci trebuie să se facă în șirul dintăi revocațiunea unei măsuri politice volnice, unei lovituri de stat pe terenul bisericesc, care s'a executat cu tendința propagandistică înainte cu 162 de ani și care și astăzi apasă ca o piatră prosperitatea bisericeii gr.-or.»... La eventuale obiecțiuni, că pe seama Românilor s'ar fi restaurat mitropolia istorică la 1853, răspunde, că «mitropolia gr.-cat. dela 1853 e ceva cu totul nou, căci mitropolie nu a existat nici odată la această confesiune, care leagă ritul grecesc cu dogma romano-catolică.. Cât de puțin însă poate suplini bisericește o confesiune pe cealaltă, atât de puțin poate înlocui mitropolia gr.-cat. pe cea gr.-or. și tocmai așa de puțin a putut a se așeză bisericește în anul 1700 mitropolitul unit Atanasiu iară pe acelaș scaun mitropolitan al greco-ortodoxului Atanasiu.»¹ Deci mitropolia unită nu poate fi o pedecă pentru înființarea celei ortodoxe, care canonicăște există încă, dar e vacantă.

La 1783 episcopia Românilor ort. din Ardeal a fost subordonată patriarhiei sârbești din Carloviț. Dar aceasta s'a făcut iarăș numai prin o sentință arbitrară a regimului; trebuie deci desființată pe aceeaș cale, prin altă sentință arbitrară. Episcopii români din Ardeal și Bucovina se privesc în sinodul din Carloviț ca niște vărți,² iau parte numai la consultările și conclu-

¹ Acest articol cuprinde și răstrângerea afirmațiilor tendențioase din cunoscuta broșură anonimă a lui Raiacici (cf. pg. 117). Aceeaș părere o exprimase Șaguna și în cuvântul de deschidere a sinodului din 1860, cf. Actele soborului pg. 89, precum și în o epistolă cătră Hacman (ibidem pag. 90).

² Mai târziu, la 1868, ridică Șaguna contra ierarhiei sârbești următoarele acuze: că lipsește pe Români de învățatura școlară, că îi silește a învăța *ocenașele* în loc de «Tatăl nostru», că ierarhia sârbească ține pe

zele dogmatice, și rămân excluși dela toate pertractările administrative și iurisdicționale; pentru dâșii există o mitropolie carlovițană numai nominal, iară nu în faptă». Dacă nu i-se va face dreptate, atunci biserica ortodoxă «neglesă sistematic, pentru punctul de sprijinire, care ea nu-l are înlăuntru, *va întoarce ochii săi în afară*. Dacă și în viitor se va vedeă aplicată vechia maximă a absolutismului: *a promite mult și a țineă puțin* la o națiune de 2 milioane și la o religie de 3 mil. suflete, atunci ne apucă întunecoasele cugete, că dela intrarea libertății constituționale se va fi schimbat numai hârtia scrisă, nu însă și scriitorul om. Și de urmările unui astfel de cuget să ne fe-rească D-zeu».

E foarte instructiv acest articol, prezentând într'o lumină nouă chestiunea și înfățișând vederi cu totul originale asupra unor însemnate evenimente din trecutul bisericeii române. Păcat, că nu-i putem ști autorul. Judecând însă după diplomația, cu care e scris, după tendința de a prezentă interesele monarhiei identice cu ale Românilor ortodocși — un punct cardinal în toată lupta epocală a lui Șaguna, — și după subtilitățile de interpretare canonică, credem a nu greși atribuind lui Șaguna acest articol. Cu atât mai verosimilă e această părere, fiindcă se știe, că în întregă lupta publicistică, ce s'a purtat în interesul mitropoliei române, Șaguna și-a avut partea sa foarte însemnată, se poate spune, chiar partea leului. Nu numai că ținea samă și traduceă pentru publicul român, pentru coloanele «Telegrafului» toate articolele mai importante din presa sârbească, în prima linie interesată, ci a scris însuș, mai ales în presa vieneză o mulțime de articole, unele semnate¹ (B. Ș. = Baron Șaguna), altele anonime.

Români de «*iobagi bisericești*, pentru că sunt de o relege cu acea ierarhie», «Tel. Rom.» 1868, Nr. 21, primarticol semnat (A); iar altădată (1856) într'o scrisoare cătră protopopul Timișoarei *Meletie Drăghici* spunea aceste adevăruri dureroase: «Să nu ne facem rogu-te iluzii, ci să mărturisim, că din vina ierarhilor s'au demoralizat preoțimea și poporul, și că pedeapsa păcatelor lor va cădeă asupra-ne, dacă nu vom luă alte măsuri pentru vieța noastră» (cf. «Telegraful Român», 1905, Nr. 126: «Din corespondența lui Șaguna» pag. 527).

¹ Vezi două din ele, reproduse în întregime la Popea: Vechea mitropolie, pg. 228—235.

În presa maghiară se mențineă părerea, că chestiunea mitropoliei române n'ar putea să se decidă nici la Viena, nici la Carloviț definitiv, ci numai în dieta unghurească, a cărei sancțiune ar fi indispensabilă. Ziarul român «*Concordia*» răspinge aceste păreri întrebând: «oare prin dietă s'a desființat mitropolia română? Și oare chiar guvernul nu are datoria a o resuscită, cum au șters-o antecesorii?» Între ziarele unghurești mai obiectiv scriă «*Sürgöny*»; toate celelalte («*Pesti Hirnök*», «*Pesti Napló*», «*Magyarország*») erau mai inverșunate. Dar în «*Concordia*» li-se spuneă verde, că mitropolia română tot va fi, măcar să se pună în creștet contrarii ei».

Șaguna fiind încă în Viena, unde așteptase dela sfârșitul lui Februarie până în Maiu prilejul potrivit pentru a se prezentă la Monarh, însoțit de Andr. Mocsonyi și Eud. Hurmuzachi, publică în «*Ost und West*» un articol semnat (B. S.) «contra părerilor răspândite în presa maghiară, arătând, că «obiectul chestionat nu se ține de areopagul dietei, cum susțin jurnalele maghiare, a căror descriere e apucată din vânt și dovedește cea mai mare neștiință a relațiunilor patriotice și anunță resbelul jurnalistic asupra unei biserici pozitive și asupra așezămintelor ei sacrate de 15 secolii, precum și asupra dreptului istoric al ei, fără sfiială și fără precugetare»... Invinovățirea, ce le aduceă presa maghiară Românilor, că «cu ocolirea dietei au recurs la tronul Majestății Sale în cauza afacerilor bisericești și școlare» deasemenea o răspinge Șaguna căci Românii au procedat legal: articolii de lege 27 și 60 din 1791 îi îndreptățiau, s'o facă. Așadară articolii din presa maghiară cuprind numai prepusuri, la cari Românul răspunde: «*imi cunosc omul*» (novi hominem).¹

*

Anul următor discuțiile acestea se mai domolesc, îmbulzindu-se în locul lor la suprafață cele politice, privitoare la congresul național român și la dieta ardeleană.

Pe lângă toate învăluirile, ce i-le pricinuiău luptele politice din anii 1863—4, Șaguna nu pierde un singur moment favorabil pentru a înlesni îndeplinirea dorinței, care eră țanta vieții sale. În primăvara anului 1863 îndeamnă și pe episcopul Aradului Procopiu Ivacicovici, să aștearnă la tron împreună cu

¹ «Tel. Rom.» 1862 Nr. 25.

mai mulți deputați români din părțile unghurene, o petiție pentru mitropolie.

În 25 Iunie 1863 împăratul își exprimă (de astădată ceva mai pozitiv decât în 27 Septemvrie 1860) intențiunea de a da Românilor o mitropolie independentă, coordinată celei sârbești.¹ Nu eră încă deplin hotărît teritoriul, ce va cuprinde această mitropolie, să fie țăr murit numai la granițele Ardealului ori să se extindă și asupra părților bănățene și unghurene. Se cereă părerea lui Șaguna în această privință, ca și în altele: unde să fie reședința mitropoliei? câte episcopii sufragane să aibă, cari să fie centrele lor și cum să se întâmple desfacerea Românilor de mitropolia sârbească, fără a se vătămă drepturile acesteia. Șaguna e de opinia, că nici un drept al Sârbilor nu s'ar vătămă, deoarece așezarea bisericei române sub mitropolia sârbească n'a fost canonică, ci numai un act al puterii de stat. Reședința mitropolitană să fie în Sibiu, alegerea de mitropolit să se facă prin congresul bisericesc, compus din preoți și mireni; a episcopilor prin sinoadele eparhiale respective, iar dreptul de confirmare a alegerilor făcute în acest chip să aparțină Coroanei. Episcopii sufragane ar dori să fie cea din Bucovina, apoi la Arad, Timișoara, Caransebeș, Orade și Cluj. Planul n'a fost însă acceptat în întregime. Deciziunea definitivă și de mult așteptată tot mai întârziă și acum. Deaceea sinodul din primăvara anului 1864 prin cunoscuta petiție majestatică solicită din nou împlinirea făgăduinții împărătești. După mărturisirea lui Popea Șaguna eră foarte năcăjit din cauza acestor trăgănări continue și ar fi spus într'un rând, că: «piciorul lui în Viena nu va mai călcă, până nu se va încuviința mitropolia».²

În sfârșit, după ce în August acelaș an sinodul episcopesc dela Carloviț și nou alesul patriarh Samuil Mașirevici, chiar la stăruințele monarhului își dau învoirea pentru înființarea mitropoliei române, împlinindu-se și această ultimă formalitate, putu să urmeze și autograful din 24 Decemvrie 1864, al împăratului, care provocându-se la enunțaiunile sale din 27 Septemvrie 1860 și 25 Iunie 1863, încuviințează *mitropolia română inde-*

¹ Actele sinodului din 1864 pg. 11. și urm.

² N. Popea «Biogr. lui Șaguna» pg. 139.

pendentă, coordonată cu cea sârbească și află de bine a-l numi pe Șaguna mitropolit al Românilor din Transilvania și Ungaria.

Pe la începutul anului următor, în fruntea unei deputațiuni de Români ardeleni, ungureni și bănățeni, Șaguna merse la Viena, să mulțamească monarhului, care în audiența din 6

Șaguna pe la anul 1864.

Febr., exprimându-și recunoștința pentru alipirea și credința Românilor către tron, și asigurând națiunea română de grația sa, adaugă încă următoarele cuvinte, deosebit de măgulitoare pentru celce își vede acum împlinit visul tinerețelor sale: «Mă bucur, că pot saluta de arhiepiscop și mitropolit pe un bărbat prea meritat pentru tron și patrie, în care Eu, precum și toți Românii greco-orientali avem deplină încredere». «Acea laudă atât de semnificativă — observă Barițiu —

dată de către Maiestatea Sa mitropolitului Andreiu în termeni așa apodictici, se aude foarte rar din graiul unui monarh d. e. numai către un beliduce eminent, sau către vre-un bărbat de stat cu merite extraordinare».¹

Deși în urma intrigilor străine și a încăpăținării lui Hacman eparhia Bucovinei rămase cu totul afară din planul lui Șaguna, deși mitropolia în loc să aibă 6 episcopii sufragane, cum proiectase la început restauratorul ei, s'a pomenit numai cu două: cea dela Arad și cea din Caransebeș, înființată la 1865 și pusă

¹ Barițiu v. III. pg. 297.

sub conducerea harnicului Popasu, — Șaguna eră totuș mângăiat și mulțămit, în sufletul său, de acest rezultat al unor străduinți nepregetate de aproape două decenii, iar Românii ortodocși priviau acum cu entuziasm potențat la arhiereul lor.

Coloanele «Telegrafului» dela începutul anului următor sunt pline de rapoarte și corespondențe, din cari se vede bucuria mare, ce a produs știrea despre înființarea mitropoliei, în toate părțile locuite de Români. Pretutindeni a fost sărbătorit cu însuflețire acest moment istoric. Din toate părțile îi soseau felicitări lui Șaguna. Presa de aici și de preste Carpați aprecia cu înțelegere dreaptă însemnătatea momentului, insistând asupra «dualismului sublim», ce s'a manifestat în tot trecutul românesc «între ortodoxie și naționalitate».¹ Chiar în senatul României s'au rostit în 1865, frumoase cuvinte de recunoaștere a meritelor lui Șaguna: «Acel Șaguna, acel episcop astăzi mitropolit strălucete ca un luceafăr al ortodoxiei, care a câștigat națiunii sale de preste Carpați dreptul, după care am vărsat lacrimi, secolii întregi, și care în fine a câștigat pe cel mai mare din toate, autonomia bisericii române de acolo. Toate acestea prin activitatea sa, prin pietatea sa și învățătura clerului și a poporului, pe care îl păstorește cu cuvântul înțelepciunii».²

Și astfel din ruini, dintr'o stare de completă dezolațiune mitropolia română s'a înălțat — mai strălucitoare, decât oricând în lungul său trecut, întunecat de negura suferințelor — după ce sprijinul monarhului și necurmatele stăruințe din partea Românilor, au izbutit să învingă feluritele piedeci. Unii credeau acum, că trebuie să se inițieze curând zidirea catedralei mitropolitane, ca să avem un «adăpost care să cuprindă fiii Transilvaniei și ai Ungariei, pe cari i-a împreunat moralicește mitropolia».³ Șaguna însă știa, că alte lucruri trebuie să premeargă. Se gândea, cum să asigure mitropoliei o situație materială mai potrivită cu cerințele vremii. În cursul cărmuirii sale făcuse multe încercări în privința aceasta unele cu succes, altele fără succes. În toamna anului 1856 (6 Oct.) rugă pe baronul Sina din Viena, să-i acorde pe 6 ani un împrumut de 120,000 fl., ca să poată

¹ Art.: «O mitropolie română reînviată după un secol și jumătate (din Tromp. Carpaților). «T. R.» 1865 Nr. 30—32.

² Reproduse în «T. R.» 1867 pg. 402.

³ «Unele idei pentru anul 1867». «Tel. Rom.» 1867 Nr. 6.

cumpără o moșie pe seama bisericii. Rugarea nu i-a fost însă ascultată. Leafa lui de 4000 fl., cât avea la început, împăratul o urcase la 8000 fl., dar aceasta era extrem de puțin față de multele trebuințe, cari sporiau din an în an. De aceea în 4 Septembrie 1805 înaintează împăratului o rugare pentru îmbunătățirea dotației pe seama mitropolitului român ortodox. — Apoi, cu toate că la 1862 spune, în articolul scris în «*Ost und West*» contra părerilor presei maghiare, că mitropolia română nu se ține de areopagul dietei ungurești, acum ținând seamă de situația politică, esențial schimbată, și-a pus toate stăruințele, ca mitropolia să fie recunoscută și din partea legislației maghiare și existența ei să fie asigurată prin o lege specială, care a și urmat la 1868 (art. IX). Când s'a publicat acest proiect de lege al ministrului Eötvös, «*Telegraful*» scria: «Vine târziu legea, care să fie dreaptă și justă către noi, însă totuși vine. Ea nu poate fi liberă de temeri și pentru viitor, însă totuși va fi mai bine decât în trecut, când guvernul călca alături cu legile. Deci să lăpădam temerile și să cugetăm pe un moment, că biserica noastră în scurt timp neîmpedecată de nimenea, *autonomă* își va regulă în toată extinderea ei, administră și conduce treburile ei bisericești, școlare și fundamentale și va fi în pozițiune egală, independentă față cu relațiunile statului și ceterelor confesiuni, și atunci *toată durerea trecutului ni se va preface în bucurie*».¹

Românii gr.-or. din Transilvania și Ungaria, dacă au avut să treacă prin multe greutăți și năcazuri, iată că sub conducerea unui bărbat trimis bisericii și națiunii dela Dumnezeu, au sosit iarăși *în pământul făgăduinței*, al legislației, din care cu încetul fură izgoniți, pe *timpul foametei de drepturi egale, căsunate de seceta privilegiilor feudalismului... Tablele legii* erau date bisericii în «Regulamentul sinodului din 1864». Fructul stăruințelor de 20 de ani ale mitropolitului Șaguna și ale tovarășilor săi de luptă nu îndreptățește însă pe Români «a se așeză în comoditate pe laurii câștigați», ci pe acest teren constituțional-bisericesc se cere conlucrarea neobosită a tuturor, căci «dacă până acum lupta a fost pentru câștigarea câmpului, acum vine datoria de a cultivă acest câmp spre a putea pro-

¹ «Tel. Rom.» 1868. Nr. 26.

duce fructele, din cari să putem dobândi cel mai sublim nutremânt, ce ni e de lipsă spre a fi».¹

Preste nenumărate greutăți și piedeci a trebuit să străbată Șaguna, până și-a putut vedea îndeplinită cea mai ferbinte dorință a tinerețelor și cea mai însemnată țintă a vieții sale. «Dacă Șaguna nimic altceva n'ar fi făcut — spune la 1898 profesorul Dr. Barcianu — decât să reînființeze vechia mitropolie istorică a Românilor din Ungaria și Transilvania, și ar fi fost de ajuns, ca *nemuritor* să-i rămână numele între noi. Pentru că nu putea fi *om de toate zilele* acela, care în arsenalul minții sale a făurit armele, cu cari să combată și să învingă *spiritul*, căruia căzuse jertfă schingiuitul mitropolit Sava; nu putea fi *arhiereu obicinuit* acela, care cu chibzuiala sfatului știa să stăvilească rezistența unei ierarhii, care de aproape un veac și jumătate se înstăpânise asupra bisericii noastre; nu putea fi *conducător de talie mărunță* acela, care prin încrederea, ce o inspiră, și prin trecerea, ce știuse să-și câștige până și la locul cel mai înalt, a izbutit să împrăstie negura groasă a îndoielilor de tot felul asupra loialității poporului, încredințat păstoririi lui, care cu pieptul înfruntă năvala străinilor, cu dreapta se apără de atacurile venite dela frați, cu stânga adesea trebuia să domolească năvălnicia firească a propriilor săi credincioși, iar ființa sa întreagă să o pună în cumpănă, pentru că din părți, ce fără legătură stătuseră timp de un veac și jumătate, să închege un organism nou: *mitropolia Românilor ort. din Ungaria și Transilvania*, care să făgăduiască roadă bogată, nu numai pentru noua viață bisericească, ci și pentru cea națională românească».²

¹ «La ziua de Rusalii». «T. R.» 1868 Nr. 40.

² Dr. D. P. Barcianu: «Cuvânt rostit la Actul festiv, ținut în 15 Iun. 1898 în Sibiu, din incidentul aniversării a 25-a dela moartea arhiepisc. și mitropolitului Andreiu baron de Șaguna» Sibiu 1898. pg. 8—9.

XI.

Congresele naționale bisericesti din anii 1868 și 1870.

Pentru articolul de lege IX. din 1868, prin care se asigură existența legală a mitropoliei române autonome «coordinate celei sârbești» unii dintre scriitorii maghiari aduc învinuiri ministrului Eötvös spunând, că o astfel de lege, prin care s'a dat bisericii ortodoxe posibilitatea de a se organiza pe baze naționale, n'a putut să izvorească, decât din «spiritul rătăcitor în cosmopolitismul ideilor liberale». ¹ Fără politica înțeleaptă și sigură a lui Șaguna această lege anevoe ar fi putut intra în Corpus Juris Hungarici. Probabil, că pe lângă considerații de utilitate generală, și relațiile de prietinie, în cari se află Șaguna cu luminatul și umanitarul Eötvös, ² îl vor fi îndemnat pe acesta să pledeze pentru primirea proiectului său. În motivarea sa a accentuat, atât în camera deputaților, cât și în casa magnaților, că după 1848 s'au întâmplat în sinul bisericii ortodoxe, mai ales la Români, schimbări foarte însemnate (aluzie la restaurarea mitropoliei române în 1864) și, fiindcă ele s'au făcut cu învoirea tuturor credincioșilor acestei biserici, nu poate fi nici interesul, nici scopul statului a le desființa, ci mai curând e o datorie a legislației a da acestor stări *de fapt* și baza *de drept*. ³

¹ Beksics: «Modern Magyarország» la Szilágyi Sándor o. c. pg. 674.

² Pentru aceste relații de prietinie și intimitate e caracteristică o epistolă a ministrului Eötvös (dtto Buda 16 Ianuarie 1870), în care îi scrie lui Șaguna, că nimic nu dorește mai mult, decât să aibă ocaziune a-i dovedi sentimentele de simpatie și aderență, ce îi păstrează, și adaugă: «Dumnezeu să te țină și pe tine ani îndelungați spre binele patriei și spre gloria neamului tău și să-ți dăruiască în zilele bătrânețelor tale, ceea ce e mai prețios decât orice recunoștință și glorie: conștiința, că toate nizuțele tale nobile vor produce roadele dorite» (în originalul maghiar: «Mindenekelőtt fogadd legőszintébb köszönetemet baráti kívánataidért. Melegebb szivvel senki sem viszonzhatná azakat mint én, s nem ahajtok semmit inkább, mint hogy alkalman jusson, melynél irántad való hajlamaimat s ragaszkodásomat bebizonyíthatom. Tartson a Mindenható Téged is Hosszú éveken át hazánk javára s népednek dicsőségére s adja neked öregebb napjaidban azt, a mi minden elismerésnél, sőt a dicsőségnél is becsesebb, az öntudatot, hogy minden nemesebb törekvéseid meg fogják hozni gyümölcsüket»... și termină astfel: «Es most áldjon meg az Isten, s tartson téged jó egészségben engem pedig barátságodban; Tiszteelő hived: Eötvös»).

³ «Budapesti Közlöny» Hivatalos lap 1868 Nr. 115.

Comisia, însărcinată cu studiarea proiectului, a eliminat din § 6, unde e vorba de congresul mitropoliei române, cuvântul «național», care însă după vorbirile deputaților I. Pușcariu, George Ioanovici și a sârbului Svetozar Miletici, și chiar la stăruința ministrului Eötvös, ¹ a fost acceptat de cameră, statorindu-se astfel numirea legală de «congres național-bisericesc». Iar în casa magnaților contele Anton Majláth a propus un adaos la § 2, anume ca și arhieriei bisericii române ortodoxe, să aibă, ca și cei sârbești, în sensul art. XII. din 1790, scaun și vot în casa magnaților, ceea ce s'a și primit. ² Tot aci a rostit și patriarhul Samuil Mașirevici un discurs exprimându-și cu oarecare supărare părerea, că stilizarea proiectului din chestiune este mai favorabilă pentru Români, decât pentru Sârbi. ³

Dar protest formal n'a dat. După el a luat cuvântul Șaguna, arătând într'un discurs mai lung, că despărțirea Românilor de ierarhia sârbească nu poate fi socotită nici decum ca o scisiune, cum ar voi unii s'o califice, căci identitatea religiei singură nu constituie baza suficientă pentru organizarea bisericească, ci credința creștinească pune mare valoare și pe limba națională, care e «un vehicul al religiei». Mai departe, nici din punct de vedere geografic nu mai poate fi susținută supremația ierarhiei sârbești peste biserica Românilor, fiind ținuturile locuite de ei de o extensiune extraordinară, cum nu a avut nici odată vre-o mitropolie. În sfârșit principiul egalei îndreptățiri și chiar instituțiile cardinale ale bisericii ortodoxe militează pentru această desfacere, care va fi și în folosul patriei și spre binele poporului credincios. Acesta se cuvine să aibă și el «mângâiere sufletească» și să se poată convinge, «cât folos spiritual și moral are din mișcarea liberă a ierarhiei sale». ⁴

Legea, primită de amândouă camerele și sancționată de Maj. Sa în 24 Iunie 1868, cuprinde următorii 10 §§-i:

§ 1. Congresul național sârbesc convocat la 1864 și continuat în 1865 la Carloveț, întrucât s'a constituit cu abateri dela

¹ «Cartea de aur» IV. pg. 241—2.

² «Budapesti Közlöny» 1868 pg. 1437.

³ Ibidem pg. 1436.

⁴ Întreg discursul publicat în limba maghiară în «Budapesti Közlöny» 1868. pg. 1436—7, iar în trad. rom. la Popea 149—153 și în «Cartea de aur» pg. 258—261.

§-ul 8 al articolului de lege 20 din 1847/8, se legalizează ulterior.

§ 2. Mitropolia independentă, înființată pentru Românii de religie gr.-orientală, și după drept egală cu a Sârbilor, asemenea și înălțarea episcopiei gr.-orientale din Transilvania la rang de arhiepiscopie, se articulează în lege, iar dispozițiunea articolului 12 de lege din 1790 se extinde asupra ei.

§ 3. După ce deci despărțirea celor de religie greco-orientală în două provincii, bisericești independente una de alta, produce lipsa de a exercita fiecare parte pentru sine în mod deosebit dreptul de autonomie, garantat prin art. 20 de lege §-ul 8 din 1848, rezervat fiind pe seama Majestății Sale dreptul de supremă inspecțiune, ce are a-l exercita conform constituțiunii, — credincioșii susnumitelor două mitropolii sunt îndreptățiți între marginele legilor țării, a decide și a regula, fiecare parte de sine și separat în adunările (congresele) lor bisericești, ce se vor convoca, din timp în timp, din partea metropoliților respectivi, pe lângă înștiințarea prealabilă a Majestății Sale — cauzele lor bisericești, școlare și fundamentale, și a le administra și guvernă independent, prin propriile lor organe, în sensul statutelor, ce se vor stabili în congresele acestea și vor fi încuviințate de către Majestatea Sa.

§ 4. Credincioșii ambelor mitropolii, pe lângă rezervarea dreptului prealabil de încuviințare, au dreptul a-și organiza adunările (congresele) lor bisericești.

§ 5. Spre scopul acesta se împuternicește ministerul a mijloci de a se convoca cât mai curând, în conformitate cu uzul, ce există de mai de mult, prin arhiepiscopul și patriarhul sârbesc din Carloviț, congresul național-bisericesc al Sârbilor de religie greco-ort., care, afară de arhieriei, va sta din 25 deputați din cler și 50 laici, între cari 25 au să fie aleși din confiniile militare.

§ 6. Tot ministerul va mijloci, conform propunerii sinodului episcopesc gr.-or. român, convocarea cât mai în grabă a congresului național bisericesc român de religie gr.-orientală, care se va compune, afară de arhieriei, din 30 deputați din cler și 60 laici, între cari au să fie aleși 10 din confiniile militare.

§ 7. Cea dintâi problemă a ambelor adunări (congrese) bisericești, ce se vor convoca în modul acesta, va fi a statorii organizațiunea congresului, pe lângă încuviințarea Majestății Sale.

§ 8. Orice fel de pretensiuni proveniente din despărțirea ambelor mitropolii, întrucât ele nu se vor putea împacă prin învoiala reciprocă, atât acelea cari ating metropolia întreagă, cât și acelea, cari ating diecezele episcopicești, sau comunele bisericești, sau și pe unii indivizi singuratici, vor avea a se

validită înaintea acelei judecătorii ordinare, care se va delega de către Majestatea Sa, pe lângă contrasemnarea ministrului, cu scutire de timbru și taxe, și în această procedură, înlăturându-se toate celelalte remedii juridice, se va susține numai apelata ordinară de două instanțe mai înalte, iar astfel de procese apelate se vor decide prin forurile de apelațiune în afară de serie.

§ 9. Credincioșii de religie gr.-orientală, cari nu sunt nici de limba sârbească, nici de cea română, rămân și mai departe în toate drepturile, ce le-au exercitat până acuma în administrarea autonomă a afacerilor comunale bisericești și școlare, în întrebunțarea liberă a limbei rituale, precum și în manipularea averii și fundațiunilor comunale bisericești.

§ 10. Dispozițiunile §-lui 8, articolul 20 din 1848, cari sunt contrare cu legea de față se șterg.¹

Mitropolitul Șaguna inițiase de mai înainte lucrările de pregătire pentru cel dintâi congres al mitropoliei reînviată. Presa străină născocia, ca totdeauna, tendințe politice în orice mișcare și pregătire a Românilor. Astfel scria d. e. «Neue Freie Presse» încă din 1867 (Nr. 884), că «mitropolitul Șaguna a și început să lucreze pentru convocarea unui sinod ortodox, care firește este numai un pretext religios pentru un congres politic al Românilor».

După publicarea articolului de lege IX. din 1868, Șaguna scrie ministrului de culte, că are de gând a convoca congresul pe ziua de 16/28 Septembrie acelaș an, și înștiințează (în 20 Iulie) despre acest lucru și pe episcopii sufragani Procopiu Ivacicovici dela Arad și Ioan Popasu dela Caransebeș, rugându-i să binevoiască a pregăti cele de lipsă pentru alegerea deputaților congresuali.

Congresul național-bisericesc s'a și întrunit în ziua amintită la Sibiu, ținând (până în 7/19 Octombrie) 12 ședințe.

Cu bucuria celui ce-și vede realizată o veche și cea mai ferbinte dorință a inimii sale, salută Șaguna acest congres și plin de mulțămire exclamă: «Iată, Domnilor, timpul încetării acelei sarcini grele, care de 20 de ani zăcea pe umerii mei, și care trebuia să o suport singur, după pozițiunea, ce ocup în organismul sfintei maicei noastre biserici, căci n'am putut să ne organizăm până acum bisericește. Cum am condus eu până

¹ Publicat în «Budapesti Közlöny» Hivatalos Lap 1868 2 Iulie Nr. 150.

acum treaba cea grea și problematică a reînființării mitropoliei noastre? judece prezentul și viitorul... Dacă câteodată am făcut întrebunțare de octroiери, aceea am făcut după porunca împrejurărilor înteițitoare..., dar nici decum cu intenținea de a exercita sau a stabili în lucrurile noastre bisericești, școlare și fundamentale vre-un *absolutism ierarhic...*, pe care eu totdeauna l-am combătut, despre ceace există în scrierile mele cele mai lămurite dovezi. Dară astăzi, — când și-a venit ție, noule Ierusalime, iarăș lumina, și mărirea Domnului preste tine a strălucit — *depun cu desăvârșită odihnă sufletească toată competența legislativă și administrativă a bisericei noastre naționale în mânilor congresului prezent și a celor viitoare congrese, cari singure sunt reprezentanțele legale și canonice ale întregii noastre provincii mitropolitane, prin urmare competente de a duce și conduce trebile administrative, economice, bisericești, școlare și fundamentale.*

*De astăzi încolo depun și responsabilitatea pentru ulterioara soarte a bisericei în mânilor acestui congres și a celor viitoare, și mă mângâi, căci cutez să zic, că nu îndeșert am alergat, nici îndeșert m'am ostenit, că n'am alergat, ca și cum n'aș fi știut, unde alerg, nici am dat războiu, ca și cum aș fi bătut văzduhul, — ci luptă bună m'am luptat, curgerea am plinit și credința am păzit».*¹

În ședința primă prezintă Șaguna proiectul său de statut organic — o amplificare a regulamentului din 1864 — spunând, că cuprinsul acestui proiect e «de mare însemnătate» și că dela norocoasa lui rezolvire «atârnă prosperitatea și vitalitatea întregii noastre mitropolii, adevă a tuturor părților constitutive», căci aci se precizează «drepturile și datorințele creștinilor», și se garantează «libertatea în biserică, căci libertatea fără țarmurile rașionale e abuz». De încheiere, roagă pe toți membrii congresului, să facă studii serioase asupra acestui proiect, «să-și deo opiniunea liber, fără sfială, căci dânsul primește bucuros modificașunile, ce se vor afla de necesare, nefiind preocupat de nici o idee de predilecșione pentru operatul său, și-l predă acest operat congresului, ca un *aluat pregătit*, din care stă în

¹ Protocolul congresului național-bisericesc român de rel. gr.-răsăriteană, Sibiu 1868 pg. 9—10.

voia și chemarea congresului de a compune pânea, ce să ne fie hrană pentru toși».¹

În ședința a 3-a se alege apoi o comisiune de 27 inși, câte 9 din fiecare eparhie (3 clerici și 6 mireni).

Promisiunea, că va primi orice modificări, în proiectul său, o împlini Șaguna chiar și în cazurile, cari nu-i erau tocmai pe plac; d. e. în proiect eră dispoziția, că sinodul să aibă drept de a alege membrii consistorului numai pentru senatul școlar și episcopesc, iar pe asesorii din senatul bisericesc să-i numească episcopul; ceace în sinodul din 1864 s'a și primit.² Acum însă comisiunea a modificat dispoziția aceasta, dând sinodului dreptul să aleagă pe toși membrii consistorului, deci și pe asesorii din senatul bisericesc. La sfârșitul ședinței a 8-a Șaguna a spus, că chestiunea aceasta, fiind de natură sacramentală, nu poate fi discutată în congres, ci e de competența episcopilor. Dar în ședința următoare, dupăce referentul comisiunii declară, că «nici congresul nu voește a trage în discușione vre-o chestie sacramentală, și că alegerea asesorialor consistoriali o consideră de *cauză administrativă*», Șaguna admite și el propunerea comisiunii».³

După o desbatere amănunțită întreg proiectul fû primit, cu adaosurile și modificările comisiunii de 27, și se hotări, ca și până la sancșionarea lui de cătră monarh, să fie pus, numai decât, în mod provizor, în lucrare.⁴

Pentru regularea chestiunilor de litigiu cu mitropolia sârbească din Carloviț s'a ales o comisie din 8 membrii, sub conducerea episcopului arădan.

În ședința din urmă (a 12-a) deputatul Gheorge Ioanovișci roști «o vorbire amăsurată solemnitășii», mulțamind lui Șaguna, care «mai de mult, între împrejurările cele mai nefavoritoare și cu un zel demn de admirare a conlucrat la exoperarea acestui rezultat epocal în istoria bisericei noastre» a zidit «templul libertășii confesionale și nașionale» și, fiindcă «meritul cere recunoștinșă» îl roagă, să primească «recunoștinșă și mulțamirea cea

¹ Ibidem pag. 20—21.

² cf. Actele sinodului din 1864 pg. 45.

³ Protocolul congresului nașional-bisericesc, 1868 pg. 90—91.

⁴ Ibidem pag. 99—100.

mai ferbinte» a tuturor și «manifestarea încrederii nemărginite».¹

Șaguna răspunde accentuând, că prin acest statut organic toți Românii ortodocși au devenit membrii *egal îndreptățiți și activi în biserica noastră*, fiindcă toți sunt împreună lucrători ai lui Dumnezeu și, în urma legilor fundamentale ale religiei noastre, zidirea lui Dumnezeu, casa și lăcașul lui; «între noi nu este nici o deosebire», căci este «o libertate pe bază pozitivă în asociațiunea noastră bisericească». — «Aș dori a Vă spune multe în momentele aceste ale despărțirii; esența acestora însă este: «Să fiți râvnitori legii, să dați sufletele voastre pentru legătura părinților voștri!»²

În tot timpul luptelor sale pentru această organizare, cuprinsă în «Statutul organic al bisericii ortodoxe române din Ungaria și Transilvania», Șaguna s'a silit a dovedi, — asemenea marilor reformatori ai vieții religioase și bisericești, — că în opera sa nu e nimic nou, ci întregă această organizare trebuie a se înțelege numai ca «încetarea acelor împrejurări vitrege, cari din cauze politice au împedecat în trecut valoarea organizației bisericii noastre»... ca «revocarea și restabilirea instituțiilor celor vechi și primitive bisericești, și aducerea lor la valoarea, ce li-se cuvine».³

Nu este lucru rar în istorie, că la înființarea unor instituțiuni folositoare se invoacă drepturi vechi, cari, deși din punct de vedere științific nu pot avea decât valoarea unor ipoteze, în realitate servesc totuș ca argumente puternice în mâna unor oameni dibaci, cari, știu croi arme de luptă biruitoare din ele. Șaguna însuș avea desigur deplina convingere, că în tot trecutul întunecat și dureros al bisericii române din Ardeal nu se pot găsi urmele unei organizări atât de solide și folositoare, cum eră cea creată de dânsul prin «Statutul organic». — Nu numai atât. El eră pătruns chiar de convingerea, că nici o parte a bisericii ecumenice răsăritene nu e organizată, ca mitropolia noastră națională română. A mărturisit chiar în cuvântul de deschidere al congresului național-bisericesc din 1870, că «nu cunoaște și nu știe nici o parte a bisericii noastre ecumenice, care ca mitropolia noastră, în sensul statutului său organic, ar

¹ Ibidem pg. 108—9.

² Ibidem 110—111.

³ «Actele sinodului din 1864» pg. 61—62.

înălță clerul și poporul său credincios la acea *demnitate individuală și socială*, ca să le poată zice: Toți suntem împreună lucrători ai lui Dumnezeu, toți suntem zidirea lui, și casa lui și duhul lui Dumnezeu lăcuiește întru noi, și de va strică cineva casa lui Dumnezeu, îl va strică și Dumnezeu pe acela».¹

Mai ales pentru rolul preponderant, ce se acordă prin statutul organic, în toate corporațiile bisericești — afară de sinodul episcopesc, senatele strict bisericești ale consistoarelor și scaunele protopopești, — deputaților mireni, aleși pe baza sufragiului universal (în proporție de $\frac{2}{3}$ față de $\frac{1}{3}$ aleși din sinul preoțimii), a fost atacat în multe rânduri Șaguna, atât din partea catolicilor, cât și de către cei conduși de un spirit de ortodoxism strâmt și prea sever canonic, care militează pentru excluderea elementului mirean dela conducerea bisericească.

Șaguna însă tocmai prin această participare însemnată a elementului mirean în afacerile bisericești a dat bisericii ortodoxe române o bază largă și trainică. Prin faptul, că fiecărui Român ortodox, ajuns la vârsta de majoran, dacă își împlinește datoriile față de biserică, i se asigură și dreptul de a contribui cu votul său la alegerea preoților, învățătorilor și a reprezentanților săi în sinoadele eparhiale și în congresul național, la compunerea comitetului parohial ș. a. — poporului întreg i-se oferă prilejuri potrivite pentru o educație constituțională: ajunge la conștiința drepturilor sale, de o parte, iar de alta interesul pentru biserică și căpeteniile ei, — cari sunt în acelaș timp și conducătorii lui firești — devine din ce în ce mai puternic și, nu odată, îl îndeamnă chiar la jertfe aproape peste puterile lui, pentru instituțiile sale de cultură națională, cari sunt școala și susținătoarea acesteia: biserica.

Șaguna, ca un adevărat reformator, în accepția istorică-universală a cuvântului, a înțeles, cum să aducă și dispozițiile canonice în cea mai bună potrivire cu trebuințele reale, cu interesele naționale permanente și cu propaganda culturală, indispensabilă unui popor strâmtorat, care numai în și prin biserica națională își poate susține și apăra ființa sa etnică.

În privința aceasta sunt prețioase următoarele mărturisiri ale lui Șaguna (din polemia cu Hacman, care îl învinuise la

¹ «Protocolul congresului național-bisericesc român» din 1870 pg. 5.

1861, că a procedat anticanonic,¹ chemând la sinoadele din 1850 și 1860 și un număr mare de mireni pe lângă preoți): «... 1) noi credem și mărturisim, că n'am vătămat nici un fundament canonic, când am conchemat la soboarele bisericii noastre din Ardeal, pe lângă reprezentanții clerului, și pe reprezentanții eparhioților noștri....; 2) noi credem și mărturisim, că *am fi greșit și am fi provocat partide.... dacă* la soboarele noastre, ce am ținut și vom ține pentru regularea trebilor bisericesti și școlare, *n'am fi chemat și dacă n'am chemă, și pe viitor, și pe reprezentanții poporului eparhial, pentru că noi așa știm, că astfel de manifestație nu vatămă nici instituțiunile canonice, nici instituțiunile bisericesti, nici vaza cuiva, ci din contră, înaintează toate acestea într'un chip folositor»...²*

În sensul «statutului organic» părțile constitutive ale organismului bisericesc sunt: parohia, protopresbiteratul, mănăstirile, eparhia și mitropolia, iar ideia fundamentală a «statutului» este *unitatea și armonia acestor părți constitutive*, ceea ce se exprimă prin punctul III al «dispozițiilor generale» astfel: «Pozițiunea, ce are în biserică clerul și poporul provinciei mitropolitane, îi dă dreptul a participa în persoană sau prin reprezentanți în toate acțiunile bisericesti, școlare și fundamentale, și totodată îi impune datoria a suportă toate greutățile, dela cari depinde bunăstarea bisericii. Fiecare parte constitutivă a mitropoliei are drept a regulă, administră și conduce, independent de altă parte constitutivă sie-și egală, afacerile sale bisericesti, școlare și fundamentale, — și fiecare parte constitutivă mai mică își continuă acțiunile sale bisericesti, școlare și fundamentale, în afacerile părții constitutive mai mari, până la mitropolie, prin reprezentanții săi».³

¹ cf. și *Dr. Alex. Grama*: Instituțiunile calvinești în biserică românească din Ardeal», Blaș 1895 pg. 58—61.

² *Andr. Șaguna*: «*Authorismos*» Sibiu 1861 pg. 101—102.

³ Cf. a treia ediție oficială, autentică «*a statutului organic*» Sibiu 1907. pg. 7—8; a se vedea și «Actele sinodului din 1864» proiectul original al lui Șaguna (pg. 82—83 și 209) unde se arată, că această dispoziție e întemeiată pe cuvintele apostolului Pavel (Corint. I. 12, 20 și 25—26): «Cu adevărat multe mădulare sunt, dară un trup este» și «să nu fie desbinare în trup, ci să se grijească mădularele între sine unul de altul; și dacă păfimește un mădular, pătimește toate mădularele dimpreună, ori de se mărește un mădular, împreună se bucură toate mădularele».

Fiecare parte constitutivă își are organele sale administrative (comitet, epitropie, consistor) și legislative: sinoadele, cari se întrunesc în fiecare an odată, sau dacă cere vre-o trebuință, și de mai multeori. «În sinodul parohial iau parte toți parohienii majoreni, de sine stătători, nepătați, cari își împlinesc datorințele parohiale» (§ 6), iar cel protopresbiteral se compune din 12 preoți și 24 mireni, unde numărul credincioșilor trece peste 20,000 suflete, sau din 8 preoți și 16 mireni, unde protopopiatul are mai puțin de 20,000 suflete (§ 38). Cele trei sinoade eparhiale, cari se întrunesc în fiecare an la Dumineca Tomii, în Sibiu, Arad și Caransebeș, au câte 60 de membrii (20 preoți și 40 mireni), iar congresul național-bisericesc, la care participă 90 deputați, din fiecare eparhie câte 30 (10 preoți și 20 mireni) — își ține ședințele în Sibiu, tot din 3 în 3 ani (§ 152), iar, dacă cere trebuința, se poate întruni în sesiune extraordinară și mai de multeori. Pentru alegerea mitropolitului congresul se compune din 120 deputați: 60 din arhidieceză și câte 30 din cele două dieceze sufragane (§ 155).⁴

Pe lângă aceste corporațiuni mai funcționează și *sinodul episcopesc*, compus numai din mitropolitul și episcopii sufragani, și în care «se tratează obiectele bisericesti spirituale, dogmatice și simbolice» (§ 171).

În timpul din urmă, în legătură cu reforma sinodală introdusă în biserică fraților din regat, atențiunea multor fruntași bisericesti și politici de peste munți s'a îndreptat asupra acestei însemnate opere de organizare a lui Șaguna, apreciind cu înțelegere dreaptă importanța și foloasele acestei organizări bisericesti. «Democratismul introdus de Șaguna — cetim în «Con-

⁴ Această dispoziție a provocat mai târziu nemulțămirea arhidiecezanilor, fiindcă o scurtă experiență a dovedit, că la alegerea de mitropolit se validează în măsură mai hotărâtoare, voința diecezelor sufragane, deputații cărora fiind solidari pot câștiga cu ușurință pe partea lor și câteva voturi din Arhidieceză. Chiar în congresul din 1868 s'a făcut din partea lui I. Hannia propunerea, ca în congresul electoral Ardelenii să fie reprezentați cu 2/3 părți, iar eparhiile sufragane cu 1/3 (v. Protocolul congresului din 1868 pg. 88—89). Această propunere a fost însă răspinsă, ca și a deputatului I. Pușcariu. cf. și broșura acestuia, intitulată: «*Un comentariu la § 96 al Statutului organic bisericesc gr.-or. român, după 30 de ani*» Brașov 1899. pg. 7—10.

vorbiri Literare»¹ — a avut de efect, că fiecare Român a trebuit să se intereseze de aproape și să contribuie și el după puteri la bunul mers al trebilor bisericii și școlii. Preoții și învățătorii au trebuit să stea întotdeauna în cele mai strânse și mai bune legături cu poporul, de care sunt întreținuți și în parte controlați în îndeplinirea datoriilor, iar poporul a privit cu sfîntenie la conducătorii săi și nu le-a ieșit niciodată din cuvânt. Fără această organizațiune Români ardeleni n'ar fi cecece sunt azi».

Iar în «Viața Românească» s'a tipărit asupra «Statutului organic» următoarele aprecieri: «Marele mitropolit Șaguna, prin «Statutul organic al bisericii ortodoxe române din Ungaria și Transilvania» a reușit să dea societății românești întregi o organizație atât de largă și adânc democratică, încât nu i-am putea găsi o analogie, decât doar în organizația unei parohii engleze, sau a unui «township» american. Mulțumită acestei organizațiuni, un membru al clerului din Ardeal, dela preot de sat până la mitropolit, nu poate degenera, fără sancțiune, într'un fel de funcționar ecleziastic, care nu apare în fața credincioșilor decât ca un costisitor, dar disprețuit manipulant al formelor rituale, ci își păstrează caracterul de adevărat «păstor», de conducător al poporului, cu toată autoritatea unui ales al său...

Ca un fir roș, prin toată organizațiunea aceasta trece tendința de a crea o trainică legătură suflătească între poporul credincios și ierarhia bisericească. Această ierarhie nu este numai electivă, în toate treptele și printr'un sistem electoral, care are la bază votul obștesc al întregului popor — dar toate interesele bisericești sunt încredințate sau direct adunării plenare a poporenilor în parohie, sau unei reprezentanțe populare, în organizațiile superioare. Elementul cleric nu se izolează, decât în chestiuni pur spirituale și chestiuni de disciplină ecleziastică, în scaunele protopresbiterale, în «senatele» strict bisericești, sau în sinodul episcopesc (dar și membrii acestor organe își dătoresc mandatul unei alegeri, care își are obârșia tot în sufragiul

¹ Anul (42) 1908 Nr. 12 pg. 592. Articolul: «Organizațiunea bisericească și școlară a lui Șaguna» scris de Dr. I. Mihălcescu, profesor la facultatea teologică din București.

² Nr. 2 din 1909 pg. 247—252 articolul «Lecții practice: Organizația bisericii în Ardeal» scris de dl C. Stere.

universal). Bine înțeles, că un preot ales nu mai poate fi îndepărtat, decât pentru abateri grave, constatate judecătorește. Autoritatea clerului, însușirile lui înalte, rolul lui de conducător al poporului și misiunea lui culturală izvorăsc, în prima linie, din această organizație bisericească, care s'a experimentat de aproape jumătate de veac la un popor de foști iobagi»....

Iar dintre frunțașii vieții bisericești și politice ai Românilor de dincoace de munți cu mai multă pătrundere a caracterizat principiile fundamentale ale «Statutului organic», la crearea și aplicarea căruia însuș conlucrase cu mult zel, marele mecenat al culturii naționale, Alexandru Mocsonyi, care într'un discurs rostit în Sibiu la 17 Decembrie 1898, spune «că principiile fundamentale ale autonomiei noastre bisericești sunt pe deplin acomodate înaltei misiuni culturale a bisericii; ca și o piramidă puternică pe baze largi, așa se ridică organismul acestei autonomii, pe bazele cele mai trainice ale sinodalității în treptata sa clădire, și un spirit blând, spiritul vechiu creștinesc, spiritul patriarhal încălzește întreg acest organism de jos până sus, în culmea sa. Clerul și poporul, preoți și mireni, stau pe toate punctele în contactul cel mai intim unii cu alții, și prin neconținuta cooperare a acestor două elemente constitutive ale bisericii, decurge întregul ei proces vital. În această autonomie vedem spiritul modern democratic cu spiritul vechiu creștinesc patriarhal, spiritul libertății cu spiritul autorității, spiritul progresului pe toate terenele cu spiritul unui conservatism înțepenit în toate așezămintele nestrămutabile ale bisericii — aici vedem toate aceste principii și direcțiuni, la aparență atât de contrare, într'o legătură atât de fericită, cum ea mai fericită nici că s'ar putea închipui, și cum ea, de fapt, nu se poate găsi la nici o altă biserică. În acest admirabil, armonios organism al autonomiei, se razimă deci înalta potență culturală a bisericii».¹

Se știe, că «Statutul organic» n'a fost sancționat de către Majestatea Sa (28 Maiu 1869) întocmai, cum s'a prezentat în originalul românesc, ci cu unele modificări, introduse în tradu-

¹ cf. broșura: «Momente memorabile la alegerea de mitropolit din 19 Decembrie 1898» Sibiu 1899 pg. 8, a se vedea la Popea: «Memorialul lui Șaguna» pg. 6, în opoziție cu părerile favorabile citate mai sus, o apreciere, cu totul nefavorabilă și singură în felul ei, exprimată la sinodul arhiepiscopical din 1888.

cerea maghiară din partea ministerului de culte. Acest fapt a provocat iarăș nemulțămiri. Congresul din 1870, cel dintâi ținut pe baza «Statutului organic», a remonstrat¹ la Majestatea Sa împotriva acestor modificări, dar fără rezultat, firește. Șaguna prevede, că această remonstrație n'o să aibă succesul dorit. De aceea «Telegraful» scrie,² că regretă modificările făcute în textul «Statutului organic» dar crede, că ar fi mai bine a-l primi și așa, căci «nici o constituție nu poate fi perfectă din început».

În congresul național-bisericesc din 1870 se face un «regulament pentru organizarea provizorie a învățământului», și un protest contra legii școlare a lui Eötvös (art. 38 din 1868) se discută chestia îmbunătățirii situației materiale a învățătorilor și preoților, se ivește, fără a se primi, propunerea pentru admiterea preoților la a 2-a și a 3-a căsătorie³ tot astfel și propunerea pentru o *foale oficioasă*, bisericească și școlară pe seama întregii mitropolii.⁴

Rămân apoi permanent la ordinea zilei problemele mai însemnate ale constituției și vieții bisericești, ca regularea parohiilor, executarea pe deantregul a «statutului organic», chiar și desbateri asupra singuraticilor §§-i ai acestei legi fundamentale,⁵ și regulat în fiecare an amănunțite dări de seamă despre decurgerea sinoadelor, în desfășurarea cărora «Telegraful» nu exercită vre-o critică severă, ci recomandă față de această viață constituțională începătoare toată crușarea, fiindcă sinoadele «sunt prea june» pentru a se putea apropiă «cu cuțitul cel ager al criticei de dânsle».⁶

Dar, că constituția bisericească și mitropolia o știau prețui după adevărata ei valoare, ca un zid de apărare, ca o *fortăreață* a naționalității, și ca un mijloc de asigurare a progresului cultural, e ușor de înțeles. Generația de atunci e pătrunsă de convingerea, că în constituția aceasta — cuprinzătoare, liberală și care eră de sigur mai presus de necesitățile momentului, —

¹ cf. Protocolul congresului național-bisericesc român 1870 pg. 133 sq.

² «Statutul organic» «Tel. Rom.» 1869. Nr. 54.

³ Protocol pg. 44 și 60.

⁴ Ibidem pg. 44 și 128.

⁵ Cum e d. p. tratatul: «Reflexiuni la §. 122 punct. 2 și §. 167 din Statutul organic» de Dr. Il. Pușcariu. «Tel. Rom.» 1873. Nr. 10—11.

⁶ «Tel. Rom.» 1873. Nr. 29.

tocmai fiindcă cuprinde în sine toate elementele de progres, și-au câștigat în sfârșit Români dreptcredincioși un loc de adăpostire pentru vremuri de restriște și un teren de neatârnare, cel puțin pentru viața bisericească, dându-i-se acesteia în virtutea «statutului organic», posibilitatea să îmbrățișeze, în anume margini, și pe cea culturală și economică. Această convingere o găsim exprimată în diferite feluri și de repețiteori și în coloanele «Telegrafului Român». Într'o polemie cu «*Federațiunea*», care scrisese, că Români ortodocși se închină Țarigradului turcesc, «Telegraful» respinge cu hotărîre această afirmație, spunând, cu o legitimă mândrie, că ei «se închină numai lui Dumnezeu și mitropoliei lor autonome».³

Un lucru e însă sigur: poporul nostru nu eră atunci, cum nu pare a fi încă nici azi, îndeajuns pregătit pentru o viață constituțională așa de largă și liberală, cum o introdusese Șaguna, și numai prin o educație stăruitoare și îndelungată, îngrijită cu toată scumpătatea din partea unor conducători desinteresafi poate ajunge cu timpul să fie vrednic de această «constituție frumoasă».

XII.

Rezultate pe teren școlar.

După 1860, în timpul încercărilor constituționale, deși luptele politice, stăruințele pentru înființarea Asociațiunii, necurmatele acțiuni diplomatice pentru câștigarea independenței și autonomiei bisericești îi cereau lui Șaguna o muncă atât de înțetită, — având convingerea nestrămutată, că «școala și institutele literare sunt partea esențială a bisericii»,² el nu încetează un moment a se interesă de aproape și de chestiunile școlare, în privința cărora se observă continuu progres treptat.

¹ cf. «Actele sinodului din 1873 pg. 119 ș. a. vorbiri ale deputaților sinodali, cari sunt «mândrii de constituțiunea noastră cea frumoasă».

² Art. «O provocare fătă anză» «Tel. Rom.» 1870. Nr. 5.

³ «Tel. Rom.» 1861. Nr. 37.

I.

În anul 1862/3 cursul teologic al *seminarului* a fost ridicat dela doi la 3 ani, iar cel pedagogic dela 1 an la doi și numărul profesorilor sporit la 5, iar peste alți doi ani la 6.¹ În toamna anului 1864 seminarul îl mută din casa clericului (strada Cisnădiei) în casele din strada Măcelariilor, unde se află și azi, iar «casa clericului» o dă în arândă «spre folosul fondului seminarial».² Dar solitudinea lui pentru acest institut nu se mărginește la atâta, ci însuși censurează și întregește cărțile și manuscrisele profesorilor, conduce multe și cele mai importante conferințe ale lor, îi povățuește și îndeamnă ca un părinte, le dă îndrumări metodice și nu se sfiește a-i muștra, când observă, că încep a da uitării dispozițiile lui folositoare.⁴ Ingrijirea lui pentru seminar nu încetă un singur moment nici în timpul boalei sale îndelungate, nici pe vremea când îl apăsau cele mai grele gânduri, din cauza schimbării situației politice, cum s'a întâmplat în vara anului 1865. În preajma plecării sale la Viena, în memorabila audiență, scrie în 17 Aug. 1865 directorului Hania: «Fiindcă măne în urma preagrațioasei demanțării maiestatice am de a pleca la Viena, și începutul anului școlar 1865/6 se apropie: pentru aceea pe lângă cele fixate în «In-

¹ Cf. Șaguna: «Instrucțiune pentru Directorul și Profesorii și duhovnicul institutului arhidiecezan pedagogico-teologic de rel. gr.-or.» Sibiu 1865.

² Decisiunea din 12 Iunie 1864.

³ Astfel în 7 Iulie 1865 directorul I. Hania înaintează mitropolitului Șaguna «un manual de catihetică», ce l-a compus el și după care propune de 4 ani acest studiu; Șaguna îi răspunde (în 9 Iulie): «În privința manualului de catihetică am început a face într'ânsul unele schimbări, care arată în ce chip s'ar putea îndrepta acel manuscris, carele se poate întrebuița și mai departe până la compunerea unui manual sistematic».

⁴ Astfel la 11 Ianuarie 1872 adresează directorului Hania următoarele șire: «M'am convins, că Prea Cinstia Ta fără încuviințarea mea ai dispus a nu se ceti *viața sfinților* pe timpul mâncării în refectoriul seminarial, că duhovnicul German din propria-i putere a sistat săvârșirea rugăciunilor, înainte și după prânz și cină; eu în aceste măsuri unilaterale văd numai regres în educațiunea clericilor noștri; de aceea doresc, ca fără amânare să se convoace o extraordinară conferință profesorală, și acolo hârtia mea aceasta să se publice și să se restaureze cele stabilite de mine în anii trecuți adecă săvârșirea cotidiană a rugăciunii, înainte și după prânz și cină, și cetirea vieții sfinților în rândul ce-l va stabili corpul profesoral la propunerea duhovnicului Germanu» etc...

strucțiunea pentru institutul nostru arhidiecezan pedagogico-teologic» am a recomanda Preacinstiei tale și Corpului profesoral, ca numai pe acei tineri să-i primiți I. de *clerici*, cari cel puțin au absolvat gimnaziul mic cu sporiu bun, care supuinđu-se examenului de cetire și cântare bisericească dovedesc, că cunososc încâtva biserica, cari pot documenta, că au de unde să se susțină pe timpul cursului de trei ani și depun numai decât didactrul; II. de *pedagogi*, cari au absolvat cel puțin două clase gimnaziale sau au absolvat școalele reale, știu ceti și cântă, și pot documenta, că au de unde să se susțină în decursul studiilor pedagogice de 2 ani și depun numai decât didactrul. În fine este a vedea, ca *dintr'un loc să nu se primească doi sau trei*, nici să treacă numărul celor primiți în clerică peste 30, și celor în pedagogie 40».

Tot pentru trebuințele seminarului cu intenția de a împlini «orice lacună în studiile teologice»¹ completează Șaguna la 1868 scrierea sa: «Compendiu de drept canonic», tipărit la 1871 «Enchiridionul de canoane», iar la 1872 «Manual de studiu pastoral», scriere lucrată de Șaguna în timpul boalei sale și despre care spune în prefață, că e «originală în felul său» și o încredințează să o lucreze și amplifice vre-un bărbat» mai tinăr și mai sănătos», ceea ce însă, durere, nu s'a întâmplat nici până în ziua de azi.

II.

Și în privința *școalelor secundare* se ivesc la începutul erei constituționale mai multe încercări de a spori numărul lor. Îndemnați de rezultatele frumoase, cari s'au putut realiza la Brașov, nu numai Românii Zarandeni, ci și Românii din alte părți începuseră a face colecte, a-și da toată silița să înființeze gimnazii. Astfel cei din Bănat (la Lugos)² cei din părțile săt-

¹ Cf. Andreiu b. de Șaguna: «Manual de studiu pastoral» Sibiu 1872, prefață pg. 4.

² «Telegraful Român» 1861 pag. 140, 165. În congregațiunea comitatului Caraș (7 Aug. 1861) comitele suprem *Emanuil Gozsdu* stăruie pentru înființarea unui gimnaziu român de confesiunea răsăriteană, deschizând subscripția din partea sa cu 2000 fl. S'au adunat în curând 15,000 fl. Dar probabil pentru a împiedeca această acțiune, cancelaria aulică ungară din Viena (dto 27 Dec. 1861) admite, ca în gimnaziul inferior, care există în Lugos dinainte de 1848 limba de propunere să fie maghiară și română «ca ase-

mărene¹ și cei din țara Hațegului. Cu privire la aceștia din urmă chiar un corespondent al «Tel. Rom.» face propunerea, ca comunele din protopopiatele Hațegului, Deveii, Dobrei, Iliei, Geoagiului și a Orăștiei să ridice cel puțin un gimnaziu cu 4 clase, căci capitalul necesar s'ar găsi în obligațiunile împrumutului de stat, pe cari de altfel poporul «le prăpădește mai fără nici un folos».

Propunerea aceasta însă redacția «Telegrafului» o întâmpină cu următoarea observare: «Să nu zidim din sus. Ținuturile amintite nu au școli populare și ce folos vei avea dela gimnaziu, dacă le lipsește fundamentul, care este școala populară. . . . Gimnaziile ne vor crește și informa indivizi, iară nu popor, care numai în școlile populare poate afla hrana sufletească, și după ce țânta noastră cea mai sfântă este și trebuie să fie cultura poporului, firește, că și cea dintâi și mai mare grijă a noastră trebuie să fie țântată într'acolo, ca să avem școale populare cât se poate de multe și de bune. Fără de aceste vom stă acolo, unde ne aflăm».²

La Brad însă stăruințele zelosului protopop Iosif Bașa, nu rămaseră fără orice rezultat. În primăvara anului 1862 frunțașii poporului român din Zarand au hotărât a cedă împrumutul de stat din 1854, în suma de 58,200 fl., punând astfel bază unui *gimnaziu național*.

Șaguna prevăzând însă, că viitorul gimnaziului în chipul acesta nu va putea fi îndeajuns asigurat, îi sfătuie la 1868³ să

menea îndreptățite și corăspunzătoare indignițelor timpului». Cu un an mai târziu (28 Sept. 1862) tot can. ung. pornind din constatarea, că «popo-rațiunea comitatului Caraș e în mare parte, ba absolut română, principiul ecuității și oportunității cere, să se propună în gimnaziul din Lugoș, afară de gramatica limbei române și literatura, încă și următoarele studii: istoria naturală și fizica, geografia și istoria universală prin școale paralele curat în limba română, și totodată se îndatorează și ceilalți profesori toate studiile a le explica și în limba română». Dispozițiile acestea, nerespectându-se, au provocat nemulțămiri și proteste din partea Românilor cf. «protestul unui amic al adevărului și al dreptății» dtto Lugoș, August 1864 (Concordia).

¹ Vezi Corespondența lui *Haralampie Cioreșcu* despre «Gimnaziul român în comitatul Satumareului», «Telegr. Rom.» 1861 Nr. 42—44.

² «Tel. Rom.» 1861 Nr. 50.

³ Nr. cons. 221 dtto 3 Martie 1868 cf. și «Familia» din 1904 Nrii 36—40.

schimbe statutele inițiale, — în sensul cărora ei «au fost socotiți ca niște albine, cari fac mierea», dar de dulceața ei alții se bucură, — și să asigure existența acestui gimnaziu, punându-l sub ocrotirea bisericii române ortodoxe. Îndrumările lui Șaguna fiind ascultate, în anul următor s'a făcut un regulament nou, care în § 1 statorește, că «gimnaziul din Brad e *gimnaziu național român de legea gr.-orientală și gimnaziu mare cu 8 clase*». În toamna acestui an s'a deschis și a II-a clasă gimnazială, în 1870/71 a III-a, în 1871/2 a IV-a și în 1872/3 a V-a clasă gimnazială, care în lipsa mijloacelor materiale fû însă curând sistată. La serbarea inaugurării asistase și Avram Iancu, care într'o vorbire rostită cu acest prilej accentuă importanța culturii naționale, ce va fi chemat să răspândească acest gimnaziu între Români din Zarand.

Șaguna dăruie la 1870 pe seama gimnaziului din Brad suma de 2000 fl.,¹ impuse profesorilor a prezenta în fiecare lună conspect despre materiile percurse, cum cerea și dela profesorii gimnaziului din Brașov și ai seminarului din Sibiu, și încuviință, ca programa institutului să se tipărească gratuit în tipografia arhidiecezană.

Gimnaziul din Brașov realizase în timpul acesta sub conducerea înțeleaptă a harnicului director Gavriil Muntean, frumoase progrese, întregindu-se până în toamna anului 1865 la 8 clase. În lunie anul următor se ținû cel dintâi examen de maturitate, pe care l-a condus Șaguna însuș. După terminarea examenului scrie, plin de satisfacție: «Mulțămirea și mângăierea este mare în inimile bravilor Brașoveni, căci văd, cum institutul înființat prin zelul și sacrificiul lor înaintează și crește ca și chedrii Livanului!»²

¹ «Reprezentanța gimnaziului» îi mulțamește lui Șaguna pentru acest dar, prin adresa din 21 Maiu 1871, rugându-l ca în virtutea §. 7 din statute să primească «calitatea de membru fondator al acestui gimnaziu, exprimându-și întristarea din cauza știrilor, ce a primit despre boala lui și totodată dorința sa ferbinte: ca Atotputintele să vă conserve încă mulți ani în deplină sănătate pentru binele, înflorirea și consolidarea națiunii, bisericii și patriei române!» subscriși: *Moise Lazar*, protopop și președintele reprezentanței, *Alexandru Indreiu*, notarul reprezentanței.

² Epistola către I. c. Pușcariu din Brașov 15/27 lunie 1866.

După moartea lui Gavriil Muntean, întâmplată la sfârșitul anului 1869,¹ acest gimnaziu avu norocul unui director, tot atât de vrednic, Dr. Ioan Meșotă, care funcționează în această calitate până la moartea sa (19 Ian. 1878) lăsând amintirea frumoasă a unui excelent profesor și dibaciu mânuitor al condeiului.²

Pe la sfârșitul anului 1869 Șaguna avea de gând să zidească și un internat lângă gimnaziul din Brașov. Inginerul brașovean Gärtner îi prezintă³ un plan și un preliminar cu suma de 20—22,000 fl. Șaguna se declară foarte mulțumit cu acest plan, pentru care trimite inginerului un onorar de 100 fl., comunicându-i,⁴ că deocamdată e silit a amâna lucrarea aceasta, până se va zidi și un edificiu corăspunzător pentru școala comercială.⁵

Stăruințele lui Șaguna pentru școalele din Brașov sunt apreciate, după merit, și în biografia lui Popasu,⁶ unde se spune, că aceste școale au avut doi mari întemeietori: pe *Ioan Popasu* și pe *Andrieu Șaguna*. «Dacă Popasu a sădit odinioară cu mâinile sale binecuvântate pomiișorul, din care cu timpul s'a format pomul plin de putere și bogat în roade, Șaguna cu brațul său puternic l-a proptit și l-a apărat împotriva vânturilor, ce puteau să-l culce la pământ; dacă Popasu a fost corăbierul îndrăzneț, care a pus vasul în mișcare, Șaguna a fost pilotul isteț și prevăzător, care l-a strecurat printre stânci și l-a știut adăposti împotriva furtunilor nimicoare; dacă Popasu a fost stegarul neînfrânt, care a pășit fără teamă în fruntea cetei sale în vălmășagul luptei, Șaguna a fost comandantul ager și iscusit, care a condus-o cu siguranță la biruință. Cu alte cuvinte: dacă un zugrav ar voi să înfățișeze icoana ctitorilor acestor școale, așa cum sunt înfățișați ctitorii pe păreții mănăstirilor și bisericilor celor vechi, ar trebui să zugrăvească edificiul școlar în miniatură, ținut de o parte de episcopul Ioan Popasu, de alta de mitropolitul Andreiu Șaguna, iar deasupra lor să planeze geniul iubirei de neam și al iubirei de știință».

¹ cf. Andreiu Bârseanu o. c. pg. 588.

² Ibidem pg. 587.

³ dto Kronstadt 28 Jänner 1870.

⁴ dto 18 Februarie 1870.

⁵ cf. pg. 172.

⁶ Andreiu Bârseanu: «Episcopul Ioan Popasu» în «Convorbiri Literare» an. 43 Nr. 3 pg. 237—255.

Brașovenii au știut răsplăti binefacerile lui Șaguna, prin frumoase sentimente de recunoștință nu numai după moartea lui, ci și până eră în viață, ascultând și urmând sfaturile lui înțelepte, sprijinindu-l în acțiunile sale politice și interesându-se cu dragoste fiască de toate momentele vieții lui. Intristarea, de care au fost pătrunși brașovenii, când au aflat despre începutul boalei grele a lui Șaguna (1870), o arată următoarele șire (citate dintr'o adresă a lor, acoperită de 62 iscălituri, în frunte cu a directorului Meșotă): «Sosind în Brașov trista știre despre morbul Excelenței Voastre, inimile tuturor Românilor brașoveni se umplură de adâncă durere. Nu eră față, pe care să nu se fi văzut imprimată îngrijirea și întristarea pentru starea nefavorabilă a sănătății preabunului părinte sufletesc. Cu mic cu mare ne îndreptăm ochii și inima cătră atotputernicul și milostivul Dumnezeu, rugându-l, ca să tindă mâna sa cea dreaptă și să ridice din patul durerilor pe scumpul nostru părinte, carele de 25 ani, de când l-a adus prevedința în mijlocul nostru, ne-a condus cu înțelepciune și abnegațiune rară pe calea progresului în toate direcțiunile, în biserică, în școală, pe terenul național-politic, al culturii și a tot ce este bun, folositor și frumos.»¹ etc.

Ca un părinte adevărat îngrijia Șaguna și de tinerii români, cari studiau în gimnaziile străine, îi ajutără cu stipendii din fondurile întemeiate de el, sau cu bani din caseta proprie. Mai ales la gimnaziul catolic din Sibiu numărul Românilor eră foarte mare, făcără și pe atunci cam $\frac{2}{3}$ din totalitatea elevilor.² La acest institut, care e azi gimnaziu de stat, până la 1868 limba învățământului eră cea germană. Atunci se zvonise, că se va introduce în locul ei cea maghiară! Faima aceasta a stârnit oarecare îngrijorare printre studenții români și părinții lor. De aceea directorul institutului, Ignațiu Veres, se grăbește a asigura publicul românesc, că lucrul acesta nu se va întâmplă, din contră chiar și la instituirea noilor profesori «pe lângă cerințele științifice se va considera după putință cunoștința tustrelelor limbi ale patriei. Numai în epoca absolutistică

¹ dto Brașov 25 Maiu 1871.

² In anul școlar 1864/5 erau între studenții acestui institut: 180 Români, 103 Germani și 48 Maghiari. «Tel. Rom.» 1865. Nr. 40.

a sistemului lui Bach și Thun — adaugă numitul director — eră cugetarea, ca să se prefacă institutul cestionat, în anul 1854, în un institut exclusiv german, fără respect la naționalități..... Astăzi, când popoarele vor a fi guvernate constituțional, nu mai poate fi vorba de preferința vre-unei surori naționalități».¹

«Tel. Rom.» publicând această declarație, revine asupra ei într'un număr de mai apoi, făcând următoarele reflexii: «Conservarea individualității etnice e o datorință, pe care ne-o impune și moralul cel creștinesc și cel filozofic. A dispută existența individualităților naționale este a închide ochii, odată spre a nu vedea ceace este în realitate, a douaoră spre a ignora lipsa varietăților și speciilor, preținse de locul, obiceiurile, originea oamenilor, a ignora, că toate acestea aduc vieața și înălătură monotonia din lume. A nu purtă vre-o națiune grija de existența individualității sale naționale, este egal cu sinucidere indirectă, la toată întâmplarea o crimă supremă contra preceptului celui mai mare, al iubirii de sine, dela care trebuie să porceadă toată iubirea către alții»...²

III.

Starea școalelor populare în deceniul absolutismului este cunoscută din «împărțășirile pedagogice» ale lui Vasici³ și din diferitele circulare publicate de Șaguna în chestii școlare. Împrejurările locale au zădărnicit în multe părți orice tendință de îndreptare. Vasici așteptă dela conducerea bisericească o îmbunătățire, care n'a putut urmă așa grabnic, cum eră de dorit. De aceea la începutul erei constituționale, într'un raport către guvern descoperă starea dureros de părăginită a unor școale. Experiențele lui de câțiva ani erau foarte triste: așa d. e. într'o comună a aflat școala închiriată ca cârciumă la un jidan; în alt sat învățătorul își ținea doi viței în școală ș. a.⁴

¹ «Tel. Rom.» 1868 pg. 283.

² Cf. art: «Temere de maghiarizare» «Tel. Rom.» 1868 Nr. 74.

³ v. pg. 161—3.

⁴ G. Barițiu: *Părți alese din istoria Transilvaniei* vol. III. pag. 139. Caz analog se ivește și într'un raport școlar din 1875 al lui Eminescu, care aduce la cunoștința prefectului de Iași, că în comuna Șipotele, pl. Bahlui «școala nu funcționează de fel. În clasă d-nul notar își păstrează preste iarnă curechiul și nutrețul pentru vite. Toate acestea sub ochii d-lui primar». M. Eminescu: «Scrieri politice și literare» pg. 266—7. Vezi și revista «Neamul Românesc» Anul I. Nr. 9 pag. 139 — cf. și broșura: «Răspuns la anticritică» Sibiiu 1881 pg. 19.

Din partea guvernului se comunică lui Șaguna cuprinsul acestui raport spre a luă cuvenitele măsuri de îndreptare. Șaguna rămâne foarte mâhnit de «ce împrejurări și lucruri oribile și scandaloase a referat dl consilier școlar Dr. Vasiciu înălțatului guvern al Țării despre starea internă și externă a școalelor noastre».¹ În convingerea, că Vasiciu a exagerat în rapoartele sale, dă poruncă severă protopopilor, să cerceteze cu deamănuntul școalele de sub iurisdicția lor și să raporteze exact asupra stării fiecăreia. Din cele 43 de rapoarte ale protopopilor, se poate constată, că dela 1850 până la 1865 s'au ridicat în Ardeal 339 de școale române gr.-ort.² că organele administrative — politice au dat foarte puțin ajutor la ridicarea acestor școale, mai curând au împiedecat, unde li-s'a dat prilej, că fără îndemnul statornic al unor preoți insuflețiți, cari au alergat ei înșiși «să deă ajutor cu carele la adunarea materialului de lemn și peatră»,³ cu greu s'ar fi putut spori atât de considerabil numărul școalelor, că chiar unde nu sunt clădiri corăspunzătoare, învățătorii zeloși pot totuș face ispravă, căci «precum un vestmânt mai vechiu și petecit face de mulțori tot acelaș serviciu, ca și unul nou, așa învățământul a prosperat

¹ Circ. Nr. consist. 337, 1865. Supărarea lui Șaguna se vede și din o scrisoare a lui către I. Pușcariu (dto 1865 a 3-a zi de Rosalii) în care făcând aluzie la asupririle lui Vasici «cel din strada cea mică a Poplăcii», adaugă: «Dar nu face nimic, năcazurile mele așa mi se pare mie imi sunt de lipsă spre susținerea sănătății, dar scrierile mele știu, că nu vor fi pentru unii tocmai buchete de flori de bună mireasmă... Dacă omul va arată unora ca acestora, că ei singuri dau de sine *testimonium paupertatis officialis*, aceasta să nu o iee în nume de rău, căci Biserica și Națiunea noastră astăzi nu pot fi fără drept în stat; și vai de acela, carele presupune și crede, că aceste sfințenii se pot tractă după placul și gustul unui om».

² Cf. volumul «Adunarea rapoartelor dela directorii districtuali de școală în Archidieceza greco-răsăriteană din Ardeal în anul Domnului 1865» Sibiiu 1865 passim. În 1857/8 numărul școalelor noastre populare eră 691, cu 33,229 școlari «T. R.» 1858 pg. 66 Șaguna *Istoria bis.* vol. II. pg. 214 spune la 1860, că «numărul școalelor populare din eparhie este până preste 600; deci numărul de 691 dela 1858 pare cam exagerat; din confruntarea acestor date s'ar putea stabili *aproximativ* și numărul școalelor noastre în prima jumătate a sec. XIX, care ar fi circa 300—350, la care sumă adăugând și pe cele 339, de nou înființate, am aveă în total 639—689. Azi numărul școalelor populare rom. ort. din Ardeal e 774 (după raportul consististorului arhidiecezan către sinod) deci sporul dela 1865—1908 ar fi cam 85—135.

³ Ibidem pg. 29.

până acum și în aceste zidiri vechi ca și în altele mai pompoase».¹

În multe părți fiind poporul foarte sărac, n'are școală, cum se vede din rapoartele protopopilor Papiu (Deva) Crainic (Dobra) I. Raț (Hațeg) ș. a. De aceea s'a ivit chiar dela începutul anilor 50 pornirea pentru școli naționale, susținute de Români gr.-or. și greco-catolici împreună. «Tel. Rom.» însă militează chiar dela început pentru păstrarea neștirbită a principiului confesional, ca îngrijind fiecare confesiune de școalele sale, cum fac și alte confesiuni aparținătoare aceluiaș neam, să se nască o emulațiune nobilă între Români, iară de altă parte să se evite ciocnirile, ce s'ar putea naște amestecându-se unii în trebile altora. De aceea recomandă a se țineă totdeauna seamă de zicala populară: «Noi suntem frați, dar pungile noastre nu sunt surori».² În toamna aceluiaș an dă însă Șaguna³ îndrumări, cum au să purceadă comunele, cari susțin școli amestecate sau simultane, cum există și azi în Germania: învățătorul să nu se ocupe cu materii din religie, aceasta să rămână în seama preoților, să se aleagă alternativ un învățător de o confesiune, apoi succesorul său dintre credincioșii celeilalte, să se încheie un contract între ambele confesiuni, stabilind pentru fiecare suma, ce va avea să contribuie la susținerea școlii comune. Dar mai târziu, când chestiunea școalelor naționale începuse a fi discutată viu în ziaristica noastră crezând unii, că s'ar putea eventual pune toate școalele sub scutul «Asociațiunii», ca să nu mai fie dismembrați Români în cele școlare, Șaguna spune hotărît, că după cât prevede el desvoltarea din viitor a școalelor — și trebuie să

¹ Ibidem pg. 12.

² «Tel. Rom.» 1853 Nr. 12, pg. 42—43. Aceeaș zicală, în altă variantă, se repetă și într'un articol de mai târziu: «Instrucțiunea publică» («Tel. Rom. 1867, Nr. 86) în care arătându-se, că dorința Românilor ar fi emanciparea școalelor de popi, *Red.* adaugă: «*de popi — da, dar de biserică — nu!*» Chestiile privitoare la școalele comune să se reguleze prin un *pact interconfesional*, pe baza *perfectei reciprocități*. «Clara pecta boni amici». Până atunci să păstrăm fiecare ce avem, căci altfel: «*Communio est mater rixarum*» și experiența ne-a învățat, că în cele mai multe cazuri cel mai tare a mâncat partea companionului celui mai debile, cu un cuvânt: Pungile sunt surori, dară banii nu sunt frați».

³ Circ. 7 Septembrie 1853 Nr. 858, cf. și Barițiu III. 599—600 și «Actele sinodului din 1872 pg. 73 și din 1873 pg. 63 și 70.

mărturisim, că în cele mai multe chestiuni culturale sau politice prevederile lui Șaguna ne par azi ca izvorâte din o *profetică inspirație*, — lucrul acesta va fi cu neputință. Cerându-i-se în privința aceasta părerea, el accentuează, că trebuie să rămânem în organizarea școalelor strict pe baza legalității, căci «în patria noastră nu se poate forma nici o asociațiune școlară legală și a se da sub inspecțiunea «Asociațiunii noastre transilvane»; îi sfătuiește deci pe toți să părăsească *terenul* problematic și alunecos al experimentelor» și să nu ia numele «Asociațiunii» îndesert, căci «pot încredința pe fiecare Român, că noi n'am avea astăzi «Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român», de nu m'aș fi ferit de experimente la înființarea ei, nici ar fi «Asociațiunea» astăzi idolul nostru și admirarea străinilor, de nu o aș feri de experimente. De aceea să păzim «Asociațiunea» noastră ca lumina ochilor și să nu facem cu și prin ea experimente, căci experimentele n'au caracter statornic și cearcă a ajunge la scop numai prin promisiuni nălucitoare».⁴

Ceice insistau atât de mult pentru școalele naționale, voiau să scoată cu orice preț învățământul de sub «epitropia popească»,⁵ cum încercară câțiva și cu prilejul înființării gimnaziului din Brașov, unde unii ar fi dorit să vadă profesori și pe Barițiu, și pe Andrei Murășanu, cari nefiind ortodocși, n'au putut ajunge profesori, după ce gimnaziul a fost pus pe baze confesionale.⁶

Șaguna din partea acestora, adevărat, a fost învinuit că e Român slab și rău naționalist, dar timpul — acest judecător imparțial — a verificat toate prevederile și prorociile lui, și azi se știe, în ce situație imposibilă se găsesc școalele românești din fosta graniță militară, așanumitele școale grănițerești sau comunale, conducătorii cărora n'au voit ori n'au reușit să le asigure caracterul românesc, punându-le sub scutul *legal* al vre-unei din cele două biserici române.⁴

⁴ Nr. cons. 657, 1862; în acelaș sens vorbi Șaguna și în dieta ardeleană 1863/4, contra «școalelor paritetice» cf. «Ziar stenografic» pg. 456.

⁵ Cf. «Cuvinte rostite la gimn. din Brașov de prof. I. Meșiota cu ocaziunea încheierii solemne a anului școlar 1868/9. «T. R». 1869 Nr. 56.

⁶ Corespondența lui A. Florian cu I. Maiorescu. Mss. Acad. Rom.

⁴ Cf. «Țara Noastră». An. II. Nrii 10 și 11.

Calitatea de bun Român a lui Șaguna însă nu se mai contestă azi de nici un om cu judecată limpede, nepreocupată; ea a rămas eternizată pe paginile istoriei noastre naționale prin multe fapte și vrednicii culturale, între altele, și prin lupta frumoasă și plină de energie ce a purtat Șaguna pe timpul absolutismului contra regimului, care în repetite rânduri a încercat a regulă școalele noastre, înlăturând jurisdicțiunea bisericească. Aceste încercări totdeauna au fost respinse din partea lui Șaguna, până când ele la începutul erei constituționale au trebuit curmate cu totul, convingându-se însuș guvernul, că acestea stârnesc numai temeri și nemulțămiri și nu pot duce la nici un rezultat *pozitiv*. De aceea prin un ordin (din Cluj 25 Sept.) din 1861, potrivit principiului autonomiei bisericești, i-se dă voie lui Șaguna, ca «instrucțiunile școlare după judecata sa proprie, și atunci, când va afla de lipsă, să le gătească, și să le aștearnă spre dispozițiunea mai înaltă». «Telegraful Român» publicând acest ordin, îl însoțește de următorul comentariu:

«Luptele cele nenumărate ale episcopiei noastre contra tendințelor absolutistice și iezuitice, în ale căror obezi contele Tunu a vrut să pună treaba noastră școlară, s'au încheiat în zilele noastre cu un rezultat, ce ne mulțamește, căci acela osândește intențiunile fostului ministru de învățământ și totdeodată pune stavilă volniciei amplexivilor, cari s'ar încercă a năpăstui pe viitor ierarhia bisericeii noastre autonome în privința organizării și regulării instrucțiunilor școlare. Acum putem fi odihniți cu biserica și școala, căci biserica noastră este autonomă ca și celelalte biserici, iar școalele noastre sunt scutite de *orice pericol* prin biserica independentă, ca și școalele de alte confesii»... Iar într'o notiță, polemizând cu ceice ar fi nemulțamiți de acest rezultat al luptelor lui Șaguna pentru școală pe motiv, că sub conducerea bisericească treaba «culturei populare ar fi primejduită» spune, că părerea sau temerea aceasta n'o poate împărtăși decât «vrăjmașul autonomiei bisericeii noastre și idiotul, precum și acela, care n'are cunoștința împrejurărilor, în care ne aflăm».¹

¹ «Tel. Rom.» 1861, pg. 159.

IV.

Șaguna a știut dovedi, în chip strălucit, că părerile contrariilor săi erau neîntemeiate. Nu s'a mărginit a îndemna cu cuvântul pe toți subalternii săi la împlinirea datorințelor îndreptate spre progresul general al școalei române, ci în stăruitoarea sa pornire de a se face, după cuvântul apostolesc, *tuturor toate*, între nenumăratele sale gânduri și îngrijorări, chiar și în vârtejul luptelor politice și bisericești, cari se înțețiau cu înversunare — găsiă totuș răgaz de a urmări scrierile pedagogice mai de seamă, de a face studii serioase și în această materie, numai și numai ca să poată deschide pe seama învățătorilor, cărări nouă de progres, să le poată da îndrumările necesare, pe cari — așa se vede — nici unul dintre bărbații noștri de școală din acel timp nu le putuse da. E vorba de interesanta cărticică, intitulată simplu și modest: «Instrucțiune pentru învățători», care cuprinde în 64 §§-i¹ o expunere sumară a principiilor de didactică generală și specială și nu este, cum s'ar crede, o simplă înșirare de păreri individuale și sfaturi părintești, ci pe alocurea dă dovezi de oarecare orientare științifică asupra diferitelor păreri pedagogice, privitoare la unul sau altul dintre singuraticile obiecte de învățământ.²

Această *didactica parva* o tipări în toamna anului 1862 și o trimise învățătorilor cu îndatorirea, să o studieze bine, ca să-și poată da seama de întreg cuprinsul ei, în vacanțele anului viitor, pe când va trimite în eparhie comisari școlari, cari vor țineă cu dânșii «conferințe și examene din această instrucțiune».³

Necesitatea *conferențelor învățătoarești* fusese discutată de mai 'nainte în coloanele «Telegrafului Român». Profesorul Atanasie Șandor comunicând⁴ planul de învățământ al institutului pedagogic din Arad, însoțit de un raport asupra rezultatelor instrucției și educației din acest institut, accentuiază, că învăță-

¹ Ediția din 1862, iar altă ediție mai prescurtată din 1869 are numai 48 §§-i; din ediția ultimă lipsește și introducerea frumoasă a celei dintâi, în care Șaguna arată, că și pe teren școlar și-a dat silința să rămână *credincios* devizei sale: «*Înainte!*» și îndeamnă protopopii să îl urmeze.

² Cf. d. e. §. 21 despre metodică religioasă pg. 19.

³ Cerc. Nr. școl. 45 din 1862, tipărit ca prefață la broșura menționată.

⁴ «Tel. Rom.» 1856 Nrii 66—68.

torii trebuie să cetească neconținut cărți și gazete, să se cultive mereu, căci «câștigarea învățături se poate asemăna cu nutrirea trupului, care trebuie să se facă în toate zilele regulat, pentru că altminterlea urmează slăbirea și totala dărăpănare a puterilor trupești». În anul următor Visarion Roman, «învățător primar» în Rășinari, adresează un apel către toți învățătorii¹ în chestia aceasta, arătând, că nu e de ajuns ceea ce fac câțiva profesori harnici în seminar; numai cu atâta nu se poate socoti «încheiat tot cursul cultivării mai departe» a învățătorilor. Și cum o foaie pedagogică, cât de mică, lipsește, unul dintre cele mai cardinale mijloace de progres ar fi conferențele învățătorilor, cari ținându-se de *repetiții* într'un an, ar da bun prilej de a se sfătui toți împreună asupra modului, cum s'ar putea înălțura multe piedeci și neajunsuri.

În vacanțele anului 1863 s'a realizat această dorință. Înainte de a trimite comisarii în toate părțile, Șaguna i-a chemat la reședința episcopescă, spre a le împărtăși și lor instrucțiile, de cari aveau să țină seamă în conducerea acestor conferințe întocmite după sistemul *Bell-Lancaster*,² numit și *metoda instrucțiunii reciproce* sau *sistem monitorial*. Rolul de monitori, după cum erau contemplate conferențele învățătoresți, îl aveau comisarii consistoriali, iar conducerea intelectuală și morală aparține lui Șaguna însuși, ca supremului inspector școlar.³ «Tel. Român», relatând despre începutul conferințelor, face următoarea constatare: «ceea ce ne lipsește nouă Românilor mai mult decât pâinea de toate zilele, este școala și iarăș școala. Domnii comisari vor da, suntem siguri, relațiuni credincioase despre aflarea școalelor; vor descoperi binele, ce-l vor întâmpina, dar nu vor retăcea nici relele cele multe și mari, ce împiedecă progresul școlii; căci fără cunoștința răului nu este vindecare».⁴

De aci începând, urmează serii întregi de rapoarte, unele foarte amănunțite despre decurgerea conferințelor învățătoresți din fiecare an. Printre ele se strecoară din când în când și tra-

¹ «O provocare prietenească către toți învățătorii școalelor noastre populare». «Tel. Rom.» 1857, Nrii 6—19.

² cf. «Actele Sinodului» din 1864 pg. 13—14.

³ «Tel. Rom.» 1871 pg. 177.

⁴ «Tel. Rom.» 1863 Nr. 50.

tate însuflețite asupra rostului și însemnătății acestei instituții școlare.¹

Iar la 1865 tipări Șaguna o instrucțiune² amănunțită (34 §§-i) pentru directorii și inspectorii școlari, în care enumără toate datorințele, ce au de împlinit preoții ca directori și protopopii ca inspectori școlari, și spune, că acel protopop, care «nu se simte în stare» a face inspecții, dupăcum se cere, și «această chemare grea nu o poate conduce spre obșteasca mulțămire»,³ — să ceară dela consistor a fi dispensat de această funcție și înlocuit prin vre-un preot vrednic. De «încheiere» adresează tuturor următoarele îndemnuri: «Vedeți și cunoașteți, fiilor și împreună servitorilor, instrucțiunea, ce vă dau aci în treaba școlară și vă rog, ca aceea să nu vi-se pară grea, căci greutatea ei este împărțită între voi, cari sunteți trei factori cardinali executivi ai creșterii tinerimii noastre, unii sunteți învățători, alții sunteți directori și inspectori locali și unii sunteți inspectori districtuali; oare nu știți, sau nu vreți să cunoașteți, că toate greutățile singuratiche ale voastre sunt concentrate în unica mea persoană, pentru că instrucțiunea, ce dau aci, este și pentru mine un obligământ, după care sunt dator a satisface chemării mele, care nu este mai mică decât a voastră greutate. Mai greu e pentru un părinte a edifica casa, decât fiilor a locui într'nsa. Prin urmare împărțite ne sunt greutățile, și nu este unul dintre noi, căruia să nu-i fie venit o parte bunicică din greutăți. Să ne nevoim, iubitorilor, în greutățile noastre, căci lupta noastră este nobilă, credința păzim, și Dumnezeu, carele este însuși lumina și nu suferă întunecul, ne va răsplăti nouă pentru lumina, pe care o revărsăm asupra fiilor și fiicelor creștinilor noștri, și prin cari abatem întunecul dela dânșii; și să ne rugăm către Dumnezeu, ca să ne dea puteri trupești și intelectuale spre a corespunde chemării noastre, zicând: Doamne, Doamne, puterea mântuirii noastre! umbrează peste capul nostru în ziua de năcaz, căci tu știi, că făclia picioarelor noastre este legea ta și lumina cărărilor noastre (psalm 118, 105)».⁴

¹ Cf. art. «Sublimitatea conferințelor învățătoresți», de I. Petrașcu, înv. «Tel. Rom.» 1869, Nrii 34—38, sau «O privire fugitivă asupra conferințelor învățătoresți» de D. Cunțan, ibidem, Nrii 34—35.

² «Instrucțiune pentru directorii școalelor populare și pentru directorii și inspectorii școalelor capitale, precum și pentru inspectorii districtuali de școală din arhidieceza gr.-răsăriteană în Ardeal» Sibiu 1865.

³ Ibidem pg. 26.

⁴ Ibidem pg. 26—7.

În sinodul din 1870 s'a făcut propunerea, ca «protopopilor inspectori să li-se înlesnească vizitațiunea regulată a școalelor prin oarecare remunerațiune din fondurile arhidiecezane».¹

V.

Între multele neajunsuri, cari au priveghiat statornic la căpătâiul școalelor noastre, din partea învățătorilor desigur cel mai simțit și care dădea prilej la multe nemulțămiri, eră leafa cea cu totul neîndestulitoare, care varia, cum s'a văzut,² între 40 și 300 fl. anual. Șaguna și-a dat silința să îndrepte și ajutoarele și în privința aceasta, cât îl iertau împrejurările. La 1856 înființase un fond de ajutorare pentru învățătorii lipsiți («*fundafia dascărilor sāraci*»)³ și contemplantă a-l sporî prin contribuiri benevole, ce le va da fiecare învățător «după voie slobodă», când intră în funcțiune. Dar fondul acesta s'a sporit foarte anevoie. Până la 1864 abiă se urcase la suma de 1800 fl.⁴ Anul următor, un corespondent al «Telegrafului Român»⁵ scrie «de sub Peatra Craiului» despre trebuința neapărată de a îmbunătăți lefurile învățătoarești. Redacția întâmpină această cerință cu observarea, că și mai mult se simte lipsa unor îmbunătățiri în *creșterea fiitorilor învățători*. Mulți dascăli pot trăi, cum au trăit și până aci, cu leșoara, ce o au. Adevărat, că «gază mare nu se va face învățătorul în modul acesta, dar problema lui, ca și a preotului, nici că este a strânge mammona, ci a crește oameni».⁶

¹ «Actele sinodului din 1870» pg. 72.

² Pag. 161.

³ Diurnele, ce i s'au convenit dela dieta ardeleană din 1863/4, în suma de 600 fl. le-a lăsat pe sama școalei din Săliște, cu menirea de a se capitaliza suma această 100 de ani. Până la sfârșitul anului 1904 fundafia aceasta a lui Șaguna s'a urcat la cifra de 12,235 cor. 74 bani (cf. «*Protocolul sinodului*» din 1905 pg. 138.) Iar în 5 Maiu 1870, invitându-l directorul «școalei capitale ortodoxe române» Radu Negru din Făgăraș, Ioan Dima Petrașcu la «maiialul copiilor», Șaguna trimite preste 5 zile 600 fl. pentru fondul școlar din Făgăraș.

⁴ *Actele sinodului* din 1864 pg. 185; tot aci pg. 180-202 a se vedea și starea celorlalte fonduri și fundafii, întemeiate cele mai multe de Șaguna însuș.

⁵ «Tel. Rom.» 1865. Nr. 30-31 (semnat b).

⁶ Ibidem Nr. 32: «*La dotarea învățătorilor*», cf. și «Actele sinodului din 1870» pg. 72 și «Actele sinodului din 1871» pg. 49-50.

Chiar în anul 1867 și cu privire la școalele populare se ivesc nesiguranțe mari. Căci legea școlară a lui Eötvös (art. XXXVIII din 1868) în câteva dispoziții ale sale nu ținea samă de autonomia bisericii române, abiă decretată (art. IX. 1868). Congresul național bisericesc din 1868 cearcă zadarnic să împedecă crearea acestei legi; cel din 1870 deasemenea remonstrează la Majestatea Sa arătând, că prin legea aceasta «regimul cu autoritatea sa și cu înseși mijloacele contribuțiunei noastre, s'a pus în luptă și frecare foarte dăunoasă cu noi; o luptă și frecare, ce în loc să împăciuească și mulțamească, neliniștește spiritele, și în loc să promoveze, îngreună și impededă cultura».¹

«Tel. Rom.» aprobând propunerea deputatului congresual Borlea de a protestă contra acestui proiect al ministrului de culte, semnalase chiar dela început primejdia, prin următoarea comparație: «Obligațiunea congresului este a veghiă asupra autonomiei bisericești câștigată cu atâta geutate, care vătămându-se în ori-ce parte, ar fi ca o naie, care poate luă apă și care în urmă s'ar putea face netrebuincioasă pentru plutare».²

Șaguna luase de pe la anul 1850 măsuri pentru catehizarea adulților.

La 1870 «Telegraful Român» insistă din nou pentru înființarea școalelor de adulți, comunicând ordinațiunea ministerială nr. 21,555 din 24 Septemvrie 1870 în această chestie, publicând articole despre însemnătatea ei și ordinul consistorului,³ prin care li se impune tuturor preoților și învățătorilor să înființeze școale pentru adulți de orice vârstă și sex, să țină examene cu ei în lunile Februarie sau Martie și să raporteze amănunțit și exact despre rezultatele, ce vor reuși să obțină. Dar dispozițiile acestea au rămas aproape pe deantregul literă moartă, cu toate că referentul comisiunii școlare, Dr. Meșotă insistă asupra acestei probleme însemnate și în sinoadele din 1872⁴ și 1873.⁵ Dacă s'ar fi ținut samă de hotărârile aduse în aceste sinoade, și s'ar fi urmat cu stăruință, în toate părțile, desigur n'ar mai fi rămas, între Români, atât de mare numărul analfabejilor.

¹ «Protocolul congresului național bisericesc român» etc. 1870 pg. 151.

² Cf. art.: «*Prospect congresual*» T. R. 1868. Nr. 76.

³ «T. R.» 1875, Nr. 5 isc. de N. Popea Nr. cons. școl. 2 1873.

⁴ «Actele sinodului» din 1872. pg. 66.

⁵ «Actele sinodului» din 1873. pg. 70.

XIII.

Un asfințit măreț.

«Non omnis moriar».

După congresele naționale bisericești din 1868 și 1870 scopul vieții lui Șaguna era ajuns; independența bisericii române-ortodoxe era asigurată acum prin organizarea trainică și înțeleaptă, ce i-s'a dat. S'ar putea crede, că secerișul celei mai meritate și mai depline bucurii așteptă să mângăie acum bătrânețele mitropolitului Andreiu. Dar nu s'a întâmplat tocmai așa. Adevărat, că el putea să privească, din culmea celor 60 de ani împliniți, — cu gândul împăcat și cu toată liniștea, pe care o dă conștiința unei mari lupte biruite, — la frumoasele rezultate ale activității sale. În cuvinte duioase vorbea uneori de buna sa mamă Anastasia, care din frageda-i copilărie îi sădise în suflet tăria neînvinsă a credinții, această armă puternică și biruitoare. Iși aducea aminte de tinerețele sale petrecute între Sârbi, de acei lungi ani de surghiun și pregătire, de planurile, ce și le făcuse atunci și pe cari le vedeă acum realizate. Pe dinaintea ochilor sufletești i-se strecurau seriile nesfârșite de lupte și sbuciumări, prin câte a trecut dela sosirea sa în Ardeal. Această priveliște a trecutului, deși prin unele amănunte putea să trezească și amintiri dureroase, în întregime era stăpânită totuș de un farmec înviorător, care putea să picure în sufletul bătrânului luptător mângăierea cuvântului biblic, că «luptă bună s'a luptat, credința a păzit, curgerea a plinit». La sfârșitul anului 1871¹ înștiințând Șaguna pe un prieten despre starea sănătății sale, îi scrie: «Eu tot scad în putere fizică; astăzi am slujit în capela domestică, căci am avut de a sfinți pe un cleric, și eram așa de slab, încât de abia am putut săvârși slujba dumnezească. Nu face nimic, eu sunt gata cu toate ale mele și odihnit și liniștit aștept celece trebuie să se întâmple»...

Această liniște și odihnă îi era totuș adeseori tulburată prin unele aparițiuni ale vieții constituționale-bisericești, pe cari el nu putea să le aproabe. Așa vedeă, cu durere, că în unele părți poporul nu ascultă de conducători, iar aceștia își caută

¹ 17/18 Decembrie epistola către I. Pușcariu.

prea mult de interesele lor private, în paguba progresului obștesc. Nu era mulțumit nici cu rezultatele așa numitelor «sinoade de organizare», (1870—73) a căror conducere dela 1871 înainte o încredințase vicarului N. Popea, simțind, că majoritatea sinodului stă sub influența unor oameni, cari toată viața i-au fost mai mult contrari, decât aderenți sinceri. Astfel într'o epistolă (6 Maiu 1870) își exprimă mâhnirea zicând, «sinodul mă privea de nulă», iar în alta (21 Iulie 1870) scrie: «sunt mâhnit, că fostul sinod arhidiecezan nu m'a întrebat pentru nimica în privința alegerilor, ce s'au făcut».

«Ce este drept, am oameni buni și apți, dar am și malițioși și invidioși, cari pot paraliza pe cei buni și activi», scrie Șaguna și simțind, cum începură a lucra în ascuns și a se organiza contrarii lui, adaugă: «După moartea mea vor juca rola vremile lui Moga», căci «ei se pregătesc la o acțiune mare la întâmplarea morții mele, le și poate reuși prea ușor, căci și regimul îi va părtini».

Intrigile și calomniile, ce răspândiau «acești malițioși» prin ziare, cum și perspectiva mohorită, în care se înfățișă viitorul, îi răpeau bucuria senină, în care s'ar fi putut scaldă sufletul lui Șaguna, și erau în stare a arunca o undă de amărăciune asupra bătrânețelor, tot atât de laborioase, ca și cealaltă parte a vieții lui. Căci spre a nu-și lăsa cugetul în prada contemplațiunilor pesimiste, se ocupă «cu cetirea filozofiei sfinților părinți vechi, unde găsiă mulțămire spirituală și cunoștințe reale și morale», lucră neîncetat la scrierile sale «Enchiridion de canoane» (1871) și «Manual de studiu pastoral» (1872) și plănuia înființarea unei biblioteci pentru popularizarea cunoștințelor bisericești și școlare («Fructe de lectură de pe câmpul bisericesc, școlar și fundațional»).

Aderenții sinceri au cercat să-i facă lui Șaguna o bucurie prin jubileul, ce au aranșat când s'a împlinit un pătrar de veac dela sosirea lui în Ardeal (21 August 1871 st. v). Invitat a participa la această serbare jubilară, Șaguna a declinat dela sine orice ovațiuni, făcând următoarea «declarație în scris: Adevăr este, că atotputernicul Dumnezeu a binevoit a mântui și elibera prin îndurarea Majestății Sale biserica și națiunea noastră din

¹ 26 Febr. (9 Martie 1872).

La serbarea jubilară au rostit cuvinte de laudă la adresa lui Șaguna chiar și unii dintre contrarii lui, cari cu toate acestea nu s'au sfiit a-l cleveți și mai târziu, ca și mai înainte, în diferite chipuri.¹ Șoaptele lor bârfitoare pătrundeau adeseori până la urechile lui Șaguna, care uneori rămânea foarte mâhnit din cauza lor, iar altădată le resfrângea cu o desăvârșită liniște evanghelică, spunând: «Numai când vă veți întoarce dela mormântul meu, veți cunoaște, pe cine a-ți pierdut!»!...²

Șirul faptelor sale mărețe, cari au făcut din cei 25 de ani ai arhipăstoriei lui cea mai însemnată epocă de progres în istoria Românilor ardeleni, avea să-l încheie prin un epilog tot atât de strălucit și elocvent: testamentul său. În ultimii ani ai vieții îl preocupase mult facerea testamentului, pe care îl pregătise încă înainte de 1870, dar nemulțumit de purtarea preoției, îl sfârțicase în acest an. Lucră apoi un al doilea testament, pe care deasemenea îl lasă la o parte, nefiindu-i întru toate pe plac. Cătră sfârșitul anului 1871 eră gata al 3-lea și cel definitiv,³ prin care lasă bisericii o avere de aproape 600,000 cor., precizând, până în cele mai mici amănunte modul, cum are să fie administrată această avere spre progresul bisericii, școlii și culturii naționale. Deși avea și mitropolitul Șaguna unele neamuri, acestora nu le-a testat nimic, ci precum în decursul vieții sale întregi, tot astfel și la moarte își jertfi totul numai și numai pentru interesele obștești ale neamului și bisericii. «Eu — scrie Șaguna în testamentul său — după § 108 din statutul organic aş putea testa cui și cum aş voi jumătate din averea mea, dară eu rezinez la favorul acesta și rânduesc, ca toată averea, ce se va găsi după moartea mea, să rămână arhiepiscopiei noastre spre scopuri bisericesti, școlare și filantropice, prin o fundațiune pentru toți timpii viitori»...

Dacă lângă lăsamântul acesta s'ar adauge sumele tuturor fundațiilor⁴ bisericesti și școlare, create de Șaguna, cum și în-

¹ Pentru ura înverșunată, ce nutriau câțiva oameni față de mitropolitul Șaguna, până și dincolo de mormânt, e cu totul caracteristică broșura, intitulată: «*Anticritica broșurei anonime publicate asupra celor două congrese din 1873 și 1874*» Sibiu 1880, îndeosebi capitolul: «*Mitropolitul Șaguna ca naționalist și politic*» pg. 19—27.

² N. Popea, Biografie pg. 63.

³ Publicat în întregime la Popea pg. 179—187.

⁴ Cf. Popea pg. 169—172.

semnatele ajutoare bănești, câte a știut exoperă dela monarh și dela regimul politic în diferite rânduri, apoi mulțimea realităților — case și grădini — câte a cumpărat din averea sa privată și le-a dăruit bisericii, ar rezulta suma de peste un milion.

Această sumă extraordinar de mare, dacă ținem seamă de modesta dotație a mitropolitului, este o splendidă dovadă, că

Șaguna eră și în cele economice, ca și în cele culturale și politice, o capacitate fără păreche. În testamentul său Șaguna dă consistorului îndrumări asupra tuturor demersurilor, ce trebuiesc făcute în cazul morții mitropolitului și dispune, să fie înmormântat lângă biserica din Rășinari, în «cosciug de metal sau de lemn de brad îmbrăcat în mătășă neagră», la înmormântare să servească un singur preot, duhovnicul German; înmormântarea să i se facă «*înainte de ameazi, fără pompă, fără muzică și fără predică*»..... Fixează mai departe, în ce ordine au să-l petreacă până la marginea Sibiului preoții, studenții și poporul, ce

Șaguna pe la anul 1870.

sume de bani să fie împărțite între săraci, între servitorii săi credincioși, cum și bisericii din Rășinari (4000 fl.) «pentru facerea și conservarea criptei».

Acest admirabil testament ne înfățișează pe mitropolitul Șaguna ca un model de abnegațiune și jertfire pentru poporul său, ca omul ordinei și al autorității, ca pe sfătuitorul înțelept,

cercând să îndrepte și după moartea sa¹ destinele neamului, pe care alții, poate, îl vor fi știut iubi mai cu căldură decât dânsul, dar mai înțelepțește — *nimeni!*

În amurgul vieții o veche boală de inimă începe a-l mistui tot mai greu. Aripa morții se întindea din ce în ce mai întunecată asupra lui, dar convingerea, că faptele îl vor supra-vețui și-i vor asigura un nume nemuritor, gândul exprimat în cuvintele poetului latin: «*non omnis moriar*», îl făcea să aștepte cu toată liniștea sufltească *clipa supremă*. Sinodul din primăvara anului 1872 se prezintă «în corpore la Șaguna spre a-și exprima simțămintele de compătimire pentru starea nefavorabilă a sănătății Excel. Sale, iar ... părintele mitropolit emoționat răspunde, că scriitorii cei vechi ai bisericii numiau pe episcopi miri ai bisericii, dânsul însă zice, că *episcopul e mire al poporului credincios*. Precum caracterul mirelui e acela al credinței către mireasa sa, așa trebuie să fie și al episcopului către popor. Dară de aci urmează, că și poporul să fie cu aceeași credință către episcopul său. Aceasta a fost ideea sa conducătoare totdeauna. În timpul din urmă însă, din cauza boalei neputându-se ocupa cu alte lucrări, a citit tratatul lui Cicero: «*De senectute*». Acolo a aflat precizate bine toate gradațiunile etății și dânsul s'a conformat întru multe după cele indigitate acolo, pentruca așa să corespundă datorințelor sale în etatea înaintată».²

Iar la deschiderea următorului sinod (15 Aprilie 1873) vicarul Popea «cu inima obidată» face amintire de boala grea a lui Șaguna, care «iarna întregă nici pe un minut măcar nu putu părăsi odaia».³

Peste două luni, într-o zi de Sâmbătă (16/28 Iunie 1873) seara după vecernie, pe la 6 oare, suferințele mitropolitului

¹ Cu privire la testamentul lui Șaguna, scrie ziarul german «*Hermannstädter Zeitung*» din 3 Iulie 1873: «*Es wird wenige Menschen geben, bei denen das Streben ihren Willen auch über das Leben hinaus ethisch ordnend und gestaltend geltend zu machen so entschieden und mächtig hervorgetreten wäre, wie bei Schaguna. Diese gestaltende Tätigkeit erstreckte sich von dem Grössten bis ins kleinste Detail*» citat și de I. Slavici în darea de samă asupra cărții lui Popea (Convorbiri literare 1880 pg. 6).

² «Actele sinodului arhiepiscopiei gr.-răsăritene din Ardeal» 1872 pg. 69—70.

³ «Actele sinodului» din 1873 pg. 128—9.

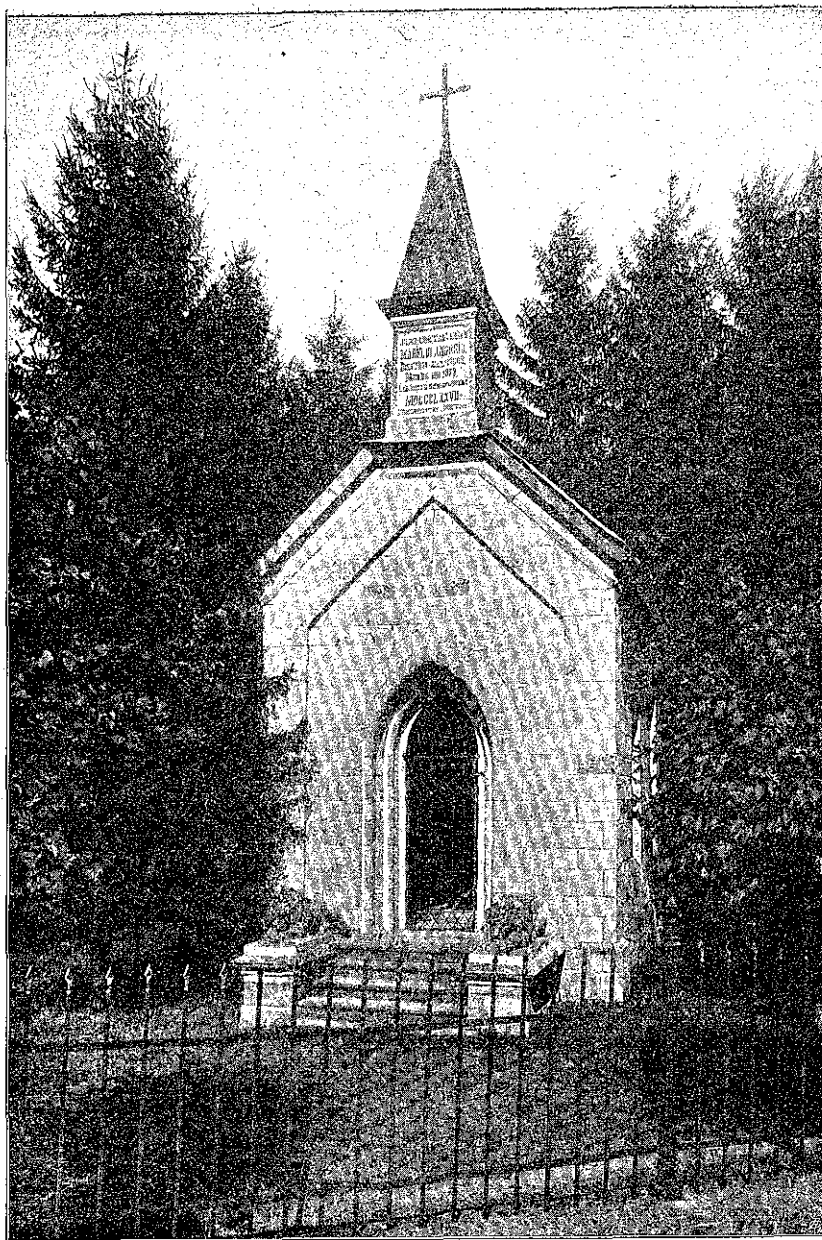
Andreiu se curmară și numele lui trecu, prin moarte — la nemurire! Până în clipa din urmă nu-l părăsi seninătatea cugețului și se despărți de ai săi, lăsându-le cu limbă de moarte sfatul părintesc de-a trăi în bunăînțelegere și dragoste frățeească unii cu alții.¹

Înmormântarea i-s'a făcut după dispozițiile sale testamentare, cu «cântări line, fără pompă și fără predică», dar cu cea mai desăvârșită manifestare de iubire și admirație a mulțimei imense, ce l-a însoțit la mormântul din Rășinari. Mercuri înainte de amezai clopotele dela toate bisericile din Sibiiu, fără deosebire de confesiune, își împreună glasurile tânguioase într'un cântec de nesfârșită jale. Și convoiul enorm, — în care pe lângă mulțimea preoților și țăranilor români, cu sufletul cutremurat de durere, se putea vedea tot ce avea Ardealul mai distins, căpetenii civile și militare, fruntași și reprezentanți ai corporațiunilor din diferite părți, — se puse în mișcare. Brașovenii veniră într'un număr atât de mare, încât fu de lipsă un tren special numai pe seama lor; și sosiră cu mică întârziere. În ordinea cea mai exemplară se desfășurau din mulțime, cecele studenților, ale preoțimii și ale credincioșilor în rânduri de câte 4—5, dupăcum precizase marele defunct, în testamentul său. «Simplă și minunată, ca toate creațiunile lui Șaguna, a fost și înmormântarea lui» — scria a 2-a zi foaia germană din Sibiiu.² După amezai cortejul sosi în Rășinari. Cosciugul fu așezat în biserica cea mare, unde în timpul nopții se ținu priveghiu, iar a doua zi, Joi, fu înmormântat lângă biserică în locul, pe care și-l alesese Șaguna însuș și de unde se deschide o frumoasă priveliște asupra împrejurimii minunate.

La mormântul acesta sfânt pelerinază studenții seminarului «Andreian» în tot anul, la ziua morții lui Șaguna. Cei

¹ «Tel. Rom.» 1873 Nr. 49 și urm.

² «Einfach und grossartig, wie fast alle Schöpfungen Schaguna's, war auch sein Leichenzug. Leider war der Schöpfer dieses letzten Werkes nicht mehr Zeuge desselben. Wäre er das gewesen, so hätte er wahrgenommen, dass in diesem Leichenzuge sich noch eine Macht geltend machte, die kein Programm und keine Disposition verträgt. Diese Macht hat im Herzen ihren Sitz und heisst Verehrung und Liebe. Sie bildete gewissermassen das Erdreich und die Atmosphäre, welche den abstrakten Programmpunkten ein so ergreifendes Leben gab», («Hermannstädter Zeitung», 1873, 2 Iulie).

Mauzoleul lui Șaguna în Râșinari.

mai aleși dintre dâșzii talmăcesc sentimentele de evlavie și admirație în discursuri, din cari transpiră înțelegere dreaptă a operei marelui răposat, cum și nizuința de a se pătrunde de sfaturile înțelepte și de duhul luminat al glorioasei lui cărmuiri bisericesti și naționale... Și dacă vieața cu număroasele ei răutăți — mărunte și mari — n'ar omori în sufletele tinere frumoasele îndemnuri, cu cari pleacă din școală și dela mormântul lui Șaguna, rândurile preoților și învățătorilor noștri ar trebui să se primenească în curând cu caractere firme și hotărâte spre orice jertfă pentru lege și neam!

XIV.

Individualitatea lui Șaguna.

După moartea lui Șaguna între ziarele române și străine s'a pornit o adevărată emulație de a aprecia, care de care mai bine și mai complet, mărimea și importanța istorică a celui dispărut. Insuș împăratul exprimă mai târziu părerea, că moartea lui Șaguna a fost o «pierdere omnilaterală» (*allseitiger Verlust*).¹ Și în această declarație a împăratului asupra marelui său cetățean eră de sigur mai mult decât un obicinuit cuvânt de politeță. Episcopul Sașilor, G. D. Teutsch apreciază însemnătatea activității lui Șaguna într'un frumos necrolog, care — făcând abstracție de unele erori de amănunte, cum e afirmația, că familia lui Șaguna ar fi fost de origine sârbească — înfățișează în câteva trăsături nimerite meritele de căpetenie ale lui Șaguna. «Aproape o generație întreagă — scrie Teutsch — Șaguna a fost conducătorul intelectual — singurul recunoscut — al poporului său și a putut să obțină în această calitate astfel de rezultate politice, cum rar se întâmplă vre-unui muritor a se învrednici de ele. Adevărat, că i-au venit în ajutor schimbările radicale din anul 1848 și următorii, dar ca un merit personal trebuie a i-se recunoaște, că cu privirea sa ageră și cu judecata sa înțeleaptă a înțeles la timp însemnătatea acestor schimbări și s'a știut folosi de ele. N'a fost un politician al

¹ «Tel. Rom.» 1873 Nr. 95.

frazei, nici unul dintre acei idealişti, cari prin puterea covârşitoare a entuziasmului şi a cuvântului cuceritor voesc să mişte munţii din loc şi să schimbe cursul râurilor, ci lui îi plăcea să rămână totdeauna pe tărâmul împrejurărilor reale şi să-şi facă seama cu ele. Observând de timpuriu, că în Austria nimic nu e durabil, ci totul e supus schimbărilor neconvenite, s'a ferit de nebunia de a se ţine strâns de un singur sistem politic, şi aducându-şi totdeauna la timp potrivit aminte de cuvântul cântăreşului roman: «*impavidum ferient ruinae*», ca un bărbat de stat prevăzător a putut să se bucure, pe lângă toate schimbările vremii, totdeauna de rezultate îmbelşugate, ceea ce la puşini muritori le este dat... Ce depărtare dela bietul episcop «valah» din 1846, a cărui naţiune şi biserică erau numai «tolerate» în Ardeal, până la membrul casei magnaţilor, şi între aceste două puncte extreme: bărbatul de încredere al senatului imperial înmulţit din Viena, deputatul Săliştei la dieta din Sibiiu şi membru pe viaţă al senatului austriac!» Vorbind apoi de activitatea literară a lui Şaguna e de părerea, că aceasta nu poate rezista unei critici severe,¹ căci chiar promemoriile sale pentru reînfiinţarea mitropoliei sunt bogate în erori istorice; «dar, — adauge Teutsch cu o nuanţă de melancolie — ele au fost scrise cu scop de a crea mitropolia şi o creară, pe când în timpul din urmă toate adevărurile, dovedite istoriceşte, ale naţiunii săseşti, au sporit numai numărul duşmanilor ei... Prietenii şi duşmanii marelui bărbat, — a cărui statură înaltă, impunătoare, cu privirea-i ageră şi barba undulătoare nu o va uita curând celce a văzut-o vreodată — vor fi toţi de aceeaşi părere, că numele lui Şaguna însemnează o nouă epocă în viaţa poporului român şi a bisericii orientale».² Ministrul Eötvös a spus într'un rând

¹ Ceeace accentuase cu oarecare dreptate, dupăcum s'a amintit, şi *Rannicher*, la 1855, cf. pg. 160.

² Cf. revista «Siebenbürgisch-Deutsches Wochenblatt» 1873 Nr. 27 (2 Iulie) articolul *Andreas Freiherr von Schaguna*, care e nesemnă, dar după informaţiile primite dela actualul episcop Dr. Fr. Teutsch, e scris de părintele acestuia, fostul episcop şi renumitul istoric G. D. Teutsch. «Dreptatea istoriei şi sentimentul de pietate» pentru memoria lui Şaguna îndeamnă redacţia ziarului sibiian («Hermannstädter Zeitung») să rectifice unele afirmaţii din acest articol, despre cari s'ar părea, că voiesc să-l prezinte pe Şaguna ca un politician inconsecvent, luptând la 1848 contra unirii Ardealului cu Ungaria, iar după 1865 acceptând faptul implinit. «Alle diese

despre Şaguna, că are atâta înţelepciune, cât o jumătate de ţară.¹

Fiindcă s'a întâmplat, ca în prima jumătate a anului 1873 să moară şi împăratul Napoleon al III-lea şi principele Cuza, numele lui Şaguna a fost pus alături de al acestor doi oameni mari, într'un ziar de peste munţi, care scria: «Anul 1873 fû anul lacrimilor. Napoleon, Cuza şi Andreiu Şaguna în jumătatea acestui an trecură la eternitate: trei uriaşi luptători pentru Români şi românism. La trecerea lor din această lume lacrimile au curs şi curg dela Tisa şi până la Marea Neagră».² Reproducând şi «*Tel. Rom.*» aceste păreri, ziarul săsesc scrie un articol sub titlul «Napoleon III. Cuza şi Şaguna» mirându-se, cum a ajuns acesta din urmă «în societatea exmonarhilor şi expotentăţilor». După părerea ziarului sibiian, care face nedreptate lui Cuza, meritele lui Şaguna pentru românism sunt cu mult mai însemnate decât ale celorlalţi doi, îndeosebi decât ale lui Napoleon al III-lea, căci «Şaguna *n'a folosit niciodată pe Români ca mijloc pentru propriile sale scopuri de stăpânire*, ci s'a nizuît, în măsura puterilor sale, a răspândi civilizaţia între Români. Şi celce a luptat pentru o asemenea idee, este în mai mare măsură binefăcătorul Românilor şi al românismului, decât celce a înjosit pe Români la nişte unelte ale puterii sale şi ale unei politici ambiţioase».³

vermeintlichen Wandlungen haben die Sachsen auch ganz eben so mitgemacht... *Treue gegen den Monarchen, Freiheit in der Ordnung und Ordnung in der Freiheit: das war der Grundzug in dem politischen Charakter Schaguna's, den er bis zum letzten Athemzuge in allen wechselnden Zeiten unserer politischen Gestaltungen bewährte* (1873 Nr. 198 ex. 23 August, articolul «*Eine Rechtfertigung*»).

¹ «Annyi esze van, mint egy. Iélországnek» cf. comunicatul «*Telegr. Rom.*» nr. 69 din 1909 după revista «*Néptanítók lapja*».

² «Aurora Craiovei» cf. Popea, Biografie pg. 361.

³ «*Schaguna hat die Rumänen nie als Mittel für den Zweck der Herrschaft benutzt* (a se confruntă această afirmaţie justă cu părerea lipsită de orice temei a lui Walter Roge pag. 102). Indem Schaguna, so weit es in seinen Kräften lag, für den Fortschritt in der Civilization wirkte, war er Förderer des Wahren und Guten. Wer so für eine Idee wirkt, hat doch einen ganz anderen Anspruch auf den Namen eines Vorkämpfers der Rumänen und des Romanismus, als derjenige, welcher die Rumänen zu Mitteln seiner Macht und herrschsüchtigen Politik herabwürdigt». «*Hermannstädter Zeitung*», 1873, Nr. 183 (6 August).

După un cuvânt al lui Goethe, om mare este acela, care la vârsta înaintată a bărbăției își vede realizat idealul tinerețelor sale. În acest sens de sigur și Șaguna trebuie socotit printre cei mai mari bărbați ai istoriei noastre naționale, fiindcă la 1864, după aproape două decenii de lupte și stăruinți nepregetate, își văzu cu ochii visul, idealul tinerețelor sale: emanciparea bisericii române de sub ierarhia sârbească. Și mai mult decât atât! Prin necurmata sa activitate și iscusință a reușit a câștiga pe seama bisericii emancipate de sub jugul sârbesc, autonomia și a-i da o trainică organizație națională, care ni-l prezintă pe alcătuitorul ei înțelept întru toate asemenea marilor legislatori. De aceea e justă părerea, că «de-ar fi să întrunim într'un mănunchiu figurile alese ale istoriei poporului românesc, alături cu voivozii «dătători de legi și datini» ar trebui neapărat să așezăm și pe Șaguna».¹

Să vedem însă, cum judecă asupra importanței și mărimii istorice a lui Șaguna un om, despre care se știe, că n'a fost niciodată un aderent sincer, ci în cele mai multe cazuri un antagonist declarat al lui. Gheorghe Barițiu, neputând fi bănuț de slugărnice sau laude nemeritate la adresa lui Șaguna, pe de altă parte fiind îndeobște recunoscut ca un scriitor de o sagacitate rară, merită să ascultăm aici și părerile lui următoare:

«Ce să zicem despre *imensele progrese*, făcute în arhidieceza gr.-orientală, atât în reședința sa dela Sibiu, cât și afară în cler! Despre aceasta pot să judece mai drept numai acei fii ai patriei, cari cunoscuseră starea ei deplorabilă înainte de 1848. *Se ceruse un spirit gigantic și o voință neînduplecată, pentruca să o regenereze. O adevărată prevedință a fost aceea, care-i trimisese pe Andreiu baron de Șaguna.* Totul era de făcut și el îndată după călcarea revoluțiunii s'a apucat de *toate*. Pe lângă administrarea foarte anevoioasă a diecezei s'a pus să adune fonduri, cu care a înființat reședința, institutul pentru alumni la teologie și preparandie, tipografia, organul de publicitate, a revăzut și cores 37 cărți religioase, teologice și bisericesti; a mai compus și parte tradus, unele lucrute de alții le-a tipărit, cu totul în număr de 26. Mai este și altă serie de scrieri proprii ale mitropolitului Andreiu în număr tot de 26. *Acestea*

¹ «Convorbiri Literare» anul 42, Nr. 7 pg. 94.

și alte lucrări meritorii nu le poate nega sau micșora nici omul cel mai pismătareș. După noi însă emanciparea miriadelor de Români dintru întunerețul robiei spirituale întrece pe toate. Mitropolitul Andreiu, născut în 1 Ianuarie 1809 (st. n.) a răposat mult mai curând, decât ar fi fost de dorit, după socoteala omenească; însă cine să cuteze a cercetă sfaturile prevedinței. *Șaguna a tras în viața sa un plan atât de larg și mareș, încât succesorii săi au să lucreze cel puțin o sută de ani, ca să-l vadă realizat întreg*».¹

Cu privire la organizarea dată de Șaguna bisericii române-ortodoxe din Ardeal, scrie Ioan Slavici: «S'a zis adeseori, că mitropolitul Andreiu a *reformat biserica orientală*. Se poate: în tot cazul această reformațiune a fost săvârșită cu atâta înțelepciune, încât ea s'a putut petrece pe nesimțite și fără de a face să se ivească cea mai mică desbinare între creștini, fără îndoială biserica orientală din Ardeal e organizată pe temeliile rezultate din o deosebită concepție a religiei creștinești.

Din început el a simțit, că așa cum era organizată, biserica orientală nu mai are vitalitate: trebuia dar să-i schimbe organizația potrivit cu interesele credincioșilor... Om bun și plin de iubire, cum era, el a căutat în oameni partea cea bună și pe aceasta a voit să întemeieze vecinica legătură între dânșii. Pe când în viața publică el avea totdeauna răutatea oamenilor în vedere și nu se răzima decât pe identitatea de interese; în biserică el a pus mai presus de toate principiul: dacă nu este iubire între oameni, nu mai poate să se stabilească nici o legătură între dânșii... El le-a venit Ardelenilor ca un om trimis dela Dumnezeu, și Ardelenii au cunoscut, că s'a ivit un Mesia în mijlocul lor, pentrucă veacurile îndelungate le-au dat învățătura, că dacă ei nu se vor iubi între dânșii, nu vor găsi în lume, decât ură și prigonire».²

Așa a fost mitropolitul Andreiu Șaguna, acest «baron din grația împăratului — cum scrie N. Iorga — și din mila lui Dumnezeu unul din marii binefăcători ai națiunii sale... Puține nume sunt așa de populare în Ardealul românesc ca al lui Șaguna. Chipul lui cu ochii străbătători și larga barbă respirată e în

¹ «Părți alese» vol. III, pg. 495—496.

² Cf. «Convorbiri Literare» 1880 pg. 14—15.

mintea tuturor, și în conștiința generală a intrat faptul definitiv, că acest maiestros bătrân a fost de pe scaunul său de arhieru, ca de pe un tron de rege, un cărmuitor de oameni și un îndreptător al vremilor, cărora nu li-s'a supus ca exemplarele obișnuite ale omenirii; ci le-a întors de pe povârnișul lor spre culmea lui. Cât se va vorbi limba noastră pe cealaltă clină a munților părinți, Ardeleanul de legea Răsăritului — și poate mâne și cel unit cu Roma — va țineă minte acest fapt».¹

Istoria culturii române o ilustrează, din secol în secol, și câteva figuri mărețe de arhieru, dintre cari unii s'au distins prin învățatură aleasă și viață evlavioasă, plină de jertfe, cum a fost a mitropolitului Iacob Putneanu din secolul al XVIII-lea, alții, ca Varlaam și Dosofteiu din secolul XVII., prin traducerea cărților sfinte pe limba poporului, sau prin o cultură vastă și idei înaintate, ca ale lui Iacob Stamati și Chesarie dela Râmnic, — și iarăși alții prin întemeierea de așezăminte culturale, școale și tipografii, prin stăruințele neconținute de a îndrepta viața morală și intelectuală a neamului, pregătindu-l pentru zile mai bune, cum au încercat cu atâta zel, dar nu și cu deopotrivă izbândă, neobositul Antim Ivireanul în Muntenia, energicul Ioan Inocențiu Micu în Ardeal, sau luminatul Veniamin Costache, în Moldova.

O comparație cu oricare dintre acești mari arhieru ai trecutului românesc, — nepierzând din vedere, bine înțeles, distanța timpului și deosebirea împrejurărilor, în cari a trăit unul sau altul dintr'ânșii — n'ar putea fi decât în favorul mitropolitului Șaguna. Căci individualitatea lui, neobicită de multilaterală și complexă, nu e lipsită de nici una din însușirile și virtuțile, prin cari unul sau altul din cei mai vrednici conducători bisericești ai Românilor au reușit a câștiga recunoștința posterității și a-și încunună amintirea cu o slavă neperitoare.

Învățătură bisericească și profană; cultură vastă, câștigată în atâția ani lungi de călugărie harnică și trează; spirit de jertfă, din care au răsărit spre pinele neamului și bisericii noastre, roade

¹ N. Iorga: «*Andreiu Șaguna*» în revista «*Sămănătorul*» anul II. Nr. 50 (14 Decembrie 1904).

atât de îmbelșugate; fapte și îndrumări culturale de o epocală importanță, și idei înaintate, cum la puțini dintre contemporani se vor găsi — toate acestea într'o armonioasă îmbrățișare, constituiesc individualitatea lui Șaguna. Ar fi însă o lacună, dacă am lăsa neamintită și o altă calitate însemnată a lui: destoinicia de diplomat și «om politic din creștet până în tălpi»,¹ cum nu știm să mai fi fost vreunul printre căpeteniile noastre bisericești. Dimpotrivă se știe, că viața contemplativă și traiul monahicesc din mănăstiri pe mulți chiar dintre cei mai buni, i-a făcut neînțelegători pentru lucrurile lumești și «politicești». Îmbrăcând rassa călugărească, puțini au reușit a rămâne orientați asupra fluctuațiilor lumii din afară, și a nu se poticni, când eră să pășească pe cărările de labirint ale vieții politice.² Astfel *Dosoftei*, «care adânc din cărți știa», a dat greș în judecățile sale politice și s'a înșelat crezând, că Ioan Sobieski va fi în stare să scape Moldova de Turci.³ Pe Antim Ivireanul al Ungrovlahiei l-a costat viața, când din lipsă de prevedere politică «nu s'a ținut de datoria-i arhierescă, ci primise a se amesteca și în cele politicești»,⁴ iar pe cucernicul Veniamin Costachi l-a înghițit surghiunul mănăstiresc, fiindcă nu putea înțelege deplin schimbările unor vremuri vijelioase, cari îl incurcaseră de tot, prin nestatornicia lor.⁵ Doar episcopul Ioan Inocențiu Micu, care a fost și el un aprig luptător pe teren politic, s'ar putea asemăna încâtva, prin atitudinea sa îndrăzneală și neșovăitoare, cu politicianul Șaguna. Există însă o mare deosebire între felul lor de luptă și mai ales între rezultatele, la cari a putut să ajungă unul și celalalt: pe când lui Micu politica sa energică și fără viclesug îi deschise, prin intrigile dușmanilor săi și ai neamului nostru, prea de timpuriu mormântul exilului, în care s'a stins între tânguiri jalnice, cu gândul vecinic la credincioșii săi chi-

¹ M. Eminescu: «*Scrieri politice și literare*» pg. 196.

² Acest adevăr îl constată renumitul *Treitschke*: «Allen Theologen haften die Schwäche an, dass sie nicht genug politische Sachkenntnis besitzen» cf. Heinrich von Treitschke: «*Politik*» vol. I. pg. 74.

³ N. Iorga: «*Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1868*», pg. 180—181.

⁴ Idem: «*Istoria literaturii române în sec. XVIII*». vol. I. pg. 426.

⁵ Idem, ibidem vol. II., pg. 402—408.

nuiți, pe Șaguna dimpotrivă prudența sa politică, simțul practic și tactul diplomatic extraordinar de fin l-a dus — chiar și între împrejurări cu totul potrivnice — din izbândă în izbândă, făcându-i cu puțință, să stoarcă oricărui prilej tot folosul ce ni-l putea da.

INDICE DE NUME:

A.		B.	
	Pag.		Pag.
Abrud	45, 143, 145, 191, 252	Babeș V.	271
-Sat	46	Bach Alex. 82, 83, 87, 92, 103, 109,	180, 182, 187, 304
Adamovici Gherasim	36, 238	Bach Eduard	83, 99
Agria (Eger)	10	Bădilă Ioan	119, 137, 181
Alba-Iulia 38, 130, 143, 185, 194, 197,		„ Petru, protopop și asesor 81,	120
199, 200, 207, 231, 252		„ „ preot	120
cf. și Bălgrad		Bălgrad	89, 158, 159, 209
«Albina»	180, 241	Balint Simion	46, 92
«Albina română»	178	Balomiri Ioan	235
Aldulean Ioan	211, 225	Bănat	78, 270, 272, 274
Alexandria	157	Bănescu N.	6
Alexi I.	12, 22, 28	Bánffy Nicolae	187
Alexici G.	10	Barcianu, Sava Popovici B.	126
«Allgemeine Zeitung»	90	„ Daniil Popovici Dr,	283
Andrássy Iuliu	215	Barțișiu G. 32, 34, 37, 40, 46, 47, 48,	
Anglia	186, 224	49, 50, 57, 58, 60, 70, 73, 74, 83, 89,	
Antim Ivireanu	328, 329	90, 91, 96, 116, 117, 118, 119, 137,	
«Antorismos»	265, 292	142, 144, 145, 152, 161, 167, 168, 194,	
Apponyi	192	196, 201, 209, 212, 215, 225, 228, 230,	
Arad	23, 152, 244, 274, 279	232, 235, 238, 245, 247, 250, 253, 269,	
Aradul vechiu	243	280, 304, 326	
Ardeal 32, 39, 59, 78, 80, 84, 87, 92,		Bărnuțiu S. 9, 59, 56, 61, 62, 76, 91, 142	
93, 95, 160, 202, 232, 234, 238, 272, 274		Bârseanu A.	144, 147, 302
Argeș	19, 258, 264	Bart Ioan	149
Arhiducele Albrecht	235	„ Petru	149
„ Ludovic	56	Basarabă, Șerban Cantacuzino B.	158
„ Stefan	56, 63	Bașa Iosif	300
„ Rainer cf. Rainer		Battyány L.	56
Arhiducesa Sofia	71	Bedeus Iosef von Scharberg	46, 90
Armenopole (Gherla)	209	Békési	317
Aron Petru	34	Beksics	G. 84, 202, 269, 284
Atanasie Anghel	34, 102, 276	Béldi	93, 220
Atena	186	Bell-Lancaster	310
Austria 103, 182, 184, 186, 188, 236		Bem	37, 72, 73, 80, 81
Avacumovici Pavel	24	Benedek	235
Avrig	198	Benigni	190
Axente Severu	92		

	Pag.	C.	Pag.
Berde Iosif	81		
Berlin	160	Caesar	186
Biblia lui Șaguna	155, 158	Calinic, episc. Râmnicului	263
«Biserică Ortodoxă Română»	263	Câmpeni	91
Blaj 59, 60, 61, 62, 63, 69, 96, 115, 117, 118, 209, 252		«Câmpul Libertății»	60, 62, 66
Bob Ioan	34, 36	Cantacuzino Șerban	158
„ „ dr.	237	Caransebeș	10, 252, 274, 279
Boemia	104	Caraș	204, 206, 299, 300
Bohățel Alex.	64, 235	Carcalechi	21
Böhm Leonard	24, 35	Carloviț 25, 36, 39, 40, 49, 52, 58, 59, 102, 193, 258, 267, 269, 271, 273, 276, 278, 279, 285	
Boiu Zaharia sen	114	Carlstadt	59, 274
„ „ „ jun., profesor	163, 180, 181, 243, 317	Cârpeniș	46
Bologa Iacob	74, 316	Cassius	186
Bonfini	249	Ceontea T.	177
Borcea Ioan	177, 253	Cernăuți	106, 126, 150, 161, 244, 268
Bordolo	93	Charmatz Richard	71, 202, 236
Borlea S.	313	Charybdis	6
Borșod	9, 12	Chesarie, episc. Râmnicului	328
Botnar Mihail	76	Chioar	143
Brad	143, 144, 300	Chirilovici Șofronie	35
Bran Ioan	65	«Christianscoie citenije»	161
Brâncoveanu Constantin	258	Cibu	121
Brașov 48, 57, 80, 83, 90, 95, 118, 131, 143, 144, 147, 152, 191, 209, 239, 249, 253, 256, 259, 301		Cicero	72, 217, 320
Brețcu	143	Ciorescu Haralampie	300
Brote Aurel dr.	176	Cipariu T. 52, 64, 65, 76, 198, 219, 245, 247, 248, 250, 252, 253	
„ Eugen	230	Clam-Gallas	83
Bruckenthal	84	„ -Martiniz Iaroslav	189
Brutus	186	Cloesius Gheorghe	149
Buchenthal	272	Cluj 36, 45, 56, 63, 72, 141, 143, 185, 213, 232, 233, 234, 235, 253, 279, 308	
Bucium	45, 46	Cogălniceanu M.	150, 179
Bucium-Isbita	45	Cohalm	143
«Buciumul»	264	«Compendiu de drept canonic» de Șaguna	159, 160, 299
Bucovina 74, 84, 152, 161, 188, 265, 272, 279		«Concordia» ziarul C.	209, 272, 278
București	20, 21, 74, 81, 158	Constantin Brâncoveanu	258
Budai Aron	37	«Convorbiri Literare»	87, 89, 90, 91, 94, 97, 101, 110, 115, 129, 136, 150, 164, 175, 177, 294, 264, 302, 326, 327
Budapesta	10, 14, 16, 35, 63	Cosma P.	203
«Budapesti Közlöny»	284, 285, 287	Covasna	227
„ Szemle»	65, 66	Covil	29
Bunea A. dr.	34, 63	Crainic	306
Bungard	40, 42		
Buteanu	60		
Buzău	263		

	Pag.	F.	Pag.
Cremșter	78	Fabini	222
Crenneville, Lud. Folliot de Cr.	94, 207, 220	Făgăraș	143, 244, 312
Crenneville Ludovic	202	«Familia» revista F.	144, 300
Cristea Nicolae	176, 181, 230, 238, 253	«Federațiunea» ziarul F.	241, 297
Croația	75, 202, 224, 238	Ferdinand V.	64, 70, 71, 75, 77
Csáki G.	248	Filipi	186
Cunțan D.	311	Filoteiu, episcopul Buzăului	263
Custozza	56, 235	Fischer Stefan, episcop de Agria	10, 12, 14
Cuza	264, 325	Florian Aron	48, 110, 112, 118, 129, 137, 164, 165, 166, 177, 181, 184, 307
		«Foaia Duminicii»	178
D.		„ pentru minte»	24
Dalmația	267	Francisc Carol	71, 192
Deák	67, 203, 228, 230, 235, 236	Francisc Iosif I.	71, 72, 96, 99, 213, 223, 236
«Debate» ziarul D.	230	Franța	186, 224
Despina Doamna	18	Fridenfels Eugen	46, 117, 223
Deva	143, 300	Friedjung Heinrich	53, 54, 56, 70, 71, 78, 88, 90, 102, 182, 186, 187, 202, 203, 228, 236
Dobra	300	Fulea Moise	40, 45, 48, 50, 51, 53, 67, 68, 81, 92, 121, 125, 126, 137, 149
Domokos; soc. montanistică Szt. Domokos	115	Fundațiunea Francisc-Iosefină	124, 129, 130
Dordea Ana	155		
Dordea Oprea	155		
Desofteiu, mitropolitul Moldovei	328, 329		
Drăghici Meletie	277		
Dragoș Ioan	65, 74, 80		
Drava	69		
Duma Constantin	50		
Dunca Pavel	64, 65	G.	
		Gaetan N.	235
E.		Galați	118
Economu	21	Galiția	74, 84
„ Sevastian	22	Gallu Iosif dr.	254
«Elementele dreptului canonic de Șaguna»	160	Gazeta de Transilvania	31, 37, 38, 45, 47, 48, 49, 50, 118, 149, 164, 194, 196, 209, 225, 231, 232, 237, 241, 253
Eminescu M.	167, 304, 329	Geoagiul de jos	121, 300
«Enchiridion de canoane» de Șaguna	299, 415	Gerber Iosif	150
Eötvös	67, 96, 109, 203, 228, 282, 284, 324	German, duhovnicul lui Șaguna	298, 319
Epaminonda	238	Germania	236
«Erdélyi Híradó»	47	Gheorghievici Ioan	35
Eszterházi M.	229	Gherga Adam	12
Eusebie, istoricul	27	Gherla	117, 188, 209
Eustatievici D.	137	cf. și Armenopole	
«Evangelische Kirchenzeitung»	160.	German Stefan	118
		Giurgiu (Pataki) Ioan	34

	Pag.	I.	Pag.
Glanz Florian	90		
Goethe	317, 326		
Goluchowsky	187, 197, 203	Jacob Putneanul, mitropolitul Mol-	328
Gozsdu Emanuil	119, 204, 206, 299	dovei	
Görgei Artur	84	Jacob Stamatii, mitr. Moldovei	328
Grabovsky Atanasie	14, 16, 20, 21, 22	Iancu Avram	58, 80, 83, 89, 91, 92, 97, 99, 101, 142
„ Constantin	22	Iași	267, 304
„ Elena	21	Ighian Iosif	45, 48, 50, 64, 65
„ Gheorghe	22	Illa	300
„ Maria	21	Ioanovici Eugen	58
Gramax Alex. dr.	292	„ Gheorge	285, 289
Grecia	108, 186	„ I.	114
Grillparzel	93	Iorga N.	327, 329
Grimm Iosif	93, 132, 140, 165	Iosif, episcopul Argeșului	155
Grisellini	98	Iosif II	36, 54
Güşterița	121, 122	Indreiu Alexandru	301
Gutenberg	244	«Istoria bisericească de Șaguna»	160
		161 2	
H.		Istvánffi Pavel	50
Habsburgi	26, 54	Italia	182, 184, 235
Hacman, episcopul Bucovinei	193, 258, 262, 265, 266, 268, 276, 280, 291	Iuga Ioan	161, 175
Haidu-Besermenii	146	Ivacicovici Procopiu	278
Haines G.	137		
Hálmagiu	143	J.	
Hani Ioan	50, 81, 120, 121, 125, 126, 153, 193, 298	Jakabb Bogdan	188, 191
Hartmann Moriz	53	Jakab Elek	46
Hațeg	118, 148, 200, 244, 252, 300	Jellaciei	69, 71, 79
Haynald Ludovic	199, 216	Jirecek	26, 30, 274
Hermannstadt	267		
«Hermanstädter Zeitung»	233, 320, 324	K.	
Heifert I. Alex.	30, 63, 174, 255	Kaiserfeld	228
Heußler	1-3	Karabetz I.	97
«Hivatalos Közlöny»	61, 65, 69	Karlsbad	104
Hochmeister Martin	149	Kemény F.	207
Hodza M.	82	„ Sigismund	54, 55
Hohenzollern	236	Kecskeméti Aurél	248
Honterus	153	Kiriakodromion	121, 155
Hopovo	29	Klein Ioan Inocențiu	63, 238
Horăț	51	„ Samuil	21
Hrabowsky	70	„ cf. și Micu	
Hunedoara	50	«Kolozsvári Közlöny»	214
Hurban I.	82	Königgrätz	235, 236
Hurmuzachi End.	76, 265, 267, 272, 278	Konradsheim	112
Hurmuzachi Gheorge	268	«Korunk»	213, 214
Huțovici Nicolae	37	Kossuth L.	54, 54, 57, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 74, 80, 81, 84

	Pag.	Pag.	Pag.
Közacssek	82	Majláth Anton	285
Kozma Dénes	207	„ Gheorghe	188, 192
Kuranda	182	Manu Iosif	204, 206
		Manuilovici Ecaterina	25
L.		Manuiloviciu Maxim (Moise)	24
Laboulaye	252	Maramurăș	204
Laita	70, 195, 203	Marcu din Coliun	174
Lamberg	69	Marienescu Atanasie	172, 177, 243
Laodikia	44	Marius	186
Laurian Tr.	75, 96, 136	Márki Sándor dr.	59, 65, 66, 69
Lazar Gheorghe	37, 149, 198	Marczali Henrik dr.	53
„ Ladislau	50	Mașirevici Samuil	279, 285
„ Moise	123, 301	Maxim I.	176
Lazarevici Dimitrie	150, 155	Maximilian Mihai	118
Laxenburg	112	Mediaș	65, 222
Leimeni Ioan, episcop gr.-cat.	59, 60, 63, 64, 174, 238	Mehadia	122, 227, 252
Leopold II.	56	Merșani	258
Libényi	129	Meșotă Ioan dr.	302, 303, 307, 313
Lica lui Precup	121	Metternich	53, 56, 182
Liechtenstein, principele L., guvernatorul Ardealului	94, 184, 197, 245	Mexico	216
Lipova	244	Micu Inochentie	34, 328, 329
Livius	72	„ Samuil	198
Lombardia	186, 187	Mihaiu Viteazul	215
«Luceafărul»	112	Mihălcescu I. dr.	294
Lüders	72, 73, 74	Mihali Gavriil	203
Lugoș	117, 244, 299	Mijlcceni	143
Lugoșianu O.	21	Milano	56
Lupaș I. dr.	29, 47, 90	Miletici Svetozar	270, 285
Lupșa	50	«Mineiele»	155, 156
Lupulov Petru	24	Mișcolț	9, 11, 12, 14, 15, 16
		Mocioni Alexandru	295
M.		„ Andreiu	75, 188, 189, 193, 248, 258, 267, 271, 272, 275, 278
Maager Carol	187, 189, 190	Moga Dumitru	235
Macedonia	186	„ Ioan «teologul»	48, 50, 51, 52, 81, 149, 150
Măcelariu Ilie	201	Moga Vasilie	23, 31, 37, 38, 48, 49, 50, 104, 120, 130, 148, 174, 238, 315
«Magazin istoric pentru Dacia»	98	Moldova	84, 95, 186
Magenta	186	Moldovan	253
Măgura Codlei	251	„ D.	64, 65
«Magyar Futár»	185	Molnar Ioan dr.	178
«Magyar Sajto»	217	Montenuovo	231
«Magyarország»	278	Morariu Constantin	267
Maier Petru	21, 198	Moșiu Aurel	12
Maiorescu Ioan	86, 87, 89, 90, 91, 96, 99, 101, 110, 112, 115, 118, 129, 137, 142, 145, 175, 179, 184, 307	Muciu Anastasia	14

	Pag.	P.		Pag.
Muciu Gheorghe	12, 15, 22		Păcățian	203, 204
„ Mihail	11, 12		Păkozđ	69
„ Naum	15		Pakrac	274
Müller Gottfried	74		Panovici I.	50, 81
Muntean Gavriil	89, 90, 91, 94, 115, 136, 250, 301		Pantazi Grigorie dr.	50, 107, 110, 123, 126
Murăș-Oșorheiu	143		Papiu I.	306
Murășan Andreiu	150, 177, 178, 250, 251		„ Ilarian Alex.	34, 60
„ Iacob	118, 119, 120		«Paraklitiki»	154
Mylius	316		Parma	184
N.				
Nádasdy	45		Pătrăuți	267
„ F.	207, 223		Pericle	6
Nagyszegi	34, 35		«Pester Lloyd»	119
Napoleon	173, 325		«Pesti Hirnök»	278
Năsăud	129, 136		«Pesti Napló»	199, 229, 230, 278
Neagoe Bașarab	18		Petersburg	161
«Neamul Românesc»	48, 304		Petrașcu I. D.	311, 312
Necșa Teodor	121		Petric Ioan	227
Negruți Const.	9		Petrino Nicolae	188, 193, 258
Negruți	225		Petrov Alexis	34, 161
Nemeș Ioan dr.	212, 253		Platon	72
Neofit, mitropolitul Ungrovlahiei	74		Plutarh	6
Neonil, arhimandritul N.	95		Pogány G.	46, 47
«Neue Freie Presse»	287		Pompeius	186
Nichitici Ghedeon	36		Pop Lad. Vasile	88, 149, 207, 253
Nicoară Moise	23, 38		„ Sigismund	204
Nifon, mitr. Ungrovlahiei	263		„ Zenovie C.	79, 91
Nilles	34		Popa Ioan din Aciliu	35
Noerich	50, 132		Popasu I.	9, 48, 50, 75, 122, 144, 145, 194, 227, 252, 270, 281, 302
Novacovici Dionisie	35, 36		Popea N.	10, 45, 59, 60, 63, 107, 118, 143, 145, 153, 159, 192, 200, 213, 220, 225, 229, 232, 234, 271, 275, 277, 279, 285, 295, 315, 318, 320
O.				
O'Conell	210, 213		Popescu Ioan	163
Odobescu	249, 250		Poplaca	120,
Offenbaia	143		Popovici Aurel C.	78, 294, 202
Olmütz	71, 72, 74, 75, 77, 82		„ Avisalon	50
Oprișa P. dr.	144		„ Ioan vicarul	37
Oradea-mare	24, 25, 279		„ Stefan, episcop	24, 59
Orăștie	300		„ invățător	22
«Organul Luminării»	52, 62, 65, 178		Praga	75, 77, 235
Orghidan Rudolf	175		Prusia	236
Orlea Teodor	121		Puchner	72, 73, 79
Orlat	68, 129, 136		Pumnu Aron	58, 161
«Ost und West»	207, 248, 275, 278, 282			
«Ostdeutsche Post»	90			
«Österreichische Rundschau»	202, 228			

	Pag.		Pag.	
Pușcariu Ioan	212, 225, 226, 242, 243, 245, 250, 253, 285, 293, 305, 314		Schmerling	87, 196, 202, 203, 207, 212, 221, 225, 228, 229, 236, 269
Pușcariu Iosif	47		Schmidt Conrad	231
„ Ilarion dr.	31, 36, 77, 81, 106, 107, 118, 171, 174, 192, 204, 265, 267, 268, 296		„ Heinrich	233
R.				
Rákoczi G.	158		Schönbrunn	223
Răcuciu D. dr.	253		Schwarzenberg Carol	92, 93, 96, 104, 106, 114, 116, 117, 129, 164, 165
Radetzky	56, 186, 187		Schwarzenberg Felix	71, 77, 78, 82, 83
Radu Negru	312		Schwicker I. H. dr.	26
Rădulescu I. E.	92, 152, 263		Scriban Filaret	263
Raiacici Iosif	24, 29, 30, 31, 39, 58, 59, 69, 102, 103, 193, 279, 276		„ Neofit	9, 263, 264
Rainer, arhiducele R.	187, 192, 193, 272		Scylla	6
Rall, comisar regesc	56		Seghedin	7
«Ramuri»	142		Selagian I.	180
Rămnice	81		Sentz Alois Dr.	160, 316
Rannicher I.	153, 160, 216, 324		«Siebenbürger Bote»	255, 256
Rășinari	146, 147, 244, 319, 321, 322		Sibiu	31, 38, 59, 67, 71, 81, 84, 94, 96, 115, 118, 143, 149, 164, 181, 193, 194, 197, 204, 209, 213, 228, 232, 233, 239, 242, 244, 245, 258, 259, 263
Rațiu I. profesor seminarial și pro- topop	177, 181, 200, 306		Sighișoara	92, 114, 143
Rațiu I. dr.	231, 235, 237, 245		Simion Stefan	157, 159
„ V.	162		Slavici I.	320, 327
Rechberg	187, 193		Smelzer	89
Redlich I.	182		Sobieski I.	329
Rednic Atanasie	34		Solferino	186
Reichenstein	209		Sparta	186, 206
«Reichspost»	202		«Srbski Dnevnic»	273, 274, 275
«Religio»	119		Stadion	77, 78, 79
«Revista nouă»	21		Stancovici Stefan	29
Rogge Walter	102, 325		«Statutul organic»	261, 290, 294, 295
Roma	34		«Steaua Dunării»	177, 186
Roman Dionisie, episc. Buzăului	74, 263		Stefanovici Lazar	28
„ Visarion	172, 310		Stere C.	294
«România Literară»	61, 177, 179		Stratimirovici Stefan	25, 26, 29
Roth Stefan Ludwig	57, 141		Strigoniu	92, 116
Rusch Gustav	175		Strossmayer	192
Rusia	103, 108, 224		Stur L.	82
Russo Alecu	61, 62, 179		Sturza G.	95
Rusu Ioan	244, 253		Suceava	244
Russell, Lord R.	210		Suciu Stefan	118
S.				
Săcele	244		Sulla	186
Sadowa	235, 236		«Supplex Libellus Valachorum»	63
Sadu	178		«Sürgöny»	248, 278
Sălaj	84		Széchenyi St.	54, 55, 67, 205
Săliște	8, 74, 215, 244, 312		Szilágyi Sándor	59, 69, 84, 182, 202, 229, 230, 236, 269, 284
Salmen	67, 73, 90, 254, 256		Ș.	
«Sămănătorul»	328		Șaguna Anastasia	9, 10, 12, 14, 15, 18, 19
Sărbia	75		„ Anastasiu	9, 10, 12, 16, 18, 19
Sava Brancovici	98, 274		„ Andreiu, pasim	
			„ Avreta	12, 15, 16, 20
			„ Ecaterina	9, 12, 16, 20
			„ Evreta	11, 12
			„ Naum	9, 10, 12, 14, 15

	Pag.	U. U.	Pag.
Sandor Atanasie	172, 243		
Serban Cantacuzino	158	Ungaria	202, 208, 211, 224, 232, 234, 236, 238, 270, 280
Simleu	143	Urban	69, 79
Şincai G.	162, 198	Urmössy L.	71, 87, 129, 143, 175, 188, 199, 200, 203, 215, 225
Şipotete	304		
Şiria (Világos)	84		
Şofronie din Cioara	35		
„ mitr. Moldovei	263		
Şuluţu Sterca Alexandru	84, 116, 196, 198, 208, 210, 220, 233, 248		
Şuluţu Iosif	46		
		V.	
		Văcărescu I.	150
		Vaida L.	221
		Vâlcele	227
		Vale	155
		Valeanu Pamfilin	180
		Varga Catarina	45, 47, 48
		Varlaam, mitr. Moldovei	328
		Vârşeţ	23, 24, 25, 28, 59, 152, 274
		Vasici Pavel dr.	49, 137, 138, 140, 172, 181, 270, 304, 305
		Vasilco G.	241
		„	272
		Velencze	69
		Veneţia	236
		Veniamin Costache	328, 329
		«Viaţa Românească»	179, 267, 294
		«Vidovdan»	272, 273
		Viena	10, 14, 39, 63, 75, 77, 85, 88, 187, 192, 207, 212, 224, 229, 235, 253, 271, 273
		Vingard	89, 94
		Vlahovici	193
		«Volkstimme»	256
		Vuia Ignatîu	28
		Vulcan Samuil	23
		W.	
		Wesselényi Miklós	57, 65, 71
		«Wiener Zeitung»	77
		Windischgrätz	71, 79, 90
		Wohlgemuth	83, 88, 89, 91, 92, 96, 99, 123, 129, 149
		Worlik	105
		«Wanderer»	266, 268
		Z.	
		Zarand	89, 300, 301
		Zărneşti	238, 244
		«Zastava»	271
		Zelinka	212
		Zieglauner F. dr.	29
		«Zimbrul»	177
		Zlatna	46, 45, 48
		Zsiga	52
		T.	
Taube Fr. Wilhelm	30		
Teodosie, mitr. Ungrovlahiei	158		
«Telegraful popular»	165		
„ Român»	24, 30, 39, 61, 112, 119, 129, 137, 139, 141, 142, 145, 154, 164, şi urm. 184, 186, 195, 200, 201, 204, 209, 213, 215, 217, 223, 226, 230, 338, 240, 243, 253, 256, 261, 264, 268, 270, 273, 278, 281, 296, 308, 323, 325		
Teleki Iosif	46		
Tempea R.	137		
Teodorovits I.	20, 22		
Termopile	38		
Teutsch Fr. dr.	324		
„ G. D.	323		
Thun Leo	93, 95, 104, 105, 106, 107, 108, 117, 124, 132, 145, 146, 152, 171, 223, 247, 304, 308		
Timişoara	23, 152, 274, 279		
Tincu dr.	176, 253		
„ Velia N.	24, 28		
Tisza Coloman	181, 201, 215		
Tkalac dr.	207, 248, 275		
Todoran E.	10		
Tövissy Gergely	46		
«Történeti Lapok»	63		
«Transilvania»	49, 50, 73, 89, 90, 91, 96, 142, 145, 164, 176, 249, 252		
Trauschentfels F.	219		
Traitschke H.	329		
Treunund E.	202		
«Tribuna»	23, 47, 177		
Turcia	103		
Turda	37, 47, 49		
		T.	
Tara Românească	74, 84		
„ Noastră	307		

CUPRINSUL.

	Pag.
Prefaţă la ediţia I-a	3
„ „ „ II-a	8
Partea I. Copilăria lui Şaguna. Imprejurările familiare. Anii de studii şi de călugărie	9—31
I. Anastasia Şaguna (1785—1836)	9
II. Şaguna ca student universitar. Călugărul Andreiu între Sârbi	21
Partea II. Starea bisericii ardelen. Vicariatul lui Şaguna şi alegerea de episcop	32—51
I. Situaţia bisericii româneşti-ardelene înainte de Şaguna	32
II. Activitatea lui Şaguna ca vicar	39
III. Sinodul electoral din Turda. Şaguna episcop	47
Partea III. În viforul mântuirii	52—85
I. Sfinşirea lui Şaguna ca episcop la Carloviţ şi participarea lui la adunarea naţională din 3/15 Maiu 1848	52
II. Şaguna în misiune diplomatică la Viena şi Pesta	63
III. Stărninţele lui Şaguna la curtea din Viena în favorul cauzei naţionale	75
IV. Intoarcerea lui Şaguna în Ardeal	84
Partea IV. Deceniul absolutismului	86—186
I. Decepţiuni. Relaţiile lui Şaguna cu guvernatorii Ardealului	86
II. Sinodul din 1850	94
III. Inceputul luptelor pentru emanciparea bisericii române de sub ierarhia sârbească	101
IV. Luptele diplomatice ale lui Şaguna cu ministrul Thun	104
V. Colecte şi fundaţiuni	109
VI. Biserica catedrală	112
VII. Neînţelegeri confesionale	115
VIII. Cum pedepsiă şi cum răsplătiă Şaguna? cum ştia el să apere prestigiul profeimii?	120
IX. Organizarea şcoalelor. Seminarul. Fundaţiunea Francisc-Iosefină	124
X. Şcoalele populare	130
XI. Şcoale secundare	141
XII. Tipografia şi produsele ei. Activitatea literară a lui Şaguna	148
XIII. «Telegraful Român»; importanţa istorică şi culturală a acestui ziar în epoca lui Şaguna	164

	Pag.
XIV. Rezultate	182
XV. Dinasticism sau «ultraloialitate»	184
Partea V. Timpul încercărilor constituționale	187 330
I. Șaguna în senatul imperial din Viena (1860)	187
II. Șaguna ca prezident al conferinței naționale din Sibiiu (1861) și membru al celei mixte din Alba-Iulia	194
III. Rolul lui Șaguna la congresul național din 1863	207
IV. Șaguna ca deputat al dietei ardelenice (1863/4) și membru al senatului imperial	213
V. Audiența lui Șaguna la împăratul, în August 1865	229
VI. «Flere possem, sed juvare non». «Vana sine viribus ira». Parabole politice	232
VII. Stăruințele lui Șaguna pentru înființarea «Asociațiunii transilvane». Activitatea lui ca prezident al acestei instituțiuni	242
VIII. Conflictul lui Șaguna cu comitele săsesc Salmen. Sinoadele din 1860 și 1864	254
IX. Relațiile lui Șaguna cu arhieriei de peste munți și cu Hacman, episcopul Bucovinei	262
X. Mitropolia	269
XI. Congresele naționale-bisericești din anii 1868 și 1870	284
XII. Rezultate pe teren școlar	297
XIII. Un asfințit mareș	314
XIV. Individualitatea lui Șaguna	323
Indice de nume	331

„Cartea d-lui Lupaș va putea servi viitorului istoric al învățământului românesc din Ardeal și Ungaria ca izvor ori ca mijloc de orientare. De mult n'a apărut la noi o carte, care să fie menită a folosi în toate privințele, cum ne va fi aceasta de folos tuturor și va fi indeosebi spre folosul învățătorului și preotului român“.

(Dr. Alex. Bogdan: „Revista generală a învățământului“ 1910 nr. din Febr. pag. 542—4).

„Cu întregul aparat științific modern, cu spirit istoric luminat și obiectiv, cu multă râvnă și dragoste românească d-l Dr. Ioan Lupaș a izbutit să ne dea o remarcabilă operă literară, care poate fi socotită pe drept cuvânt ca scrierea cea mai complectă și cea mai bună asupra vieții și activității lui Șaguna. Vieța marelui mitropolit, împrejurările familiare, anii de studii și călugărie, precum și vasta lui activitate bisericească, politică și culturală sunt înfățișate pe temeiul cercetării și interpretării foarte conștiințioase a izvoarelor de prima mână“.

(I. Scurtu: „Minerva“ 1909, nr. 286).

„Biografia cea dintâi a mitropolitului Șaguna, apărută după 6 ani dela moartea lui, este întocmită de unul dintre oamenii de încredere ai mitropolitului. Această biografie cuprinde material prețios, având la dispoziție numeroase izvoare directe; uneori însă trece repede peste lucruri de însemnătate și se oprește la mărunțisuri, cari nu caracterizează de loc personalitatea lui Șaguna; altădată se cufundă în preamăriri des repetate și cam cu stângăcie scrise“.

„Monografia istorică apărută cu ocazia serbărilor jubulare de acum, este alcătuită de un profesor, a cărui ocupație principală o formează studiul istoriei românești. Ca să poată depăși întreg firul unei vieți strălucite și cuprinzătoare, fără a-l rupe prea adesea, autorul monografiei a cercetat din nou izvoarele ce nu erau exploatate; a descoperit documente necunoscute privitoare la Șaguna și la cei mai de aproape ai lui; a consultat nenumărate publicațiuni: ziare proto-coale, epistole, acte, cărți române și străine. Astfel a reușit să adune și să închege șirul de fapte, cari alcătuiesc viața eroului așa, cum a fost el în realitate: un om destoinic să crezee, să îndrepte, să cărmuiască, să aperse o biserică și un popor atât în zile de bucurie, cât și în zile de plângere și amărăciune, — a reușit să ne pună în față icoana unui păstor sufleteș, care a dat totul pentru turma sa credincioasă... Ca formă, lucrarea d-lui Lupaș este neexceptionabilă. Are o limbă cumpătată și corectă, uneori plină de un sugestiv avânt. Întâmpinăm greșeli foarte puține... dar și greșelile arătate dispar în comparație cu calitățile superioare ale acestei publicațiuni, care deschide autorului său un loc de cinste între istoriografiile române și va face ca amintirea lui Șaguna să fie adânc întipărită în mintea generației de astăzi și a celor viitoare“.

E. Hodoș: „Luceafărul“ 1909 nr. 20, pag. 463—466.

„Lupaș tânăr e műve igen élvezetes olvasmány, az írői rutinnak és a helyes politikai ítélőképességnek minden jelével. Sok haszonnal olvastva Friedjungot és európai szemponthól képes az eseményeket megítélni. . . . E mű általában inkább nevezhető kor — mint élet rajznak . . . . különösen ki kell emelnünk az író előkelően diszkrét tónusát, melylyel a nemzetiségi kérdést tárgyalja. Magyarokra, nem magyarokra nézve követendő példa. Itéleteiben általában mérsékelt, azok inkább a tárgyból látszanak következni, mint az író egyéni véleményéből. Keresetlenül ír, de stílusa eleven, fordulatos. Ha akadna a magyar olvasó közönség körében románul értő, bizonyára nagy haszonnal és élvezettel olvasná e művet“.

B. R.: „Huszadik Század“ 1911 nr. 12, pag. 613—617.

„ . . . eu opul Mitropolitul Andreiu Șaguna îl țin de o lucrare bună, așa pentru istoria bisericească, precum și aceea națională din Ardeal, și din acest punct de vedere e un op de valoare permanentă“.

Dr. At. M. Marienescu: „Analele Academiei Române“ Seria II. T. XXXII. pag. 319—321.

